

HAVLÍČKOBRODSKO

13

Vlastivědný sborník

1997

HAVLÍČKOBRODSKO

Vlastivědný sborník, svazek č. 13

(nultý nečíslovaný svazek vydalo Okresní muzeum
v Havlíčkově Brodě v roce 1971)

Foto na obálce:

barokní varhany v klášterním kostele sv. Rodiny
v Havlíčkově Brodě © Martin Stecker

Vydaly Okresní vlastivědné muzeum a Státní okresní archiv
v Havlíčkově Brodě v roce 1997

Grafická úprava a obálka: © ~~HČZ~~ JIŘÍ TRACHTULEC

Vytiskl: TISK HERMANN & SPOL.

Náklad: 300 výtisků

Cena 90 Kč

OBSAH

SVĚTOBĚŽNÍK <i>Václav Štěpán</i>	3
VARHANY V OKRESE HAVLÍČKŮV BROD <i>Rudolf Myška</i>	49
VZPOMÍNKY VÁLEČNÉHO PILOTA <i>Imrich Gablech</i>	107
ANDĚLOVÉ Z RONOVCÉ <i>Václav Štěpán</i>	151
KAREL HAVLÍČEK BOROVSÝ JAKO PŘEDSTAVITEL EVROPSKÉHO LIBERALISMU A TEORETIK OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI <i>Zina Zborovská</i>	157
MUDr. FRANTIŠEK MALINSKÝ <i>Miloš Tajovský</i>	163
REGIONÁLNÍ HISTORIK PhDr. VÁCLAV FIEDLER <i>Pavel Zedník</i>	165
LEGIONÁŘ A ČESKOSLOVENSKÝ DIPLOMAT JAN ŠEBA – LEDEČSKÝ RODÁK <i>František Pleva</i>	171
DOKUMENTACE K LIDOVÉ ARCHITEKTUŘE V MUZEÍCH OKRESU HAVLÍČKŮV BROD <i>Lubomír Procházka</i>	177

SVĚTOBĚŽNÍK

Václav Štěpán

Osobnost důlního odborníka Johanna Hönigera řekne dnes něco málokomu, snad jenom těm, kteří se zabývají dějinami hornictví. Historiky jednotlivých regionů překvapí, že toto jméno naleznou na severní Moravě, ve Slezsku, v Podkrušnohoří a na Havlíčkobrodsku, takže leckdy pochybují, zda jde o jednu a tutéž osobu. Životopis Johanna Hönigera zatím nebyl vůbec zpracován. Mně samotnému, když jsem dostal za úkol získat o něm údaje pro biografický slovník Ostravské university, trvalo víc než rok, než jsem o něm sehnal všechny potřebné zprávy. Mohu však nyní spolehlivě říci, že Johann Höniger nejenomže se na všech uvedených místech vyskytoval, nýbrž jeho činnost zasáhla mnohem širší okruh lokalit, a to takový, že ho lze nazvat – a to doslova – světoběžníkem. Nutně se tedy naskytá otázka: Jaký vlastně byl?

Johann Höniger nepatřil ke špičkám našich a evropských montanistů, ale nebyl zase až tak druhořadou osobností, aby si zasloužil zapomenutí. Jestliže jsem jej již před časem nazval Agricolovým dědicem, pak tomu není tak jen proto, že jeho předkové působili v Jáchymově a přinesli si na nová působiště tradice tamního hornictví. Johann Höniger byl svým způsobem života renesanční člověk, jakého právě pomáhal formovat svými názory Jiří Agricola, s bohatými všestrannými zájmy, touhou po poznání, změnách a pobytu v nových krajích, člověk, u něhož touha po majetku nebyla silnější než touha získat a využít znalosti svého i cizích oborů, člověk, jenž se někdy jevil i v oné známé renesanční rozporuplnosti a rozpolcenosti. V 19. století musela taková osobnost působit často anachronicky. O to více nás však může zajímat dnes, kdy s odstupem doby možná lépe pochopíme jeho počínání. Věnujme tedy svou pozornost zkoumání jeho osudů.

RODINA A JEJÍ PŮVOD

Podle zjištěných zpráv pocházela rodina Hönigerů z Hroznětína u Karlových Varů a její rozrod lze tam sledovat od 17. století. Členové rodu vykonávali různá řemesla, dostali se však i do významných funkcí. Barvíř Höniger byl ve 2. polovině 18. století purkmistrem, Mathes Höniger byl v l. 1780-1789 městským syndikem a další Höniger byl před r. 1831 vrchním správcem a justiciářem na panství v Toužimi.¹⁾

V Jáchymově se jako první z Hönigerů objevuje Franz Josef Höniger, nar. asi r. 1697. 25. října 1722 uzavřel zde sňatek s Annou Marií Terezií Haydovou. Byl městským ranhojičem a lazebníkem. Toto řemeslo obvykle dobře vynášelo a také Franz Josef Höniger si zpočátku mohl koupit dům na jáchymovském Zámeckém vrchu. Brzy však z neznámých důvodů upadl do dluhů. 30. června 1728 si musel půjčit od městské rady 100 zl. a 11. září 1728 dalších 50 zl., přičemž z kontextu zápisů vyplývá,

že to nebyly jeho jediné dluhy. Musel se posléze zaručit svým domem. Zda se z dluhů dostal, nevíme, jeho životní dráhu přerušila smrt dne 26. února 1736.²⁾

Jáchymov byl ovšem ve srovnání s Hroznětínem velkoměstem a i když již dávno nebyl tím, čím byl v dobách svého vzniku v 16. století, přichází z okolí v něm stále lákala možnost rychlé a velké kariéry. Někdy po r. 1750 proto přišel do místní části Jáchymova Suché další Höniger, Mathes, syn hroznětínského tkalce Andrease Hönigera. 25. listopadu 1754 se oženil s Marií Žofií Lorenzovou, dcerou obyvatele Suché Michaela Lorenze.³⁾ Nevíme, v jakém příbuzenském vztahu k němu byly Marie Anna Hönigerová, která se přivdala do jedné z nejstarších a nejvýznamnějších jáchymovských rodin Müllerů, a Alžběta Hönigerová, jež si vzala pana Haidla. Pravděpodobně to byly Mathesovy sestry.⁴⁾ Mathes Höniger měl ve svém manželství postupně syny Josefa, Johanna, Johanna Franze Adalberta, Ignáce a dcery Františku a Barboru. Také v Suché se zprvu živil tkalcovstvím, domohl se však určitého jmění a 26. října 1762 koupil od svého švagra Antona Öhma dům v Suché č. 32 se vším příslušenstvím za 400 zl. Na hotovosti mohl ovšem dát pouze 190 zl., zbytek splácel ročně po 10 zl., téměř 15 let musel živit svou tchýni Magdalenu Lorenzovou a ze splátek za koupi domu dal nakonec 23 zl. 7 kr. za její léčení v nemoci před smrtí a pohřeb. 2. května 1777 koupil od vdovy po Floriánu Hammerovi kus pole v Suché a přistavěl k němu dům č. 35. Ani on se však posléze nevyhnul dluhům, které byly průvodním zjevem poklesu životní úrovně obyvatel Jáchymova, spojeného s pozvolným, avšak neustávajícím sestupem tamního hornictví jakožto hlavního prostředku obživy Jáchymovských.⁵⁾ Nicméně majetkový vzestup mu zajistil i vzestup společenský. 22. prosince 1778 se stal v Suché rychtářem a tuto funkci zastával až do 13. dubna 1792.⁶⁾ 24. dubna 1794 prodal svůj dům v Suché č. 32 svému budoucímu zeti Johannu Süssovi z Myslivén u Božího Daru, vymínil si zde doživotní výmínek a svým dětem vyplatil jako dědický podíl každému 37 zl. Nejstaršímu Josefovi pak prodal 29. dubna 1794 svůj dům č. 35. Zdá se, že se asi se svým zetěm později neshodl, dostal tedy podle podmínek smlouvy odstupné 50 zl. a šel bydlet jinam. Kde a kdy dožil svůj život, není známo.⁷⁾

Všichni Mathesovi synové našli zaměstnání při těžbě a zpracování jáchymovského stříbra - Josef se stal tavičem v huti na stříbro, ostatní horníky. V těchto profesích našli zaměstnání také synové těchto synů kromě Josefových nejstarších synů Adalberta a Josefa - ti se jako vojáci stali obětmi napoleonských válek.⁸⁾ Dcery se provdaly za obyvatele Jáchymova nižšího a středního stavu.

Z Mathesových dětí mají pro naše další bádání význam osudy Johanna Franze Adalberta, narozeného 15. ledna 1766.⁹⁾ Pravděpodobně při konfirmaci přijal nové jméno Anton a psal se pak podle něho, někdy také užíval jméno Franz Anton. S pokračujícím úpadkem jáchymovského hornictví bylo zřejmé, že se všichni horníci v Jáchymově neuživí. Množily se proto odchody jinam a také Anton se rozhodl pro ulehčení hospodářské situace rodiny odejít na nové působiště. Vybral si oblast severní Moravy a Slezska. Někdy před rokem 1793 se objevil na bruntálském panství řádu německých rytířů jako horník v dolech na železnou rudu, pravděpodobně

na Javorovém vrchu u Malé Morávky. Podařilo se mu přitom navázat známost s nevlastní dcerou správce lázeňského pramene v Karlově Studánce Eustacha Franze Přfедера Alžbětou Langerovou, stejně starou jako on sám. Oba mladí lidé našli v sobě zalíbení a pomýšleli na sňatek. Byla tu však vážná překážka v podobě nevěstina původu - její nevlastní otec byl zámožným a váženým mužem a asi by těžko přijal do rodiny syna pouhého tkalce a vesnického rychtáře na odpočinku. Anton Höniger se rozhodl pomoci si zfalšováním listiny - přiměl jáchymovského faráře, aby v křestním listu, vystaveném pro chystaný sňatek 11. července 1793, o něm uvedl, že je synem hutnístra huti na stříbro a také původ své matky „vylepšil“ na rodinu Müllerů.¹⁰⁾ Svatba se pak konala 10. listopadu 1793. Jako svědkové byli pozváni hostinský Franz Raab z Karlovy Studánky, tesař Anton Wohlauf z Bruntálu a Sabina Wirthová.¹¹⁾

I když byla malá pravděpodobnost, že by se Přfeder tázal v Jáchymově na původ svého zetě, přece jenom jisté nebezpečí prozrazení hrozilo. Anton Höniger mu proto hned po svatbě zmizel z očí. Vhod mu přišly jeho povolání horníka i okolnost, že na zlatohorském panství, náležejícím vratislavskému biskupství, byla zakládána nová osada Rejvíz, kam byli voláni kolonisté z řad horníků a zemědělců. Anton Höniger se tam odstěhoval a přijal práci v okolních dolech na železnou rudu. Zprvu bydlel v domě č. 31 a tam se mu také 12. září 1794 narodila dcera Anna Marie Johanna, později zvaná jen Johanna.¹²⁾ Osada se rozrůstala, přicházeli mj. i čeští kolonisté z Moravy a Anton Höniger se brzy mohl přestěhovat do lepšího domu č. 49. Zde se mu 15. března 1797 narodila další dcera Terezie Alžběta. Jeho tchán Přfeder byl tehdy asi již mrtev¹³⁾ a Höniger tedy nemusel mít již o svou budoucnost obavy. 18. října 1799 se mu narodil syn Anton Franz, později zvaný jen Anton.¹⁴⁾ Anton Höniger se všemožně snažil svou rodinu zabezpečit.

Nová etapa v jeho životě nastala poté, když r. 1801 byl z iniciativy hornoušolského kaplana Krönera zahájen pokus o obnovu dolů na zlato na Příčném vrchu u Zlatých Hor. Do vzniklého těžářstva vstoupilo mnoho okolních obyvatel, město Zlaté Hory a vratislavský biskup Hohenlohe - Bartenstein. Anton Höniger byl se svým původem z Jáchymova považován za zkušeného odborníka, byla mu tedy nabídnuta účast na řízení dolů ve funkci horního přísežného v Horním Údolí, kterou přijal. Byl zřejmě dobře placen a tak se rozhodl pořídit si nové obydlí, odpovídající jeho postavení. 27. ledna 1802 koupil od správce ondřejovického panství Josefa Riedela v Ondřejovicích 20 měřic pole, zahradní budovu č. 47 a 2 zahrady u panské vozové cesty za 2 000 zl. Při prodeji mu pomáhali Franz Raab a sládek Michael Langer z Dolního Údolí. Suma měla být splacena na hotovosti hned po převzetí hospodářství, což svědčí o Hönigerově zámožnosti. Měl odvádět všechny vrchnostenské i zemské daně, desátky a jiné povinnosti, ale byl osvobozen od robot. Pro Hönigera jako horníka byla typická výminka, že event. nález kamene, uhlí, vápence a jiných nerostů na jeho pozemcích náleží vrchnosti, ale ta musí uhradit škody způsobené těžbou.¹⁵⁾ Anton Höniger se asi přestěhoval do Ondřejovic až na jaře 1802, protože ještě 19. března 1802 se mu v Rejvízu narodila dcera Josefa Alžběta, později zvaná jen Josefa.¹⁶⁾

Připomeňme si, v jakém prostředí rodina Hönigerova žila. Oblast lesnatých jeseňnických vrchů s romantickými výhledy do dálky, starobylých památek, mnoha provozovaných a ještě více opuštěných dolů, pověstí hovořících o bohatství v nich ukrytém, o potopeném městě na místě rejvízského Velkého mechového jezírka, rodina nadaného hornoučolského umělce samouka Bernarda Kutzera (1794-1864), s nímž se Hönigerové nepochybně dobře znali, a v neposlední míře dobré soužití mezi Čechy a Němci, podmíněné společnou tvrdou prací k udržení života v této krásné, ale drsné krajině. To vše totiž pomáhalo vytvářet charakter Johanna Hönigera.

NAROZENÍ A MLÁDÍ JOHANNA HÖNIGERA

Johann Höniger se narodil v Ondřejovicích č. 47 dne 22. srpna 1804 jako páté a poslední dítě Antona a Alžběty Hönigerových. Jeho otec byl tehdy v dolech na Příčném vrchu již naddůlním. Při křtu, který vykonal kooperátor Josef Strahler, obdržel jméno Johann Franz, kmotry byli ondřejovický kovář Josef Böhm a manželka Franze Raaba Johanna.¹⁷⁾

Anton Höniger zaznamenal v následujících letech další společenský vzestup. Těžařstvo dolů na Příčném vrchu se snažilo získat podporu v samotné Vídni. Jeho tamní spolupracovník kustos uměleckých sbírek Schüch získal jako podílníky členy vládnoucího rodu arcivévody Rainera, Jana a Antonína Viktora a posléze i samotného císaře Františka I. Antonín Viktor byl zároveň velmistrem řádu německých rytířů a tím byl na zlatohorských dolech zainteresován zmíněný řád, jenž ostatně tehdy usiloval (ovšem neúspěšně) i o koupi samotných panství Zlaté Hory a Ondřejovice. Hodnostáři řádu si všimli naddůlního Hönigera a když se někdy po r. 1806 uvolnilo na bruntálském panství místo hormistra, nabídl mu je. Anton Höniger je přijal a přestěhoval se do Karlovy Studánky č. 69. Nadále ovšem pracoval na zlatohorských dolech.¹⁸⁾

Jeho působení v nové funkci umožnilo, aby na bruntálské panství přišel jako horník také třetí syn jeho bratra Josefa Anton (1788-1843). Zprvu bydlel v Karlově Studánce č. 68, r. 1813 je uváděn na bližší neznámé lokalitě Posselberg, později však bydlel až do smrti v Malé Morávce.¹⁹⁾

Pokus o obnovu zlatohorských dolů skončil nakonec neúspěšně. Ani účast příslušníků vládnoucího rodu a vratislavského biskupa nemohla zajistit v plné výši kapitál na rozšíření důlních prací, to, co bylo těženo ve stařinách, byly jen málo výnosné zbytky. Kustos Schüch odešel do Brazílie a těžařstvo se v důsledku těchto okolností po r. 1814 rozpadlo.²⁰⁾ V následujících letech bylo podniknuto několik marných pokusů o oživení prací. Hormistr Höniger však zachoval tradici o zlatohorských dolech ve své rodině a Johann Höniger si ji zapamatoval do budoucna.

Jeho výchova byla plně pod vlivem otce. On i jeho starší bratr Anton se rozhodli být horníky a otec se jim stal učitelem. Anton po vyučení zůstal prostým horníkem

a usadil se v Ludvíkově. Také Johann pracoval zprvu jako horník a bydlel rovněž v Ludvíkově.²¹⁾ Již během učení se však zřejmě u něho projevil vloh pro uplatnění ve vyšších funkcích. Otec mu tedy umožnil, aby po nabytí potřebné hornické praxe byl přijat do služeb řádu německých rytířů na bruntálském panství jako měřič. Johann se přestěhoval k němu do Karlovy Studánky. Zde vyhotovil 31. května 1826 svou první známou mapu – polohopis železnorudných dolů v Nové Rudné.²²⁾ Další jeho práce na panství, nepochybně četné, neznáme jmenovitě. V dubnu 1831 kopíroval pro potřeby správce hutí v Železně Rösnera mapu dolů na Příčném vrchu u Zlatých Hor. Okopíroval ji i pro sebe, porovnal ji se zprávami od otce a zrodila se v něm myšlenka zasadit se o obnovu těchto dolů. Pro nedostatek možností ji však musel odložit na pozdější dobu.²³⁾

Jako většina tehdejších vrchností dával i řád německých rytířů přednost těžbě a zpracování železné rudy, která přinášela větší zisky. Těžba drahých a barevných kovů byla považována za nákladnou a méně výnosnou, udržovala se jen tam, kde byla velká ložiska, z nichž bylo možno aspoň pokrýt vynaložené náklady. Na bruntálském panství se nacházely pozůstatky rozsáhlého důlního revíru na těžbu zlata, stříbra, olova a mědi v prostoru mezi Andělskou Horou, Světlou, Podlesím, Malou Morávkou, Karlovou Studánkou a Vrbnem. Poslední pokusy o jejich obnovu byly podniknuty v 60.-70. letech 18. století a žily dosud v paměti obyvatelstva, které věřilo, že z těchto dolů lze zbohatnout. Tuto víru podporovala i tehdejší nepříliš dobrá sociální politika představitelů řádu německých rytířů. Velmistr Antonín Viktor např. r. 1828 zamítl žádost horníků z dolů na železnou rudu o zvýšení mezd.²⁴⁾ Někteří horníci tím byli přinuceni k odchodu z dolů a jejich mluvčí Severin Raab, Klement Vogel a Leopold Fitz z Malé Morávky se rozhodli založit vlastní těžařstvo na obnovu výše zmíněných dolů. Došlo k tomu 16. prosince 1831 a členy se stalo mnoho obyvatelů z okolních obcí. Těžařstvo potřebovalo odborné vedení a získalo je v osobách obou Hönigerů – otce a syna, kteří se stali jeho podílníky. Johann Höniger byl pověřen vedením účtů těžařstva a stal se jeho reprezentantem navenek.

Těžaři započali nejdříve se zmáháním štoly Lazar u Podlesí, ale Johann Höniger se snažil brzy rozšířit jejich činnost na celý revír. Během roku 1832 zmapoval staré pinky na Vysoké hoře u Vrbna, pinkové tahy mezi Andělskou Horou a Suchou Rudnou, překreslil starou mapu štoly Augustin v Suché Rudné z r. 1683 a doplnil ji dle nové situace.²⁵⁾ Na Vysoké hoře byly dle jeho pokynů založeny 2 nové štoly a vyhloubena jáma. Pracovalo se také na měděné jámě na hoře Hláška u Ludvíkova. Hlavní úsilí se však zaměřilo na štolu Barbora v Suché Rudné. Höniger prostudoval staré zprávy o ní z r. 1772 a zjistil, že tam lze očekávat nadějnou žílu stříbrnosného galenitu. 30. dubna 1832 se ustavilo druhé těžařstvo, jež zahájilo zmáhání této štoly. Počáteční obtíže ovšem řadu zájemců odradily a tak zůstalo neobsazeno 103 podílů. Johann Höniger se je rozhodl sám převzít do doby, než se štola ukáže nadějnou. Aby mohl na tyto podíly dávat peníze, museli on a jeho otec prodat řadu německých rytířů železnorudný důl Nový Karel v Moráveckém polesí mezi Janovým vrchem a Karlovem, který Anton Höniger provozoval od r. 1822 a postupem

doby se ukázal jako výnosný. Johann Höniger štolu Barbora pro potřeby těžářstva podrobně popsal a 27. srpna 1832 vyhotovil její mapu.

Je jasné, že těžářstvo, jež vzniklo za uvedených okolností, muselo být v očích představitelů řádu německých rytířů považováno za nepříteliš vítaný vzdoropodnik a jejich nevůle vzrostla ještě více, když zjistili, že jejich vlastní úředníci pracují pro toto těžářstvo. Již 19. května 1832 rozhodla správa panství ustavit na dolech těžářstva dozor k zachování zájmů vrchnosti. Ten ovšem oba Hönigerové nemohli provádět (byl by to klasický příklad toho, co dnes nazýváme moderním výrazem „střet zájmů“) a tak se věci ujal třetí zbylý horní úředník ludvíkovský směnministr Alois Fickel. 22. června 1832 navrhl správě panství zakázat Johannu Hönigerovi jakékoliv spojení s těžářstvem. Správa panství na základě toho zakázala 30. června 1832 Johannu Hönigerovi vystupovat jako reprezentant těžářstva a velmistr Antonín Viktor dokonce 24. července 1832 vyzval oba Hönigery, aby se vzdali podílů v těžářstvu.

Hönigerové neuposlechli a Johann Höniger pokračoval v pracích dále. Těžářstvo na štole Lazar vynaložilo celkem 1 436 zl., těžářstvo na štole Barbora 280 zl. a horníci na 25 obsazených podílů dali 225 zl. Bylo vytěženo několik centů rudy, která slibovala určité zisky. Johann Höniger se však brzy dostal do situace, že na podíly, které převzal, již nemohl dávat peníze. 12. ledna 1833 proto práce zastavil a 26. ledna 1833 nabídl bruntálskému panství převzít štolu Barbora do vlastní režie za úhradu vynaložených nákladů na její zmáhání. Tento návrh však správa panství odmítla.

Johann Höniger tak zůstal v postavení člověka kolísajícího mezi svým zaměstnavatelem - správou panství a těžářstvem. Pro správu panství v r. 1833 vyhotovil mapu okolí Karlovy Studánky a Malé Morávky s tehdy nově budovanou přeložkou silnice mezi oběma těmito místy, zakreslil na ní i doły na Javorovém vrchu.²⁶⁾ Práce na dolech těžářstva zřejmě stagnovaly a těžaři posléze obžalovali Hönigera pro nepořádné nakládání s penězi z příplatků na podíly. V pozadí možná byla další intrika ze strany správy panství.²⁷⁾ Höniger počátkem roku 1834 znovu rozvířil otázku převzetí dolů těžářstva vrchností. Směnministr Fickel 11. dubna 1834 doporučil nejednat s Hönigerem, ale přímo s těžaři, kteří měli návrh na převzetí dolů vrchností všichni podepsat. Správa panství pak 24. dubna 1834 znovu důrazně zakázala Hönigerovi jakoukoliv spolupráci s těžářstvem, kdyby v tom pokračoval, mělo se to oznámit na nejvyšší místa v řádu a on si měl sám sobě z toho přičíst všechny zlé následky.

Taková hrozba přiměla Johanna Hönigera oznámit 16. července 1834 kancléři velmistra dvornímu radovi Schönovi, že se zříká všech podílů v těžářstvu. Trpce si stěžoval, že těžaři ze štoły Lazar mu z návodu neznámé osoby ani nechtějí dát 25 zl. za vedení účtů, což většinou dělal po nocích. Jeho plat ve službách řádu je takový, že při mnohých výdajích, které úředník sedící v kanceláři nemá, si ani nemůže nic ušetřit na stáří. Pan kancléř může snadno posoudit, co může každý vykonat a jak má být za to placen.

Bez Hönigera ovšem těžářstvo nebylo schopno další důkladné práce a jeho činnost spěla k zániku. Když 20. srpna 1835 správa panství odmítla poskytnout dřevo na zamýšlenou stavbu stoupy a prádla, byl to zřejmě poslední krok k definitivnímu zániku těžářstva.²⁸⁾

Vše nasvědčuje tomu, že po zmíněném dopisu kancléři Schönovi odešel ze služeb řádu a z bruntálského panství i samotný Johann Höniger. Kde všude se v následujících letech zdržoval, není známo. Odešel bohatší o první zkušenosti ze zmáhání starých dolů, z báňskohistorického výzkumu, z vlastních chyb a hlavně z poznání, že ne vždy dobrá vůle, ochota a snaha brát práci jako zálibu musejí být dobře přijaty a pochopeny.

ZA BOHATSTVÍM HLUBIN

Dalším doloženým místem Hönigerova působení byl Horní Benešov. Zde založili měšťané, okolní sedláci a podnikatelé z panství Janovice r. 1817 těžářstvo na obnovu starých dolů na stříbro a olovo. Jeho hlavními činiteli byli purkmistr Gambs a hamerní správce Krisch. Těžářstvo sice bylo organizačně vzorem pro okolní zájemce o obnovu dolů na drahé a barevné kovy, ale jinak trpělo nedostatkem odborného vedení. Špatně založená hlubší dědičná štola Maxmilián pronikla r. 1829 do starší horní dědičné štoły a práce byly odtamtud zatopeny přívaly vody. Těžaři se poté pokusili proniknout do hlubin ražbou světlíku Schwaben ze starší dědičné štoły a prohlubováním jámy Jan, získali však jen chudou stupárenskou rudu. R. 1836 opět dílo zatopila voda. Toho roku byla otevřena druhá jáma František. Těžářstvo se drželo pouze těžbou železné rudy ze 4 dalších dolů, kterou prodávalo do železáren v Janovicích a Javorné u Ondřejovic. Mělo jinak hodně dluhů a hledalo odborníka, který by mu pomohl.²⁹⁾

Kontrolor těžářstva Franz Heinzel se obrátil na hormistra Antona Hönigera. Ten se domluvil na určité akci pro těžářstvo s kontrolorem janovického hamerního úřadu Franzem Kneifelem, členem výboru těžářstva a na odborné vedení prací doporučil svého syna Johanna, který pomáhal těžářstvu příležitostně již předtím – r. 1835 pro ně vyhotovil mapu jámy Jan, r. 1836 3 seznamy těžařů. Jak psal Anton Höniger Heinzelovi 5. března 1836, jestliže těžářstvo naplní jeho vůli, bude moci jeho syn zůstat ve vlasti. Není teď sice doma, ale brzy se vrátí a poradí se s ním o navržené spolupráci s těžářstvem.³⁰⁾

Johann Höniger po návratu projevil o práci v Horním Benešově zájem a 28. prosince 1836 ohlásil ochotu přijmout nabízený úřad v těžářstvu. Na základě toho byl na shromáždění těžařů 17. ledna 1837 jmenován v těžářstvu dílovedoucím a směnministrem, pověřen vedením dolů, stavbou stoupy, hutě a prádla, vše ovšem měl konat se souhlasem nositele propůjčky pro těžářstvo purkmistra Gambse. Ten se 30. ledna 1837 vyjádřil, že Johann Höniger jistě dá své znalosti a horlivost ve službě, kterou prokázal jako měřič na bruntálském panství, stejným způsobem i do služeb těžářstva.

Johann Höniger toto očekávání nezklamal. Na základě Gambsovy žádosti z července 1836 byla na doly vyslána komise na prohlídku v čele s brněnským horním substitutem Franzem Grimem. Ten se záhy spojil s Hönigerem a společně podali 25. února 1837 o dolech posudek. Těžařstvo dosud zmáhalo jen staré dobývky a nedotčená pole skoro neprozkoumalo. Bylo by nejvhodnější nafárat žílu hloubením z úrovně nynějších prací a ve spodním horizontu vyzkoušet, zda mocnost a kovnatost rudniny vzrůstá či nikoliv. Je třeba mít obraz o dobývkách ve spojitosti s povrchem, aby byly známy směr žíly a její vyklínění a event. se našly další žíly, jež by bylo možno výhodněji nafárat z větší hloubky. Höniger má za úkol toto vše prozkoumat, ověřit staré pinkové tahy, vše zaměřit a nakreslit podrobné mapy. O výsledku měla být podána zpráva brněnské horní substituci a ta měla vydat další pokyny pro členy komise.

Höniger mezitím 4. února 1837 podal žádost o povolení stavby stoupy a hutě. Na stoupu byla získána propůjčka 21. července 1837 a 12. srpna 1837 byla na její stavbu uzavřena smlouva. Na základě průzkumu vypracoval Johann Höniger 1. června 1837 rozklad o jámě Jan, který byl předložen na schůzi těžařstva 17. června 1837. Těžařstvo navržený plán prací schválilo. Současně potvrdilo Johanna Hönigera ve funkci dílovedoucího s ročním platem 400 zl. konv. měny.

Höniger současně rozšířil a zdokonalil písemnou agendu těžařstva – vykonával i některé písařské práce a pokusil se také řešit obtížnou ekonomickou situaci. Zde ovšem došlo k vážnému handicapu úmrtím purkmistra Gambse na jaře 1837. Těžaři se poté rozdělili na ty, kteří chtěli dále pokračovat v pracích, a na ty, kteří chtěli činnost zastavit. Höniger byl nucen těžařstvo reorganizovat. Jako největší podílník se 6 podílů byl získán hrabě Renard z Deštného. Přistoupili také někteří vídeňští měšťané a Hönigerovi se podařilo zaopatřit i 5 podílů od místní vrchnosti knížete Lichtensteina. Byl vypracován plán na likvidaci dluhů těžařstva. Pro dodávky železné rudy do Javorné byly zrušeny dohodnuté slevy na cenách a v listopadu 1837 vstoupil Höniger do jednání o odběru železné rudy s ředitelem Vítkovických železáren Franzem Kleinpeterem. Tyto železářny vlastnily 9 dolů na železnou rudu v sousedství dolů těžařstva u Horních Životic. Dvorská komora schválila 4. října 1837 navržená opatření komise na dolech a 5. listopadu 1837 rovněž vypracovanou a navrženou instrukci pro vedení dolů.

Do konce roku 1837 byla provedena výstavba stoupy a prádla. Těžařstvo navenek vyslovalo s navrženým postupem prací spokojenost, na druhé straně však narušilo plán prací tím, že na poradě 4. prosince 1837 rozhodlo zaměstnat na dalších pracích v dole jen 5 horníků – měli být dáni na těžení rudy na jižní chodbě na úrovni štol. Vážné potíže vyvstaly také v létě 1837 při jednání s majiteli pozemků poškozených zmáháním staré dědičné štol. Vedení těžařstva přitom projevilo jednu z nectností tehdejšího průmyslového světa – snahu o utajování provozního plánu před těmito „nepovolanými osobami“.

Je pravděpodobné, že roztrpčený tón Hönigerova dopisu kancléři Schönovi v r. 1834 byl do jisté míry motivován i jeho snahou založit si manželství a rodinu, na

což se mu za daného stavu věci nedostávalo prostředků. Mohl si to dovolit až po zajištění své existence lepším platem u hornobenešovského těžařstva. 16. ledna 1838 uzavřel v městě Albrechticích sňatek s dvaadvacetiletou Marií Schreiberovou, dcerou tamního lékaře a porodnického asistenta Antona Schreibera. Snoubence oddal farář Karl Müller, svědky byli kupec Johann Klos z Horního Benešova, člen těžařstva, Hönigerův otec a obchodník z Albrechtic Josef Masal.³¹⁾ Mladí manželé se přestěhovali do Horního Benešova a započali budování společné domácnosti. Do toho bohužel přišla smutná zpráva o úmrtí Hönigerova bratra Antona v Ludvíkově dne 19. dubna 1838. Zanechal po sobě 4 nedospělé a nezaopatřené syny. Je velmi pravděpodobné, že Johann Höniger musel i z toho nevelkého majetku, který získal, vypomáhat Antonově vdově Anně a dětem.³²⁾

Johann Höniger pokračoval jinak i v roce 1838 v pilné práci pro těžařstvo. 19. května 1838 dokončil dvě velké mapy – situační mapu dolu Jan a přehlednou mapu všech dolů těžařstva. Nadále vyřizoval mnoho korespondence. Dluhy se během roku 1838 podařilo snížit o 1 890 zl. 3 1/2 kr. A přesto se nakonec rovněž cítil znechucen. Kromě toho, že těžařstvo neumožnilo nasadit více horníků na rozšíření prací, zde pravděpodobně působila skutečnost, že těžařstvo na shromáždění 19. února 1838 zamítlo další kroky k oddlužení. Johann Höniger za této situace ztratil zájem o další činnost v těžařstvu. Vedení Vítkovických železáren, s nímž byl v obchodním styku, vycítilo tuto jeho náladu a nabídlo mu jako dobrému odborníkovi přechod do svých služeb. Johann Höniger nabídku přijal. Soupis dluhů těžařstva a přehled o stavu jeho písemností, které vypracovávali členové vedení těžařstva spolu s Hönigerem v říjnu až prosinci 1838, byly zřejmě přípravou na jeho předání funkce nástupci Josefu Schubertovi. Počátkem roku 1839 vstoupil Johann Höniger v hodnosti směnmistra do služeb Vítkovických železáren.³³⁾

Těžařstvo po odchodu Johanna Hönigera stihl podobný osud jako těžařstvo na dolech u Andělské Hory. Nedostalo se již ze svých problémů a finančních nesází, kníže Lichtenstein po delších rozporech s hrabětem Renardem z těžařstva vystoupil a práce nebyly již od r. 1841 prováděny. Dokončení stavby hutě r. 1848 přineslo místo očekávaného efektu jen další zbytečné výdaje. Činnost těžařstva skončila posléze definitivním krachem.³⁴⁾

Ve Vítkovických železárnách čekalo Johanna Hönigera zcela jiné prostředí než doposud. Šlo o velký dosti moderní podnik, který se od r. 1835 zapojil do stavby železnic v Rakousku dodávkami kolejnic pro stavbu dráhy z Vídně do Krakova a Bochnie. Podnik tehdy vlastnilo konsorcium vídeňských bankéřů v čele s baronem Jindřichem Geymüllerem, v němž polovinu akcií zakoupil proslulý bankéř a průmyslník baron Salomon Mayer Rothschild. Na dodávkách železa pro kolejnice spolupracoval podnik s hutí v dolnorakouském Lilienfeldu. Po dokončení stavby dráhy do Brna v r. 1839 došlo k odbytové krizi – stát nepřál další výstavbě železnic, zatímco podnikatelé na ní měli zájem. Baron Geymüller proto 17. dubna 1840 železářny sám koupil za 321 000 zl. Snažil se o vyřešení krize železáren, ale mnoho úspěchu nedosáhl.³⁵⁾

Johann Höniger byl po svém nástupu pravděpodobně pověřen péčí o železorudné doly náležející podniku. Bylo jich celkem 58 v oblasti Horního Benešova, Moravského Berouna, Šternberka a v prostoru mezi novým Jičínem a Těšínem. Za krize však byly většinou nevyužity. Johann Höniger byl proto pověřen současně cestami do Rakouska v zájmu vedení podniku. Víme o nich jediné díky záznamům o narození jeho dcer. O první z nich Emilii můžeme předpokládat, že se narodila asi v r. 1839,³⁶⁾ druhá Anežka Alžběta přišla na svět 29. srpna 1840 v hornorakouském Gamingu.³⁷⁾

Geymüllerův bankovní dům se v polovině r. 1841 zhroutil. Vítkovické železářny poté skoro dva roky živořily, až konečně je ve dnech 8.-18. dubna 1843 koupil Salamon Mayer Rothschild. Ten jako zkušený podnikatel podnik reorganizoval a v polovině října 1843 jej osobně navštívil. Byli mu představeni všichni významnější zaměstnanci železáren a nepochybně se sešel i s Johannem Hönigerem. Nevíme, co si oba muži tehdy navzájem řekli, ale na něco přece jenom můžeme usuzovat. Johann Höniger se pravděpodobně pokusil získat Rothschilda pro myšlenku obnovy dolů na zlato u Zlatých Hor. Rothschild zřejmě nebyl proti myšlence investic v dolech na drahé a barevné kovy, pokud by se vyplatily. Jeho londýnský bratr Nathan investoval od 30. let 19. století do španělských rtuťových dolů u Almadenu a Salamon počítal s tím, že rtuť odtud by mohla sloužit k amalgamací získané zlaté rudy. Je tedy velmi pravděpodobné, že dal Hönigerovi souhlas k zahájení obnovy zlatohorských dolů a přislíbil mu v tom svou tichou pomoc.³⁸⁾

Každopádně z r. 1844 máme zprávy, že se Johann Höniger podílel zvýšenou měrou na hornické činnosti Vítkovických železáren. 19. září 1844 byl v Horním Městě u Rýmařova svědkem postoupení dvou důlních měr na železnou rudu na pozemku Josefa Gleisnera z Janušova Josefem Schubertem vítkovickému hornímu správci Albertu Andréemu.³⁹⁾ Pobytu ve zdejší krajině využil zřejmě k zájezdu do Zlatých Hor a průzkumu povrchových pozůstatků tamního dolování. Na základě toho se rozhodl požádat o propůjčky místně příslušnou substituci horního soudu v Jeseníku. Jeho žádosti o propůjčky dokazují, že akci pojal skutečně velkoryse jako obnovu všech známých dolů v okolí Zlatých Hor, pouze mimo pásma tzv. měkkých dolů severně od města, kde byly práce zastaveny r. 1609 a s výjimkou nevelkých pokusů v období třicetileté války nebyly již nikdy obnoveny. Dopisem z Vítkovic 3. října 1844 žádal jesenickou horní substituci o udělení propůjček na doly na Hackelsbergu (nyn. Starohoří) na Příčném vrchu, tamní štolu a povrchové pinky kolem ní, Čerpací jámu (Kunstschacht) a rozsáhlé pásmo pinek v jejím okolí, Olověnou štolu (původní starý důl Hatschwatsch), velké zasypané pinky u ní, staré zavalené ústí štolý na východním svahu Příčného vrchu u kaple sv. Anny (Žebráckou štolu), štolu Sv. Trojice a Modrou štolu. Propůjčky obdržel 12. října 1844⁴⁰⁾ a ihned zahájil práce. 26. října 1844 hlásil z Vítkovic, že na Starohoří našel zlatonosný písek, prosí proto o propůjčku na rýžování. Byla mu udělena 7. listopadu 1844.⁴¹⁾ Současně s postupem prací prováděl mapování dolů a shromažďování zpráv o jejich historii.⁴²⁾ 23. prosince 1844 oznamoval opět z Vítkovic, že již byly vyzmáhány 2 staré štolý a našla se stupárenská ruda. Žádal

proto o povolení zřídít stoupu pod ústím hlubší dědičné štolý v Horním Údolí v místě, kde jsou dosud zbytky staré pražírny. Povolení ke stavbě stoupy obdržel 13. ledna 1845,⁴³⁾ ale hned jej nevyužil, neboť musel investovat přednostně do pokračování obnovy dolů. Práce financoval od počátku sám, Rothschild se zřejmě hodlal připojit až po event. úspěšném výsledku zmáhání.

Máme ovšem doklad, že rozhodně podporoval Hönigera aspoň nepřímo. Podle jím vypracovaného pensijního statutu pro zaměstnance Vítkovických železáren z 5. září 1845 a na něj navazujícího výnosu ředitele Josefa Grosse o reorganizaci úřednictva železáren z 30. prosince 1845 bylo Johannu Hönigerovi nepochybně s ohledem na jeho práce ve Zlatých Horách přiznáno zvláštní postavení, patřičně finančně oceněné. Oficiálně byl pověřen dozorem nad železorudnými doly Vítkovických železáren a krátce předtím koupených železáren v Mariánském Údolí u Olomouce, které ležely u Šternberka, Medlova a Květína. Byl zařazen do II. penzijní kategorie s ročním platem 500 zl. a paušálem na koně a povoz při služebních cestách. Tento paušál byl pro něho stanoven 4. února 1846 na roční částku 400 zl. a na zaopatření koní a povozů 300 zl. O den později byly specifikovány diety při služebních cestách. Povolovaly se jen pro cestu přes noc, jinak mohly být propláceny jen mýtní listky. Úředníci s paušálem na koně (tedy i Höniger) neměli nárok na oves, který se jinak dával na dvoudenní cestu. Do první kategorie diet byli zařazeni ředitelé s nárokem na 3 zl. Höniger, ostatní směnmistři a měřič Goldhammer s účetními se octli ve třetí kategorii s 1 zl. 30 kr. Po nich následovala čtvrtá kategorie s 1 zl.⁴⁴⁾ Höniger si mohl z těchto příjmů dovolit vydržovat několik dělníků, což mu pro první etapu obnovy zlatohorských dolů stačilo. (Pro zájmovost – horní správce Albert Andréé, povýšený na horního ředitele a zařazený do I. penzijní kategorie, měl roční plat 1 000 zl.)

Johann Höniger své povinnosti na železorudných dolech rozhodně nezanedbával. Koncem prosince 1846 odhalil velké nepořádky v zásobování materiálem dolů u Nového Jičína, zaviněné tamním naddůlním Frenzlem, kontrolorem Liebenauem a účetním Augustinem. Podle pokynu ředitele Grosse je měl poučit o jejich služebních povinnostech a zúčastnit se dalšího šetření.⁴⁵⁾ Jinak se mu však obnova zlatohorských dolů stala doslova koníčkem. Na přelomu let 1845-1846 postavil v Horním Údolí obydlí pro důlní a horníky a brzy poté i stoupu. Po rozsáhlém zmáhání v podzemí zpřístupnil v létě 1846 štolu na Starohoří do 400 sáhů (760 m) a vytěžil několik set centů rudy. Ze 100 centů (5,6 tun) této rudy udělal na podzim 1846 zkoušky, při nichž bylo zjištěno, že získané zlato pokryje 2/3 nákladů. Nyní ovšem došel k přesvědčení, že práce je třeba rozšířit a jeho vlastní prostředky na to nestačí. Povolal proto na prohlídku dolů jesenického horního substituta Kaufmanna, přesvědčil jej o nadějnosti dolů a získal od něho 31. prosince 1846 k propůjčeným objektům důlní míry.⁴⁶⁾ Po dohodě s ním se pak rozhodl vytvořit na dolech těžářstvo. 9. ledna 1847 oznámil tento úmysl komornímu ředitelství statků vratislavského biskupství na Janském vrchu u Javorníku a požádal jeho prostřednictvím vratislavského biskupa Melchiora Diepenbrocka o účast v těžářstvu. V dopise uvá-

děl, že na základě historických tradic a vlastního výzkumu zjistil, že pod stařinami jsou nadějně doly, kde jsou zásoby rudy na staletí a mohou být těženy v masovém rozsahu. On by už nyní mohl zaměstnat na dolech 100 dělníků. Z rudy lze získat zlato, stříbro, olovo, měď, vitriol a barvy. Zlato přitom ani není třeba tavit, dá se získávat mokrou cestou. Je nyní třeba postavit v Horním Údolí 3 stoupy nákladem 2 000 zl. – jednu z nich již začal budovat. Dělníci musejí být placeni do doby, než z výnosu rudy bude možno je odměňovat bez příplatků. Proto prosí o pomoc k vytvoření těžářstva. Plán obnovy dolů blíže rozvedl v rozkladu ze 4. února 1847. Vyslovil naději, že získá i kusové zlato podobné nálezům z let 1590 a 1591 (nevěděl, že tyto nálezy pocházely z měkkých dolů, do konce života je omylem kladl na Příčný vrch). Opuštění dolů přičítal následkům válek se Švédy a Prusy, hlavního bohatství dle jeho slov ještě nebylo dosaženo. Sliboval dále vést doly a v těžářstvu převzít ze 128 podílů 2 podíly, 4 podíly dle zvyklosti měla mít vrchnost. Každý si jinak mohl vzít tolik podílů, kolik by chtěl. 1 podíl stál ročně 100 zl. a za jeho koupi se platilo 40 zl. Těž měl být ustanoven důlní, dělníky jako dosud vyplácel horno-údolský rychtář Alois Laske, mělo se to změnit při rozšíření podniku. 1 stoupa mohla měsíčně zpracovat 1 000 centů (56,2 tun) rudy, on počítal s měsíčním množstvím 800 centů (45 tun). Zkouška 5,6 tun rudy vykazala obsah 3,1 g/t zlata, 3,6 % olova a 16,9 g/t stříbra. S ohledem na to kalkuloval Höniger příjmy a výdaje tak, že z 1 stoupy měl vycházet měsíční čistý zisk 54 zl. 24 kr. Sliboval i bohatší rudy, nechtěl přehánět, ale žádal, aby se mu důvěřovalo. Srovnával zlatohorské doly s doly v Příbrami, které 60 let předtím byly téměř úplně opuštěné a nyní dávají ročně téměř 6 tun stříbra.

Höniger se při hodnocení budoucnosti zlatohorských dolů nemýlil, ale horní substituce v Jeseníku při posuzování jeho žádosti vycházela především z reálných ekonomických možností doby. Horní substitut Kaufmann proto 24. února 1847 sdělil komornímu ředitelství na Jánském Vrchu, že doly lze nadále považovat jen za nadějně. Höniger se jejich obnovou zasloužil o okolí – dal příležitost k práci mnoha lidem z Rejvízu, Horního a Dolního Údolí, je zkušený a práce jistě provede. Zda však doly budou opravdu výnosné a biskup bude moci být členem těžářstva bez rizika, ukáže se za rok. Komorní ředitelství s ohledem na to doporučilo biskupovi Diepenbrockovi mít v těžářstvu jen zákonem stanovené podíly, biskup nicméně 24. května 1847 se rozhodl převzít ještě 1 podíl, za který zaplatil 140 zl. Tak se stal jedním členem navrhovaného těžářstva. Hönigerovi nepomohla k získání dalších zájemců ani propagační brožura „Beschreibung des Goldbergwerkes nächst Zuckmantel und Obergrund im Troppauer Kreis k. k. Schlesiens“, kterou t. r. vydal v Opavě.⁴⁷⁾ Proto navrhl 27. července 1847 biskupovi, aby převzal celé doly do vlastní režie, a pozval ho k jejich návštěvě. Protože nemáme zprávy, že by biskup doly navštívil, žádost asi vyzněla naprázdno. Práce na dolech nicméně pokračovaly i za těchto podmínek a byla vytěžena další ruda. Svědectvím o tom je okolnost, že horní substituce v Jeseníku ustavila 22. prosince 1847 ředitele hutí v Železné Antona Johna výběřčím desátku na Hönigerových dolech. Měl se ovšem ujmout výkonu

funkce až poté, kdy budou vytěženy zlatonosné pyrity shromážděny na jednom místě a po dokončení ustavení těžářstva se začne s amalgamací.⁴⁸⁾

Situace kolem ustavení těžářstva názorně odrážela těžké hospodářské rozpory tehdejší doby. Je málo známo, že k výbuchu vlny revolucí v Evropě v l. 1848-1849 přispěly mj. následky několikaleté předchozí neúrody, zaviněné špatným počasím, které vyhrotily stávající rozpory ekonomické a politické. Jednou z velmi těžce postižených oblastí bylo právě Slezsko. Situaci ve Zlatých Horách si můžeme z dochovaných zpráv náležitě objasnit. Město mělo r. 1846 520 domů a bez cizinců 4 481 obyvatel. 320 držitelů polností vlastnilo celkem nevelkou výměru 1 700 jiter polí a muselo si přivydělávat. Tkalců bylo více než 400, ale pracovali pro různé podnikatele a neměli dost práce. Neúroda samozřejmě postihovala i produkci lnu co do kvantity i kvality. V podobné situaci byli také běličci plátna a 50 obuvníků.⁴⁹⁾ Připočteme-li k tomu okolnost, že podnikatelé a jejich faktoři tkalce při dodávkách často šidili, nepřekvapí nás, že tovární výroba byla považována za nežádoucí konkurenci a velká část obyvatelstva trpěla opravdu značnou nouzí. Za takové situace pochopitelně nebylo pomýšlení na účast v těžářstvu na dolech. Byl to však začarovaný kruh – jesenická horní substituce sama upozornila na potřebnost obnovy dolů pro získání pracovních příležitostí a pomoci obyvatelstvu a Höniger vskutku takto obnovu dolů chápal. Po výbuchu revoluce v Rakousku v polovině března 1848 očekával, že se mu v jeho díle dostane větší podpory. Byl však opět zklamán.

Především ustala podpora od jeho dosavadního patrona Rothschilda. I když tento průmyslník svými investicemi do průmyslu, dopravy a sociálních zařízení pro dělníky objektivně napomáhal společenskému pokroku, přesto v r. 1848 v něm zvítězila osobnost bankéře vládců, který v nastávajícím společenském střetnutí tušil po jejich boku možnost větších a výhodnějších investic a zisků financováním armád. Jistě ho tedy přestaly lákat investice do „pouhých“ dolů na zlato. Víme, že jeho postoj vyvolal ve Vítkovických železárnách určité sociální a politické napětí. Jako reakce na březnovou revoluci ve Vídni zde byla vytvořena z 30 úředníků a 200 spolehlivých dělníků ozbrojená garda na ochranu Rothschildova majetku, což však nezabránilo koncem března 1848 nepokojům mezi hutníky, po nichž bylo do Moravské Ostravy povoláno vojsko.⁵⁰⁾ Johann Höniger se tím zřejmě cítil znechucen. Na druhé straně revoluce přiměla stát, aby se začal více zajímat o osud postižených oblastí. Státní orgány při zkoumání situace ve Slezsku nabyly podrobnějších zpráv o zlatohorských dolech, projevíly o ně zájem a přislíbily Hönigerovi určitou finanční výpomoc. Johann Höniger proto na jaře 1848 odešel z Vítkovických železáren, přesídlil do Horního Údolí a pokračoval v obnově dolů jako samostatný podnikatel.⁵¹⁾

Dočkal se však dalších potíží. Brzy vyčerpal zbytek peněz a okolnost, že biskup Diepenbrock v srpnu 1848 omylem nezaplatil svých 100 zl. příplatku na podíl v těžářstvu (došlo k tomu až s několikaměsíčním zpožděním), jenom ilustrovala celkový tristní stav.⁵²⁾ Höniger musel práce na dolech zcela zastavit. V září 1848 byla konečně ohlášena prohlídka dolů komisařem krajského úřadu v Opavě.

Johann Höniger i zlatohorský magistrát se na ni důkladně připravili. Höniger vypověděl protokolárně u magistrátu 12. září 1848, že ze všech dolů, na nichž před nyníjším přerušením prací vyvíjel činnost, již získal mnoho rudy. Nejvíce ho zajímají štola na Starohoří a Modrá štola – z té má již 1 000 centů (56,2 tun) rudy a podle zkoušek z vídeňské mincovny se řadí k nejlepším. Kdyby byly práce obnoveny, může zaměstnat 400-500 dělníků, z toho 100 ihned, zbytek během několika měsíců. Denní mzda pro hochy je 10 kr., pro dospělé 20-24 kr., vybavení stroji bude stát 6-8 000 zl. 18. září 1848 popsal Höniger postup prací v dolech. Prováděly se výdře a trhačí práce, ruda se rovněž dobývala ručním sekáním, vyvážela se v huntech, kárách a kbelících. Měsíčně bylo 25 pracovních dnů, maximální mzda činila za stejnou dobu 14 zl. a příplatky na střelný prach, osvětlení a kovářské práce u 1 muže.

Zlatohorský magistrát psal 27. září 1848, že nedostatku práce v jeho obvodu mohou zabránit jen stavby silnic a Hönigerovy doly. Bude se však stavět jen silnice Zlaté Hory – Jindřichov, což je málo, zbývá tedy jediná naděje v dolech. Průměrný obsah zlata v rudě je 1,3 g/t, přičemž některé vybrané kusy rudy dávají až 19,6 g/t zlata, 93,6 g/t stříbra a 49,2 % olova. Höniger vede doly dobře, je znám jako řádný a poctivý člověk. Ale lidé si myslí, že podnik je nevynosný, nevěří se „obyčejnému směnmistrovi“ Hönigerovi, proto jej nikdo nepodporuje. Vedení dolů by se proto měla ujmout výše postavená osoba, stát by měl řídit nábor pracovních sil a podílet se na dolech.⁵³⁾

Prohlídka zřejmě dopadla dobře a krajský úřad o ní zaslal 3. října 1848 zprávu ministerstvu financí. To zdůraznilo potřebnost dolů pro odstranění bídy obyvatelstva. Nepřímo tomuto hodnocení napomohly i bouře zlatohorského obyvatelstva proti místnímu továrníkovi a poslanci říšského sněmu ve Vídni Josefu Weissovi dne 25. října 1848, vyvolané jeho útlakem tkalců a útoky na tehdejší vídeňskou revoluci, při nichž Weiss musel utéci do Nisy. Podobná střetnutí se odehrála na více místech Slezska a na jejich potlačení musel být vyslán v čele ozbrojeného oddílu moravský zemský viceprezident hrabě Leopold Lažanský. Ten v listopadu 1848 navštívil také Hönigerovy doly.⁵⁴⁾ Nevíme, o čem s Hönigerem jednal, ten však asi pod jeho vlivem požádal 19. listopadu 1848 o prohlídku dolů ministerstvem zemědělství a hornictví. Na tuto žádost odpovědělo ministerstvo 5. ledna 1849, že doly budou prohlédnuty, jakmile to dovolí počasí. Höniger mezitím z nedostatku jiné práce pokračoval v báňskohistorickém výzkumu dolů. Navštívil archivy v Bratislavě a Nise, hledal tam zejména vyobrazení obou valounů zlata z let 1590 a 1591, po delším pátrání je však našel 28. prosince 1848 na půdě zlatohorské radnice.⁵⁵⁾

Jeho potíže na dolech se neustále stupňovaly. Na počátku roku 1849 odmítl biskup Diepenbrock další placení příplatků, asi chtěl z těžářstva, které nevyvíjelo žádnou práci, vystoupit.⁵⁶⁾ Teprve po 18. květnu 1849 prohlédl doly tajemník ministerstva zemědělství a hornictví Alois Scholz (dle Hönigerova pozdějšího údaje Richard Schmidt).⁵⁷⁾ Prohlídka dopadla velmi uspokojivě, ale Johann Höniger se slíbené finanční podpory státu nedočkal. Uveřejnil znovu své pojednání o dolech

z r. 1847 v „Jahrbuch für den Berg- und Hüttenwesen des österreichischen Kaisers- taates für das Jahr 1849“, ale za situace, kdy stát vrhl veškeré své úsilí na potlačování revolucí v Itálii a Uhrách, nebyla naděje, že pro Hönigera něco udělá. Zprostředkování hraběte Lažanského přineslo jediný výsledek – v červenci 1849 se přihlásil jako vážný zájemce o doly hrabě Karel Oktavián z Lippe – Weissenfeldu. Höniger váhal, nebyl si jistý, zda soukromník, byť i zámožný, bude moci doly vlastním nákladem provozovat. Čekal do konce roku 1849, ale když se situace dolů neustále zhoršovala a hrozilo nebezpečí, že to, co bylo na nich obnoveno, zase zpustne, neviděl již jiného východiska. Na počátku roku 1850 prodal zlatohorské doly hraběti Karlu Oktaviánovi z Lippe – Weissenfeldu a zůstal u něho jako směn mistr a dílovedoucí.⁵⁸⁾

O hraběti Karlu Oktaviánovi z Lippe – Weissenfeldu víme dosud velmi málo a i to je značně zatíženo omyly literatury.⁵⁹⁾ Přitom jde o dosti zajímavou osobnost. Pocházel ze známého vestfálského rodu, který se v 17. a 18. století rozdělil na 3 větve – knížecí se sídlem v Detmoldu, Lippe – Biesterfeld a Lippe – Weissenfeld. Tato poslední vstoupila do rakouských služeb a nabyla statků v alpských zemích. Karel Oktavián z Lippe – Weissenfeldu se narodil v Oberzennu 6. listopadu 1808. R. 1833 uzavřel sňatek s hraběnkou Marií z Mengersenu. R. 1840 koupil od Pavlíny z Hohenzollern – Hechingenu, sestry známé paní kněžny z „Babičky“ Boženy Němcové, panství Náchod. Žil pak na zámku v Ratibořicích, kde se mu r. 1841 narodil syn Egmont Axel Bernard Filip Heřman Viktor. Již r. 1842 však prodal náchodské panství svému vzdálenému příbuznému knížeti Jiřímu Vilémovi ze Schaumburg Lippe, vymínil si ovšem právo přebývání na ratibořickém zámku, kde se mu v r. 1848 narodil další syn Alfred Konstantin Theodor Oktavián. Na náchodském panství byly doly na měď v okolí Úpice a na uhlí u Svatoňovic, odtud asi získal náklonnost k hornickému podnikání. Jeho konverse od luteránství ke katolictví r. 1846 byla menší společenskou senzací. V neznámé době získal panství Šebetov u Boskovic, kam však pouze občas dojížděl, po r. 1848 sídlil trvaleji na svých statcích u Salzburgu. Jak již bylo podotknuto, o dolech u Zlatých Hor se dozvěděl pravděpodobně za pobytu na Moravě od hraběte Lažanského a rozhodl se tam podnikat.⁶⁰⁾

Ihned po nabytí dolů se pustil s velkou odvahou a vervou do práce. Johann Höniger nebyl tehdy v příliš dobré situaci – 26. dubna 1850 mu zemřel otec⁶¹⁾ a on musel svou matku vzít k sobě, aby se o ni postaral. Avšak vůle nového pána jej hnala postupně do stále větších akcí. Rychle byly upraveny doly a vybudované stavby tak, aby byly plně použitelné, a hrabě Lippe – Weissenfeld ve snaze dosáhnout snadno co největšího zisku navrhl podstatné rozšíření povrchových objektů. Höniger na jeho příkaz prozkoumal zbytky starých přírodních kanálů na přívod vody pro důlní díla a 3 z nich použil k odvedení vody ze 2 potoků k ústí štoly na Starohoří, kde měly pohánět stoupu a plánovanou huť. Vybudovaly se vodní nádrže.⁶²⁾ Další stoupu měl Höniger zříditi u tzv. Půlmilového kříže v údolí pod Modrou štolou. Na tuto štolu soustředil hrabě Lippe – Weissenfeld zvláštní pozornost a tak se tam postavily cechovní dům a kovárna. 29. dubna 1851 podal Johann Höniger žádost o koncesi na

vybudování hutě, kterou ministerstvo pro zemědělství a hornictví téhož roku schválilo. Měla být rovněž na Modré štolě.⁶³⁾

Tyto akce vyžadovaly velké investice a hrabě Lippe – Weissenfeld platil. Nebylo to ovšem jenom z jeho vlastního – byl sice zámožný, ale na financování zlatohorských dolů si musel postupně vypůjčovat značné částky od řady bank. Zadlužoval se i svým nákladným životem velkého kavalíra. Johann Höniger to neviděl rád, tušil nedobré konce. Ve svém díle „Kurze geschichtliche Darstellung des Goldbergbaues zu Obergrund in k. k. Schlesien“ z r. 1851 napsal, že dolům by mohla velmi pomoci solidní akciová společnost, bohužel však upadl domácí smysl pro hornictví. Na dolech u Javorníku pracovala od r. 1850 pruská akciová společnost pod vedením podnikatele Güttlera z Reichensteinu (nyn. Zloty Stok), která projevila rovněž zájem o získání zlatohorských dolů.⁶⁴⁾ Höniger byl tomu nakloněn, avšak hrabě Lippe – Weissenfeld doly z rukou nepustil.

K dovršení všeho vypukly rozpory se správou zlatohorského panství o odběr dřeva, jehož se na úpravy dolů a prováděné stavby spotřebovalo značné množství, a odškodnění za pozemky zabrané pro důlní práce. Zrušení patrimoniální správy v r. 1848 zbavilo vrchnosti práva na 4 podíly v každém těžařstvu jako náhradu za tyto služby pro těžaře a patent z 11. června 1850 přikázal dávat majitelům pozemků zabraných pro důlní práce finanční odškodnění. Pokud šlo o dřevo, správa panství vycházela z předpokladu, že když do r. 1848 nebyla roztavena žádná vytěžená ruda, nebyl ani žádný zisk, panství nedostalo nic z titulu držby 2 podílů za odebrané dřevo a může si tedy nárokovat jeho finanční úhradu zpětně od r. 1845. Rozpoutaly se nechtuté tahanice, při nichž správa panství obviňovala Hönigera ze svévolnosti, ten se zase hájil tím, že chtěl o věci jednat, zaslal řadu podání, ale nedostal na ně žádnou odpověď. Protože nikdo nechtěl ustoupit, spor se vlekl dále. Hönigerovy plánované stavby milřů u Olověné a Modré štoly na podzim 1851 jenom přiléhaly oleje do ohně.⁶⁵⁾

Všechny navržené stavby byly postupně realizovány a již koncem roku 1851 mohlo být na dolech permanentně zaměstnáno 35 osob. Höniger trval na přednostním vybudování hutě v Horním Údolí a tak 13. dubna 1852 požádal o přenesení koncese na huť u Modré štoly do vybudované stoupy v Horním Údolí. Bylo mu vyhověno a vznikla zde huť zároveň s prádlem.⁶⁶⁾ Hrabě Lippe – Weissenfeld však souhlas s tím kompensoval požadavkem na vybudování 6 jiných stoup na vodním toku vytékajícím ze štoly na Starohoří. Höniger chápal, že voda ze štoly by na pohon tolika zařízení nestačila a navrhl i zde jiné řešení. Prozkoumal zbytky starého přívodního kanálu, kterým šla voda z Černé Opavy na pohon bývalého starého kolového čerpadla (opět nerozpoznal, že náhon pokračoval dále na měkké doly) a protože kanál byl ještě v délce více než 1,5 km zachován (zbývajících 1,9 km mělo být obnoven), doporučil postavit stoupy ve vzdálenosti zhruba 20-60 m od sebe na něm. Kanál měl současně sloužit i potřebám hutě. O věci jednala ve dnech 26.-28. března 1852 komise za účasti zástupců horního komisariátu v Opavě, správy panství a dolů a přiklonila se k Hönigerovu návrhu. Při té příležitosti byla také prohlédnuta již

vyzámahaná a otevřená důlní díla. Štola na Starohoří byla nafárána do délky 760 m, Olověná štola do 190 m a Modrá štola do 152 m. Ve všech byl již rozsáhlý systém chodeb, komínů, světlíků a hloubení. Ze štoly na Starohoří se mohlo měsíčně těžít 67,4 tun rudy, z Olověné štoly 22,7 tun a z Modré štoly 60,7 tun. Tyto práce obstarávalo 18 horníků (další personál byl zaměstnán v povrchových zařízeních).⁶⁷⁾

Dle zachovaných zpráv započal Johann Höniger 11. května 1852 se stavbou první ze zmíněných šesti plánovaných stoup. A byla to také poslední. Projevily se zřejmě finanční potíže a své vykonal také pokračující spor s panstvím o náhradu za dřevo a pozemky. Protože Höniger (nepochybně na příkaz hraběte Lippe – Weissenfelda) stále trval na svém, správa panství předložila 22. května 1852 prostřednictvím svého právního zástupce olomouckého advokáta Mandelblüha záležitost k soudnímu řešení. Soud však nemohl dojít k náležitému rozhodnutí, protože nebylo jisté, zda úhrada za pozemky má být placena až od doby platnosti patentu z 11. června 1850 nebo i předtím. Nakonec musela spor řešit zemská vláda slezská v Opavě. 16. dubna 1853 stanovila roční náhradu na odebrané pozemky na 7 zl. za 1 jitro. Ohledně odškodnění za odebrané dřevo byla věc ponechána na dohodě obou stran. Pro ohodnocení zabrané plochy půdy byly vyhotoveny plány dolů a vybudovaných objektů a koncem roku 1853 uzavřelo zlatohorské panství s hrabětem Lippe – Weissenfeldem dohodu o celkovém odškodnění. Jednání o podrobnostech se však vlekla ještě celý další rok.⁶⁸⁾

Johann Höniger do nich zasahoval postupně stále méně. Musel řešit vznikající obtíže provozu. Svědectvím o finančních potížích dolů je Hönigerova žádost z 25. července 1853 o osvobození od desátku a placení poplatků z důlních měr na 3 roky.⁶⁹⁾ Hrabě Lippe – Weissenfeld nakonec vše řešil dalšími půjčkami. Höniger se cítil vývojem na dolech stále více znechucen. Vhod mu přišla okolnost, že v listopadu 1853 byl spolu s praktikantem Juliem Sauerem, dvacetiletým synem jesenického poštmistra, který se u něho učil hornictví, vyslán hrabětem Lippe – Weissenfeldem na třítydenní služební cestu do Saska a Harzu.⁷⁰⁾ Co vše bylo předmětem tamního jednání, nevíme. Höniger však nepochybně přítom navázal styky se saskými podnikateli v oboru hornictví a rozhodl se jich využít do budoucna.

Po návratu domů již dlouho ve službách hraběte Lippe – Weissenfelda nezůstal. Vše nasvědčuje tomu, že posledním krokem, který podmínil jeho rozhodnutí odejít ze zlatohorských dolů, bylo odmítnutí jeho plánu další ražbou Modré štoly podfárat dobývky kolem poutního kostela P. Marie Pomocné (tento plán se realizoval až o 100 let později).⁷¹⁾ Poslední zpráva o jeho pobytu na zlatohorských dolech je z 11. dubna 1854. Velmi brzy poté odešel pryč.⁷²⁾

Práce na obnově zlatohorských dolů jsou nejvýznamnějším životním dílem Johanna Hönigera. V mnohém zde předešel svou dobu a nebylo mu posléze dopřáno, aby sám sklídl výsledky svého úsilí. Měla se i zde osvědčit pravdivost slov Hönigerova současníka významného uherského montanisty Antona Péche: „Byl bych zlým horníkem, kdybych se zřekl svého podnikání pro vzdálené cíle. Horník, i když málokdy pozná předem výsledek svého snažení – i vzdor tomu neúnavně pokračuje

ve své práci. Dělá to proto, že ví, že jeho dílo, je-li dobře a správně započato, přivedou k cíli jiní, když on už dokoná.“ Těmito slovy bychom mohli uzavřít popsanou životní kapitolu Johanna Hönigera.⁷³⁾

ZA BOHATSTVÍM DÁLEK

Jako po Hönigerově odchodu z bruntálského panství před 20 lety, tak i nyní není známo, kde se v následujících letech zdržoval. Je možné, že působil ve službách svých nových známých v Sasku. Poznání jeho tehdejších životních osudů by přitom objasnilo mnohé dosud neprozkoumané záhady jeho života. Asi v těch letech zemřela jeho matka. Neznámo kdy a kde ztratil rovněž svou ženu Marii a znovu se oženil. O jeho druhé manželce víme jen tolik, že se jmenovala Klotilda a byla učitelkou hudby a zpěvu. Z tohoto manželství se mu narodil syn Ludwig.

Mlčení pramenů o Johannu Hönigerovi přerušují částečně až zprávy o jeho opětovném návratu na doly v Horním Benešově. 29. prosince 1856 obdržel od horního komisariátu v Opavě pro oblast hornobenešovských dolů kutací povolení a jeho zmocněnec hornobenešovský obchodník Josef Riedel pak ohlásil 9. ledna 1857 7 kutacích kruhů – na pozemku Petra Hanela, na louce Antona Rumicha poblíže staré železářské hutě, na polích Ignáce Kromera, Johanna Gebauera a Leopolda Kromera a 2 na obecním pastvisku. V té době již nebyly práce na dolech prováděny a šlo víceméně jen o formální zajištění kutacích práv. Existence zmocněnce Riedela dokazuje, že Johann Höniger nebyl na dolech osobně přítomen. Pravděpodobně na počátku roku 1857 byl jmenován ředitelem cínových dolů saského podnikatele Lamberta Winkense, obchodníka z Halle, v Krupce a Cínovci a přesídlil do jejich blízkosti do podkrušnohorské osady Bohosudova. Jeho nové zaneprázdnění jej posléze přimělo zcela se kutacích kruhů v Horním Benešově zřít. Učinil tak 1. září 1857 a horní komisariát v Opavě tyto kruhy vymazal 19. září 1857.⁷⁴⁾

Na novém místě čekala Johanna Hönigera opět nemalá práce. Lambert Winkens koupil cínové doly u Krupky a Cínovce od různých držitelů, hlavně od Josefa Jakoba z Vídně, na jaře 1856. Doly ležely z větší části na pozemcích teplicko-krupčického panství knížete Clary – Aldringena, z menší části na pozemcích bílinského panství knížete Lobkovice. Winkensovým společníkem byl Friedrich Perl z Altenbergu. Doly v Cínovci spravoval měřič Julius Anton Richter. Celková produkce dolů činila v roce 1855 jen 7,418 tun cínu a doly byly ve zjevném úpadku.

Winkens vlastnil také hnědouhelné doly v Košově u Ústí nad Labem a Richter pro něho zakoupil ve třetím čtvrtletí r. 1856 1 1/2 podílu na dole na stříbro Trojice u Hrobu od Franze Nitscheho, Václava Čedíka a Jana Krůčky. V Hrobu a Mikulově vzniklo na stříbrných dolech v l. 1845 – 1846 několik těžářstev navzájem propojených osobami účastníků. Byli to měšťané z Prahy, Freibergu, Magdeburgu, Drážďan a Vratislavi, řada statkářů, úředníků, obchodníků a podnikatelů ze severních

Čech, rozhodující slovo však měli jako největší podílníci známí průmysloví podnikatelé bratři Kleinové všichni dohromady a jeden z nich Hubert Klein osobně. Na dolech působil v l. 1850-1851 výše zmíněný uherský montanista Anton Péch, který zde vybudoval v osadě Mlýny huť na tavení stříbra. Měl podobný osud jako Höniger ve Zlatých Horách – těžářstvo neschválilo jeho plán na rozšíření prací, nedostalo se tím ze stařin do nedotčeného území, po Péchově odchodu nemělo odborníka jeho významu a nebyl dostatek peněz na financování činnosti. Práce proto stagnovaly a úmrtí Huberta Kleina 31. července 1856 zbavilo těžáře rozhodující peněžní a materiální podpory. Od Winkense se očekávalo, že těžářstvu aspoň zčásti pomůže penězi a Johann Höniger to dostal spolu s řízením dolů u Krupky a Cínovce na starost.⁷⁵⁾

Skutečně také zaplatil Winkensovým jménem dlužné příplatky za zmíněné podíly. Posléze však podepsal stvrzenku na příplatky bez placení, což vedlo k obžalobě vůči němu. Jelikož se nezachovaly písemnosti, nevíme přesně, o co šlo a jak věc dopadla.⁷⁶⁾ Jinak se o doly u Hrobu zajímal a snad poskytl i některé odborné rady při pracích v nich.

Jeho hlavní zájem však platil cínovým dolům. Winkens a Perl rozvinuli hned po nabytí dolů rozsáhlou kutací činnost a Johann Höniger v ní pokračoval zejména na katastru Horní Krupky. Zpočátku neměl velké výsledky, musel dokonce za cosi platit pokutu 80 zl., o jejíž prominutí prosil horní hejtmanství v Chomutově.⁷⁷⁾ Kutací práce v okolí Hrobu a Oseku opustil během prvního pololetí 1858 – pravděpodobně pronikly do starších dosud platných důlních měř. Místo toho rozvinul kutací práce v okolí Hory Svaté Kateřiny. Winkens ho asi zásoboval penězi jen v omezené míře – svědčí o tom stížnost Hönigerových dělníků na špatné placení mzdy.⁷⁸⁾ I za těchto podmínek však dosáhl během roku 1858 prvních výsledků. 4. února 1858 byl přítomen vyměření důlních měř Rössel a Altemann v Cínovci. 22. července 1858 obdržel propůjčku na dvojitou důlní míru Ondřej u Cínovce na severní straně silnice Dubí – Cínovec. Zde byla malou štolou vykutána 76 cm mocná lupková cínová žíla s obsahem 0,0006 % cínu. Je zajímavé, že i takováto ruda byla tehdy považována za ziskovou.⁷⁹⁾ Höniger dosáhl také určitých výsledků v Hoře Svaté Kateřiny, takže počátkem roku 1859 tam požádal o propůjčku 2 důlních měř.⁸⁰⁾

A opět se opakoval paradox, že se nemohl dočkat vrcholných úspěchů, ačkoliv k nim položil základy. Lambert Winkens zemřel na počátku r. 1859. Jeho dědici notář Heinrich Winkens a Josef Neuss z Berlína protěžovali na dolech svého muže Adolfa Klähra a rozhodli se tedy Hönigera odstranit. Došlo k tomu někdy před 25. červnem 1859. Friedrich Perl jako Winkensův společník se však nemínil vzdát svých nároků a vyvolal soudní spor. Johann Höniger se k němu připojil. Bylo smutné, že se to stalo v situaci, kdy doly díky Hönigerovi vyprodukovaly v r. 1859 23,154 tun cínu.⁸¹⁾

Soudní spor se vlekl a Johann Höniger potřeboval zaměstnání. Po předchozím jednání byl na počátku r. 1860 jmenován horním správcem hnědouhelných dolů hraběte Adolfa Ledeboura ve Všebořicích (nyn. místní část Ústí nad Labem).⁸²⁾

O jeho tamní činnosti víme pouze tolik, že 18. května 1860 se za jeho účasti konala komisionální prohlídka v Želenicích u Bíliny, během třetího čtvrtletí 1860 byly opravou šachty zprovozněny míry Jan a František u Křemýže, ale Höniger vzápětí žádal o povolení odkladu činnosti na těchto dolech na půl roku pro špatný odbyt.⁸³⁾ Mezitím soudní spor vyvrcholil. Neuss i Heinrich Winkens, jenž se přestěhoval do Aachenu, napomohli nepříznivému výsledku tím, že se o doly vůbec nestarali. Adolf Klähr se v létě 1860 vzdal vedení dolů a Johann Höniger se již 17. srpna 1860 zúčastnil prohlídky 1,25 cm mocné cínové lupkovité žíly vykutané v Krupce. Byla pro ni určena horní míra Jeronym.⁸⁴⁾ Počátkem září 1860 byl ustanoven opatrovatelem Winkensových dolů. Přesídlil do Krupky a začal se opět titulovat horní ředitel.⁸⁵⁾ 15. září 1860 byl přítomen prohlídce cínové krupkovité žíly mocné 2,5-3,75 cm ve staré štole přiléhající k důlní míře Jan II na obecním pastvišti v Horní Krupce. Obdržel pak na ni propůjčku pod jménem Jan III. Tento důl měl později celkem 5 důlních měř a Johannu Hönigerovi se tak dostalo dodatečné satisfakce za kutací práce, které tam v l. 1857-1858 prováděl.⁸⁶⁾ Na vrchu Komáří vížka byly vykutány šachtou stařiny a 26. října 1860 při jejich prohlídce opět za účasti Hönigera tam byla udělena propůjčka na míry August I, II. Současně byly prohlédnuty staré vykutané světlíky a byly připojeny k důlním mírám Hörl a August.⁸⁷⁾ V Hoře Svaté Kateřiny byla udržována důlní míra Boží požehnání a Höniger požádal o prodloužení tamního kutacího povolení z r. 1856.⁸⁸⁾

Bylo třeba se však postarat i o Winkensovy podíly na dolech na stříbro u Hrobu. Tam se situace stále zhoršovala. Dědic po Hubertu Kleinovi jeho bratr Albert nejevil zájem o převzetí jeho podílů, během roku 1860 došlo k pokusům o sloučení těžářstev na jednotlivých dolech zvolením jejich provisorního ředitele Jakuba Jindřicha Zelnického, podílníkem se stal i známý pražský malíř Josef Hellich, ale celkově neustále ubývali zájemci o účast v těžářstvech a zbylí nechtěli platit neustálé příplatky bez naděje na sebemenší zisk. 26. února 1861 bylo proto svoláno do známého pražského hotelu „U modré hvězdy“ na Příkopěch mezi ulicemi Hyberskou a Senovážnou shromáždění těžařů, jež mělo rozhodnout o osudu dolů. Konalo se v druhém patře v hostinském sále č. 63 a zúčastnilo se jej 31 těžařů a zástupců nepřítomných těžařů. Kleiny zastupovali Dr. Ullrich a ředitel Scholz, Johann Höniger zastupoval Winkensovy dědice. Měřič Karl Reutter přečetl zprávu o výnosnosti dolu Barbora od srpna 1859 do konce r. 1860. Jelikož získaná ruda nebyla dobrá, bylo rozhodnuto učinit poslední pokus prohloubením šachty Barbora o 20 sáhů (38 m), prorážkou 18 sáhů (34,2 m) měly být nafárány žíly a obě hloubení v dole se měla propojit. Náklady na to byly stanoveny na 15 000 zl., měly být kryty příplatky od těžařů z dolů Barbora a Trojice, protože spojení všech těžářstev nebylo schváleno. Provozní plán vypracoval Reutter, měl jej provést Bernard Loucký. Zelnický byl potvrzen jako definitivní ředitel těžářstev, měl sídlit v Hrobu a řídit se instrukcí ze 14. prosince 1857. Měl uvést do pořádku záležitosti mlýna č. 3 v osadě Mlýny u Hrobu, který použil Hubert Klein v l. 1850-1851 k vybudování stoupy pro huť. Členy výboru spojených těžářstev byli zvoleni vesměs těžaři z Prahy – obchodník

A. F. Müller, továrník G. L. Mayer, obchodník Leopold Roll, učitel Franz Ertl a agent Wilhelm Ritschl. Horníci na dolech zřídili bratrské pokladny. Obnos 194 zl. 95 1/2 kr. z dolu Trojice byl použit na stavbu stoupy, 395 zl. 44 kr. z Křížového dolu na stavbu hutě. Mělo se to nyní zajistit na realitách těžářstva a pro bratrskou pokladnu měly být vypracovány stanovy. Müller, Roll a Ritschl měli provést revizi účtů a stavu majetku a na příštím shromáždění těžařů měli o tom podat zprávu. Mlýn č. 4 v Mlýnech s tamní hutí, pro niž těžářstvo nemělo využití, měl být prodán v dražbě. Byl však majetkem Alberta Kleina a ten měl vůči těžářstvu pohledávky ve výši 13 622 zl. 33 kr., proto se při prodeji mělo pamatovat na její uspokojení. Kleinovy železárny v Sobotíně vymáhaly za dodávky zařízení pro huť 5 234 zl. 47 kr., ty měly být uspokojeny stejným způsobem. Těžářstvo jinak považovalo vzhledem k vysokým nákladům za lepší dát roztavit získanou rudu v Jáchymově nebo Freibergu. Event. dluhy Huberta Kleina vůči těžářstvu měly být srazeny z výše uvedených 13 622 zl. 33 kr. Řediteli byl stanoven roční plat 500 zl.

Pro další osudy dolů bylo nedobrou předzvěstí, že vrchní hutník z Waldenburgu (nyn. polský Wałbrzych) August Lindner, zástupce tamního člena těžářstva komerčního rady Treutlera, protestoval proti dalšímu pokračování prací v dolech. Höniger sám se postaral o převedení podílů Winkensových dědiců na Křížovou štolu, jinak však asi o možnosti zisků na dolech rovněž neměl žádných iluzí a zaměřil se opět na cínové doly.⁸⁹⁾

Zde probíhalo v prvních měsících r. 1861 vytýčování důlních měř Jeronym, Jan a August v Krupce, Horní Krupce a na Komáří vížce. 28. května 1861 se Johann Höniger zúčastnil jednání o spojení dolů August a Hörl na Komáří vížce.⁹⁰⁾ Toto byla poslední zpráva o jeho působení na dolech u Krupky.

Co se s ním dělo v následujících měsících, spadá do říše dohadů. Jediná konkrétní zpráva z té doby říká, že 17. července 1861 vyhotovil pro řád německých rytířů mapu jeho výhradního kutiště na stříbrnou rudu z r. 1859 v Suché Rudné u Andělské Hory.⁹¹⁾ To by nasvědčovalo jeho možnosti pobytu na severní Moravě a ve Slezsku, který asi souvisel s neslavným koncem podnikání hraběte Lippe – Weissenfelda ve Zlatých Horách.

Ten po odchodu Johanna Hönigera pokračoval ve svém velikašství. R. 1855 dal zbudovat druhou huť na stříbro na parní pohon na Modré štole, tamtéž posléze také skladiště a kolonii pro nové horníky, která při pohledu z dálky připomínala malé městečko. Roztavené zásoby rudy, vytěžené Hönigerem, i ty, které byly vytěženy po jeho odchodu, mu přinesly zisky, bohužel ne však takové, aby pokryly jím nadělané dluhy. Ty se v důsledku neodborného vedení důlních prací naopak zvyšovaly. Tuto neodbornost dokumentuje mj. i střídání Hönigerových nástupců ve funkci – horních správců Pichlera a Schmidta. Od r. 1856 opět probíhaly spory se správou zlatohorského panství, které skončily soudní žalobou. Mezitím však v r. 1860 vzrostly celkové dluhy hraběte Lippe – Weissenfelda na zcela neúnosnou částku 350 000 zl. Byl nucen ohlásit úpadek. 18. února 1861 oznamoval zlatohorský důchodní úřad, že náklady procesu s hrabětem Lippe – Weissenfeldem velmi

vzrostly, protože není nikde k nalezení a nemohla mu tedy být doručena obžaloba. Byl tedy vyzván v opavských a augsburských novinách, aby se dostavil k soudu, a okresní úřad v Jeseníku ustanovil ve věci zástupce ex offio. 7. března 1861 sděloval Anton John, jenž se mezitím stal úředníkem správy panství, že hrabě Lippe – Weissenfeld dosud dluží Hönigerovi 3 500 zl. obnosu za prodej dolů, Schmidtovi mzdu, atd. Nelze přitom nic intabulovat na jeho panství Šebetov, které není velké a je už tak zatíženo mnoha dluhy. Přitom je třeba záležitost urychleně řešit, protože o doly se hlásí nový zájemce továrník z Vrbna Moritz Richter.⁹²⁾

Co se v té době dělo s hrabětem Lippe – Weissenfeldem? Dochované archivní materiály o tom mlčí a lze jen litovat zničení rodinného archivu Lippe – Weissenfeldů, k němuž došlo za událostí na konci druhé světové války.⁹³⁾ Také Höniger sám o tom nemluví, uvádí pouze tolik, že byl tehdy on sám příliš vzdálen a o krachu dostal zprávu příliš pozdě, než aby mohl ještě něco pro zlatohorské doly podniknout. Správně ovšem podotýká, že kdyby hrabě Lippe – Weissenfeld vynaložil pětinu peněz věnovaných na doly a povrchové stavby na další ražbu Žebrácké štoly, kterou by mohl podfárat doly na Příčném vrchu z opačné strany ve větších hloubkách, zajistil by trvalý rozkvet dolů.⁹⁴⁾ König mluví o úteku hraběte. A teprve R. Zuber v novějších pracích (Jesenicko v období feudalismu, Zlatohorsko včera a dnes 1224-1974) uvádí neznámo na základě čeho, že hrabě Lippe – Weissenfeld po svém krachu uprchl do USA, v druhé publikaci dokonce prý i s milenkou. Zda vskutku měl milenkou, nevíme, ale některé okolnosti opravdu mohou nasvědčovat, že v USA pobýval. Žili tam totiž někteří jeho příbuzní, hrabě Adolf z Lippe – Weissenfeldu zemřel později ve Philadelphii. Hrabě Karel Oktavián mohl tedy po vzoru mnoha jiných osob, jež se dostaly do podobné situace, jako on sám, vyhledat u nich v USA útočiště.

Johann Höniger se pak s největší pravděpodobností objevil v létě 1861 na Opavsku, aby se zúčastnil soudního projednávání úpadku hraběte Lippe – Weissenfelda a vznesl přitom rovněž své nároky vůči němu. Jednání vyústilo v odvážné rozhodnutí – Höniger se asi nabídl, že pojede do USA, vyhledá hraběte a přiměje jej k vyrovnání s věřiteli. Vskutku se vydal na tuto cestu někdy v druhé polovině r. 1861. Doprovázeli jej žena Klotilda, dcera Emilie a syn Ludwig – druhá dcera Anežka Alžběta měla v té době již zajištěnou existenci jako švadlena v Bílině. Spolu s Hönigerem odjel do USA také jeho vyučenec Julius Sauer, jenž mezitím zkoušel štěstí jako podnikatel na železorzudných dolech mezi Jeseníkem a Rejvízem a Hönigerovými výroky o „německé Kalifornii“ (Höniger tak nazýval rozsáhlé pozůstatky tvrdého i měkkého dolování a rýžování v okolí Zlatých Hor) byl podnícen k návštěvě Kalifornie skutečně.⁹⁵⁾

Johann Höniger měl zřejmě se svým posláním v USA úspěch. Mnoho okolností nasvědčuje tomu, že hrabě Karel Oktavián z Lippe – Weissenfeldu se s věřiteli vyrovnal a vrátil se do Evropy. Musel tak učinit za cenu prodeje panství Šebetov a zlatohorských dolů. Jejich hornoušlouskou část koupil v. 1864 Moritz Richter, jenž pak zde do r. 1890 těžil pyritu pro svou vrbenskou chemičku a sklárnu.⁹⁶⁾ Spory hraběte se zlatohorským panstvím se ovšem vlekly až do r. 1867. Jeho majetko-

právní vyrovnání mělo podle všeho určitou vazbu také na Hönigerovy známé a chleboďárce v Sasku a Krušnohoří – máme doložen pobyt hraběte Lippe – Weissenfelda v Teplicích, kde 26. února 1863 zemřela jeho žena Marie. Podruhé se oženil 27. června 1876 s hraběnkou Leoníí Mitrovskou z Mitrovic, ta však zemřela již 16. února 1877. Jeho nejstarší syn pobýval v 70. a 80. letech 19. století na Moravě (Vizovice, Uničov, Přerov). Samotný hrabě Karel Oktavián z Lippe – Weissenfeldu zemřel ve Friedeggu 13. února 1885.

Johann Höniger se naproti tomu po skončení svého poslání rozhodl zůstat v USA. Spojení mezi Evropou a Amerikou v té době nefungovalo kvůli probíhající občanské válce v USA v l. 1861-1865 (u nás známé jako válka Severu proti Jihu) příliš dobře a Höniger nebo ještě spíše jeho žena Klotilda usoudili, že i pro ně se tato velká země může stát „zemí nových možností“. Höniger se chtěl pochopitelně uplatnit jako hornický odborník. Hlavní naleziště nerostných surovin v té době ležela v západní části USA za řekou Mississippi ve státech Kalifornie, Nevada, Colorado, Idaho, Oregon, Nové Mexiko, Arizona a Missouri. Kvůli probíhající občanské válce a periodicky propukajícím válkám s Indiány však možnost cesty do těchto zemí byla tehdy buď zcela znemožněna nebo aspoň značně ztížena. Rodina Hönigerů se proto nakonec ocitla v Saint Paul, hlavním městě státu Minnesota, ležícím na řece Mississippi. Její pobyt je tam doložen od r. 1863.⁹⁷⁾

Město St. Paul vzniklo r. 1838 a v té době mělo asi 20-25 000 obyvatel. Od počátku 50. let 19. století se v něm usazovali vystěhovalci z Německa a od r. 1858 také Češi, hlavně z Táborska, Pacovska a dalších oblastí jižních Čech.⁹⁸⁾ V době Hönigerova příchodu jich mohlo být asi 100-200. Stejně jako Němci začali organisovat svůj kulturní život, osvětu a vzdělávání, tak jako na mnoha jiných místech v USA i zde byla mezi příslušníky obou těchto národů plodná spolupráce, při níž se zapomínalo na národnostní rozpory ze staré vlasti.⁹⁹⁾ Johann Höniger byl nucen v tomto prostředí se věnovat jiné činnosti. Pravděpodobně na naléhání své ženy koupil od Lorenga Allise obchod s knihami, hudebninami, vybavením pro kostely a nábytkem pro domácnost. Nacházel se v domě na rohu náměstí a Třetí třídy, vchod do něj byl prvními dveřmi západně od budovy pošty.¹⁰⁰⁾ Höniger v něm prodával veškeré německé knihy, noviny a časopisy, vydávané v USA a v Německu. Měl bohato u klientelu mezi svými krajany a jeho obchod zřejmě navštěvovali i Češi. Bylo to pravděpodobně již z toho důvodu, že v St. Paul bylo v l. 1863-1865 jen 6-7 knihkupectví a majiteli byli kromě Hönigera vesměs Američané. On jediný mohl našim krajanům předložit něco, co jim připomínalo Evropu. Je rovněž pravděpodobné, že česká kapela, která záhy nabyla v St. Paul proslulosti, byla vybavena hudebními nástroji z Hönigerova obchodu.¹⁰¹⁾ Vliv vzájemných styků mezi Johannem Hönigerem a Čechy v St. Paul byl oboustranný. Americké prostředí se přes všechny extrémní vyznačovalo celkově větší svobodomyšlností a názorovou tolerancí, která mj. umožňovala Čechům živěji si připomínat jejich husitskou minulost. To bylo u vystěhovalců z Táborska zvláště aktuální. Je pravděpodobné, že Johann Höniger se pod jejich vlivem začal více zajímat o českou historii a památky husitství.

Jinak jej zaujali Indiáni. V okolí St. Paul přicházeli v úvahu především členové kmenového svazu Siouxů. St. Paul byl r. 1857 východiskem cesty etnografa Vojty Náprstka k těmto Indiánům a právě v době Höningerova příchodu doznívalo velké povstání Siouxů, na jehož potlačování se v řadách armády Unie zúčastnili i někteří Češi. Názory na Indiány byly samozřejmě různé, Češi až na některé výjimky s nimi neměli špatné zkušenosti, podobně tomu bylo u Němců. Není proto vyloučeno, že Höningerův zájem o Indiány vyústil v určité sympatie vůči nim.

Jeho žena Klotilda se rovněž stala samostatnou podnikatelkou. Vyučovala zpěvu a hudbě na klavír, kytaru, melodeon a varhany. Tímto způsobem si vydělala poměrně značné částky peněz.

Johann Höninger se však necítil spokojen. Nenaučil se dost dobře anglicky, což mu bylo v obchodě na překážku, a stále toužil po hornickém povolání. Zdá se, že však došlo i k některým rodinným rozepřím. Vyvolal je především sňatek jeho dcery Emilie, která si vzala kněze DUCKA a odstěhovala se s ním do San Francisca, kde pak bydleli na Polk Street 2021. Šlo nepochybně o kněze nekatolického, což v rodině s přísně katolickou tradicí muselo působit šokujícím dojmem. Johann Höninger se s tím nakonec smířil, ne tak jeho druhá žena a syn Ludwig. Emilie byla od té doby považována za „černou ovci“ rodiny a dávalo se jí to všemožně najevo.¹⁰²⁾

Všechny tyto okolnosti přiměly posléze Johanna Höningera k úvahám o odchodu od rodiny dále na Západ, kde by se mohl věnovat hornictví. Asi neznal pověst Indiánů, na jejímž základě objevili r. 1890 bratři Lewittové největší a nejkvalitnější ložisko železné rudy na světě v pahorkatině Mesabi v severní Minnesotě.¹⁰³⁾ Proslulá naleziště zlata v Black Hills tehdy ještě nebyla známa. Nejbližším místem, kam by se tedy mohl vydat, byl stát Missouri. Ve 120 km dlouhém pásmu na jihozápad od St. Louis k pramenům řeky St. Francis se nacházela velká ložiska uhlí, zinku, olova, mědi, kobaltu a železa, soustředěná kolem hor Iron Mountain a Pilot Knob. Příležitost vydat se tam se naskytla na jaře 1865, kdy bylo zřejmé, že občanská válka v USA brzy skončí a do státu Missouri, jenž byl rovněž dějištěm bojů, bude možno cestovat bez nebezpečí. Johann Höninger seznámil se svým úmyslem manželku a protože dosáhl jejího souhlasu se svým odchodem, rozhodl se dát napřed do pořádku své majetkoprávní záležitosti.

Dne 10. března 1865 uzavřel za přítomnosti svých přátel J. Mainzera a E. M. Bowmana smlouvu, kterou prodal svůj obchod se vším, co v něm bylo, své manželce. Do konce května jí poskytl půjčku 300 dolarů ve zboží a slíbil dát do pořádku dluhy, jež měl u bostonských podnikatelů Ditsona (221 dolarů) a Donohneho (217 dolarů). Poté se začal připravovat na odchod. V první polovině dubna 1865 skončila občanská válka a cesta do Missouri se otevřela.

Tu však nečekaně přišla výzva k návratu do Čech, kde byla Johannu Höningerovi nabízena další možnost podnikatelských aktivit. Höninger nezaváhal – volání domova se nakonec ukázalo přece jen silnější. Rozhodl se vrátit domů, a to i za cenu toho, že ženu a děti nechal v USA. Po krátkém rozloučení nastoupil 28. dubna 1865 cestu přes moře zpět do Evropy.¹⁰⁴⁾

PRÁCE AŽ DO SMRTI

Nevíme, jaká to byla konkrétní nabídka, která přiměla Johanna Höningera vrátit se do Čech a usadit se v Teplicích. Doly na stříbro u Hrobu byly již od r. 1862 mimo provoz. Ani prodej vytěžené rudy do Freibergu, kde z ní bylo získáno 246,675 kg stříbra, nezabránil finančnímu krachu těžářstva. V době Höningerova návratu byly rozprodávány doly novým zájemcům, důl Trojice musel být prodán exekučně až na třetí pokus v prosinci 1866 a členové výboru obvinili ředitele Zelnického ze špatného hospodaření a machinací. Věc nakonec měla soudní dohru.¹⁰⁵⁾ Také cínové doly u Krupky a Cínovce nebyly Höningerovými nástupci řádně spravovány a Winkensovi dědici je r. 1864 prodali jiným vlastníkům.¹⁰⁶⁾ Höninger tedy nemohl na těchto dolech pracovat. Usadil se v Teplicích jako samostatný důlní podnikatel a zahájil v okolí města kutací práce.

Ještě v r. 1865 začal kutat u Dubí.¹⁰⁷⁾ R. 1866 zahájil větší kutací práce v Novém Městě v Krušných Horách a Mikulově. Tam zaujala jeho pozornost opuštěná Křížová štola. Žádal o její uvolnění pro sebe, podařilo se mu to však až r. 1868. Doly na stříbro u Hrobu a Mikulova jej zaujaly natolik, že je r. 1866 popsal v brožurě. Domníval se, že k obnově těchto dolů napomůže plánovaná stavba železnice Duchcov – Freiberg, z té však během následujících let sešlo. Brožura je jinak zajímavá jeho titulaturou – považoval se stále za horního ředitele, byl korespondentem Říšského geologického ústavu ve Vídni a členem řady hornických spolků.¹⁰⁸⁾

R. 1867 rozšířil kutací práce také na území Novosedlic. Několik žádostí o promínutí kutacích poplatků svědčí o tom, že neměl příliš velkých výsledků. Práce prováděl až do let 187–1873. Postupně začal kutací kruhy rozprodávat nebo opouštět. Jeho úsilí o obnovu prací na dolech u Hrobu a Mikulova vyznělo naprázdno a začal tedy hledat možnost jiného uplatnění.¹⁰⁹⁾

Pobyt v Teplicích mu navíc přinesl další rodinné starosti. Jeho dcera Anežka Alžběta se v době jeho pobytu v USA seznámila s diurnistou okresního úřadu v Bílině Josefem Fischerem, který byl o dva roky mladší než ona, a výsledkem bylo narození nemanželské dcery Josefy dne 20. září 1863.¹¹⁰⁾ Johann Höninger po návratu do Teplic považoval záležitost za značně ostudnou a přiměl Fischera, aby si jeho dceru vzal. Sňatek se konal v Bílině 5. února 1866.¹¹¹⁾ Josef Fischer poté zahájil jednání o legitimaci své nemanželské dcery, což bylo v tehdejších podmínkách značně obtížné – k věci se musely vyjádřit místodržitelství a litoměřická biskupská konsistoř. Teprve 1. července 1867 byla Josefa zapsána do matriky jako uznaná manželská dcera. Josef Fischer byl zřejmě dosti lehkomyslný, se svou manželkou nežil v dobrých vztazích a přenášelo se to i na vztahy vůči tchánovi. Anežku Alžbětu však brzy vysvobodila z tohoto manželství smrt – 25. září 1866 se s největší pravděpodobností stala obětí cholery epidemie, která tehdy zasáhla české země jako následek války s Pruskem.¹¹²⁾ Johann Höninger tak vystrojl své dceři v jednom roce svatbu i pohřeb. Od té doby však nechtěl svého zetě ani vidět a byl to další důvod, proč toužil po odchodu z Teplic.

Od r. 1870 upoutaly jeho pozornost poměrně rozsáhlé pozůstatky starých železodolů u Poniklé mezi Jilemnicí a Vysokým nad Jizerou. Dolování zde bylo obnoveno z podnětu jilemnické vrchnosti hrabat Harrachů r. 1751 a skončilo po r. 1850.¹¹³⁾ R. 1868 však znovu zahájil v Poniklé kutání František Petřík z Jilemnice, jenž r. 1870 přesídlil do Prahy. Johann Höniger se s ním téhož roku spojil, pomáhal mu v pracích jako odborný poradce a sám rovněž obsadil některé kutací kruhy.¹¹⁴⁾ Práce jej zaujaly natolik, že v druhé polovině r. 1872 se odstěhoval z Teplic do Poniklé.¹¹⁵⁾ Ani tam mu však nebylo dopřáno setrvat dlouho.

Během kutacích prací v Poniklé se seznámil s pruskými podnikateli, kteří v hojně míře pracovali na krkonošských dolech. Mezi nimi ho zvláště zaujal Adolf Rauer z Liebau, horní ředitel ve Friedenshütte u Morgenrothu, jenž současně působil jako horní ředitel ve Vrchlabí.¹¹⁶⁾ Od 60. let 19. století byl spolu s dalšími pruskými podnikateli činný při obnově dolů na stříbro v prostoru mezi Německým (nyn. Havlíčkovým) Brodem a Přibyslaví. Přiměl Hönigera, aby se začal zajímat také o tyto doly. Johann Höniger ještě za pobytu v Teplicích obsadil počátkem srpna 1872 4 kutací kruhy u obce Okrouhlíctí Dvořáci a 1 v Mírovce. 5. února 1873 hlásil již z Poniklé další 2 kutací kruhy ve Stříbrných Horách, 4 v Suché a 5 ve Vysoké.¹¹⁷⁾ Byl to poměrně značný rozsah prací a v Mírovce k nim přibyla i potřeba prací na vyzmáhání štoly Marie Terezie. Höniger se proto v polovině roku 1873 rozhodl přesídlit do Mírovky. Ubytoval se tam v domě č. 27 u sedláka Antona Langa a ihned se usilovně vrhl do práce. Kutání u Poniklé postupně rovněž opustil.¹¹⁸⁾

Jako všude jinde i na novém působišti zahájil především mapování a zjišťování starých zpráv o dolech. S Rauerovou pomocí mohl ještě během roku 1873 vydat v Trutnově brožurku „Beschreibung der ehemals auf Silber und Blei etc. betriebenen reichen Bergwerksgegend bei Deutschbrod im Časlauer Kreise Böhmens“. Koncem srpna 1873 obdržel společně s Rauerem kutací povolení pro celý čáslavský kraj a v září začal kutat v Utíně.¹¹⁹⁾ Jeho hlavní zájem však platil štolu Marie Terezie. Byla založena v době státního podnikání na dolech v 2. polovině 18. století, kolem r. 1860 byla vyzmáhána, ale pak byla opuštěna a bylo třeba ji obnovit. Navíc její ústí bylo ohroženo překřížením železniční trati Jihlava – Havlíčkův Brod. Höniger navrhl vyrazení nového ústí asi 29 m východně od starého a ihned po schválení navrženého postupu zmáhání při komisionální prohlídce 24. září 1873 začal s pracemi. Již koncem ledna 1874 mohl hlásit první výsledky činnosti. Štola Marie Terezie byla ražena v pevné rohovcové břidlici a ke zmáhání bylo nutno použít ručních nástrojů i střílného prachu. Štola se od svého nového ústí spojila na 55. metru 2. ledna 1874 s původní trasou štoly. Poté překonávala 3 malé poruchy ve stropě, 1 větší zával a na 456. metru narazila na první větrací šachtu zmáhanou od léta 1873. 296 m dále byla druhá, v níž před 15 lety bylo vyraženo 19 m hluboké hloubení. V obou šachtách i na 144. metru štoly byly nalezeny žíly galenitu, sfaleritu a pyritu o mocnosti 16-32 cm. 760 metrů od první větrací šachty byla na přelomu let 1873-1874 ve starém pinkovém tahu vyhloubena nová průzkumná šachta. Höniger byl na své dílo pyšný. Upozorňoval, že je to jeho třetí práce tohoto druhu po

obnovování dolů ve Zlatých Horách a Krupce, podotýkal, že když těžárstvo vytrvá, doly se pozvednou a vyslovoval naději, že snad bude moci vytvořit i druhé těžárstvo.¹²⁰⁾

Těžářstvem, o němž se zmiňoval, byla další skupina pruských podnikatelů. Jejím vedoucím byl baron Louis Trütschler Falkenstein na Kruppa – Mühle (Krupski Mlyn), jenž se však příliš vlastnímu podnikání nevěnoval – místo toho vedl světácký život v Paříži a na dolech se dal zastupovat horním ředitelem R. Grütznerem z dolu Samuelovo štěstí u Bytomi. Dalšími členy byli soudní rada Ernst J. Walter z Bytomi, stavitel Ernst Kramer z Rossbergu a obchodník Karl Knobloch z Bytomi. Protože Grützner byl zaměstnán činností na dolech v bytomském revíru, těžárstvo velmi pociťovalo absenci odborného vedení a vstoupilo proto do jednání s Hönigerem, jehož chtělo získat do svých služeb. Höniger zase potřeboval kapitálovou posilu, neboť během roku 1874 rozšířil své kutací práce v Mírovce, navrhl zmáhání opuštěného dolu Jan u Havlíčkova Brodu a vytvořil svůj vlastní důlní podnik s podíly. Na počátku r. 1875 prodal z těchto podílů Trütschleru Falkensteinovi, Walterovi, Kramerovi a Knoblochovi po 10 a učinil je tak podílíky ve svém těžářstvu.¹²¹⁾ Jednání o jeho spolupráci s Trütschlerovým těžářstvem bylo naproti tomu zdoluhavější.

Byla zde především stále ještě jeho spolupráce s Rauerem, kterého Höniger rovněž potřeboval. 27. března 1874 na něho převedl dvě třetiny svých kutacích prací v Okrouhlických Dvořácích, Mírovce, Stříbrných Horách, Suché a Vysoké z let 1872-1873. On sám naproti tomu koncem října 1875 ohlásil 3 další kutací kruhy v Utíně a 1 v Termesivech. Ve Vysoké byl obnoven starý důl Josef, který se stal Hönigerovým vlastnictvím, Rauer však nesl náklady na jeho provoz. Pro zaneprázdnění svými dalšími podniky zanedbal administrativní záležitosti kutacích prací a tak po vypršení udělené lhůty k provozování zrušil revírní báňský úřad v Kutné Hoře 23. května 1876 kutací povolení pro čáslavský kraj a Hönigerovy kutací práce v uvedených obcích kromě dolu Josef. Höniger i Rauer sice požádali 20. srpna 1876 o opětné udělení kutacího povolení pro čáslavský kraj a brzy ohlásili nové kutací kruhy v Suché, Stříbrných Horách, Dobré a Termesivech. Výše zmíněná událost však zřejmě narušila vztahy mezi Hönigerem a Rauerem natolik, že posléze své styky omezili. 15. ledna 1877 oznámil Höniger zrušení podílnictví s Rauerem na kutací kruh v Termesivech a odstoupení dvou třetin svého majetku včetně dolu Josef, když Rauer nadále bude nést na tomto dole provozní náklady.¹²²⁾

Poté již nic nestálo v cestě k navázání Hönigerovy spolupráce s Trütschlerovým těžářstvem. 1. srpna 1877 oznámil ředitel Grützner Hönigerovo jmenování zmocněncem těžářstva pro komplex dolů a štoly Marie Terezie. Těžárstvo bylo asi tehdy v nedobré situaci, protože dlužilo mnoho poplatků za důlní míry. Höniger je však odmítl zaplatit, protože to neměl ve své plné moci a Grützner mu tedy musel na tento účel poslat 26 zl.¹²³⁾

Johann Höniger se během svého působení v okolí Havlíčkova Brodu stal velmi známou osobností. Začal přispívat do „Österreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen“, kde v r. 1876 uveřejnil obsáhlé pojednání o dolech u Zlatých Hor a r. 1878 pojednání o dolech u Jihlavy. Revírní báňský úřad v Kutné Hoře jej počát-

kem února 1877 vyzval ke zpracování připomínek k tehdy navrhované novelizaci horního zákona. Tyto připomínky byly 15. února 1877 postoupeny hornímu hejtmanství v Praze. Brzy poté byl Johann Höniger jmenován přísežným horním znalcem pro oblast horního senátu krajského soudu v Kutné Hoře. Že ani při svém věku neztratil kontakt s vědeckými a technickými novinkami doby, dokazuje okolnost, že v souvislosti se zavedením metrické soustavy k 1. lednu 1876 požádal 28. listopadu 1875 o zaslání metrického měřítka, zhotoveného litografickým ústavem katastrálního úřadu ve Vídni a věnoval na to 48 kr.¹²⁴⁾

Ovšem kutací práce, jichž se zúčastnil, nepřinášely očekávaných výsledků. 17. listopadu 1878 ohlásil úplné zrušení kutacího kruhu v Termesivech z r. 1876, 24. února 1879 vystoupení z podílnictví na dole Josef ve Vysoké, poté ohlásil jménem těžářstva rozšíření kutišť v Dobré a Stříbrných Horách, kutací práce v Okrouhlických Dvořácích a Stříbrných Horách však byly zastaveny a v Mírovce se obnovily po výzvě kutnohorského revírního báňského úřadu v r. 1880.¹²⁵⁾ Při kutání nashromáždil Johann Höniger mnoho vzorků nejrůznějších minerálů a ty pak 25. října 1880 zaslal do sbírky nerostů kutnohorského revírního báňského úřadu. Obdržel zato 11. listopadu 1880 poděkování úředníka Jauerniga.¹²⁶⁾

Výsledky práce Trütschlerova těžářstva nebyly o mnoho lepší ani v r. 1881. Dokazují to statistické údaje o něm z tohoto roku. Práce zabraly sice mnoho půdy, na níž byly nasypány haldy, ale jinak byly doly těžářstva v obvodu kutnohorského revírního báňského úřadu kromě státních dolů u Malína a dolů Augusta Ericha jedinými doly na stříbro. Šachty na štole Marie Terezie byly hluboké 15 a 36 m, byly vybaveny hašply, délka štol se udávala na 1 000 m. Na dolech pracovali jen 2 svobodní a 1 ženatý dělník. Na práce se spotřebovalo 7 kmenů dřeva o tloušťce 15 cm (1,3 m³) a 50 kg dynamitu. Šlo asi většinou jen o udržovací práce, protože kutání na dolech bylo opět zastaveno. Situace se opakovala i v r. 1882, kdy byla v provozu už jen kratší šachta, spotřebovalo se 12 kmenů dřeva (50 m³) a 50 kg dynamitu, mzda horníka byla za směnu 80 kr. a nádeníka 50 kr. V r. 1883 doly nadále stály, spotřebovalo se asi 10 kmenů dřeva (15 m³) a 25 kg dynamitu.¹²⁷⁾

Johann Höniger se rovněž dočkal smutného konce své spolupráce s Adolfem Rauerem. Ten si přibral jako společníka na důl Josefa Karla Knoblocha, ale důl přesto zůstal opuštěný. 9. listopadu 1882 si na to stěžoval starosta ve Vysoké Václav Kuttelwascher. Höniger vyslovil ochotu být nadále zmocněncem obou těžářů na dole a tak kutnohorský revírní báňský úřad přikázal 5. prosince 1882 uvést důl do provozu. Projevila se však v plné nahotě hlavní potíže při obnově dolů – těžaři neměli dostatek oné vytrvalosti, požadované Hönigerem a nebyli ochotni investovat do podniků, jež nepřinášely očekávaný rychlý zisk. Důl i přes dvě pokuty, udělené Rauerovi a Knoblochovi, zůstal opuštěn a jeho zabezpečení nechtěli provést ani obec Vysoká, ani vlastník pozemku Johann Motl z Čisté č. 40. V listopadu 1883 byl proto důl Josef dán do exekučního prodeje. Když ani potom se nepřihlásil žádný zájemce, rozhodlo horní hejtmanství v Praze 10. března 1884 o jeho zrušení.¹²⁸⁾

Höniger udržoval svou pověst hornického odborníka opravdu jen navenek. Přispívaly k tomu jednak jeho další publikace o dolech v okolí Havlíčkova Brodu, tištěné tak jako všechny jeho práce z tohoto období v tiskárně Augusta Illinga v Jihlavě,¹²⁹⁾ jednak jeho známosti z dřívějších let. 24. ledna 1881 požádal hessen-ský podnikatel Konstantin Manger revírní báňský úřad v Kutné Hoře o nového zmocněnce pro své pyritové doly u osad Lipovec, Licoměřice a Březinka v podhůří Železných hor mezi Žleby a Heřmanovým Městcem. 6. února 1881 mu byl doporučen Johann Höniger. Jednání s ním bylo asi dosti obtížné, neboť teprve 17. května 1882 hlásil Manger jmenování Hönigera zmocněncem na dolech. Na dolech asi také vázly nějaké dluhy a Höniger oznámil 1. srpna 1882, že za Mangera nic platit nebude, protože to nemá ve své plné moci. Průběh zastupování byl asi obdobný jako u Trütschlerova těžářstva – dle dokladu z února 1887 doly nebyly v provozu.¹³⁰⁾

Johann Höniger posléze došel k názoru, že si opět musí pomoci především sám. A tak ještě jednou – naposledy v životě – investoval svůj majetek do obnovy dolů. V lednu 1883 zahájil nové kutací práce ve Stříbrných Horách, Utíně a Dobré. Ve Stříbrných Horách byla obnovena štola Helena, v Dobré štola Rosa. Kolem každé z těchto štol obsadil Höniger po 4 důlních polích a na základě prohlídky z 12. listopadu 1883 na ně získal propůjčku.¹³¹⁾ Tam pak zahájil se 4 horníky těžbu galenitu a pyritu. Měl zřejmě určitý úspěch. Trütschlerovo těžářstvo mezitím asi pomýšlelo na úplné opuštění dolů u Mírovky – důkazem je okolnost, že v r. 1884 byly odtud zcela staženy zásoby dynamitu a zůstal jen střelný prach,¹³²⁾ ale po Hönigerově úspěchu obnovilo také svou činnost, byť v nevelkém rozsahu.

Současně Höniger využíval svých bohatých zkušeností z báňkohistorického výzkumu. Pod názvem „Die ehemalige Goldwäscherei in Böhmen“ publikoval r. 1885 v „Österreichische Zeitschrift für Berg – und Hüttenwesen“ studii o českém rýžování zlata, počátkem března t. r. zaslal pražskému hornímu hejtmanství popis starých dolů u Havlíčkova Brodu – byl zřejmě publikován r. 1886 a znovu r. 1891 pod názvem „Expose über einen Theil der ehemals auf Silber, Blei etc. betriebenen reichen Bergwerksgegend bei Deutschbrod“, v březnu a dubnu 1885 vypracovával pro totéž hejtmanství mapové podklady pro likvidaci nepotřebných hald a pinek v okolí Havlíčkova Brodu.¹³³⁾

Z jeho provozních zpráv za léta 1885–1886 vyplývá, že na dolech Trütschlerova těžářstva u Mírovky pracovalo 5 dělníků, avšak s přestávkami. Totéž se od r. 1886 objevovalo i na jeho vlastních dolech u Stříbrných Hor a Dobré, které pohltily tolik jeho prostředků, že koncem r. 1886 musel kutací práce ve Stříbrných Horách omezit. Tak bylo nakládáno také s kutišti těžářstva v Okrouhlických Dvořácích a Mírovce.¹³⁴⁾ V květnu – listopadu 1886 zažil navíc Höniger vleklý spor s berním úřadem v Příbyslavi, který ho chtěl donutit k placení příspěvků pražské obchodní komoře. Nakonec asi je platit nemusel.¹³⁵⁾ To vše vyčerpávalo jeho ekonomické možnosti a Höniger cítil, že na dokončení svých prací už nebude mít síly a prostředky. Proto se rozhodl 21. listopadu 1887 nabídnout své doly státu. Nabídka však byla zamítnuta. Se stejným výsledkem ji opakoval 20. srpna 1889 a v březnu – květnu 1891.¹³⁶⁾

S lepším výsledkem naproti tomu získal pravidelně žádosti o prominutí nebo snížení poplatků za důlní míry.

R. 1888 se naposledy vzchopil k určitému vzepětí. Pro sebe i Trütschlerovo těžářstvo ohlásil kutací kruhy v Okrouhlických Dvořácích, Suché, Mírovce, Vysoké, Stříbrných Horách a Utíně. Tyto práce ovšem vyčerpaly tolik peněz, že koncem roku 1888 musel většinu z nich zastavit a současně i omezit stav osazenstva na dolech. Na jeho vlastních dolech zůstali 3 dělníci, jimž za rok 1888 vyplatil celkovou mzdu 621 zl. 60 kr., na Trütschlerových dolech 4 dělníci se mzdou 828 zl. 80 kr. Doly měl přitom vybaveny domácí lékárnou a zvláštními záchrannými přístroji.¹³⁷⁾

Proces jeho stárnutí a úbytku životních sil probíhal navenek téměř nepozorovaně. Můžeme jej sledovat snad jen na poněkud roztržesném stařeckém písmu v posledních několika letech života, na tom, že r. 1885 zapomněl podepsat svůj výkaz o práci na dolech ve Stříbrných Horách a Dobré,¹³⁸⁾ na upozorněních, že nemůže být zbaven povinnosti stále pracovat na svých kutacích pracích, takže má buď pracovat nebo požádat o zákonem stanovenou lhůtu k přerušení prací, příp. o zrušení kutišť i na tom, že r. 1890 poslal provozní zprávu jen za své doly, za doly Trütschlerova těžářstva ji zapomněl.¹³⁹⁾ Přitom právě tehdy vyhotovil vrcholné dílo svého báňsko-historického výzkumu „Montanistischer Führer in Böhmen“. Pracoval na něm asi již v září 1888, kdy zaslal kutnohorskému hornímu úřadu spis o starých a nových dolech v jednotlivých českých lokalitách, v srpnu 1889 zaslal prospekt díla s žádostí o subskripci vídeňskému ministerstvu orby, které mu jako subskripci poskytlo 3 zl. 50 kr.¹⁴⁰⁾ V březnu 1891 zaslal ministerstvu orby zprávu o své celoživotní činnosti a úsilí o obnovu dolů na drahé kovy.¹⁴¹⁾

Teprve v průběhu roku 1891 se u něho začaly projevovat větší potíže. Ve své tehdejší žádosti o převzetí svých dolů státem si stěžoval na špatný zdravotní stav. Neklamným příznakem toho, že začal pomýšlet na poslední věci života, bylo sepsání jeho závěti 26. července 1891. Ve spořitelně v Německém Brodě měl na úsporách 3 900 zl., dále vlastnil 2 bezúročné úpisy z r. 1858 na 374 zl. a 6 státních dluhopisů z r. 1860 na 1 400 zl. Tento majetek ohodnotil celkem na 6 259 zl. 50 kr. a určil z něho své dceři Emílii Duckové (od r. 1882 vdově se 7 dětmi) 2 200 zl., ženě Klotildě a synu Ludwigovi v St. Paul po 1 000 zl., švagrově Anně Hönigerové v Ludvíkově 100 zl. (odkaz byl zrušen po její smrti koncem r. 1891), 3 dcerám Antona Langa 180 zl., chudým v Mírovce a Horním Údolí po 25 zl., Josefě Fischerové 500 zl., Franzi Leserovi z Bíliny 200 zl., jeho ženě Julii 300 zl. a jejich 3 dětem po 100 zl. Ostatek měl dostat Anton Lang za výdaje s pozůstalostí, poštovné, léčení a pohřeb, který měl být co nejjednodušší. Svého hrubiánského zetě (sic!) Josefa Fischera Johann Höniger zcela vydědil.¹⁴²⁾

Závěť je svědectvím, že Johann Höniger stále udržoval styky s místy, jimiž vedla jeho životní dráha. K jeho známým proto také patřil i zámožný úředník z Vítkovic Alexander Simonet, příslušník moravskostravské měšťanské rodiny. Ten jej v posledním období života začal podporovat. Od 30. srpna 1891 do 7. července 1892

mu zaslal 580 zl. a různé potraviny, čímž si získal jeho nárok na vděčnost.¹⁴³⁾ Zastavme se nyní na chvíli u toho, co o Johannu Hönigerovi prozrazuje jeho pozůstalost. Ve svém bytě v Mírovce žil velmi skromně. Vybavení jeho obydlí tvořily skládací židle z koňských žíní, žíněná matrace, pohovka, 4 police na knihy se zásuvkami a sedátko do zahrady. Jinak užíval zařízení Antona Langa. Šatstvo se skládalo z černého kabátu s kalhotami, opotřebovaného zimního kabátu, širokého klobouku, soukenné šály, hornického kabátu, čepice, klobouku a opotřebované kožešiny. Na cesty užíval koženou cestovní tašku. Součástmi vybavení jeho obydlí byly dále paroží z jelena, vývrtka na láhve, rýsovací souprava, dvojité kružidlo s obalem a 5 dřevěných metrů. Nejpozoruhodnější součástí jeho inventáře byla knihovna. Obsahovala 187 titulů, oceněných po jeho smrti na 170 zl. 60 kr. Právě ona dokládá nejlépe, že Höniger byl Agricolovým dědicem. Obsahovala 5 chemických učebnic, 7 příruček fyziky, geometrie a měřictví, 15 titulů z oblasti botaniky a zahradnictví a 6 přírodovědeckých studií. Geografie, topografie a vlastivěda byly zastoupeny 22 tituly. Mezi nimi se nacházely téměř úplná Sommerova topografie „Das Königreich Böhmen“, různé kalendáře, popis okolí Prahy od Wenziga a Krejčího, Kandlerova kniha „Das Böhmerwald“ s 36 ocelorytinami, Fussův popis Krušných hor z r. 1788 doplněný popisem bojiště proti Napoleonově armádě u Chlumce r. 1813 pod názvem „Böhmens Thermophilen“, kniha „Die Burg Lipnitz bei Deutschbrod“ z r. 1873 a Feyfarovy dějiny kláštera v Pohledu. Cestovní příručky a mapy dokládaly Hönigerovu zálibu v turistice. Zaměřovaly se především na oblast Smrčín, Krušných hor, severních Čech a Českosaského Švýcarska, samostatně se objevila Bürkholdova kniha o hradě Tolštejně z r. 1867. Nejobsáhlejší byla kapitola Různé – 49 titulů. Byly zde spisy d' Elvertovy, Sláмова topografie „Oesterreichisch-Schlesien“ z r. 1887, Thömmelův popis Bosny z r. 1867, popisy Smrčín a hor v Bavorsku, Chavannova kniha o Sahaře z r. 1879, Schanzova zpráva o montceniském tunelu z r. 1872, atlas, plány Vídně a Prahy, knihy o geologii a myslivosti, konversační lexikon z r. 1834, příručky ekonomie, aj. Hönigerův pobyt v USA a zájem o Indiány dokládala Dodgeova kniha „Die heutigen Indianer des fernen Westes“ (Leipzig 1884). 10 knih bylo náboženských. Höniger se asi po návratu z USA začal klonit ke směru, známému později pod názvem „katolická moderna“, což dokazují např. Meissnerovy dějiny jezuitů z r. 1860 a Corvinův spis „Pfaffen-spiegel“ o fanatismu v katolické církvi z r. 1871. 19 titulů se týkalo lékařství. Souviselo to nepochybně s péčí o zdravotní stav horníků, zajímavé byly např. Kypkeovy návrhy na léčení dietou podle metod zakladatele dolnolipovských lázní Jana Schrotta, popisy západočeských a severočeských lázní, knihy o léčivých rostlinách apod. 33 knih posléze patřilo do kategorie zábavné literatury. Byly zde sebrané Bulverovy spisy, egyptský snář, obsáhlé dílo „Die Geisterwelt“, Geschichte vom Teufel“ od Vignetteho z r. 1873, příběhy barona Prášila, Vacanovy „Bilder aus dem Harem“ (Höniger měl s tímto spisovatelem mnoho společného), příběhy dívky z hospody „Jettchen, die schöne Schenkmmamsel“ z r. 1860, román o šumavských loupežnících „Neumeister“, sbírky anekdot, vídeňského humoru a německých přísloví, atd.

Reminiscenci na Hönigerovu spolupráci s Rothschildem byly zřejmě Schleiserovy židovskoněmecké humoresky „Schabes-Geschichten“, na jeho osud v druhém manželství pak asi kniha „Wie kann ein guter Ehemann seine böse Frau zähmen“ z r. 1873.¹⁴⁴⁾

Tři knihy zasluhují zvláštní pozornosti: od Jeřábka „Leben und Tod des Johann Huss“ a „Leben und Tod des Johann Žižka“, od Herlosssohna „Die Hussiten oder Böhmen von 1414 bis 1424“ z r. 1863. Ty totiž dokládají Hönigerův zájem o husitství. Projevil se i jinak – Höniger se ve svých pojednáních o dolech u Havlíčkova Brodu a Přibyslavi z let 1879 a 1880 zmiňuje o odhalení Žižkova památníku u Přibyslavi r. 1874, tento památník zakreslil na mapě starých důlních prací z r. 1879, na hradě Lipnici jistě navštívil husitskou kapli – památku na svěcení husitských kněží r. 1417, apod. Nebyl samozřejmě stoupencem myšlenky, že husitství bylo vrcholnou dobou v dějinách českého národa, husité byli pro něho nadále ničitelé dolů v okolí Německého Brodu,¹⁴⁵⁾ avšak rozhodně byl tomuto období nakloněn mnohem příznivěji, než řada jeho krajanů.

I přes úbytek sil byl Johann Höniger činný do posledních měsíců svého života. Ještě na počátku r. 1892 zaslal pravidelné výkazy o činnosti na jím spravovaných a vlastněných dolech. V únoru však zahájil s Alexandrem Simonetem jednání o převodu svých důlních měř u Stříbrných Hor a Dobré na něho.¹⁴⁶⁾ Bylo ukončeno dohodou o prodeji těchto důlních měř Simonetovi 23. dubna 1892. Höniger pak v předtuše něčeho nedobrého povolal z Bíliny Franze Lesera. Tušení ho nezklamalo – ještě před jeho příjezdem byl 5. května 1892 raněn mozkovou mrtvicí a ochrnl na pravou polovinu těla.

Leser přijel 7. května a do 18. června 1892 Johanna Hönigera ošetřoval. Provedl také v jeho přítomnosti 9. května 1892 zlistinění smlouvy o převodu Hönigerových dolů na Simoneta za 600 zl. Byl také 27. května 1892 svědkem nechutného pokusu Antona Langa vymámit na Hönigerovi veškerý jeho majetek, neuvedený v závěti.¹⁴⁷⁾ Po 18. červnu se dostavila Josefa Fischerová, provdaná od 1. března 1892 za kancelistu Leonharda Oehla. Ta se pak starala o Johanna Hönigera až do konce.

Höniger pomalu umíral před očima svých příbuzných a přátel. Zdá se, že před smrtí příliš netrpěl a do posledních chvil si zachoval jasné vědomí. Trütschlerovo těžárstvo mu vyplatilo mzdu za zastupování za 7 měsíců roku 1892 ve výši 105 zl. a ještě před smrtí přijal zaopatření od místního faráře Jana Klinkáčka. Smrt se k němu dostavila 2. srpna 1892. Jako její bezprostřední příčina byl uveden stařecký marasmus. Pohřeb mu byl vypraven 4. srpna 1892 Josefou Oehlovou a stál 50 zl. 25 kr. Místo posledního odpočinku našel na hřbitově ve Svatém Kříži. Jeho hrob se nezachoval.¹⁴⁸⁾

Žádný z odborných hornických časopisů ani místních novin mu nevěnoval nekrolog. Přesto jeho jméno zaměstnávalo úřady a veřejnost ještě několik let po smrti, především díky nechutným sporům o jeho pozůstalost mezi příbuznými a rodinou Langových, které se táhly až do r. 1896. Ani tehdy nebyl Johann Höniger ušetřen omylů a zmatků. Farář Klinkáček jej při zápisu do matriky úmrtí učinil o 7 let mlad-

ším. A když 6. ledna 1894 pražský advokát E. J. Eisler žádal kutnohorský horní senát o sdělení znalců uhelného hornictví v severních Čechách, zmíněný soud mu o 3 dny později doporučil Johanna Hönigera. Přesto, že na podzim 1892 se zúčastnil projednávání Hönigerovy pozůstalosti v souvislosti s jeho prodejem dolů ve Stříbrných Horách a Dobré Alexandru Simonetovi.¹⁴⁹⁾ U tohoto soudu asi nevěděla pravice, co dělá levice.

Skoro by se chtělo ocitovat slova ze známé Puškinovy básně „Pomník“:
„Nezemřu celý...“

KONEČNÉ OSUDY RODINY HÖNIGERŮ

V Jáchymově příslušníci rodiny Hönigerů zmizeli po roce 1816. Nepochybně se tak stalo v souvislosti s prohlubujícím se úpadkem jáchymovského hornictví, které po polovině 19. století doznalo nového vzestupu přechodem na těžbu smolince.

V Hroznětíně a Malé Morávce zůstali Hönigerové do r. 1945, kdy byli spolu s většinou ostatních Němců odsunuti. Není známo, na kterém místě v Německu potomci této rodiny žijí.

Nejzajímavější je však zjištění, že v St. Paul v USA dosud žijí přímí potomci Johanna Hönigera, pocházející od jeho syna Ludwiga, jenž po své matce převzal knihkupectví. Telefonní seznam pro St. Paul uvádí Johna A. Hoenigera, bytem 2042 Floral Dr Wh B Lk a Beth Hoenigerovou, bytem 1935 Old Hudson Road.¹⁵⁰⁾ Možná, že i oni projeví zájem o poznání životopisu svého předka a umožní tak, aby se jeho jméno stalo známější jak v USA, tak u nás. Johann Höniger si toho zaslouží – pomáhal vytvářet tradice našeho hornictví v 19. století a jako osobnost společná hned třem národům – Čechům, Němcům a Američanům – prokázal internacionální charakter tohoto oboru v plné míře. I on přispěl k tomu, aby mezi národy si přes všechny problémy a složitosti našlo cestu vzájemné porozumění a bližší vztahy. A to je snad jeho největší význam.

POZNÁMKY

- 1) Státní okresní archiv Karlovy Vary, fond „Archiv města Hroznětína“, kniha dělených pozůstalostí 1830-1883, kniha manželských smluv 1718-1803. Za pomoc při bádání zdě děkuji pracovníkům zmíněného archivu.
- 2) Státní oblastní archiv Plzeň, fond „Sbírka matrik Karlovarská“, matrika oddaných řím. kat. fary Jáchymov, sv. 9, pag. 376; matrika zemřelých řím. kat. fary Jáchymov, sv. 11, pag. 143 (za pomoc při bádání děkuji pracovníkům zmíněného archivu); Státní okresní archiv Karlovy Vary, fond „Archiv města Jáchymova“, sign. Jáchymov 5 – soudní kniha 1537-1786, fol. 91-91v.
- 3) Sbírka matrik Karlovarská, matrika oddaných řím. kat. fary Jáchymov, sv. 10, pag. 26.
- 4) Státní okresní archiv Karlovy Vary, fond „Římskokatolický farní úřad Jáchymov“, rejstřík k matrice sňatků Jáchymov V, str. 201, 257.
- 5) Archiv města Jáchymova, sign. Jáchymov 63 – Lehnbuch, Nr. 2 1760-1826, 1883, fol. 10-10v., 55v.
- 6) Archiv města Jáchymova, G. Lindner: Erinnerungen aus der Geschichte der k. k. Bergstadt Sankt Joachimstahl. 3. Teil (1701-1800). Jáchymov 1913, fol. 1295v., 1381v.
- 7) Sign. Jáchymov 63, fol. 118-118v., 120 v.-121. Záznam o úmrtí Mathese Hönigera nebyl nalezen ani v matrikách Jáchymova, ani Hroznětína.
- 8) Záznam o jejich úmrtí je v zápisu o projednání pozůstalosti Josefa Hönigera z 1. června 1813 (sign. Jáchymov 63, fol. 241v.-244).
- 9) Sbírka matrik Karlovarská, matrika narozených řím. kat. fary Jáchymov, sv. 5, pag. 295.
- 10) O vydání křestního listu je zmínka v cit. záznamu o Antonově narození, v záznamu o jeho úmrtí 26. dubna 1850 (Zemský archiv Opava, fond „Sbírka matrik Severomoravského kraje“, inv. č. 567, sign. Br VII 10 – řím. kat. matrika úmrtí Malá Morávka, Karlova Studánka, Ludvíkov 1784-1855, str. 233) jsou uvedeny výše zmíněné údaje o jeho otci a matce, opsané zřejmě z křestního listu. Huťmistrem v Jáchymově byl do r. 1793 Gluth, poté byl pro stáří a tělesnou slabost vystřídán Paulusem (Státní ústřední archiv Praha, fond „Vrchní horní úřad Jáchymov“, kart. č. 953, sign. VII/3/3).
- 11) Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 564, sign. Br VII 7 – řím. kat. matrika oddání Malá Morávka, Dolní Moravice, Karlova Studánka 1784-1860, fol. 13.
- 12) Týž fond, inv. č. 3654, sign. Z IX 34 – řím. kat. matrika narození Horní Údolí 1777-1807, str. 70. Okolnost, že r. 1794 bylo v Rejvízu již nejméně 31 domů, dosvědčuje, že osada vznikla nepochybně dříve, než před r. 1795, jak je uváděno v literatuře (Zlatohorsko včera a dnes 1224-1974. Zlaté Hory 1975, str. 24).
- 13) V záznamu o narození Terezie Alžběty (výše zmíněná matrika 1777-1807, str. 91) vystupuje jako kmotr Franz Raab z Karlovy Studánky, hostinský a opatrovatel kyselky.
- 14) Tamtéž, str. 116.
- 15) Zemský archiv Opava, fond „Velkostatek Ondřejovice“, sign. C 8-3 – pozemková kniha Ondřejovice 1795-1805, č. 38, str. 232-233.
- 16) Výše zmíněná matrika 1777-1807, str. 138.
- 17) Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 3553, sign. Z II 4 – smíšená matrika řím. kat. Ondřejovice, Bernartice, Dolní Údolí, Fuchswinkel, Podlesie 1781-1820, str. 126.
- 18) Anton Höniger je naposledy připomínán v Ondřejovicích 23. ledna 1806 (Velkostatek Ondřejovice, sign. C 8-4 – pozemková kniha Ondřejovice 1806-1826, str. 3). Jeho prodej domu č. 47 není zaznamenán. Ve spisech bruntálského panství o obnově dolů na Příčném vrchu (Zemský archiv Opava, fond „Velkostatek Bruntál“, inv. č. 613, kart. č. 132) je od r. 1806 uváděn jako hormistr.
- 19) V Karlově Studánce je uváděn při narození své dcery Johanny Terezie 29. prosince 1810, kdy kmotrou byla nejstarší dcera hormistra Hönigera Johanna (Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 560, sign. Br VII 3 – řím. kat. matrika narození Malá Morávka, Karlova Studánka, Ludvíkov, Hubertov 1784-1824, str. 156), v Posselbergu jej uvádí záznam o projednání pozůstalosti Josefa Hönigera z 1. června 1813 (viz. pozn. č. 8), od r. 1818 jej matriky z Malé Morávky trvale připomínají v této obci.
- 20) O pokusu o obnovu zlatohorských dolů v l. 1801-1814 Zlatohorsko včera a dnes 1224-1974, str. 18 (Anton Höniger je zde chybně uváděn jako purkmistr, pamatující důlní tradici 18. století) a cit. spisy z fondu „Velkostatek Bruntál“ (viz pozn. č. 18).
- 21) Jako takový vystupuje coby svědek při svatbě své sestry Josefy s tavičským mistrem z Malé Morávky Franzem Partschem 12. června 1823 (cit. matrika sňatků Malá Morávka, atd. 1784-1860, str. 71).
- 22) Moravský zemský archiv Brno, fond „Báňské hejtmanství Brno“, mapová sbírka, č. mapy 606.
- 23) Höniger J.: Der Goldbergbau am Querberg bei Zuckmantel im Oesterr. – Schlesien. Österreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen 24. Wien 1876, str. 216.
- 24) Zentralarchiv des Deutschen Ordens (DOZA) Wien, odd. Meistertum, sign. Mei 36/14.
- 25) Reprodukce těchto map jsou uvedeny v díle F. Pošepného „Die Goldvorkommen Böhmens und der Nachbarländer“ (Archiv für praktische Geologie II. Freiberg 1895, str. 388-402).
- 26) DOZA Wien, odd. Grossformate, č. 176.
- 27) Spisy o obvinění se nedochovaly.
- 28) O činnosti těžářstva spisy v DOZA Wien, sign. Mei 36/14; v literatuře s určitými chybami Novák J.: Rudní revír Andělská Hora. Báňsko-historická studie. Zprávy Okresního archivu v Bruntále 1977, str. 31 (uvádí už tehdy Hönigera jako směnmistra z Ostravy, tvrdí, že práce prováděl z jeho podnětu řád německých rytířů).
- 29) O hornobenešovském těžářstvu spisy ve Státním okresním archivu Bruntál, fond „Horní těžířstvo – stříbrné doly Horní Benešov“, kart. č. 4, inv. č. 47; v literatuře Peschke A.: Das Bergstadtl Benisch. – Sein Bergbau. Benischer Ländchen 1. Juni 1935. Folge 6, str. 44-45.
- 30) Cit. spisy o těžářstvu – viz též příloha č. 1.
- 31) Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 3617, sign. Z VIII 8 – řím. kat. oddací matrika Město Albrechtice 1801-1856, fol. 82v.-83.
- 32) Pozůstalostní spis Antona Hönigera ve fondu „Velkostatek Bruntál“, inv. č. 624, kart. č. 159.
- 33) Rok 1839 jako datum přechodu do Vítkovických železáren uvádí J. Höniger v dopise vrchnímu hornímu komisaři v Kutné Hoře 30. ledna 1874 (Státní oblastní archiv Praha, fond „Revírní báňský úřad Kutná Hora“, sign. F 9, kart. č. 271). Peschke 1935, str. 45 nesprávně uvádí, že prý Höniger byl propuštěn r. 1840 a zemřel v Malé Morávce na jaře 1842.

- 34) Novák J. – Štěpán V.: Vývoj dolování stříbra v Horním Benešově. Vlastivědné listy 2, 1981, str. 14. Hönigerovy prognózy o perspektivnosti dolů ve větších hloubkách byly potvrzeny při jejich obnově v 50. letech 20. století. Úspěšně se těžilo až do nynějšího útlumu v r. 1993.
- 35) K situaci Vítkovických železáren Myška M.: Založení a počátky Vítkovických železáren. Ostrava 1960, str. 50 - 56.
- 36) Psala 2.4. 1893, že je nejstarší dcerou Johanna Hönigera od jeho první ženy (Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond „Okresní soud Německý Brod“, pozůstalostní spisy, sign. IV 296/92).
- 37) Údaj o jejím narození je uveden v zápisu o jejím sňatku 5. února 1866 (Státní oblastní archiv Litoměřice, fond „Sbírka matrik Severočeského kraje“, matrika oddaných řím. kat. arciděkanského úřadu Bilina č. 5/23 1840-1883, fol. 20a).
- 38) Johann Höniger se jako zaměstnanec Vítkovických železáren rozhodně nemohl pustit do obnovy zlatohorských dolů bez souhlasu Rothschilda. Je pozoruhodné, že vítkovický horní ředitel Albert Andrée získal r. 1847 propůjčku na stříbrný důl František v Horním Městě u Rýmařova – zde ovšem práce nebyly vůbec prováděny. Věc by mohly blíže objasnit zprávy z londýnského rodinného archivu Rothschildů, kam se však badatelé zatím nedostali.
- 39) Podnikový archiv Vítkovických železáren, fond „Vítkovické horní a hutní těžířstvo“, inv. č. 142, kart. č. 11.
- 40) Zemský archiv Opava, pod. Olomouc, fond „Horní senát Olomouc“, inv. č. 7, fol. 108-118.
- 41) Tamtéž, fol. 119.
- 42) Viz kopie jeho mapy dolů v příloze k jeho článku o dolech z r. 1876.
- 43) Horní senát Olomouc, inv. č. 7, fol. 121.
- 44) Vítkovické horní a hutní těžířstvo, inv. č. 44, kniha č. 2 - kniha oběžníků 1845-1851.
- 45) Tamtéž, zpráva ze 7. února 1847.
- 46) Horní senát Olomouc, inv. č. 7, fol. 141; Höniger 1876, str. 216-217.
- 47) Její jediný dochovaný exemplář je ve Státní vědecké knihovně Olomouc. Höniger zaslal současně krátkou zprávu o dolech pod názvem „Der alte Bergbau bei Zuckmantel“ do Heidingerových „Berichte 2“.
- 48) Spisy o Hönigerově podnikání v Zemském archivu Opava, fond „Komorní ředitelství Jánský Vrch“, inv. č. 1102, sign. VIII 3, kart. č. 1488.
- 49) Zpráva zlatohorského magistrátu krajskému úřadu v Opavě z 27. září 1848 (Státní okresní archiv Jeseník, fond „Archiv města Zlaté Hory“, inv. č. 995).
- 50) Jiřík K. a kol.: Dějiny Ostravy. Ostrava 1993, str. 162-163.
- 51) Höniger 1876, str. 218.
- 52) Cit. spisy z fondu „Komorní ředitelství Jánský Vrch“. Höniger ve své pozdější zprávě z 30. ledna 1874 (viz. pozn. č. 33) uvádí, že na obnovu zlatohorských dolů vynaložil 8 000 zl., přičemž obě státní komise na dolech odhadly, že by na to bylo třeba 20 000 zl.
- 53) Cit. spisy z fondu „Archiv města Zlaté Hory“.
- 54) O zlatohorských bouřích a hraběti Lažanském Šindelář B.: Ohlas maďarské revoluce 1848-1849 na Moravě a ve Slezsku. Praha 1957, str. 8-12; o návštěvě Lažanského na dolech Höniger 1876, str. 218.
- 55) Höniger 1876, str. 205.
- 56) Cit. spisy z fondu „Komorní ředitelství Jánský Vrch“.
- 57) Cit. spisy z fondu „Archiv města Zlaté Hory“; Höniger 1876, str. 218.
- 58) Höniger 1876, str. 218.
- 59) Již jeho současníci na Zlatohorsku jej mylně uváděli jako Lippe – Weissenfelse, což převzal König B.: Gold und Eisen. Geschichte des Zuckmantler Bergbaues. Oberschlesien V. Katowice 1906-1907, str. 94, po něm také Zuber R.: Jesenícko v období feudalismu. Ostrava 1966, str. 159 a Zlatohorsko včera a dnes 1224-1974, str. 19. Tam je také nesprávně uveden prodej dolů v r. 1849. V německé literatuře je znám pouze pod jménem hrabě Oktavio. Všichni historici náchodského panství počínaje autory hesla „Náchod“ v Ottově naučném slovníku o něm hovoří jako o hraběti Lippe - Biesterfeldovi, což naposledy převzala Sobková H.: Kateřina Zaháňská. Praha 1995, str. 248.
- 60) Podrobné informace o něm a jeho rodu viz Das Haus Lippe und seine Nebenlinien. Heimatblätter (Lippe) 45, 1958, str. 41-42; Genealogisches Handbuch des Adels. Fürstliche Häuser. Bd 1. Glücksburg 1951, str. 73-75. Za pomoc při bádání děkuji prof. Udo Arnoldovi a Jeho Osvícenosti princ Arminu zur Lippe v Detmoldu.
- 61) Záznam o jeho úmrtí viz pozn. č. 10.
- 62) Höniger J.: Kurze geschichtliche Darstellung des Goldbergbaues zu Obergrund im k. Schlesien. Jahrbuch der k. k. geol. Reichsanstalt III. Wien 1851, str. 12.
- 63) Österreichisches Staatsarchiv Wien, odd. Finanz - und Hofkammerarchiv, fond „Ministerium für Landescultur und Bergwesen“, Zl. 6286/1851.
- 64) Höniger 1851, str. 95.
- 65) Cit. písemnosti z fondu „Komorní ředitelství Jánský Vrch“.
- 66) Ministerium für Landescultur und Bergwesen, Zl. 5706/1852; Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1102, sign. VIII 3, kart. č. 1487.
- 67) Cit. spisy z fondu „Komorní ředitelství Jánský Vrch“.
- 68) Tamtéž..
- 69) Ministerium für Landescultur und Bergwesen, Zl. 770/1854.
- 70) Státní okresní archiv Jeseník, fond „Okresní úřad Frývaldov“, pres. 2045, 2046/1853.
- 71) Höniger se o odmítnutí svého plánu na další ražbu Modré štolý zmiňuje ve své práci z r. 1876, str. 219.
- 72) Cit. spisy z fondu „Komorní ředitelství Jánský Vrch (kart. č. 1488). Höniger sám r. 1876, str. 219 uvádí pouze rok odchodu 1854.
- 73) Péch A.: Alsó – Magyarország bányamivelésének története II. Budapest 1887, str. 2. Názor Zuber 1966, str. 159, že Hönigera mnozí právem pokládali za vyděrače, je poněkud přehnaný.
- 74) Horní těžířstvo - stříbrné doly Horní Benešov, kart. č. 5, inv. č. 48. Peschke (Benischer Ländchen 1, Juli 1935, Folge 7, str. 51) si s přítomností Johanna Hönigera na dolech v r. 1857 nevěděl rady, udělal tedy z něho syna směnmistra Hönigera, zemřelého r. 1842. Ve funkci horního ředitele v Bohosudově je Höniger poprvé uváděn 24. března 1857 (Státní oblastní archiv Litoměřice, fond „Horní komisariát Teplice“, inv. č. 44, kart. č. 14).
- 75) O dolech na stříbro u Hrobu spisy ve Státním oblastním archivu Litoměřice, fond „Horní hejtmanství Chomutov“, kart. č. 213.

- 76) List směnmistra Reichela hornímu hejtmanství v Chomutově ze 14. června 1859 (tamtéž).
- 77) Horní hejtmanství Chomutov, inv. č. 103 – index k podacímu protokolu 1857, č. 4664.
- 78) Týž fond, inv. č. 104 – index k podacímu protokolu 1858, č. 4819.
- 79) Horní komisariát Teplice, inv. č. 44, kart. č. 14.
- 80) Horní hejtmanství Chomutov, inv. č. 105 – index k podacímu protokolu 1859, č. 8, 9; inv. č. 140, kart. č. 157.
- 81) Hallwich H.: Geschichte der Bergstadt Graupen II. Beilagen. Praha 1868, str. 18.
- 82) Horní hejtmanství Chomutov, inv. č. 106 – index k podacímu protokolu 1860, č. 140.
- 83) Tamtéž, č. 2039, 2040, 4689, 4961, 4962.
- 84) Horní komisariát Teplice, inv. č. 44, kart. č. 14.
- 85) Tamtéž.
- 86) Tamtéž.
- 87) Tamtéž.
- 88) Horní hejtmanství Chomutov, inv. č. 106, č. 4133, 4555.
- 89) Tamtéž, kart. č. 213. Höniger popisuje shromáždění a osudy dolů v díle „Beschreibung der Verhältnisse des ehemals sehr ergiebigen Silber- und Bleibergbaues zu Klostergrab und Niklasberg im Leitmeritzer Kreise in Böhmen“. Teplice 1866, str. 7.
- 90) Horní komisariát Teplice, inv. č. 44, kart. č. 14.
- 91) Báňské hejtmanství Brno, mapová sbírka, č. mapy 1449.
- 92) Cit. spisy z fondu „Komorní ředitelství Jánský Vrch“ (kart. č. 1488/; Höniger 1876, str. 219; König 1906-1907, str. 94).
- 93) Sdělení prince Armina zur Lippe.
- 94) Höniger 1876, str. 219.
- 95) O „německé Kalifornii“ píše Höniger 1851, str. 12. Hypotéza o podnětu k Hönigerovu odchodu do USA by nejlépe mohla vysvětlit původ první doložené zprávy o jeho tamním pobytu – 20. prosince 1862 žádala hlavní pokladna komorního ředitelství na Jánském Vrchu o zrušení listiny na podílnictví vřatslavského biskupa na Hönigerových dolech z r. 1847, protože Höniger je již „řadu let“ v Americe a listina je bezcenná (cit. spisy z fondu „Komorní ředitelství Jánský Vrch“).
- 96) König I. c. uvádí nesprávné datum prodeje 1854.
- 97) Minnesota Historical Society Research Center St. Paul. St. Paul City Directory 1863, 1864, 1865.
- 98) Habenicht J.: Dějiny Čechův amerických. St. Louis 1904-1910, str. 419.
- 99) O spolupráci Čechů s Němci v USA se zmiňuje Čapek T.: Naše Amerika. Praha 1926, str. 74.
- 100) Tak podrobný popis umístění obchodu (viz reklama z r. 1865 v příloze) byl zřejmě důsledkem toho, že domy ve městě nebyly ještě číslovány.
- 101) O této kapele zpráva o St. Paul v časopise „Amerikán“ I. Chicago 1878, str. 107. Krátce před r. 1878 zanikla.
- 102) O jejím sňatku je korespondence ve spisech o projednání Hönigerovy pozůstalosti.
- 103) Nevins A. – Steele Commanger H.: Dějiny Spojených států. Klatovy 1994, str. 217.
- 104) Kopie prodejní smlouvy a popis okolností návratu do Čech v dodatku k Hönigerově závěti z r. 1891 v pozůstalostním spisu Johanna Hönigera.
- 105) Cit. spisy z fondu „Horní hejtmanství Chomutov“; o výnosu stříbra Höniger 1866, str. 9.
- 106) Hallwich 1868 II, str. 18.
- 107) Horní komisariát Teplice, inv. č. 35 – index k podacímu protokolu 1865, č. 1532, 1533.
- 108) Tamtéž, inv. č. 36, 38; brožura viz pozn. č. 89.
- 109) Tamtéž, inv. č. 37, 39, 40, 41 – indexy 1868, 1869, 1870, 187-1872; Státní oblastní archiv Litoměřice, fond „Revírní báňský úřad Teplice“, inv. č. 172 – index k podacímu protokolu 1873, č. 382; kart. č. 2.
- 110) Arciděkanství řím. kat. úřad Bílina, matrika narozených č. 5/8 (1847-1864), fol. 425.
- 111) Viz pozn. č. 37.
- 112) Arciděkanství řím. kat. úřad Bílina, matrika zemřelých č. 5/13 (1831-1867), fol. 242. Jako příčina smrti je uvedeno Brechdurchfall (průjem s vrhnutím), což mohly být příznaky cholery.
- 113) Popis a historie dolů Bartoš M.: Příspěvek šichtmistra Jana Hohnheisera k historii dolování železných rud v západních Krkonoších v letech 1751-1820. Opera corcontica 16, 1979, str. 125-142.
- 114) František Petřík měl v Poniklé kutací povolení č. 325/1868, r. 1869 žádal o jeho prodloužení (Státní oblastní archiv Praha, fond „Revírní báňský úřad Kutná Hora“, inv. č. 206 – podací protokol 1869, č. 325). R. 1871 měl již jako obyvatel Prahy kutací povolení č. 1637/1871 (týž fond, inv. č. 208 – podací protokol 1871).
- 115) V Teplicích je doložen naposledy 7. srpna 1872 (týž fond, inv. č. 210 – podací protokol 1872, č. 69-74), v Poniklé poprvé 5. února 1873 (týž fond, inv. č. 211 – podací protokol 1873, č. 801-811).
- 116) V těchto funkcích je doložen v l. 1873-1876 ve spisech RBÚ Kutná Hora, sign. C 64, kart. č. 118.
- 117) Viz pozn. č. 115.
- 118) Höniger je poprvé doložen v Mírovce 15. června 1873 (RBÚ Kutná Hora, sign. F 9, kart. č. 271). František Petřík byl činný u Poniklé ještě r. 1890 (tamtéž, sign. N 1, kart. č. 332).
- 119) Tamtéž, inv. č. 211 – podací protokol 1873, č. 4024-4029.
- 120) Tamtéž, sign. F 9, kart. č. 271.
- 121) Tamtéž, inv. č. 212 – podací protokol 1874, č. 768, 1136; inv. č. 213 – podací protokol 1875, č. 167.
- 122) Tamtéž, inv. č. 213, č. 2889-2892; sign. C 64, kart. č. 118.
- 123) Tamtéž, sign. K 56, kart. č. 308.
- 124) Tamtéž, inv. č. 213, č. 2981; inv. č. 215 – podací protokol 1877, č. 305.
- 125) Tamtéž, inv. č. 216 – podací protokol 1878, č. 2029; inv. č. 217 – podací protokol 1879, č. 469, 1344; inv. č. 218 – podací protokol 1880, č. 281-284. Důl Josef byl situován do Čistě, osady obce Vysoká.
- 126) Tamtéž, sign. O 11, kart. č. 380.

- 127) Tamtéž, sign. N 1, kart. č. 330, 331.
 128) Tamtéž, sign. G 44, kart. č. 278.
 129) Über die Wiederaufnahme des ehemaligen Silber – und Bleibergbaues bei Böhmischem – Schützendorf und Silberberg, Uttendorf, Přibislau etc. im Bezirke Polna. Mírovka 1879; General Übersichtskarte des von alten Zeiten auf Silber sehr ergiebigen Bergbauterrains bei Deutschbrod, Schlappanec, Pribislau, Běla etc. im Časlauer Kreise Böhmens. Mírovka 1880; Kurzgefasste Nachrichten über die begonnene Wiederbelebung und Inbetriebsetzung durch die böhmischen Hussitenstürme zerstörten Silber- und Bleibergbaues bei Böhm. Schützendorf und Silberberg zwischen Deutschbrod und Pribislau. Mírovka 1882.
 130) RBÚ Kutná Hora, sign. K 108, kart. č. 309; sign. N 1, kart. č. 331.
 131) Tamtéž, inv. č. 224 – podací protokol 1883, č. 116-118, 1220, 1221, 1226, 1256, 1276, 1277.
 132) Tamtéž, inv. č. 225 – podací protokol a index 1884, č. 812, 927, 1022.
 133) Tamtéž, inv. č. 227 – podací protokol a index 1885, č. 359, 447, 489, 490.
 134) Tamtéž, inv. č. 228 – podací protokol a index 1886, č. 948, 1133, 1161; sign. N 1, kart. č. 331.
 135) Tamtéž, inv. č. 228, č. 521, 1044.
 136) Tamtéž, inv. č. 229 – podací protokol a index 1887, č. 1311; inv. č. 231 – podací protokol a index 1889, č. 1322; inv. č. 233 – podací protokol a index 1891, č. 616, 763. O nabídce v r. 1891 také záznam v indexu k fondu „Ackerbauministerium“ v Österreichisches Staatsarchiv Wien, odd. Allgemeines Verwaltungsarchiv.
 137) RBÚ Kutná Hora, inv. č. 230 – podací protokol a index 1888, č. 1142-1145, 1168-1171, 1281-1284, 1309, 1310, 1351, 1584, 1787; inv. č. 231, č. 80, 460, 461, 1046; sign. N 1, kart. č. 331.
 138) Byl mu 16. ledna 1886 zaslán zpátky s výzvou k podpisu (tamtéž, sign. N 1, kart. č. 331).
 139) Tamtéž, inv. č. 232 – podací protokol a index 1890, č. 1368.
 140) Tamtéž, inv. č. 230, č. 1158 – RBÚ pořídil opis spisu pro úřední potřebu; Ackerbauministerium Wien, Dp. No IX, sign. P. Z. 12 146/1229 z r. 1889.
 141) RBÚ Kutná Hora, inv. č. 233, č. 519. Spis, nepochybně zajímavý pro výzkum Hönigerova životopisu, se bohužel nedochoval.
 142) Závěť je dochována v písemnostech o projednání pozůstalosti Johanna Hönigera.
 143) Simonetova zpráva okresnímu soudu v Německém Brodě z 28. února 1893 (tamtéž).
 144) Soupisy pozůstalosti a Hönigerovy knihovny (tištěny u A. Illinga) tamtéž. Knihovnu spolu s ostatními svršky zřejmě získala po Hönigerově smrti jeho vnučka Josefa Oehlová a k velké škodě se pravděpodobně nedochovala.
 145) Ve skutečnosti byly tyto doly v úpadku již před husitskými válkami.
 146) RBÚ Kutná Hora, inv. č. 234 – podací protokol a index 1892, č. 89, 90, 93, 94, 460, 527.
 147) O Hönigerově nemoci a převodu dolů na A. Simoneta zpráva F. Lesera ze 16. srpna 1892 (spis o pozůstalosti J. Hönigera) a písemnosti v SOA Praha, fond „Krajský soud Kutná Hora - horní senát“, fasc. II 14/1892.
 148) Zprávy o Hönigerově smrti ve spisech o projednávání pozůstalosti, dále v matrice úmrtí Mírovky, sv. F 1, roč. 1892 (Městský úřad, matriční odd. Havlíčkův Brod).
 149) Krajský soud Kutná Hora – horní senát, fasc. II 3/1894.
 150) Telefonní seznam pro St. Paul 1995.

Kopie listu Antona Hönigera Franzi Heinzelovi z 5. března 1836. (Státní okresní archiv Bruntál, fond „Horní těžářstvo – stříbrné doly Horní Benešov“, kart. č. 4, inv. č. 47)

Překlad listu Antona Hönigera Franzi Heinzelovi z 5. března 1836:

„Převysoce ctěný pane! Zdař Bůh.

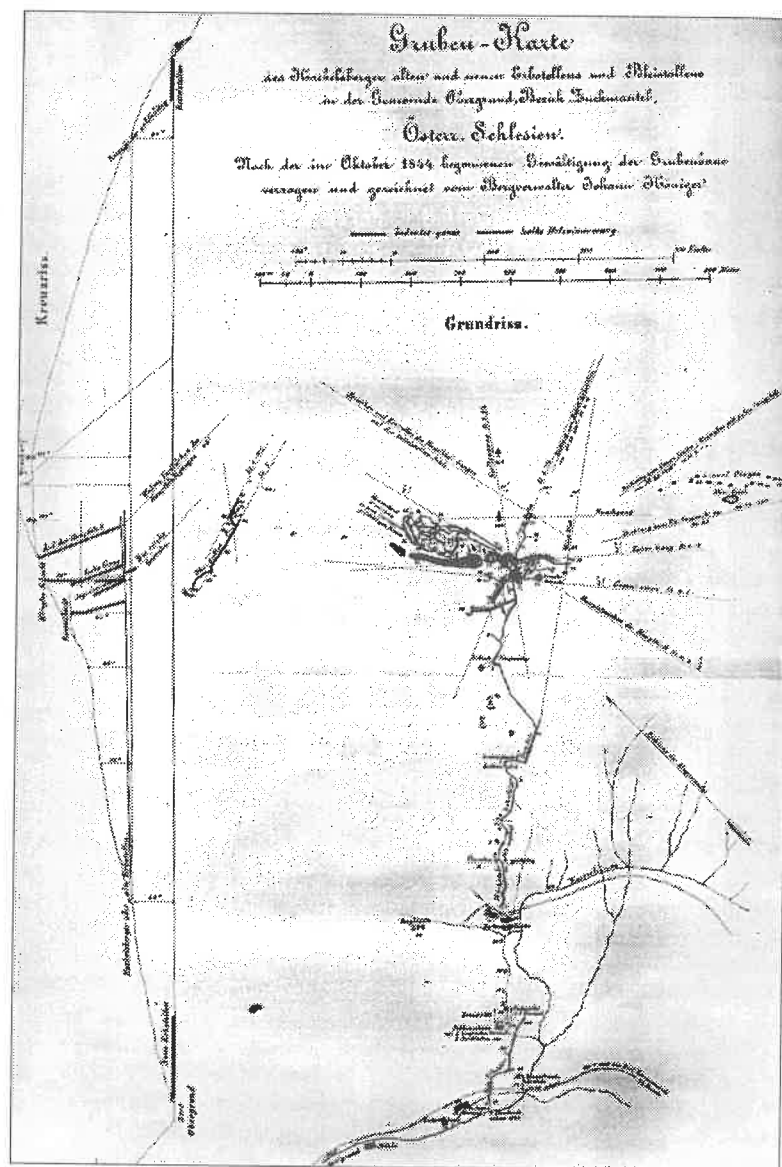
Co jste si přál, to jsem již učinil a pan Kneifel mi na to dal ruku a já rovněž tak, doufám tedy s boží pomocí, že veškerá námaha se vyplatí. Jakmile budou lepší cesty, budu mít natolik volno, abych Vás mohl navštívit. Budete si pamatovat na mou útěchu v tomto velkém podniku. Trpělivost přináší růže, kdo chce růži utrhnout, musí se nechat popíchat trny. Můžete mi věřit, snad to tak chce mít Bůh se svou prozřetelností, my dodáme odvahy a požehnání. Kdo věří v Boha, dobře staví. Přeji všem pánům těžařům bohaté boží požehnání a když všichni naplní mou vůli, což si přeji, zůstane můj syn v otčině. Já mu chci jít na ruku, aby vše bylo dobré. Zůstávám Váš nejochoťnější

Anton Höniger.

Karlova Studánka 5. března 1836.

Můj pozdrav Vašemu dobrému šlechtnému panu purkmistrovi a jeho dobré šlechtné paní a synovi. Přeji jim štěstí. Můj syn nyní nebyl doma, snad brzy přijde tam a o věcech se poradí.

Blahorodému a šlechtnému pánu panu Franzi Heintzelovivě svobodném horním měšťě Horním Benešově.“

Příloha k Österreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen 24, 1876 - mapa dolů na Příčném vrchu u Zlatých Hor od J. Hönigera

ST. PAUL DIRECTORY.

C. HOENIGER,
GERMAN BOOK STORE
NEWS AND PERIODICAL
DEPOT.

First Door East of Post Office, Third Street,
ST. PAUL, MINN.

Has Constantly on hand a large collection of German Books, and
all the principal German papers published in the United
States and Germany.

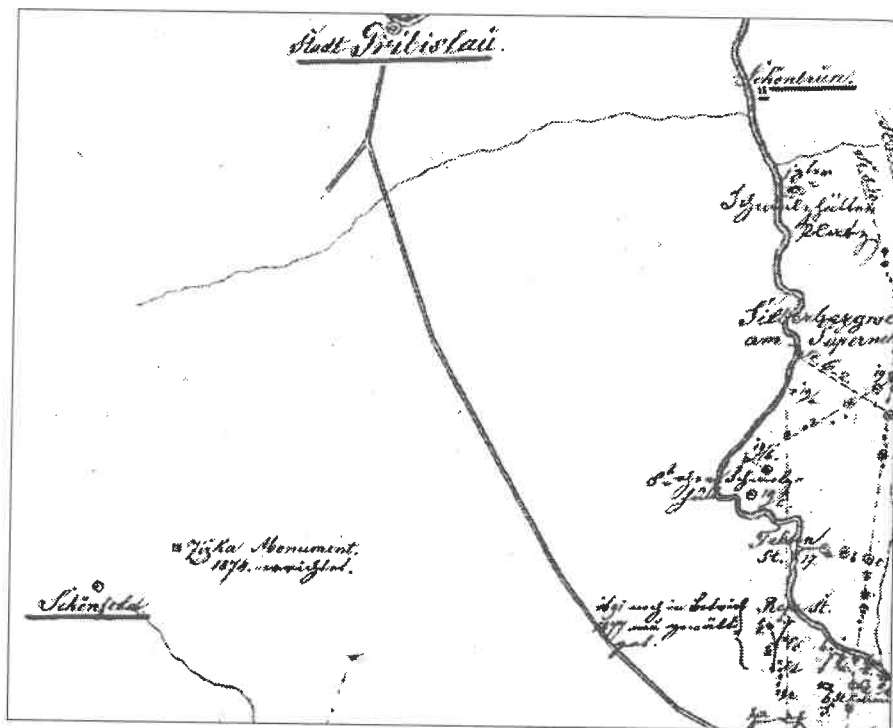
C. HOENIGER,
DEALER IN ALL KINDS OF
CATHOLIC MERCHANDISE

Prayer Books, Beads, Crosses, Pictures,
WATERFONTS, ETC.,

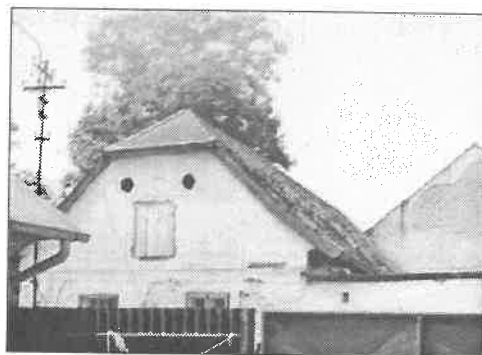
Constantly on Hand at Wholesale and Retail.

MRS. C. HOENIGER,
TEACHER OF MUSIC,
VOCAL AND INSTRUMENTAL.
Instruction on the Piano, Guitar, Melodeon & Organ.

Reklama knihkupectví a obchodu Klotildy Hönigerové v Saint Paul. (Minnesota Historical Society Research Center St. Paul – St. Paul City Directory 1865)

Výřez z přehledné mapy dolů mezi Havlíčkovým Brodem a Přibyslaví od J. Hönigera z r. 1879 se zakreslením Žižkova pomníku u Přibyslavi. (Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond „Sbírka map a plánů“, sign. MP IV – hornické mapy, č. 1)

Část průčelí čp. 27 v Mírovce u Havlíčkova Brodu na snímku z počátku sedmdesátých let 20. stol. Stavení čp. 27, ve kterém J. Honiger v letech 1873-1892 bydlel, bylo zbořeno v osmdesátých letech. (Fotografii laskavě zapůjčil p. Stanislav Hausvater z Mírovky)

10/1140-89

Bekanntmachung

über Herausgabe eines montanistischen Werkes, unter dem Titel:

„Montanistischer Führer in Böhmen.“

und

Einladung zur Subscription.

Weder nach Titel noch Inhalt erfüllt ein solch Buch, und doch wird die Lektüre finden, daß es kein profaiores und brauchbares Buch geben kann, als das montanistische geographische Werk in Böhmen, als das angelegentlichste „montanistische Wegweiser“, welche alle ehemaligen Bekannten und noch bestehenden Bergbau in Böhmen aufgeführt und zur leichteren Auffindung auf den Landkarten nach den Wollgenden Nord, Süd, Ost und West, die Entfernung in Stunden vom betreffenden Bergbauort angegeben ist.

Durch dieses Buchstücken kommt Mancher in Versuchung, was ein Bergbauisches in seiner Nähe war, wozu er keine Ahnung hat, und findet die Anleitung, wo etwas zu unternehmen wäre, etc., und ist geeignet zur Widererkennung der schönsten Bergbauwelt. — Bei den Bergbauern sind viele antike, seltene, historische Nachrichten, und solche über den ehemaligen Betrieb angestrichen.

Mit diesem Fleiß und Ausdauer ist durch mehrere Jahre das in verschiedenen Schriften gefundene Material gesammelt und mit neuen eigenen Erfahrungen gesammelt, und sollte das „Montanistische Wegweiser“ als Auslasser und Orientierungsbuch weder bei Bergbauern, sondern auch in seinem Amt und in seiner Heimat leben.

Alle Inhalts-Verzeichnisse werden in Folge die beabsichtigten, verzeichneten Artikel genannt:

1. Ehemal bestehende und noch bestehende Bergbau, speziell beschrieben. — 2678 Bergbau in 1491 Ortschaften.
2. Summarische Zusammenstellung dieser Bergbau, nach Kreisen.

In separaten Abschnitten sind:

3. Salz und Salzquellen.
4. Edelsteine.
5. Marmor.
6. Sandsteine, Granit etc.
7. Versteinerungen und Berge mit metallischer Benennung.
8. Wälder mit metallischer Benennung.
9. Ehemalige Silberbergwerke in Böhmen.
10. Bergbauern ehemals und jetzt.
11. Montan-Geographien und Bergbau.
12. Bergbauern.
13. Versteinerungen.
14. Chronologisches.
15. Versteinerungen: a) Edelsteine, Farberde, Bitterwasser. b) Von Bergbauern vor alter Zeit erbaute Häuser, (c) Aufgefundenen Silberbergwerkstätten, mit noch vorliegenden Schächten, im Eiskauer Kreis, 17.

Das Erscheinen des Buches wird bekannt gemacht werden, wonach die Herren Subscriptoren die Prämienzahlung für 1 Exemplar: fl. 2.00 ... an den Gefertigten einreichen können, und erhalten das Buch postfrei zugestellt.

Glück auf!

Friedenau, (Wohn Tauschberg) Böhmen.

Höniger Johann,
Bergingenieur.

Druck von August Zinn, in Wien.

Prospekt na knihu „Montanistischer Führer in Böhmen“ z r. 1889. (Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien, fond „Ackerbauministerium“)

VARHANY V OKRESE HAVLÍČKŮV BROD

Rudolf Myška

I. ÚVOD

Práce přináší přehled vývoje a současný stav nástrojů varhanního typu na jednotlivých kůrech v okrese Havlíčkův Brod.

Práce z oboru varhan v okrese Havlíčkův Brod nebyla dosud publikována.

Varhany představují mezi kulturními památkami zvláštní kategorii – jsou totiž současně památkou hudební, výtvarnou a technickou. V okrese Havlíčkův Brod je 60 kůrů, které jsou (resp. do nedávné doby byly) vybaveny nástrojem varhanního typu. Z toho jsou 4 pozitivy, 39 nástrojů s 1 manuálem a pedálem (vč. pozitivů s přistavěným pedálem) a 17 varhan o 2 manuálech a pedálu. Větší nástroje v okrese nejsou.

Varhany (2 man., ped.) mají následující rozmístění:

- a) celý nástroj v 1 skříni,
- b) nástroj v 1 skříni a v pozitivu v zábradlí,
- c) nástroj ve 2 skříních a
- d) nástroj ve 2 skříních a v pozitivu v zábradlí.

Pedálové píšťaly jsou někdy umístěny mimo skříň, např. při zadní stěně kůru.

Hrací stůl je:

- a) umístěn volně před nástrojem,
- b) umístěn v zábradlí či přistaven k zábradlí kůru,
- c) umístěn na zadní či přední straně korpusu; zvl. u malých nástrojů soustavy mechanické (zásuvkové by zde snad byl výstižnější termín „hrací zařízení“, avšak podle názvoslovné normy ON 89 5000 platí i zde termín „hrací stůl“) = souhrn mechanismů k ovládání varhan),
- d) přistaven k hlavnímu korpusu a
- e) přistaven k pozitivu v zábradlí.

Nástroje mají trakturu mechanickou, pneumatickou a elektrickou, vzdušnice jsou zásuvkové nebo kuželové.

Na území dnešního okresu Havlíčkův Brod stavělo, rekonstruovalo či opravovalo varhany - pokud bylo možno zjistit - téměř 50 varhanářů a varhanářských firem.

Používané zkratky:

UPČ	– Umělecké památky Čech 1-4
A (Katastr A)	– Katastr varhan
B (Katastr B)	– Rekvisiční katastr
C	– Archivy farních úřadů
IT	– Itinerarium organale...
INV	– inventární seznam(y)

Man., man.	– manuál
Ped., ped.	– pedál
rej.	– rejstřík
Pev. komb.	– pevná kombinace
Vol. komb.	– volná kombinace
Spojka(y)	– u mechanické traktury a 1man. nástroje: Man./Ped. – u mechanické traktury a 2man. nástroje: II/I, I/Ped., II/Ped. – u pneumatické či elektrické traktury: dnešní vžitě označení, např. II/I 8', I/I 4', I/P 8' apod. (i když skutečné označení na hracím stole je odlišné).

Vyjádření traktury (1. písmeno) a typu vzdušnic (2. písmeno):

MZ	– mechanická/zásuvkové
MK	– mechanická/kuželové
PK	– pneumatická/kuželové
EK	– elektrická/kuželové.

Soupis rejstříků do dispoic je proveden:

- podle stopové délky,
- v jednotlivých výškách: principály, flétny a kryty, smyky, mixtury, jazyky.

Názvy rejstříků odpovídají skutečnému stavu na hracím stole či v archivních materiálech.

Údaje v dispoicích, uvedené v závorkách (...), byly doplněny autorem této práce, není-li uvedeno jinak.

Počet píšťal v jednotlivých polích v prospektu je uváděn vždy zleva při pohledu na prospekt; u etážových polí: horní pole/spodní pole; součtem v závorce jsou uváděna sdružená pole. Strana evangelní = levá strana, strana epištolní = pravá strana při pohledu na hlavní oltář.

Jednotlivé kůry jsou popisovány podle jednotné osnovy:

- HISTORIE OBJEKTU (odkaz na díl/stranu UPČ)
kolektiv: Umělecké památky Čech 1-4
Praha, Academia 1977 - 1982
- HISTORIE VARHAN (údaje získány studiem fondů A, B, C, IT, a pramenů literárních)
A – Katastr varhan
SÚA Praha, Loretánská
sign. ZÚ 1914-1916, karton 613-615

B	– Rekvisiční katastr SÚA Praha, Karmelitská sign. ZPÚ 1917-1918, karton 66 - 71
C	– Archivy farních úřadů SOKA Havlíčkův Brod, Kyjovská
IT	– Petr, B.: Itinerarium organale Bohemo-topographicum I - VIII Praha, 1967 - 1971; strojopis uložen: Moravské zemské museum, odd. dějin hudby, Brno sign. G 340 - 347

Zjišťování údajů k dějinám varhan je velmi obtížné a to jednak pro neúplnost archivních materiálů (z doby starší), jednak pro nedostupnost či absenci dokladů o stavbě, přestavbách či opravách varhan v jednotlivých farnostech – a dokonce u varhanářů (z doby novější). Autor si je vědom neúplnosti těchto údajů v práci.

3) SOUČASNÝ STAV

4) UMÍSTĚNÍ NA KŮRU

5) PROSPEKT

VARHANÁŘ, ROK POSTAVENÍ, OPUS

- pokud je známo a není-li uvedeno dříve v textu
- Ad 3) - 5): – všechny současné nástroje (i některé předchozí) autor této práce osobně navštívil (většinu z nich několikrát) a zachytil vše, co bylo možno na místě zjistit.

6) POZNÁMKY (údaje z kronik, vývěsek apod., stav: neschopen hry, aj.)

K objasnění odborných termínů užívaných v práci a k seznámení se s problematikou stavby varhan doporučuji knihu

Bělský, V.: Nauka o varhanách
Praha, 1982, 1984, 1988.

V závěru děkuji všem, se kterými jsem se ve spojitosti s touto prací setkal a kteří mi jakýmkoli přispěním byli nápomocni k získání či ověření si informací zde obsažených.

Autor

II. VARHANY

1. HAVLÍČKŮV BROD

Nanebevzetí P. Marie - hlavní kůr

- 1) UPČ 1/364 - 366
- 2) Roku 1641 zde postavil pražský varhanář Pavel ROSOL varhany za 1073 zl.¹⁾. Jednalo se o 2-manuálový nástroj s positivem, jak vyplývá z INV z r. 1768 (maius organum cum positivo), též²⁾ a z INV z r. 1845 (eine grosse Orgel mit doppelten Tasten und Pedalen). INV z r. 1845 a 1877 uvádějí ještě přenosný positiv (= portativ) u hlavního oltáře (ein tragbares Positiv beim Hochaltar) a INV z r. 1908 a 1929 malé přenosné varhany (u hlavního oltáře). Katastr A uvádí tento portativ na literátském kůru – viz tam.
V r. 1877 zde postavila bavorská firma G. F. STEINMEYER u. Co., Oettingen jako svůj op. 156 nové varhany. Tehdy byla bezpochyby odstraněna skříň bývalých varhan Pavla ROSOLA.

Varhany fy STEINMEYER:

2 man., ped., MK
9 + 5 + 4 = 18 rej.

I. man. (C - f3, 54)

Bourdon	16'	(dřevo)
Principal	8'	(kov, C, Cis dřevo)
Tibia	8'	(kov, od h dolů dřevo)
Gedeckt	8'	(dřevo, od hl nahoru kov)
Gamba	8'	(kov, od Fis dolů dřevo)
Octav	4'	(kov)
Gemshorn	4'	(kov)
Octav	2'	(kov)
Mixtur 3x	2 2/3'	(kov)

II. man. (C - f3, 54)

Geigen-Principal	8'	(kov, od H dolů dřevo)
Lieblich-Gedeckt	8'	(dřevo, od hl nahoru kov)
Aeoline	8'	(kov, od E dolů dřevo)
Dolce	8'	(kov, od H dolů dřevo, zní s ním Aeoline)
Fugara	4'	(kov)

Ped. (C - dl, 27)

Subbass	16'	(dřevo)
Violon	16'	(dřevo)
Octavbass	8'	(dřevo)
Cello	8'	(dřevo)

Spojky: II/I, I/Ped.

Pev. komb.: P, MF, PL

Pramen³⁾ informuje o ceně tohoto nástroje:

I. man.			II. man.		
Bourdon	16'	105 zl.	Geigen-Principal	8'	147 zl.
Principal	8'	309 zl.	Lieblich-Gedeckt	8'	73 zl.
Tibia	8'	90 zl.	Aeoline	8'	100 zl.
Gedeckt	8'	76 zl.	Dolce	8'	95 zl.
Gamba	8'	109 zl.	Fugara	4'	71 zl.
Octav	4'	81 zl.			
Gemshorn	4'	76 zl.	Ped.		
Octav	2'	40 zl.	Subbass	16'	101 zl. zl.
Mixtur 3x	2 2/3'	101 zl.	Violon	16'	185 zl.
Octavbass	8'	81 zl.			
Cello	8'	76 zl.			

Celkový náklad obnášel 4.509 zl.

Varhany byly posvěceny 15. 8. 1877.

- 3) V r. 1950 provedla firma ORGANA, Kutná Hora generální opravu a přestavbu varhan fy STEINMEYER. Vynaložené náklady činily 86 531 Kčs. Kromě náhrady dřevěných píšťal (rejstříků Bourdon, Tibia, Lieblich-Gedeckt) doznala rejstříková dispozice 5 změn, takže dnešní stav je následující:

2 man., ped., MK
9 + 5 + 4 = 18 rej.

I. man. (C-f3,54/

Bordun	16'
Principál	8'
Flétna	8'
Gamba	8'
Oktáva	4'
Roh kamz.	4'
Kvinta	2 2/3'
Superoktáva	2'
Mixtura 3x	2'

II. man. (C - f3, 54)

Kryt	8'
Aeolina	8'
Dolce chvěj.	8'
Principál	4'
Roh noční	2'
Ped. (C - dl, 27)	
Subbas	16'
Violonbas	16'
Oktávbas	8'
Chorálbas	4'

Spojky: II/I, I/Ped.

Pev. komb.: P, MF, PL Tremolo

Na podzim r. 1965 byla provedena firmou DŘEVOPODNIK města Brna, varhanářství, Brno – Bohunice poslední oprava, při které byla vybudována žalusie pro II. man. a dodána nová pedálnice. Náklad asi 15 000 Kčs.

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem; skříň z r. 1877.
- 5) Prospekt rovinný, 5 píšťalových polí (9 - 5 - 9 - 5 - 9).

2. HAVLÍČKŮV BROD

Nanebevzetí P. Marie - literátský kůr

- 1) UPČ 1/364 - 366
- 2) Katastr A uvádí na literátském kůru:
 - a) malý přenosný positiv, zásuvkové soustavy; kdy a kým postaven - ?; dispoice: Copula 8', Copula 4', Principal 2, Quinta, Mixtura. Tento nástroj je uváděn v INV od r. 1845 do r. 1929 (viz hlavní kůr) a situován u hlavního oltáře.
 - b) varhany (positiv!) z 18. stol.; postaven kým - ?; zásuvkové soustavy; je rovněž uváděn v INV od r. 1845 do r. 1929; opraven r. 1790 a 1825, podle IT i r. 1888 (nákladem 50 zl.). V INV děkanského úřadu z r. 1981 je uveden rok pořízení: 1720.
- 3) 1 man., -, MZ (positiv)
6 rej.
Man. (C - c3, krátká, 45)

Copula	8'	Fléta	4'	Quinta
Principal	4'	Octava	2'	Mixtura

Barva kláves: horní černé, spodní hnědé.
- 4) Nástroj je postaven v zábradlí kůru, rovnoběžně s osou chrámu. Hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu.
- 5) Barokní zvlněný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - 7 - 7). Figurální výzdoba: sochy krále Davida a dvou andělů.
- 6) Nástroj (positiv) je neschopen hry. Přenosný positiv (portativ) uvedený v odst. 2 a) autor této práce od 2. pol. 30. let v děkanském chrámu nepamatuje.

3. HAVLÍČKŮV BROD

Sv. Rodiny - klášterní

- 1) UPČ 1/366 - 367
- 2) Prvním nástrojem varhanního typu augustiniánů - bosáků v Německém Brodě byl portativ (malé přenosné varhany). Portativ, který byl užíván ještě v kapli, která předcházela dnešnímu kostelu (vysvěcena r. 1676), daroval hrabě Rabata. Kdo portativ postavil, není známo. Roku 1692 byl prodán kostelu v Úsobí (okr. Havl. Brod) za 30 fl.⁴⁾
Náhradou za něj byly objednány v Praze nové varhany, které však ještě před postavením byly přenechány klášteru tábořskému^{4) 5)}. Tento nástroj lze připsat pražskému varhanáři Petru DOTTENIOVI, který pro bosé augustiniány pracoval a varhany pro Tábor jsou uváděny mezi jeho pracemi^{6) 7) 8)}.
Pro dokončenou první část (východní) dnešního chrámu zhotovil nové malé varhany bez pedálu (positiv) opět pražský varhanář Petr DOTTENIUS za 100 fl. roku 1696^{4) 6) 7) 8)}.

Celý kostel byl vysvěcen 10. 5. 1705. V dalších letech byly prováděny různé přístavby, doplňky a budován klášter. Tyto skutečnosti a existence positivu z r. 1696 byly snad důvodem k tomu, že stavba varhan se uskutečnila až značně později. F. Petr uvádí v práci⁴⁾, že „varhany byly postaveny asi roku 1740, byly však několikrát přestavěny“. Katastr A uvádí: asi z r. 1760, postaveny kým - ? V augustiniánské kronice⁸⁾ - jiné archivní materiály se nedochovaly - jsou v tomto období jen dva zápisy o varhanách a to v letech 1736 a 1737. Podle prvního zápisu byla 4. dubna 1736 uzavřena smlouva s brněnským varhanářem Antonínem RICHTREM na nové varhany)... cum D. Antonio Richter Organopoedo Brunnensi 4. Aprilis contractu in novi organi fistulas...). Varhany byly postaveny Ant. RICHTREM nejspíše roku 1737 (druhý zápis). Nástroj je zde již specifikován jako 2-manuálový nástroj s 15 rejstříky (Opus hoc laudatissimum duplici claviatura ac quindecim registeriis auctum...). Staré varhany odkoupil opět Ant. RICHTER (... ex veteri organo a D. Antonio Richter Organopoedo Brunnensi ipsissimo huius operis authore empto...). Z varhan Ant. RICHTRA se na kůru dodnes dochovala pouze skříň a prospektové píšťaly rejstříku Principál 8'. Prospektové píšťaly jsou označeny signem nad i pod labiem (viz dále). Prospekt - členění na pole, umístění positivu ve spodní části skříňe - je stejný, jako u 2manuálového nástroje v minoritském kostele sv. Janů v Brně (dílo Ant. RICHTRA z r. 1732). Dispoice nástroje byla autorem této práce zjištěna r. 1954 ze štítků, které tehdy ještě zůstaly nalepeny na přední straně korpusu.

Dispoice:

2 man., ped., MZ

9 + 4 + 2 = 15 rej.

Manuál (C - c3, krátká, 45)⁹⁾

Principál	8'
Copula maj.	8'
Fléta amab.	(8')
Octava	(4')
Copula min.	4'
Quinta	(2 2/3')
Superoctava	(2')
Quinta	(1 1/3')
Mixtura 5x	(1 1/3' - 1')

Positiv (C - c3, krátká, 45)

Fléta	8'
Copula	4'
Principál	(2')
?	

Pedál (C - a, krátká, 18)¹⁰⁾

Subbass	16'
Octavbass	8'

Nástroj opravil r. 1892 varhanář J. ŠTURMA (podle A).

Nástroj byl umístěn v jedné skříni (manuál v horní části, positiv ve spodní části), hrací skříň (Spielschrank) byla v průčelní stěně postamentu (varhaník seděl čelem k nástroji). Skříň z r. 1737.

Barokní zvlněný prospekt (dosud zachován) je členěn do 5. píšťalových polí: střední pole, 2 etážová pole mezilehlá a 2 krajní pole (7- 10/11 - 9 - 10/11 - 7);

positiv je členěn do 3 píšťalových polí (8 - 5 - 8). Prospektové píšťaly jsou označeny signem : : : nad a : : : pod labiem.

Figurální výzdoba: socha krále Davida nad středním polem.

Do původní skříně vestavěla r. 1916, jako svůj op. 266 firma Jan TUČEK, Kutná

Hora následující nástroj:

2 man., ped., PK

8 + 6 + 2 = 16 rej. (obsazených hlasů 14)

I. man. (C - f3, 54)

Principál	8'
Bourdon	8'
Fléta	8'
Gamba	8'
Oktáva	4'
Dolce	4'
Doublett 2x	2 2/3'
Mixtura 4x	2 2/3'

II. man. (C - f3, 54)

Principál flét.	8'
Kryt jemný	8'
Salicionál	8'
Voix céleste	8' oo)
Aeoline	8'
Fléta	4'
o)	

Ped. (C - dl, 27)

Subbass	16'
Violonbass	16'

o) 2 řady z rej. Mixtura; oo) Aeoline + Salicionál

Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/P 8', II/P 8'

Pev. komb.: P, MF, F, PL

Autom. pedalanul z II. man.

Nástroj byl opět umístěn v jedné skříně - I. man. v horní části, II. man. ve spodní části, hrací stůl volně před korpusem.

Barokní prospekt (původní) - viz výše.

Cena varhan⁹⁾ obnášela 5.650,— K.

3) Do původní barokní skříně vestavěla firma ORGANA, Kutná Hora část svého op. 1620; zápis o předání varhan je ze dne 21. 8. 1987.

2 man., ped., PK

8 + 9 + 5 = 22 rej.

I. man. (C - a3, 58)

Principál	8'
Flétna	8'
Salicionál	8'
Oktáva	4'
Flétna	4'
Kvinta	2 2/3'
Superoktáva	2'
Mixtura 4-5x	1 1/3'
Akuta 4x	1'

Ped. (C - fl, 30)

Subbas	16'
--------	-----

II. man. (C - a3, 58)

Kryt dřevěný	8'
Kvintadena	8'
Vox angelica 2x	4' + 2'
Principál	4'
Flétna trubicová	4'
Nasard	2 2/3'
Noční roh	2'
Tercián 2x	13/5' + 1 1/3'

Bourdon 16'

Oktávbas 8'

Kryt 8'

Chorálbas 2x 4' + 2'

Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/I 4', II/II 4', I/P 8', II/P 8', II/P 4'

Vol. komb.: A, B Pev. komb.: PL, TT

Tremola II. man., vyp. ruč. rej., autom. anulátor ped., vyp. rej. crescendo, vyp.

okt. spojek,

rej. crescendo, žalusie II. man.

4) Nástroj je umístěn v původním korpusu (I. man. a v postamentu část pedálu), v žalusiové skříně ve výklenku na evangelní straně kůru (II. man.) a vedle hlavního korpusu na evangelní straně (část ped.). Hrací stůl volně (varhaník sedí čelem k oltáři) na evang. straně kůru.

5) Barokní prospekt (původní) - viz výše.

6) Porovnání zvukovosti varhan fy TUČEK s varhanami fy ORGANA (podle vzorce, uvedeného v díle¹⁾, na s. 307):

	TUČEK	ORGANA
Zv = 8 - Ss/Sř	obsazených hlasů 7 + 5 + 2 = 14	obsazených hlasů 8 + 9 + 5 = 22
Součet stop (Ss)	115	134
Součet řad (Sř)	17	31
Zvukovost (Zv)	1,2	3,7
Počet píšťal	cca 860	cca 1630
Zvukovost 3,7 odpovídá zvukovému ideálu varhan cca v r. 1750.		

4. HAVLÍČKŮV BROD

Sv. Vojtěcha

1) UPČ 1/367 - 368

2) INV z r. 1845 a 1877 uvádějí malý positiv.

3) Roku 1887 (KatastrA uvádí 1886) zde postavila bavorská firma G. F. STEIN-MEYER u. Co., Oettingen jako svůj op. 302 varhany:

1 man., ped., MK

4 + 1 = 5 rej.

Manuál (C - f3, 54)

Principal 8'

Gedeckt 8'

Salicionál 8'

Fugara 4'

Spojka: Man./Ped.

Pev. komb.: PL

Pramen (11) informuje o ceně nástroje:

Pedál (C - dl, 27)

Subbass 16'

Man.			Ped.		
Principal	8'	250 marek	Subbass	16'	150 marek
Gedeckt	8'	127 marek			
Salicional	8'	165 marek			
Fugara	4'	136 marek			

Celkový náklad činil 1143 zl. 96 kr.

Varhany byly posvěceny 28. 9. 1887.

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl přistaven ke korpusu na epištolní straně; skříň stejného data, jako nástroj.
- 5) Prospekt rovinný, gotisující, 3 píšťalová pole (7 - 7 - 7).
- 6) Nástroj byl v minulém období zcela devastován.

5. HAVLÍČKŮV BROD

Nejsv. Trojice

- 1) UPČ 1/368
 - 2) INV z r. 1845 a 1877 uvádějí malý pozitiv, INV z r. 1908 a 1929 malé varhany. Katastr A: kdy a kým postaveny - ?; opravil r. 1890 J. ŠTURMA.
 - 3) 1 man., - , MZ (positiv)
5 rej.
Man. (C - c3, krátká, 45)		
(Copula major)	8'	Quinta
(Copula minor)	4'	Mixtura
(Principal)	2'	
- 4) Nástroj stál u zábradlí kruchty, hrací stůl byl umístěn na zadní straně korpusu.
 - 5) Barokní prospekt.
 - 6) Nástroj v minulém období ztracen; pátrání vyznělo negativně.

6. HAVLÍČKŮV BROD

Sv. Kateřiny

- 1) UPČ 1/368
 - 2) INV z r. 1845 a 1877 uvádějí malý pozitiv, INV z r. 1908 a 1929 malé varhany. Podle Katastru A: z 18. stol., postaven kým - ?; opravil r. 1890 varhanář J. ŠTURMA.
 - 3) 1 man., - , MZ (positiv)
6 rej.
Man. (C - c3, krátká, 45)	
Copula	8'
Principal	(4')

Copula	4'
Octava	(2')
Quinta	
Mixtura	

- 4) Nástroj je postaven u zábradlí kruchty, hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu.
- 5) Barokní zvlněný prospekt, 5 píšťalových polí (7 - 5 - 7 - 5 - 7).
- 6) Nástroj je neschopen hry, prospekt devastován.
K autorství pozitivu:
V práci¹²⁾ uvádí F. Petr, že „na kruchtě kaple sv. Barbory stály malé varhany (tzv. positiv), zhotovené za 230 zl. rýn. dašickým varhanářem Františkem HORÁKEM. Nyní jsou umístěny v kostele sv. Kateřiny“.^{12a)}

7. HAVLÍČKŮV BROD

Husův sbor CČSH

- 1) UPČ 1/364
 - 2) V pramenech IT, A, B, C není tento objekt obsažen.
 - 3) 1 man., ped., MK (ped.: PK)
6 + 1 = 7 rej.
Man. (C - d3, 51)		Ped. (C - cl, 25)	
Bourdun (od c)	16' x)	Subbas	16'
Principál	8'		
Bourdun	8' x/		
Salicionál	8'		
Oktáva	4'		
Mixtura (2x)	2 2/3'	x) z jedné řady píšťal	
- Spojka: Man./Ped.
- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl přistaven ke korpusu z boku na (epištolní) straně.
 - 5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - 7 - 7), střední pole mírně přesazeno. Josef KOBRLE, stavitel varhan, Lomnice n./Pop.
 - 6) Z kroniky farního úřadu CČSH v Havl. Brodě:
Roku 1931 pořízeny malé varhany z gymnasia v Novém Bydžově za 5.000,— Kč; s úpravou a postavením stály 8.000,— Kč. (Je to první nástroj v tomto objektu.)

8. BOJIŠTĚ

Sv. Vojtěcha

1/ UPČ 1/98

2/ V pramenech IT, A, B, C není tento objekt obsažen.

3/ 1 man., ped., MZ

5 + 1 = 6 rej.

Man. (C - d3, 51)

Ped. (C - a, krátká, 18, 12 píšťal)

Copula major 8'

(Octavbas) 8'

Principál 4'

Copula minor 4'

(napojen přímo - bez rej.)

Octava 2'

Mixtura

Obrácená barva kláves: horní bílé, spodní černé.

4/ Nástroj je postaven v jedné skříni (vč. pedálu) uprostřed kůru, hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu.

5/ Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (5 - 15 - 5).

6/ Z Pamětní knihy děkanství města Ledče:

Roku 1947 k jubileu svatovojtěžskému byly do kostela sv. Vojtěcha na Bojišti pořízeny varhany (kostel dosud žádné neměl). Byly zakoupeny z kostela v Hor. Počernicích za 16.000,—. Mají 5 rej. a byly zhotoveny od pražské firmy SCHIFFNER as v r. 1860.

9. ČACHOTÍN

Sv. Vavřince

1) UPČ 1/169

2) INV z r. 1845 uvádí positiv bez pedálu, INV z r. 1878 a 1891 pak varhany se 6 rejstříky a 1 pedálovým. Katastr A uvádí, že varhany postavil r. 1858 varhanář VIKTORA, (6 + 1 rej., pomoc. zařízení žádná); r. 1902 zřídil varhanář Jos. ŠTURMA z Pardubic hrací stůl. Katastr B uvádí, že r. 1898 nástroj přestavěl Jos. ŠTURMA (6 + 1 rej., soustava zásuvková), a že tato oprava stála 235 zl. = 470,— K. Z údaje o zřízení hracího stolu můžeme usuzovat, že do té doby měl nástroj hrací skříň (Spielschrank), tj. manuál a pedál vyčníval z korpusu (varhaník seděl čelem k nástroji).

3) 1 man., ped., MZ

6 + 1 = 7 rej.

Man. (E - c3, 45)

Ped. (C - f, 18, 12 píšťal)

Kryt 8'

(Octavbas) 8'

Gamba 8'

Principál 4'

(napojen přímo - bez rej.)

Flétna 4'

Octava 2'

Mixtura 3x

Normální barva kláves: horní černé, spodní bílé.

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl před korpusem - přistaven k zábradlí kůru.

5) Barokní zvlněný prospekt, 5 píšťalových polí (9 - 7 - 7 - 7 - 9).

10. ČESKÁ BĚLÁ

Sv. Bartoloměje

1) UPČ 1/195

2) INV z r. 1830 uvádí varhany, které „vzhledem k velikosti kostela jsou malé a jsou ve špatném stavu“. INV z r. 1844 až 1866 uvádějí: nové varhany s 11 rejstříky, postavené r. 1839 za 400 fl. a za starý positiv, který varhanář převzal. Varhany byly vyčištěny a opraveny r. 1858 (INV z r. 1858).

3) Roku 1906 zde postavila firma Josef REJNA a Josef ČERNÝ, Praha – Královské Vinohrady (Katastr A i B) za 2.062,— K (Katastr B) varhany:

1 man., ped., MK

7 + 1 = 8 rej.

Man. (C - f3, 54)

Ped. (C - dl, 27)

Principál 8'

Subbas 16'

Kryt 8'

Gamba 8'

Salicionál 8'

Oktáva 4'

Flétna 4'

Mixtura 2 2/3'

Spojka: Man./Ped. Pev. komb.: MF, F

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl před korpusem v zábradlí kůru. Skříň je současná s nástrojem.

5) Rovinný gotisující prospekt, 3 píšťalová pole, (9 - 9 - 9).

11. ČÍHOŠŤ

Nanebevzetí P. Marie

1) UPČ 1/232

2) Katastr B uvádí varhany, postavené r. 1858 varhanářem GERTNEREM z Prahy (zřejmě se jedná o pražského varhanáře Josefa GARTNERA). Podle stejné-

ho pramene byly varhany přestavěny r. 1899 od Bratří PAŠTIKŮ z Čestína (soustava zásuvková, 4 + 1 = 5 rej., skříň stará).

- 3) Dnešní nástroj je op. 454 firmy Jan TUČEK, Kutná Hora, z r. 1945.

1 man., ped., PK

4 + 1 = 5 rej.

Man. (C - f3, 54)

Ped. (C - dl, 27)

Kryt	8'	Subbas	16'
Salicionál	8'		
Principál	4'		
Doublet	2 2/3'		

Spojky: I/I 4', I/I 16', I/P 8'

Pev. komb.: P, F

Tremolo

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem.

- 5) Čistě píšťalový prospekt, 1 řada - 41 píšťal.

- 6) Původní nástroj byl přenesen do kostela sv. Jana Kř. v obci Vrbka (Sačany) – viz tam.

12. DLOUHÁ VES

Sv. Mikuláše

- 1) UPČ 1/262

- 2) INV z r. 1845 až 1912 uvádějí positiv, INV z r. 1926 varhany positiv. Katastr A i B uvádí, že nástroj postavil r. 1771 Johann WIKTORA (VIKTORA) z Prahy. Stejně uvádí i pramen (13/: pražský varhanář Jan VIKTORA r. 1771. Z hlášení v Katastrech lze zjistit, že se jednalo o nástroj s 1 man., ped., zásuvkové soustavy, 6 + 1 = 7 rej., s krátkou oktávou v man. i ped. (uvedeno: v man. 3 1/2 oktávy, v ped. 1 oktáva), v pedálu 12 píšťal.

Disposice:

Man.: Copula maj. (8'), Principal (4'), Copula min. (4'), Octav (2'),

Quint (1 1/3'), Mixtura (3x).

Ped.: napojen přímo - bez rej.

- 3) Dnešní varhany postavila firma Bratří PAŠTIKOVÉ v Čestíně.

2 man., ped., PK

3 + 2 + 1 = 6 rej.

I. man. (C - f3, 54)

II. man. (C - f3, 54)

Principál	8'	Fléta	8'
Kryt	8'	Aeoline	8'
Viola	4'		

Ped. (C - dl, 27)

Subbas 16'

Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/P 8', II/P 8'

Pev. komb.: P, F, PL

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl přistaven k čelní straně korpusu (varhaník sedí čelem k nástroji).

- 5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (9 - 9 - 9).

- 6) Z kroniky farnosti Frauenthal (Pohled/:

Varhany pořízené r. 1771 za 140 fl. byly zcela zničeny červotočem, takže je nebylo možno opravit.

Nové varhany postavila firma Bratří PAŠTIKOVÉ v Čestíně r. 1929 za 16.000,— Kč. Vysvěceny byly 30. 5. 1929.

(Pozn. autora: kostel sv. Mikuláše v Dlouhé Vsi je filiální k Pohledu.)

13. DOLNÍ KRUPÁ

Sv. Víta

- 1) UPČ 1/299

- 2) Katastr A uvádí, že varhany byly postaveny koncem 18. stol., kým – ?. UPČ uvádějí: varhany kol. r. 1763.

Disposici varhan (zřejmě v této skříni původních) zjistil autor této práce ze štítků, které zůstaly nalepeny na přední straně korpusu (varhaník seděl čelem k nástroji):

1 man., ped., MZ

8 + 2 = 10 rej.

Man.

Ped.

Kopula velká	8'	Subbass	16'
Kvintadena	8'	Oktávass	8'
Salicion	8'		
Principál	4'		
Fugara	4'		
Kvinta	3'		
Oktáva	2'		
Mixtura 3x	1 1/2'		

Katastr A i B hlásí do evidence nástroj:

1 man., ped., MZ

3 + 1 = 4 rej.

Man. (49 kláves)

Ped. (18 kláves)

Kryt	8'	Subbas	16'
Salicionál	8'		
Principál	4'		

Skříň barokní, zdůrazněno: cenná práce. Hrací stůl souvisí přímo se skříni.

Varhany byly opraveny r. 1912 firmou Bratří PAŠTIKOVÉ, Praha – Žižkov.

- 3) Dnešní nástroj postavila do původní skříně firma František MEDŘICKÝ Kutná Hora, roku 1952 (posvěceny 4. 5. 1952):

1 man., ped., PK

8 + 2 = 10 rej.

Man. (C - f3, 54)

Principál 8'

Kryt 8'

Salicionál 8'

Vox coelestis 8'

Oktáva 4'

Flétna 4'

Roh kamzíků 4'

Kvinta 2 2/3'

Spojky: I/I 4', I/I 16', I/P 8',

přerušovač normální polohy

Pev. komb.: P, MF, PL

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříní, hrací stůl volně před korpusem.

- 5) Barokní zvlněný prospekt, 3 píšťalová pole (14 - 7 - 14). Prospektové píšťaly jsou signovány nad i pod labiem 5 výstupky ve tvaru kříže (shodně).

14. DOLNÍ MĚSTO

Sv. Martina

- 1) UPČ 1/302

- 2) INV z r. 1838 až 1865 uvádějí positiv bez pedálu se 6 rejstříky (am Chor befindet sich bloss ein Positiv ohne Pedal mit 6 Mutationen). Katastr A (filiálního kostela v Dolním Městě – viz též farního kostela v Lipnici n./Sáz.) uvádí varhany: skříň barokní (na níž byl vyryt rok 1817), přestavěny r. 1878 Jakubem LAMÁČEM z Jihlavy (ještě na Lipnici) – špatně fungovaly, r. 1915 převezeny z Lipnice do Dolního Města. (Lipnice si postavila r. 1914 nové, pneumatické.) Varhany opravila r. 1915 firma Antonín MÖLZER, Kutná Hora.

- 3) Dnešní nástroj byl opět přenesen do Dolního Města z Lipnice n./S. Je to výše zmíněný pneumatický nástroj, který r. 1914 postavil na Lipnici Antonín MÖLZER, Kutná Hora. (Na Lipnici byl vystřídán r. 1950 nástrojem firmy ORGANA, Kutná Hora – viz tam.)

Nástroj firmy Ant. MÖLZER:

1 man., ped., PK

7 + 1 = 8 rej.

Man. (C - f3, 54)

Principál 8'

Kryt 8'

Ped. (C - dl, 27)

Subbas 16'

Echobas 16'

Ped. (C - dl, 27)

Subbas 16'

Salicionál 8'

Aeolina 8'

Oktáva 4'

Flétna 4'

Mixtura 2 2/3'

Pev. komb.: P, F, PL

Spojky: I/I 4', I/P 8'

Tremolo

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříní, hrací stůl volně před korpusem.

- 5) Čistě píšťalový prospekt, 16 - 6/10 - 16 píšťal.

- 6) Nástroj je neschopen hry. V zábradlí kůru je proluka; dříve byl buď hrací stůl nebo celý nástroj umístěn v zábradlí.

15. GOLČŮV JENÍKOV

Sv. Františka Seraf.

- 1) UPČ 1/356

- 2) INV z r. 1904 uvádí: staré varhany odstraněny, nové pořízeny.

- 3) Roku 1899 (na skříní uvedeno datum 8. 9. 1899 – svěcení ?) zde postavila firma Jan TUČEK, Kutná Hora, jako svůj op. 56, varhany:

2 man., ped., MK

5 + 3 + 2 = 10 rej.

I. man. (C - f3, 54)

Principál 8'

Kryt líbezný 8'

Gamba 8'

Oktáv 4'

Progressa 3x 2'

II. man. (C - f3, 54)

Flétna jemná 8'

Salicionál 8'

Flüte 4'

Ped. (C - dl, 27)

Subbas 16'

Violon 16'

Spojky: II/I, I/Ped., II/Ped.

Pev. komb.: MF, PL

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříní, hrací stůl volně před korpusem, skříň současná s nástrojem.

- 5) Rovinný prospekt, 5 píšťalových polí (5 - 4 - 9 - 4 - 5).

- 6) Protokol (kolaudační) sepsaný dne 20. října 1899 u patronátního úřadu v Golčově Jeníkově¹⁴⁾ uvádí:

celková cena varhan 1.361,— zl.

náhrada za staré varhany 50,— zl.

tedy k výplatě 1.311,— zl.

16. HABRY

Nanebevzetí P. Marie

- 1) UPČ 1/358
- 2) INV z r. 1767 uvádí nové varhany, INV z r. 1790 varhany, INV z r. 1807 a 1820 2-manuálové varhany s positivem (organum cum positivo et dupplici claviatura), INV z r. 1825 až 1885 uvádějí staré varhany prostřední velikosti (v INV z r. 1874 poznámka: nově opraveny). Katastr A i B uvádí varhany z r. 1910, postavené firmou Antonín MÖLZER, Kutná Hora. Podle průzkumu (r. 1955) autora této práce i podle „Návrhu na přestavbu varhan ve farním chrámu v Habrech“ ze dne 11. 6. 1977, vypracovaného prof. V. Růtem, se jednalo o nástroj firmy Jan TUČEK, Kutná Hora:

2 man., ped., PK
6 + 4 + 2 = 12 rej.

I. man. (C - f3, 54)		II. man. (C - f3, 54)	
Principal	8'	Flétna příčná	8'
Kryt	8'	Aeolina	8'
Gamba	8'	Vox coelestis	8'
Octava	4'	Roh	4'
Flétna	4'		
Mixtura 3x	2 2/3'	Ped. (C - dl, 27)	
		Subbass	16'
		Violon	8'

Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/I 4', II/II 4', II/II 16', I/P 8', II/P 8'

Pev. komb.: P, MF, F, PL Autom. anul. ped.

Nástroj byl umístěn v jedné skříni, positiv v zábradlí byl němý.

Prospekt byl členěn do 5 polí u hlavního korpusu (7 - 8 - 5 - 8 - 7) a 3 polí u positivu (5 - 7 - 5)

- 3) Roku 1983 zde postavila firma ORGANA, Kutná Hora, jako svůp. 1635 nové varhany: 2 man., ped., PK
5 + 6 + 3 = 14 rej.

I. man. (C - g3, 56)		II. man. (C - g3, 56)	
Principál	8'	Flétna příčná	8'
Kryt	8'	Kvintadena	8'
Oktáva	4'	Salicionál	8'
Flétna	4'	Švígl	4'
Mixtura 4x	2'	Flétna švýcarská	2'
Ped. (C - fl, 30)		Tercián 2x	1 3/5' + 1 1/3'
Subbas	16'		
Flétna krytá	8'		
Chorálbas	4'		

Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/I 4', II/II 4', II/II 16', I/P 8', II/P 8'

Vol. komb.: A, Pev. komb.: MF, F, PL

Autom. anul. ped., tremolo II. man., vyp. ruč. rej., vyp.

rej. crescendo, vyp. oktáv. spojek, rej. crescendo, žalusie II. man.

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem.

5) Čistě píšťalový prospekt, střed tvoří 9 dřevěných píšťal; 20 - 7 - 9 - 7 - 20 píšťal.

6) Rozpočet na přestavbu varhan (s úplným využitím stávajícího píšťalového fondu) ze dne 24. 9. 1977 činil 210.450 Kčs. Celkové náklady – podle sdělení: 226 000 Kčs.

17. HAVLÍČKOVA BOROVÁ

Sv. Víta

- 1) UPČ 1/362
- 2) INV z r. 1808 uvádí varhany opravené před 5 lety. Podle Katastru B postavil varhany r. 1851 varhanář Jan VIKTORA, Praha. Roku 1875 (po požáru) je přestavěl Jakub LAMAČ, Jihlava (1 man., ped., 10 rej.; v ped. 18 kláves, skříň z r. 1875, hrací stůl před varhanami). Podle práce (15) zde provedl Jakub LAMAČ opravu varhan r. 1878 za 220 zl. Podle Katastru A je opravil r. 1903 Josef ŠTURMA, Pardubice.

3) 1 man., ped. MZ

8 + 2 = 10 rej.

Man. (C - c3, 49)		Ped. (C - f, 18)	
Bourdon	8'	Subbas	16'
Salicional	8'	Octavbas	8'
Principal	4'		
Flétna	4'		
Octava	2'		
Kvinta	1 1/3'		
Superoctava	1'		
Mixtura 3x			

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni (z r. 1875), hrací stůl volně před korpusem.
- 5) Zvlněný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - 13 - 7).

18. HERÁLEC

Sv. Bartoloměje

- 1) UPČ 1/373
- 2) INV z r. 1885: 25. 7. 1873 vyhořel kostel a varhany; nové varhany zhotovil pražský varhanář Karel SCHIFFNER, vysvěceny byly 15. 8. 1882; měly

8 rej., pořizovací cena 1 400 fl. Katastr A uvádí totéž (1882, Karel SCHIFFNER, Praha), ale 7 + 2 = 9 rej. Roku 1922 byly varhany opraveny a rekvírované píšťaly doplněny nákladem 3.200,— Kč varhanářem VESELÝM z Kutné Hory.

3) 1 man., ped., MZ

7 + 2 = 9 rej.

Man. (C - d3, 51)

Principal	8'
Bourdun	8'
Gamba	8'
Salicional	8'
Octave	4'
Flöte dulcis	4'
Mixtur 3x	2 2/3'

Ped. (C - c1, 25)

Subbass	16'
Octavbass	8'

Spojka: Man./Ped.

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl před korpusem u zábradlí kůru.

5) Rovinný gotisující prospekt má 3 píšťalová pole (7 - (7+7+8+7+7) - 7).

6) Z vývěsky v kostele:

R. 1782 postavil nové varhany za 180 zl. varhanář z Dačic.

R. 1882 nové varhany od K. SCHIFFNERA z Prahy.

R. 1982 varhany opraveny a přeladěny.

19. HEŘMANŮV

Sv. Václava

1) UPČ 1/374

2) INV z r. 1829 uvádí varhany (man. a ped. se 6 rej./; totéž uvádějí další INV až do r. 1853. INV z r. 1854 uvádí varhany s 12 rejstříky (6 v manuálu, 4 v pozitivu a 2 v pedálu/; v poznámce je uvedeno: tyto varhany byly dříve ve starém kostele v Ronově a r. 1852 byly přeneseny do Heřmaně a varhany z Heřmaně do kostela sv. Kříže (16). Stejný nástroj je uváděn v INV z let 1861 až 1876. (Varhany byly později z Heřmaně přeloženy do kostela sv. Jana Nep. v Nové Vsi u Chotěboře - býv. filiální k Heřmaně.)

Podle Katastru B zde postavil r. 1880 varhany (1 man., ped., 6 rej.) Antonín MÖLZER, Kutná Hora. Nástroj opravil (přestavěl) r. 1912 Jan TUČEK, Kutná Hora (podle A, B).

3) 1 man., ped. MK

5 + 1 = 6 rej.

Man. (C - c3, 49)

Principal	8'
Kryt	8'

Ped. (C - h, 24)

Subbas	16'
--------	-----

Gamba 8'

Salicional 8'

Octava 4'

Spojka: Man./Ped.

Pev. komb.: (MF, PL)

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem.

5) Rovinný prospekt, 5 píšťalových polí (7 - 5 - 7 - 5 - 7).

20. HEŘMANICE

Sv. Bartoloměje

1) UPČ 1/374 - 375

2) Podle pramene (17) zde postavil r. 1758 varhany František Pavel HORÁK z Kutné Hory. (Byly odstraněny až r. 1907 s odůvodněním že skříň se úplně rozpadla.) INV z let 1844 až 1885 existenci tohoto nástroje potvrzují: malý starý pozitiv. Katastr A uvádí jako další nástroj varhany: 1 man., ped., rourková pneumatika, 5 + 2 = 7 rej., postavené r. 1907 pražským varhanářem URBANEM. Uvedena dispozice:

Man.: Principál, Kryt hrubý, Gamba, Fléta dunivá, Mixtura;

Ped.: Subbas, Violonbas

3) 1 man., ped., PK

5 + 1 = 6 rej.

Man. (C - c3, 49)

Principál	8'
Kryt	8'
Oktáva	4'
Flauta	4'
Superoktáva	2'

Ped. (C - f, 18)

Subbas	16'
--------	-----

Pomoc. zařízení: žádná

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni uprostřed kůru, hrací stůl přistaven ke korpusu na jeho zadní straně.

5) Rovinný prospekt, 1 píšťalové pole (11 píšťal).

Na hracím stole je štítek: Josef TICHÁČEK a Karel URBAN, Praha.

6) Nástroj je neschopen hry.

21. HNĚVKOVICE

Sv. Bartoloměje

1) UPČ 1/389

2) INV z r. 1822 a 1832 uvádějí pozitiv se 6 rejstříky, bez pedálu. INV z r. 1852 uvádí: varhany neexistují – pozitiv zcela zanikl. INV z let 1853 až 1855:

varhany jsou vyráběny. INV z r. 1868: nové varhany z r. 1856 za 400 fl. Katastr B uvádí, že varhany postavil r. 1856 František ŠTOVÍČEK, Maršov u Humpolce (viz zde odst. 6). INV z r. 1901 uvádí varhany z r. 1856, v r. 1899 opravené a doplněné Gambou (nákladem 540,—K). Katastr B uvádí jako rok této opravy r. 1898 (doplněny novým rejstříkem) a uvádí varhanáře: Antonín MÖLZER, Kutná Hora. INV z r. 1911 uvádí varhany s 8 rejstříky, původně z r. 1856, naposled opravené r. 1909. Katastr B opět doplňuje: tuto opravu (r. 1909) provedl Augustin PAŠTIKA z Čestína, nástroj je soustavy zásuvkové. Zřejmě původní disposici nástroje zachytil autor této práce ze štítků, nalepených nad rejstříkovými táhly (současná je na rej. táhlech):

1 man., ped., MZ

6 + 2 = 8 rej.

Man:		Ped.:	
Copula maj.	8 Fuss	Subbass	16 Fuss
Principal	4 Fuss	Portunal	8 Fuss
Copula min.	4 Fuss		
Octava	2 Fuss		
Quinta	1 1/2 Fuss		
Mixtura 3f	1 Fuss		

3) Současný stav:

1 man., ped., MZ

6 + 2 = 8 rej.

Man. (C - d3, 51)		Ped. (C - a, krátká, 18, 12 píšťal)	
Principal	8'	Subbas	16'
Kryt	8'	Violon	8'
Salicionál	8'		
Oktáva	4'		
Oktáva	2'		
Mixtura	2 2/3'		

4) Nástroj je postaven v zábradlí kůru, pedál vzadu u stěny; hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu, skříň z r. 1856.

5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (5 - 13 - 5), střední pole mírně předsazeno.

6) Podle IT: František ŠTOVÍČEK, Maršovice, okres Benešov u Prahy (obec Maršov u Humpolce neexistuje - pozn. aut.).

22. HORNÍ KRUPÁ

evangelický kostel

1) UPČ 1/410

2) Katastr A zde uvádí varhany z r. 1874, které postavil varhanář Jan MÁCAL, Chrudim. Nástroj měl 5 + 2 = 7 rej. a disposici:

Man.: Principál, Copula maior, Oktáva, Copula minor, Mixtura

Ped.: Subbas, Oktáva

Nástroj byl několikrát opravován, ale nikoli pozměněn.

3) 1 man., ped., PK

5 + 1 = 6 rej.

Man. (C - f3, 54)		Ped. (C - d1, 27)	
Principal	8'	Subbas	16'
Kryt	8'		
Salicionál	8'		
Vox celest	8'		
Oktáva	4'		

Spojky: I/4', I/16', I/P 8', pedálová spojka do manuálu, přerušovač normální polohy Pev. komb.: (P, MF, PL)

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem.

5) Čistě píšťalový prospekt; 10 - 5 - 10 píšťal.

František MEDRICKÝ, Kutná Hora, r. 1947.

6) Nástroj je neschopen hry.

23. HORNÍ STUDENEC

Sv. Václava

1) UPČ 1/420 - 421

2) INV z r. 1896 uvádí varhany, mající 9 mutací, postavené r. 1827 (jsou ve špatném stavu). Katastr A uvádí jejich disposici:

1 man., ped., zásuvková soustava (Katastr B)

7 + 2 = 9 rej.

Man.: Principal, Octava, Quinta, Mixtura, Flaut maior, Flaut minor, Doppelflöte

Ped.: Subbass, Principalbass

R. 1908 opravil Josef VANICKÝ, stavitel varhan, Třebechovice.

Katastr B uvádí cenu nástroje v r. 1827: 214 fl. con. m., skříň ostafiřovaná r. 1829 za 66 fl. con. m.

3) 1 man., ped., MZ

6 + 2 = 8 rej.

Man. (C - d3, 51)		Ped. (C - a, 22)	
Principal	8'	Subbas	16'
Bourdun	8'	Cello	8'
Salicionál	8'		
Octav	4'		
Flauto dulcis	4'		
Octav	2'	Spojka: Man./Ped.	

Normální barva kláves: horní černé, spodní bílé.

- 4) Nástroj je postaven v zábradlí kůru, pedálové píšťaly vzadu u zdi; hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu. Skříň z r. 1827.
- 5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - 13 - 7).

24. CHOTĚBOŘ

Sv. Jakuba Větš.

- 1) UPČ 1/525
- 2) INV z r. 1852 až 1877 uvádějí varhany s 15 rej. (manuál, positiv a pedál). INV z r. 1927 nové varhany z r. 1908 (2 man. – 19 rej., ped. – 4 rej., pneumatica), uvedeny též zdroje k získání potřebné částky: za staré varhany (1.500,-), město (2.500,-), kostel (2.800,-).
Katastr A uvádí: 1908 Jan TUČEK, Kutná Hora, Katastr B pak rok 1911 – Jan TUČEK.
V r. 1918 byly zabaveny cínové píšťaly:
Principál 8': F - H, c - h, c1 - g1 = 7 + 12 + 8 27 ks
Oktáva 4': C - H, c - g = 12 + 8 20 ks
Rozpočet fy TUČEK, Kutná Hora na zhotovení a vsazení nových prospektových píšťal ze zinku do varhan ze dne 26. 8. 1918 zněl na 1.160,- K (za 47 prospektových píšťal).

- 3) 2 man., ped., PK
11 + 8 + 4 = 23 rej.

I. man. (C - f3, 54)

Burdon	16'
Principál	8'
Kryt	8'
Flétna harmon.	8'
Roh kamzičí	8'
Gamba	8'
Dolce	8'
Oktáva	4'
Roh kamzičí	4'
Kvinta šumivá	2 2/3'x)
Mixtura 4x	2 2/3'

x) 2 řady z rej. Mixtura

II. man. (C - f3, 54)

Jemný kryt	16'
Houslový principál	8'
Kryt líbezný	8'
Salicional	8'
Aeoline	8'
Voix céleste	8'
Klarinet	8'
Fugara	4'

Ped. (C - d1, 27)

Subbass	16'
Kryt tichý	16'
Violonbass	16'
Cello	8'

Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/I 4', I/P 8', II/P 8'

Vol. komb.: A

Pev. komb.: P, MF, F, PL.

Přerušovač anul. ped., vyp. ruč. rej., hlavní spojka, crescendo rejstříkové, crescendo žalusiové II. man.

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem; skříň z r. 1908.
- 5) Prospekt rovinný, gotisující, 5 píšťalových polí (9 - (5+5) - 9 - (5+5) - 9).
Jan TUČEK, Kutná Hora, op. 198.

25. CHOTĚBOŘ

Povýšení sv. Kříže (kaple)

- 1) UPČ 1/525
- 2) Katastr A uvádí, že varhany zde postavil varhanář J. LAMAČ, Jihlava; Katastr B doplňuje rok: 1884. Roku 1908 opravil Jan TUČEK, Kutná Hora (1 man., ped., zřejmě přestavěl ze zásuvkové na kuželovou soustavu).
V r. 1918 byly zabaveny cínové píšťaly:
Principál 8': Fis - H, c - b = 6 + 11 17 ks.
Rozpočet firmy TUČEK, Kutná Hora na zhotovení a vsazení nových prospektových píšťal ze zinku do varhan ze dne 26. 8. 1918 zněl na 570,- K (za 17 prospektových píšťal).

- 3) 1 man., ped., MK

6 + 1 = 7 rej.

Man. (C - f3, 54)

Principál	8'
Kryt líbezný	8'
Flétna	8'
Viola di Gamba	8'
Salicional	8'
Octava	4'

Spojka: Man./Ped.

Pev. komb.: MF, PL

Ped. (C - d1, 27)

Subbas	16'
--------	-----

- 4) Nástroj je umístěn v zábradlí kůru, pedálové píšťaly vzadu u stěny na epištolní straně kůru; hrací stůl je přistaven ke korpusu na jeho zadní straně.
- 5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (5 - 7 - 5).

26. CHOTĚBOŘ

Nejsv. Trojice (zámecká kaple)

- 1) UPČ 1/525
- 2) V pramenech IT, A, B, C není tento objekt obsažen. – V dopise Městského musea v Chotěboři ORGANĚ, Kutná Hora z 6. 6. 1973 (dotaz na možnost

opravy) je mj. uvedeno: „v zámecké kapli jsou staré barokní varhany z roku 1701“. Zda je tento letopočet nějak podložen, či je usuzováno z toho, že r. 1701 byla kaple postavena - nelze zjistit.

- 3) 1 man., - , MZ (positiv)
5 rej.

Man. (C - c3, krátká, 45)

Copula	8'
Copula	4'
Principal	2'
Kvinta	1 1/3'
Sedecima	1'

Barva kláves: horní černé, spodní hnědé.

- 4) Nástroj stojí u zábradlí kůru, hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu.
5) Barokní zvlněný prospekt, 3 píšťalová pole (9 - 7 - 9). Prospektové píšťaly jsou signovány nad i pod labiem 5 výstupky ve tvaru kříže (shodně). UPČ uvádějí: varhany s akantovými řezbami.
6) Nástroj byl r. 1973 opraven firmou ORGANA, Kutná Hora; rozpočet ze dne 29. 6. 1973 zněl na 12.470 Kčs (bez daně a dopravy).

27. CHŘENOVICE

Sv. Václava

- 1) UPČ 1/548
2) V pramenech IT, A, B, C není tento objekt obsažen.
3) 1 man., ped., MK
5 + 1 = 6 rej.

Man. (C - f3, 54)

Principal	8'
Kryt	8'
Salicionál	8'
Flétna	4' x)
Mixtura	2x

Ped. (C - h, 24)

Subbas

16'

x) původně: Fl. travers 4', Kvinta šumivá 2 2/3'

Spojka: Man./Ped.

Pev. komb.: PL

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl před korpusem v zábradlí kůru.
5) Rovinný pseudorománský prospekt, 3 píšťalová pole (7 - (5+5+5) - 7).
Antonín MÖLZER, Kutná Hora.

28. KNĚŽ

Sv. Bartoloměje

- 1) UPČ 2/73

2) INV z r. 1851 a 1858 uvádějí starý positiv. Podle Katastru A i B zde postavil nové varhany r. 1867 varhanář Jan MÁCAL, Chrudim (zásuvková soustava, 5 + 1 = 6 rej.). INV z r. 1874 až 1904 to potvrzují (nové varhany se 6 mutacemi).

- 3) 1 man., ped., MZ (pedál: PK)
5 + 1 = 6 rej.

Man. (C - c3, 49)

Kryt	8'
Salicional	8'
Principal	4'
Flétna	2'
Mixtura 2x	2 2/3'

Ped. (C - f1, 30)

(Subbas) 8'
(napojen přímo - bez. rej.)

- 4) Nástroj je postaven uprostřed kůru, pedálové píšťaly vzadu v rohu na evangelní straně kůru; hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu; skříň z r. 1867.
5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - 10 - 7). Kdo a kdy přestavěl (pedál PK, 30 kláves) - ?

29. KOŽLÍ

Proměnění Páně

- 1) UPČ 2/130
2) V pramenech A, B, C není tento objekt obsažen. IT uvádí pouze: Antonín MÖLZER, Kutná Hora.

- 3) 1 man., ped., MZ
4 + 1 = 5 rej.

Man. (C - f3, 54)

Flöte	8'
Principal	4'
Octav	2'
Mixtur 2x	x)

Ped. (F - h, 19)

Violonbas 8'

x) přelepen a zní: Salicionál 8'
Normální barva kláves.

- 4) Nástroj je postaven v jedné skříni (vč. pedálu) v zábradlí kůru; hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu.
5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - (7+7) - 7).
6) Z Pamětní knihy děkanství města Ledče:

Podle zápisu z r. 1836 kostel varhany nemá. - R. 1868 kostel vyhořel, od r. 1875 obnovován - o varhanách zde není zmínka. Podle konceptu hlášení pro A (založen na děkanství v Ledči) byly varhany vyrobeny firmou Bratří PAŠTIKOVÉ, Čestín.

30. KRÁSNÁ HORA

Narození sv. Jana Křtitele

- 1) UPČ 2/139
 - 2) V pramenech IT, A, B, C není tento objekt obsažen.
 - 3) 1 man., ped., MK (s pneumatickými rej.)
9 + 2 = 11 rej.
Man. (C - f3, 54) Principál 8' Principál flét. 8' Kryt 8' Gamba 8' Salicionál 8' Oktáva 4' Fugara 4' Flétna 4' Mixtura 2 2/3'	Ped. (C - d1, 27) Subbas 16' Oktávbas 8'

<p>Spojka: Man./Ped.</p> <p>Pev. komb.: P, MF, PL</p> |
|---|--|
- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem. Původní skříň (= část dnešní) je bílé barvy.
 - 5) Barokní zvlněný prospekt, bohatá ornamentální výzdoba (zlacená). Prospektové píšťaly signovány střední pole: ostatní pole:
. : . nad . : . pod labiem	. : . nad labiem
- UPČ uvádějí: varhany kol. r. 1700.
5 píšťalových polí (6 - 13 - 7 - 13 - 6).
Josef HUBIČKA, Praha, po r. 1920.
- 6) Na vnitřní straně čelní stěny postamentu zjištěno 6 a 5 otvorů po původních rej. táhlech (ve svislých řadách po stranách býv. hrací skříně).

31. KRUCEMBURK (KŘÍŽOVÁ)

Sv. Mikuláše

- 1) UPČ 2) 169
- 2) INV z r. 1735 uvádí positiv, INV z r. 1769 starý positiv. Pramen (18) uvádí, že r. 1792 zde postavil pražský varhanář Jan VIKTORA varhany (9 rej.). Katastr A a IT uvádí: 1792 Jan VIKTORA, Praha a disposici (z doby hlášení):
Man.: Burdon, Kryt 8', Gamba 8', Principál 4', Flétna 4', Kryt 4', Superoktáva, Mixtura 3x.

Ped.: Subbas 16', Oktávbas 8'. (8 + 2 = 10 rej.)

Poznamenáno, že r. 1904 opravil varhanář Josef ŠTURMA, Pardubice a přidal nový rejstřík Gamba 8'. Katastr B uvádí ještě: 1853 přestavěny s použitím starého materiálu (Jan VIKTORA, Praha); cena přestavby 370 zl. c. m. INV z r. 1929 uvádí: varhany s 10 rejstříky. IT cituje záznam P. Břízy: „do r. 1947 zde stávaly varhany v zábradlí kůru od Jana VIKTORY z Prahy:

Man. (49 kláves)		Ped. (18 kláves)	
Kopula	8'	Subbas	16'
Kvintadena	8'	Oktávbas	8'
Principál	4' (cínový)		
Fl. dřevěná	4'		
Kopula min.	4'		
Kvinta	2 2/3'		
Oktáva	2'		
Mixtura 3x	1'		

Někdy kolem r. 1900 byla Kvinta nahrazena Gambou 8'. R. 1947 byly varhany Jana VIKTORY rozebrány a nahrazeny novým nástrojem Jana TUČKA.

- 3) 2 man., ped., PK
7 + 9 + 3 = 19 rej.

I. man. (C - g3, 56)		II. man. (C - g3, 56)	
Principál	8'	Kvintadena	8'
Kopula major	8'	Gamba	8'
Salicionál	8'	Flétna koncertní	8'
Principál	4'	Vox coelestis	8'
Kopula minor	4'	Roh noční	4'
Oktáva	2'	Flétna příčná	4'
Mixtura 4x	2 2/3'	Flageolet	2'
Kvinta	1 1/3'		
Tercie	1 3/5'		

Ped. (C - f1, 30)	
Subbas	16'
Violonbas	16'
Oktávbas	8'

Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/I 4', I/I 16', II/II 4', II/II 16', I/P 8', II/P 8'

Vol. komb.: A

Pev. komb.: PP, P, MF, F, FF, PL

Vypínač ruč. rej., tremolo, aut. anul. ped., vyp. válce, rej. crescendo, žalusie II. man. Disposici navrhl: Dr. Hugo Doskočil, Hradec Králové.

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl byl původně volně před korpusem, dnes bočně na epištolní straně kůru.
- 5) Čistě píšťalový prospekt; 14 - 9 - 30 - 9 - 14 píšťal.
Jan TUČEK, Kutná Hora, op. 499, roku 1948.

32. KRUCEMBURK (KŘÍŽOVÁ)

evangelický kostel

- 1) UPČ 2/169
 - 2) Katastr A i IT uvádějí dnešní stav - varhany postavil r. 1913 Karel URBAN, Praha.
 - 3) 1 man., ped., PK
8 + 2 = 10 rej.
Man. (C - f3, 54)		Ped. (C - d1, 27)	
Principál	8'	Subbass	16'
Kryt	8'	Cello	8'
Gamba	8'		
Salicional	8'		
Vox celeste	8'		
Oktáva	4'		
Flétna	4'		
Dublett 2x	2 2/3'		
- Spojky: I/I 4', I/I 16', I/P 8', spojka rejstříků
Pev. komb.: P, MF, F, PL
- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni v zábradlí kůru, hrací stůl je přistaven ke korpusu na (evangelní) straně.
 - 5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (6 - (6+6) - 6).

33. LEDEČ NAD SÁZAVOU

Sv. Petra a Pavla

- 1) UPČ 2/217 - 218
 - 2) V pramenech IT, A, B není tento objekt obsažen. V pramenu C jen rozpočet na dodání zinkových prospektových píšťal v r. 1919 (viz dále).
Do postavení dnešních varhan v r. 1977 zde stál nástroj:
2 man., ped., MZ
8 + 4 + 4 = 16 rej.
I. man.		II. man.	
Principál	8'	Kryt	8'
Flauto	8'	Salicional	8'
Gamba	8'	Principal	4'
Octav	4'	Flauta trav.	4'
Kamz. roh	4'		
Quinta	3'	Ped.	
Octav	2'	Subbas	16'
Mixtur 3x	1'	Octavbas	8'

Quinta 6'
Octav 4'

- Krátká oktáva v man. i ped.
Spojka: II/I (upravená jako táhlo nad II. man.)
Nástroj byl umístěn ve dvou souměrných skříních a v positivu v zábradlí (II. man.), hrací stůl volně mezi.
Barokní prospekt.
Rozpočet na dodání nových prospektových píšťal ze zinkového plechu od F 8' až do e 2', dohromady 44 kusů za 1.600,- K.
Bratři PAŠTIKOVÉ, Praha - Žižkov, fil. závod v Čestíně, dne 20. 2. 1919.
Byla to náhrada za zabavené cínové píšťaly.
Nebylo realizováno.
- 3) Dnešní nástroj postavila r. 1977 firma ORGANA, varhany, Kutná Hora, jako svůj op. 1609. Disposici vypracoval prof. Václav Růt, Kutná Hora.
2 man., ped., PK
7 + 6 + 4 = 17 rej.
I. man. (C - g3, 56)		II. man. (C - g3, 56)	
Prestant	8'	Roh noční	8'
Bordun	8'	Fl. pastorální	8'
Salicional	8'	Principál harfový	4'
Oktáva	4'	Roh kamzíkový	2'
Flétna krytá	4'	Fl. švýcarská	1'
Oktáva špičatá	2'	Sesquialtera 2x	2 2/3' + 1 3/5'
Mixtura 4x	1 1/3'		
- Ped. (C - f1, 30)
Podstav 16'
Principál 8'
Kvintbas 5 1/3'
Oktávbas 4'
- Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/I 4', II/II 4',
II/II 16', I/P 8', II/P 8'
Vol. komb.: A, B
Pev. komb. P, MF, ChF, PL, TT
Vyp. ruč. rej., tremolo II. man., aut. anul. ped., vyp. spojek 4', vyp. spojek 16', vyp. rej. crescendo, rej. crescendo, žalusie II. man.
- 4) Nástroj je umístěn ve dvou souměrných skříních, hrací stůl volně mezi nimi; v zábradlí je rovinná atrapa positivu. - Využita pro Oktávbas 4'.
 - 5) Čistě píšťalový rovinný prospekt; 13 - 13 - 10; 10 - 13 - 13 píšťal.
 - 6) Z Pamětní knihy děkanství města Ledče:
Při požáru kostela r. 1806 byly zničeny i varhany (o nichž v Pamětní knize není jiné zmínky). Do postavení nových varhan zde dobře sloužily malé přenosné varhany, zapůjčené ze zámecké kaple. Nové varhany (= nástroj uvedený v této práci v odst. 2 - pozn. aut.) postavil r. 1816 kutnohorský varhanář

HORÁK; r. 1830 už na ně nebylo možno hrát a r. 1833 musely být nákladem 184 zl. v. m. opraveny.
Rozpočet na dnešní varhany (viz. odst. 3) činil 256 660 Kčs.

34. LEDEČ NAD SÁZAVOU

Nejsv. Trojice

- 1) UPČ 2/218
- 2) V pramenech IT, A, B není tento objekt obsažen. V pramenu C jen náčrtek prospektu dnešního nástroje a stvrzenky o platbách firmě PAŠTIKA v Čestíně (viz dále).
- 3) 1 man., ped., PK
4 + 1 = 5 rej.

Man. (C - f3, 54)		Ped. (C - d1, 27)	
Principál	8'	Subbas	16'
Kryt	8'		
Salicionál	8'		
Oktáva	4'		

Spojky: I/I 4', I/P 8', Combinace

Pev. komb.: P, F, PL

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni (vč. pedálu) v zábradlí kůru, hrací stůl je přistaven k zadní straně korpusu.
- 5) Rovinný gotisující prospekt, 2 píšťalová pole (9 - 0 - 9).
Bratři PAŠTIKOVÉ, Žižkov - Čestín.
- 6) Platby firmě August PAŠTIKA v Čestíně za varhany ve hřbitovním chrámu v Ledči n./Sáz.: 2 platby v r. 1903, zbývající částka v r. 1907, celkem 1.420,- K. Z Pamětní knihy děkanství města Ledče:
Již dávno před r. 1762 zde byly malé varhany. R. 1858 zhotovil zdejší hodi-nář Ludvík FUKETA pro tento kostel nové varhany s 5 rej. a 1 pedálem.
Podle konceptu hlášení pro A (založen na děkanství v Ledči) byl dnešní ná-stroj firmou Bratři PAŠTIKOVÉ postaven r. 1902.

35. LIBICE NAD DOUBRAVOU

Sv. Jiljí

- 1) UPČ 2/246
- 2) INV z r. 1836 uvádí varhany s 10 mutacemi a pedálem, postavené r. 1834. INV z r. 1857 uvádí v poznámce, že r. 1856 byly opraveny a naladěny. Katas-tr A i B uvádí nový nástroj, který postavil r. 1914 varhanář Josef VESELÝ, Kutná Hora (1 man., ped., kuželová soustava, 7 + 2 = 9 rej.).

- 3) 1 man., ped., MK
7 + 2 = 9 rej.

Man. (C - f3, 54/		Ped. (C - d1, 27)	
Principál	8'	Subbas	16'
Kryt	8'	Čelo	8'
Gamba	8'		
Salicionál	8'		
Oktáva	4'		
Fléta	4'		
Mixtura 3x	2 2/3'		

Spojka: Man./Ped. Pev. komb.: P, MF, PL

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem. Skříň z r. 1914.
- 5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - 9 - 7).
- 6) Věnoval urozený pán Karel rytíř z Kleebornů r. 1914.
INV z r. 1916 uvádí cenu 3.000,- K.

36. LIPNICE NAD SÁZAVOU

Sv. Víta

- 1) UPČ 2/264 - 265
- 2) INV z r. 1838 až 1865 uvádějí varhany, mající manuál (7 rej.), pozitiv (3 rej.), a pedál (3 rej.). Katastr A o tomto nástroji uvádí: předešlé varhany měly skříň barokovou, na níž byl vyryt rok 1817, r. 1878 přestavěny (12 rej.), špatně sloužily; r. 1915 dány do filiálního kostela v Dolním Městě. V Lipnici posta-veny r. 1914 nové, pneumatické od firmy Antonín MÖLZER, Kutná Hora:
1 man., ped., PK
7 + 1 = 8 rej.

Man.: Principál, Kryt, Gamba, Salicionál, Oktáva, Fléta, Mixtura.

Ped.: Subbas.

Dnes je tento nástroj opět (jako předešlý) v Dolním Městě - viz též tam.

- 3) Roku 1950 postavila firma ORGANA, družstvo varhanářů, Kutná Hora na Lipnici varhany:
2 man., ped., PK
7 + 10 + 5 = 22 rej.

I. man. (C - g3, 56/		II. man. (C - g3, 56)	
Principál	8'	Jemný kryt	16'
Flétna dutá	8'	Acolina	8'
Salicionál	8'	Vox coelestis	8'
Oktáva	4'	Principál	4'
Flétna trubicová	4'	Flétna příčná	4'

Doublett	2 2/3'	Roh noční	4'
Mixtura 4x	2 2/3'	Flétna kvintová	2 2/3'
Piccolo	2'		
Echo-kornet	4'		
Klarinet	8'		
- Ped. (C - f1, 30/
Subbas	16'
Jemný kryt	16'
Oktávbas	8'
Oktáva	4'
Kvinta	2 2/3'
- Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/I 4', II/II 4', II/II 16', I/P 8', II/P 8', generální spojka
- Vol. komb.: I, II.
- Pev. komb.: P, MF, F, TT
- Tremolo I. man., tremolo II. man., zap. ruč. rej., vyp. anul. ped., vyp. crescendo, vyp. jazyků
- rej. crescendo, žalusie II. man.
- (Uvádím dnešní stav podle štítků na hracím stole - viz odst. 6. Jakoukoli informaci o nástroji z r. 1950 - příp. originální disposici, vybavení hracího stolu apod. - se nepodařilo zjistit ani u Organy v Kutné Hoře.)
- Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem.
 - Čistě píšťalový prostorový prospekt (píšťaly v několika rovinách).
 - Dnešní hrací stůl je náhradní (starší), dodaný firmou ORGANA, (brzy po instalaci nástroje) za špatně fungující nový hrací stůl, dodaný současně s varhanami. (Výrobce tohoto náhradního hracího stolu byla firma TUČEK; na hracím stole je ponechán štítek: op. 343).

37. LOUKOV

Sv. Markéty

- UPČ 2/314
 - INV z r. 1838 až 1865 uvádějí malý positiv bez pedálu se 4 mutacemi (rejsťíky). Katastr A a IT uvádějí: původně 4-rejsťíkový positiv z doby kolem r. 1800, kým postaven - ? Později přidáno 17 píšťal pedálu jako Octavbass 8'. Roku 1915 (1914 ?) opravila firma Antonín MÖLZER, Kutná Hora (varhanář Josef SOCHŮREK).
 - 1 man., ped., MZ
4 + 1 = 5 rej.
Man. (C - c3, krátká, 45)	Ped. (C - a, krátká, 17) x)
Kryt	(Oktávbas)
8'	8'

Flétna	4'	(napojen přímo - bez rej.)
Principál	2'	
Kvinta	1 1/3'	
- x) v pedálu není vybudováno „gis“; proto mezi C - a je pouze 17 kláves a nikoli 18, jako obvykle.
- Obrácená barva kláves: horní bílé, spodní černé.
- Nástroj je postaven uprostřed kůru, pedálové píšťaly za korpusem; hrací stůl je umístěn na přední straně korpusu (varhaník sedí čelem k nástroji).
 - Prospekt má 5 píšťalových polí (5 - 7 - 5 - 7 - 5).
Největší píšťala prostředního pole je zdobena prolamováním.

38. LUČICE

Sv. Markéty

- UPČ 2/326
 - Katastr A a IT uvádí varhany z r. 1827, které postavil Jan HOLADA (HOL-DA), mistr truhlářský (varhanář) na Lipnici za 300 fl. vídeň. čísla. INV z r. 1867 uvádí positiv s 5 rejstříky a pedálem (eine Positivorgel mit 5 Registern und Pedalbass). INV z r. 1879 varhany s 6 rejstříky, opravené. INV z r. 1887 a 1902 - staré malé varhany (r. 1902: velmi nutně potřebují opravu). Podle Katastru A varhany opravil r. 1905 Václav ŠULC, varhanář v Chotěboři za 240,- K. Katastr A dále uvádí disposici nástroje (z doby hlášení, tj. r. 1914):
Man.: Copula 8', Flauta 8', Principal, Flauta dul. 4', Octava 2', Mixtura.
Ped.: Subbass 16', Violonbass.
Katastr A (2. hlášení - zřejmě proto, že právě postavili nové varhany) uvádí nástroj firmy Jan TUČEK, Kutná Hora z r. 1915, pneumatické soustavy, 1 man., ped., 4 + 1 = 5 rej. s disposicí:
Man.: Principal 8', Kryt 8', Salicional 8', Gamba 4'.
Ped.: Subbass 16'.
Spojky: I/I 4', I/I 16', I/P 8'.
Pev. komb.: P, MF, PL.
Uvedeno: stará baroková skříň zachována, důkladně opravena.
INV z r. 1928: po ohni (19. 3. 1928) zůstalo z kostela pouze zdivo s klenbou nad presbytářem.
 - 1 man., ped., PK
5 + 1 = 6 rej.
Man. (C - f3, 54)	Ped. (C - d1, 27)
Principál	Subbas
Kryt	16'
Salicionál	
8'	
8'	
8'	

Voix celest 8'
Oktáva 4'

Spojky: I/I 4', I/P 8', spojka com.

Pev. komb.: P, F, PL

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl před korpusem v zábradlí kůru.

5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - 9 - 7).

Eduard HUBENÝ, Protivín.

6) Podle pramene ¹⁹⁾ postavil v Lučici r. 1827 Jan HALADA, mistr truhlářský na Lipnici varhany:

Man.: Copula 8', Principal 4', Copula 4', Octava 2', Kvinta 1 1/3', Mixtura.

Ped.: Subbas 16', Violonbas 8'. - tedy 6 + 2 = 8 rej.; srv. s INV z r. 1867, 1879.

39. MODLETÍN

Sv. Anny

1) UPČ 2/417

2) Podle Katastru A a IT postavila varhany r. 1901 firma REJNA a ČERNÝ, Praha - Královské Vinohrady. R. 1913 opravil Josef VESELÝ, Kutná Hora a r. 1969 Jan a Max KUBÁTOVI z Kaňku u Kutné Hory.

3) 1 man., ped., MK

5 + 1 = 6 rej.

Man. (C - f3, 54)

Principal 8'

Gamba 8'

Oktáva 4'

Flétna 4'

Mixtura 2 2/3'

Ped.) C - d1, 27)

Subbas 16'

Spojka: Man./Ped.

Pev. komb.: PL

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, pedálové píšťaly na evangelní straně kůru při zadní stěně, hrací stůl před korpusem u zábradlí kůru. Skříň z r. 1901.

5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole) 8 - 8 - 8 (.

Josef REJNA a Josef ČERNÝ, Praha - Král. Vinohrady.

40. NOVÁ VES u Chotěboře

Sv. Jana Nepomuckého

1) UPČ 2/486

2) INV z r. 1835 až 1854 uvádějí na kůru positiv. INV z r. 1860 až 1893 positiv s (novým) pedálem. Katastr A zde uvádí varhany z r. 1893 od MÖLZERA, Kutná Hora (uvedena poznámka: jsou to varhany z kostela z Heřmaně, odkud byly sem přeneseny), zásuvkové soustavy. Katastr B uvádí: 1819 posta-

veny, 1893 přestavěl Ant. MÖLZER, Kutná Hora. Nástroj měl 2 man., ped., 6 + 4 + 2 = 12 rej.; disposici, která je v Katastru A nahlášena s řadou odpovídajících si skutečností a chyb zde neuvádím. Varhany opravil r. 1913 MÖLZER, Kutná Hora.

3) 1 man., ped., PK

8 + 1 = 9 rej.

Man. (C - f3, 54)

Principal 8'

Kryt 8'

Gamba 8'

Salicionál 8'

Celeste 8'

Oktáva 4'

Flétna 4'

Mixtura 2 2/3'

Ped. (C - d1, 27)

Subbas 16'

Spojky: I/I 4', I/I 16', I/P 8'

Pev. komb.: P, F, PL

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl před korpusem u zábradlí kůru.

5) Čistě píšťalový rovinný prospekt; 1 - 11 - 1 - 9 - 1 - 11 - 1 píšťal.

Josef MELZER, Kutná Hora, r. 1944.

41. POHLED

Sv. Ondřeje

1) UPČ 3/116 - 117; 4/552

2) INV z r. 1845 uvádí velké varhany dělené na 2 strany, se 2 měchy a 23 rejstříky i se zaniklou zvonkovou hrou (eine grosse Orgel auf 2 Seiten geteilt mit 2 Blasbälgen und 23 Mutationen samt einem eingegangenen Glockenspiel). Totéž uvádějí i INV z r. 1855 a 1887. INV z let 1909-11 až 1926 se již nezmiňují o bývalé zvonkové hře, nástroj o 23 rej. se 2 měchy evidují stále. Katastr A i B uvádí: není známo, kdo a kdy nástroj postavil; jednalo se samozřejmě o zásuvkovou soustavu; konstatováno, že rejstřík „Glockenspiel“ byl odstraněn, skříň stará, 3dílná, hrací stůl u střední části varhan. Katastr A uvádí disposici:

2 man., ped., MZ

11 + 8 + 4 = 23 rej.

I. man (hlavní stroj)

Principal 8'

Quintadena 8'

Bifara 8'

Viola di Gamba 8'

Octava 4'

Fugara 4'

II. man. (positiv)

Copula maj. 8'

Principal 4'

Copula min. 4'

Dulciana 4'

Nasat 2 2/3'

Octava 2'

Quinta 2 2/3'
 Quinta 1 1/3'
 Rauschquinta maj. 2 2/3'
 Rauschquinta min. 1 1/3'
 Mixtur 2'

Quinta 1 1/3'
 Mixtur 1'

Pedál
 Subbass 16'
 Portunalbass 8'/16'?)
 Octavbass 8'
 Chorbass 4'
 (Stopové délky uvádím podle IT.)

- 3) O přestavbě nástroje viz zprávu z kroniky (v odst. 6) a poznámku²⁰⁾. Již v r. 1954 byl nástroj ve špatném stavu, takže nebylo možno zachytit, ani si hrou ověřit úplnou disposici; od r. 1956 byl neschopen hry.

V březnu - srpnu 1996 provedl varhanář Jan KAREL, Sázava, generální opravu nástroje. Výsledkem je současný stav:

2 man., ped., MZ
 8 + 7 + 2 = 17 rej.

I. man. (C-c3, lomená, 47)

Principál 8'
 Kvintaten 8'
 Flétna 8'
 Gamba 8'
 Viola 8'
 Oktáva 4'
 Oktáva 2'

Rauschquinta (2x) 1 1/2'

Pedál (C-a, krátká, 18)

Subbass 16'
 Violonbass 16'

Varhany byly kolaudovány 10. 8. 1996, posvěceny 25. 8. 1996.

- 4) Nástroj je umístěn ve dvou souměrných skříních po stranách kůru a v pozitivu v zábradlí, ke kterému je přistaven hrací stůl. Podle UPČ: skříní varhan bohatě zdobená, kol. r. 1750.
- 5) Barokní zvlněný prospekt; skříně hlavního stroje mají 5 + 5 píšťalových polí (5 - 14 - 5 - 4/4 - 7; 7 - 4/4 - 5 - 14 - 5); pozitiv v zábradlí 5 píšťalových polí (7 - 5 - 13 - 5 - 7). Píšťalová pole u skříní hlavního stroje zasahují z čelních ploch skříní i na plochy přivrácené k ose kůru (chrámu).
- 6) Podle farní kroniky (Gedenkbuch der Pfarre Frauenthal) byly varhany postaveny za abatye Kandidy Maršové r. 1752. Po r. 1927 za faráře Augustina Krpálka byly přestavěny firmou MELZER, Kutná Hora nákladem cca 11.000,- Kč²⁰⁾ a r. 1939 opraveny nákladem 7.200,- K.

42. POHLED

Sv. Anny

- 1) UPČ 3/118
 2) INV z r. 1845 až 1926 uvádějí: positiv; v INV z r. 1887 je uvedeno, že r. 1885 byl renovován nákladem 70 zl. Katastr A i B uvádí varhanáře: Johann WIKTORA (Viktora) z Prahy - A) bez roku postavení, B) uvádí rok 1794. Podle IT stavěl varhany Jan VIKTORA, Praha před r. 1771. Pramen²¹⁾ uvádí: pražský varhanář Jan VIKTORA postavil varhany (7 rej.) v Pohledu (bez data). Jednalo se (podle A i B) o nástroj:

1 man., ped., zásuvková soustava, 6 + 1 = 7 rej.

V Katastru A uvedená dispozice je i současný stav.

- 3) 1 man., ped., MZ

6 + 1 = 7 rej.

Man. (C - c3, krátká, 45)

Ped. (C - a, krátká, 18, 12 píšťal)

Copula major 8'

Principál 4'

(Oktávbas) 8'

Copula minor 4'

Oktáva 2'

(napojen přímo - bez rej.)

Quinta 1 1/3'

Mixtura 2x 1'

Normální barva kláves: horní černé, spodní bílé.

- 4) Nástroj je postaven u zábradlí kůru, pedálové píšťaly volně za varhaníkem; hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu.

- 5) Barokní zvlněný prospekt, 3 píšťalová pole (8 - 7 - 8).

Většina prospektových píšťal (až na 5) je signována nad i pod labiem 5 výstupky ve tvaru kříže (shodně). Nesignované píšťaly jsou náhradní - jiný tvar a výškové umístění labia - za původní.

43. PŘIBYSLAV

Narození sv. Jana Kř.

- 1) UPČ 3/185

- 2) V pramenu C není tento objekt obsažen. Práce²²⁾ uvádí, že r. 1868 provedl opravu varhan v Přibyslavi za 150 zl. Jakub LAMAC, varhanář v Jihlavě. Podle Katastru A i B zde postavila firma Em. Š. PETR, Praha r. 1890 (A uvádí 1888) jako svůj op. 39 varhany kuželové soustavy:

2 man., ped., MK

7 + 5 + 3 = 15 rej.

I. man. (C - f3, 54)

II. man. (C - f3, 54)

Bourdon

16'

Principál houslový 8'

Principál	8'	Kryt jemný	8'
Fléta	8'	Roh	8'
Gamba	8'	Salicionál	8'
Oktáva	4'	Fugara	4'
Kryt	4'		
Mixtura	2 2/3'		

Ped. (C - dl, 27)

Subbas	16'
Violonbas	16'
Oktávbas	8'

Spojky: II/I, I/Ped. Pev. komb.: P, MF, F, PL

Tremolo, rej. crescendo, žalusie II. man.

Podle IT varhany opravil r. 1903 varhanář J. ŠTURMA z Pardubic a r. 1933 Bohumil ŽLOUTEK, Bzí.

3) Dnešní stav se liší od uvedeného změnou dispozice – po opravě (přestavbě) varhanářem Janem KARLEM ze Sázavy (okr. Žďár n./Sáz.) před r. 1987:

I. man.		II. man.	
Bourdon	16'	Kryt jemný	8'
Principál	8'	Gamba	8'
Fléta	8'	Roh	4'
Salicionál	8'	Fugara	2'
Oktáva	4'	Kvinta	1 1/3'
Kryt	4'		
Mixtura	2 2/3'		

Ped.

Subbas	16'
Violonbas	16'
Oktávbas	8'

Ostatní - viz výše.

4) Nástroj je umístěn v jedné skříní, hrací stůl volně před korpusem. Skříň z r. 1890.

5) Rovinný prospekt, 5 píšťalových polí (7 - 5 - 7 - 5 - 7).

6) Na nástroji je štítek s textem:

Varhany byly vyrobeny r. 1890 a byly zaplacený částkou 2.860 zlatých. E. Š. PETR, op. 39.

44. SÁZAVKA (dříve SMRDOV)

Sv. Jana Křtitele

1) UPČ 3/377

2) INV z r. 1868 uvádí malé varhany, které při požáru r. 1862 zcela shořely. Katastr A i B uvádí varhany firmy Jan TUČEK, Kutná Hora, postavené r. 1909, pneumatické soustavy, 8 rej. – dnešní nástroj.

3) 1 man., ped., PK

7 + 1 = 8 rej.

Man. (C - f3, 54)

Ped. (C - dl, 27)

Principál	8'
Kryt	8'
Flétna koncertní	8'
Gamba	8'
Salicionál	8'
Oktáva	4'
Doublett	2 2/3'

Subbas 16'

Spojka: I/P 8'

Pev. komb.: MF, F

Tremolo

4) Nástroj je umístěn v jedné skříní v epištolním rohu kůru (vzadu), hrací stůl ve výklenku uprostřed zábradlí kůru; skříň současná s nástrojem.

5) Korpus nemá píšťalový prospekt; v čelní stěně jsou 2 mřížové výplně. Jan TUČEK, Kutná Hora, op. 208.

45. SKÁLA

Nanebevzetí P. Marie

1) UPČ 3/317 - 318

2) Katastr A uvádí varhany postavené r. 1895 firmou Antonín MÖLZER, Kutná Hora, kuželového systému, 2 man., ped. – dnešní nástroj.

3) 2 man., ped., MK

5 + 3 + 2 = 10 rej.

I. man. (C - f3, 54)

II. man. (C - f3, 54)

Principál	8'
Flauto amabili	8'
Gamba	8'
Flétna travers	4'
Mixtur	2'

Kryt	8'
Salicionál	8'
Principál	4'
Ped. (C - h, 24)	
Subbas	16'
Violon	8'

Spojky: II/I, I/Ped. Pev. komb.: MF, PL

4) Nástroj je umístěn v jedné skříní, hrací stůl volně před korpusem.

5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - 7 - 7).

46. SKUHROV

Sv. Mikuláše

1) UPČ 3/328

2) INV z r. 1832 a 1835 uvádějí malý pozitiv se 4 rejstříky; INV z r. 1843 pozitiv s 8 rej. (z r. 1842); tento 8rejstříkový nástroj je uváděn v INV až do r. 1886.

Katastr A uvádí varhany z r. 1912, postavené firmou Bratři PAŠTIKOVÉ, Praha - Žižkov, fil. v Čestíně: 1 man., ped., pneumatika, 6 + 1 = 7 rej. s dispozicí: Man.: Principál 8', Kryt 8', Salicionál 8', Oktáva 4', Flétna dutá 4', Mixtura 2x 2 2/3'.

Ped.: Subbas 16'.

Spojky: I/I 4', I/P 8'. Pev. komb.: P, F, PL

Počet kláves Man./Ped.: 54/27

Katastr B: skříň nová, varhany stály 2.400,- K.

3) 1 man., ped., PK

8 + 1 = 9 rej.

Man. (C - f3, 5)

Ped. (C - d1, 27)

Subbas

16'

Principál 8'

Kryt 8'

Salicionál 8'

Aeolina 8'

Vox coeleste 8'

Oktáva 4'

Flétna 4'

Doublett 2x 2 2/3'

Spojky: I/I 4', I/I 16', I/P 8'

přerušovač normál. poloh

Pev. komb.: P, MF, F, PL

4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl před korpusem u zábradlí kůru. Skříň z r. 1912.

5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole, (9 - 13 - 9). František MEDŘICKÝ, Kutná Hora.

47. SOBÍŇOV (SOPOTY)

Navštívení P. Marie

1) UPČ 3/384

2) Katastr A i B uvádí: kostel postaven r. 1749, varhany kdy a kým postaveny - ? INV z r. 1769 zde uvádí starý positiv. Varhany (1 man., ped., zásuvková soustava, 6 + 2 = 8 rej.) důkladně opravil r. 1853 Jan VIKTORA, stavitel varhan, Praha - podle A i B. - Viz též odst. 6.

3) 1 man., ped., MZ

6 + 2 = 8 rej.

Man. (C - c3, krátká, 45)

Ped. (C - a, krátká, 18, 12 píšťal)

Copula 8'

Subbas

16'

Principál 4'

Octavbas

8'

Copula 4'

Octava 2'

Quinta

Mixtura 4x 1 1/3'

Normální barva kláves: horní černé, spodní bílé.

4) Nástroj stojí uprostřed kůru, hrací stůl je umístěn na přední straně korpusu (varhaník sedí čelem k nástroji).

5) Barokní zvlněný prospekt, 3 píšťalová pole (14 - 7 - 14).

6) Podle vkusně zpracované dřevěné tabulky, umístěné na korpusu:

Varhany postaveny 2. X. 1803,
opraveny J. VIKTOROU z Prahy 24. VII. 1853,
opraveny r. 1903 a r. 1983 P. K. BŘÍZOU.

48. STŘÍBRNÉ HORY

Sv. Kateřiny

1) UPČ 3/453

2) INV z r. 1845 až 1912 uvádějí: positiv. Katastr A i B však: r. 1907 zakoupeny starší varhany od varhanáře ŠTURMY z Pardubic za 680,- K (byly to staré varhany z kostela pardubického) - 5 + 2 = 7 rej., zásuvková soustava.

3) 1 man., ped., MZ

5 + 2 = 7 rej.

Man. (C - c3, krátká, 45)

Ped. (C - a, krátká, 18)

Kryt 8'

Subbas (8')

Principal 4'

Oktávbas (4')

Kryt 4'

Octava 2'

Mixtura 2x

4) Nástroj stojí v zábradlí kůru, pedálové píšťaly vzadu u stěny; hrací stůl byl umístěn na zadní straně korpusu.

Skříň bílé barvy.

5) Zvlněný prospekt, 5 píšťalových polí (5 - 6 - 9 - 6 - 5).

6) Nástroj byl neschopen hry již v r. 1955; dnes odstraněn manuál, rej. táhla, pedálnice. Zadní strana korpusu je uzavřena deskou.

49. SVATÝ KŘÍŽ

Nalezení sv. Kříže

1) UPČ 3/479

2) INV z r. 1890: varhany mají 4 mutace a pedály (potřebují opravy). Katastr A i B uvádí varhany z r. 1897, které postavil Jan (správně: Josef) VANICKÝ, varhanář z Třebechovic pod Orebem (1 man., ped., pneumatika, 6 + 2 = 8 rej.) s dispozicí:

Man.: Bourdon 16', Principál 8', Flétna 8', Salicionál 8', Oktáva 4', Mixtura 2 2/3'.

Ped.: Subbas 16', Violoncello 8'.

Spojky: I/I 4', I/P 8'. Pev. komb.: MF, PL

3) 1 man., ped., PK

7 + 2 = 9 rej.

Man. (C - f3, 54)

Principál	8'
Kryt	8'
Salicionál	8'
Viola	4' x)
Oktáva	4'
Fléta	4'

Mixtura (3x)

Spojky: I/I 4', I/I 16', I/P 8'

Pev. komb.: P, MF, F, PL

Tremolo

4/ Nástroj je umístěn v jedné skříní, hrací stůl před korpusem u zábradlí kůru. Skříň z r. 1897.

5/ Rovinný prospekt, 5 píšťalových polí (6 - 4 - 7 - 4 - 6).

50. SVĚTLÁ nad Sázavou

Sv. Václava

1) UPČ 3/482

2) Katastr A uvádí varhany z r. 1912, postavené firmou Bratři PAŠTIKOVÉ, Praha - Žižkov (2 man., ped., pneumatika, 9 rej.); tento stav existoval až do rozšíření nástroje o samostatný II. man. (dálkový stroj) – viz odst. 3). 2 man., ped., PK 7 + (3) + 2 = 9 rej.

I. man (C - f3, 54)

Principál	8'
Kryt	8'
Gamba	8'
Salicionál	8'
Oktáva	4'
Flétna	4'
Doublet (2x)	(2 2/3')

Ped. (C - d1, 27)

Subbas	16'
Violonbas	16'

Spojky: I/I 4', I/I 16', I/P 8', II/P 8'.

Ped. (C - d1, 27)

Subbas	16'
Violoncello	8'

x) Viola je 8' - hlas

Cena nástroje beze skříně (ponechána stará) byla 2.800,- K. (Katastr B).

Nástroj byl umístěn v jedné skříní, hrací stůl přistaven k čelní straně korpu- su; barokní prospekt.

3) 2 man., ped., PK/EK

7 + 5 + 2 = 14 rej.

I. man. (C - f3, 54)

Principál	8'
Kryt	8'
Gamba	8'
Salicionál	8'
Oktáva	4'
Flétna	4'

Doublet (2x/ (2 2/3'))

II. man. (C - f3, 54)

Kvintadena	8'
Principál	4'
Kopula	4'
Flétna	2'
Sesquialtera	2 2/3'

Ped. (C - d1, 27)

Subbas	16'
Violonbas	16'

Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/I 4', I/I 16', I/P 8', II/P 8'

Pev. komb.: P, PL

Tremolo I. man., tremolo II. man., žalusie II. man.

4) Nástroj je umístěn v jedné skříní na kůru (I. man. a ped.), hrací stůl je přistaven k čelní straně korpusu (varhaník sedí čelem k nástroji; II. man. – dálkový stroj – je umístěn v oratoři nad sakristií na evangelní straně pres- bytáře. Skříň z konce 18. stol. (UPČ).

5) Barokní zvlněný prospekt, 7 píšťalových polí (7 - 3 - 5 - 5 - 5 - 3 - 7). Původní nástroj firmy Bratři PAŠTIKOVÉ, přestavěl (rozšířil) – ?, v 1. pol. 70. let tohoto století.

6) Podle vývěsky v předsíni chrámu: varhany pocházejí z r. 1765.

51. ŠLAPANOV

Sv. Petra a Pavla

1) UPČ 3/500

2) Katastr A uvádí varhany z r. 1864, které postavil Josef TROJAN, učitel a varhanář ve Štokách. Katastr B uvádí stejný rok stavby i varhanáře, ale kla- sifikuje jeho práci jako přestavbu (2 man., ped., zásuvková soustava). Ná- stroj byl při návštěvách autora této práce r. 1955 a 1959 ve velmi špatném stavu. Teprve r. 1983 varhany opravili a restaurovali varhanáři Pavel DOU- BEK a Dalibor MICHEK.

3) 2 man., ped., MZ

8 + 4 + 3 = 15 rej.

I man. (C - c3, 49)

Principál	8'
-----------	----

Flétna

4'

Kryt	8'	Kvinta	2 2/3'
Flétna	8'	Oktáva	2'
Oktáva	4'	Mixtura 3x	
II. man. (C - c3, 49)		Ped. (C - a, krátká, 18, 12 píšťal)	
Copula	8'	Principálbas	16'
Salicionál	8'	Subbas	16'
Copula	4'	Oktávbas	8'
Principál	2'		

Spojka: II/I (vytažením horního manuálu)

Barva kláves: bílá/hnědá.

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem.
Skříň z r. 1864.
- 5) Rovinný prospekt,
3 píšťalová pole
(7 - 27 - 7).

52. ŠTOKY

Sv. Jakuba

- 1) UPČ 3/511
- 2) IT uvádí, že varhany stavěl Josef TROJAN, učitel a varhanář ve Štokách. Nové varhany (podle A i B) postavila r. 1908 firma Gebr. RIEGER, Jägersdorf (Krnov). Nástroj opravil r. 1968 Jaroslav HUBENÝ, Protivín.
- 3) 1 man., ped., PK
8 + 3 = 11 rej.

Man. (C - f3, 54)		Ped. (C - d1, 27)	
Burdon	16'	Subbass	16'
Principal	8'	Octavbass	8'
Gedeckt	8'	Cello	8'
Gamba	8'		
Salicional	8'		
Octave	4'		
Dolce	4'		
Mixtur 4x	(2 2/3')		

Spojky: I/I 4', I/P 8'

Pev. komb.: P, MF, F

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem.
Skříň z r. 1908.
- 5) Rovinný gotisující prospekt, 3 píšťalová pole
((7+7) - 9 - (7+7)).
Gebr. RIEGER, Krnov, op. 1481.

53. UHELNÁ PŘÍBRAM

Sv. Archanděla Michaela

- 1) UPČ 4/132
 - 2) Katastr A i B uvádí: kdy a kým postaveny – ? (není to ani v pamětní knize). Podle B byly r. 1848 opraveny (1 man., ped., zásuvková soustava). V Katastru A uvedená dispoice je současný stav.
 - 3) 1 man., ped., MZ
8 + 2 = 10 rej.
Man. (C - c3, krátká, 45)		Ped. (C - a, krátká, 18)	
Kopula větší	(8')	Subbas	(16')
Kvintadena	(8')	Oktávový bas	(8')
Salicional	(8')		
Principal	(4')		
Flauta	(4')		
Oktava	(2')		
Kvinta šumivá	(1 1/3') x)		
Mixtura			

x) v r. 1956 zde autor této práce našel hlas v oktávové poloze;
v r. 1991 byl štítek zabílen a uvedeno: Gamba se ztratila (!)

- 4) Nástroj je postaven uprostřed kůru, pedálové píšťaly v epištolním rohu kůru; hrací stůl je umístěn na zadní straně korpusu.
- 5) Zvlněný barokní prospekt, 4 píšťalová pole (7 - 9 - o - 9 - 7).
Podle UPČ: rokokové varhany z r. 1780.

54. ÚSOBÍ

Sv. Petra a Pavla

- 1) UPČ 4/144
 - 2) INV z r. 1836 až 1865 uvádějí varhany s 8 rejstříky. Pramen (23/: pražský varhanář Matěj SEDMÍK postavil r. 1762 varhany v Ousobí (Něm. Brod). Podle pamětní knihy (uvádí Katastr A): oprava neb postavení varhan se stalo „a Mathia SEDMÍK, die 3. Augusti, Anno 1762“.
- Varhany opravil r. 1896 Jan LAMAČ, Jihlava, r. 1901 Josef VOTRUBA, Počátky.
- Stav nalezený autorem této práce v r. 1955 a 1973:
- 1 man., ped
6 + 2 = 8 rej.
- Man.: Principal 8', Bourdon 8', Gamba 8', Principal 4', Fugara 4', Mixtura 2 2/3'.
Ped.: Violon 16'+ 8', Cello 16'.

Nástroj byl umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem; pedálové píšťaly ve 2 polích při zadní stěně kůru. Barokní prospekt. Podle UPČ: varhany kol r. 1760.

- 3) 2 man., ped., MZ
6 + 2 + 2 = 10 rej.

I. man. (C - d3, krátká, 47)	
Copula	8'
Principal	4'
Copula	4'
Octav	2'
Quint	1 1/3'
Mixtur	1'

II. man. (C - d3, krátká, 47)	
Copula	4'
Rauschquint	

Ped. (C - a, krátká, 18)	
Subbass	16'
Octavbass	8'

Spojka: Pedalcoppel (I/Ped.)

- 4) Nástroj je postaven v jedné skříni uprostřed kůru, pedálové píšťaly (2x18) ve 2 polích při zadní stěně kůru; hrací stůl je umístěn na přední straně korpusu (varhaník sedí čelem k nástroji).
- 5) Rovinný prospekt (až na 2 píšťaly vystupující symetricky z řady), 5 píšťalových polí (3 - 5 - 23 - 5 - 3).
Figurální výzdoba: 4 putti.
Nástroj postavil Pavel DOUBEK, varhanář, Havlíčkův Brod, r. 1989.

55. VĚŽ

Sv. Jana Nep. (zámecká kaple)

- 1) UPČ 4/224
2) V pramenech IT, A, B, C není tento objekt obsažen.
3) 1 man., ped., MZ
7 + 3 = 10 rej.

Man. (E - c3, 45)		Ped. (C - a, 22)	
Kryt	8'	Subbas	16'
Gamba	8'	Violon	8'
Principál	4'	Octav	4'x)
Fléta	4'	x) místo 4' - nalezen 8' - hlas	
Octav	2'		
Quinta	1 1/2'		
Mixtura 3x			

Normální barva kláves: horní černé, spodní bílé.

- 4) Nástroj je postaven v jedné skříni, hrací stůl je umístěn na přední straně korpusu (varhaník sedí čelem k nástroji).
- 5) Barokní rovinný prospekt - skříň z 2. pol. 17 stol.²⁴⁾;
3 píšťalová pole (7 - 5 - 7).

Signování píšťal: různé seskupení drobných výstupků nad i pod labiem prospektových píšťal.

- 6) Zápis na vnitřní straně výplně korpusu z epistolní strany: varhany vyrobeny r. 1821, do Věže koupeny r. 1925 z Jílového u Prahy.

56. VILÉMOV (Klášter)

Sv. Václava

- 1) UPČ 4/228 - 229
2) INV od r. 1833 do r. 1885 uvádějí velké dvoukřídlé štafírované varhany se 17 mutacemi a pedálem. Podle Katastru A i B postavil varhany r. 1740 varhanář Johann KAZC (KATZ) z Králíků v Čechách. Katastr A uvádí disposici:

I. man.: Principal, Copula maj., Quintadena, Octav, Quinta šumící, Mixtura.

II. man.: Copula maj., Gamba, Copula min., Principal.

Ped.: Subbas, Octavbas, Quintbas, Portunalbas, Posonbas.

Katastr B uvádí (podle pamětní knihy):

Me fecit Joannes KAZC von Grulich 1740
Reparavit Franc. HORAK von Kutteneberg 1758
Reparavit Ignatz HORAK von Kutteneberg 1797
opravil vídeňský varhanář 1812
opravil Josef TROJAN, učitel ve Štokách 1847
přestavěny od fy MÖLZER, Kutná Hora 1888
K tomu též pramen²⁵⁾.

- 3) Roku 1929 zde postavila firma RIEGER, Krnov jako svůj op. 2394 varhany (disposice: prof. B. A. Wiedermann):
2 man., ped., PK
4 + 6 + 2 = 12 rej.

I. man. (C - g3, 56)		II. man. (C - g3, 56)	
Principál	8'	Flétna koncertní	8'
Kryt hrubý	8'	Gamba	8'
Flétna dutá	8'	Aeolina	8'
Salicionál	8'	Vox coelestis	8'
Flétna příčná	4'		
Kornet.mixtura 3x 2 2/3'			

Ped. (C - f1, 30)

Subbas	16'
Bas krytý	16'

Spojky: II/I 8', II/I 4', II/I 16', I/I 4', II/II 4', I/P 8', II/P 8', P/P 4'

Vol. komb.: A

Pev. komb.: PP, P, MF, FF, PL

Crescendo; rej. crescendo; žalusie II. man.

- 4) Nástroj je umístěn ve dvou souměrných skříních, hrací stůl volně ve středu kůru. Skříň z r. 1740.
- 5) Barokní zvlněný prospekt, 4 + 4 píšťalová pole (7 - 23 - 7 - 6 ; 6 - 7 - 23 - 7). UPČ: varhany zdobeny řezbami v podobě gotických kružeb.
- 6) Počet píšťal: 840, z toho 539 cínových, 142 zinkových, 159 dřevěných (podle IT).

57. VILÉMOV

evangelický kostel

- 1) UPČ -
 - 2) V pramenech IT, A, B, C není tento objekt obsažen.
 - 3) 1 man., ped., PK
5 + 1 = 6 rej.
Man. (C - f3, 54)		Ped. (C - d1, 27)	
Principal	8'	Subbass	16'
Bourdon	8'		
Gamba	8'	Spojka: I/P 8'	
Fuvola	4'	Pev. komb.: P, MF, F, FF	
Mixtura 3 sor	2'		
- (Fuvola = Flétna, sor = řada - maďarsky)
- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříní, hrací stůl volně před korpusem.
 - 5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (9 - 11 - 9).
 - 6) Na hracím stole je štítek: op. 318, firemní štítek není. Podle farní kroniky zde byly varhany instalovány 9. 2. 1936.
Nástroj je tč. nehratelný.

58. VRBKA (Sačany)

Sv. Jana Křtitele

- 1) UPČ 4/273
 - 2) V pramenech IT, A, B, C není tento objekt obsažen.
 - 3) 1 man., ped., MZ
6 + 1 = 7 rej.
Man.) C - d3, 51 (	Ped.) C - c 1, 25)	
Kryt	8'	Subbas 16'
Flétna	8'	
Salicional	8'	
Principal	4'	

Flute	4'
Octavin	2'

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříní, pedálové píšťaly za korpusem, hrací stůl před korpusem v zábradlí kůru.
- 5) Rovinný prospekt, střední pole mírně předsazeno, 3 píšťalová pole (7 - 7 - 7).
- 6) Varhany sem byly přeneseny z Číhoště r. 1945 – viz též tam.
V Pamětní knize děkanství města Ledče není o varhanách (současných, event. předchozích) v tomto objektu zmínka. Ani v konceptu hlášení pro A (založen na děkanství v Ledči) není tento objekt obsažen.

59. ZAHRÁDKA

Sv. Víta

- 1) UPČ 4/325
Obec zrušena, kostel stojí o samotě na břehu vodárenské nádrže VD Želivka. Varhany byly přeneseny do Lukavce (u Pacova).
- 2) Katastr B uvádí, že varhany ve farním kostele v Zahrádce postavil r. 1855 Jan VIKTORA, Praha (2 man., ped., 16 rej., zásuvková soustava). Cena varhan v r. 1855 byla 1.638,— zl. Varhany opravil r. 1886 a 1889 MÖLZER, Kutná Hora.
- 3) V roce 1969, kdy autor této práce Zahrádku navštívil, byl nástroj ve velmi špatném stavu (II. man. a ped. prakticky nefungovaly, štítky na rej. táhlech chyběly), takže nebylo možno ani hrou zjistit úplnou dispozici; proto ji zde neuvádím.
Po přenesení do Lukavce nástroj zachránil (částečně přestavěl) a do dnešního perfektního stavu uvedl P. František KARVAN.
2 man., ped., MZ
8 + 5 + 3 = 16 rej.

I. man. (C - d3, 51)		II. man. (C - d3, 51)	
Principal	8'	Kopula	8'
Otevř. flétna	8'	Principal	4'
Salicional	8'	Kopula	4'
Oktáva	4'	Salicional	4'
Rour. flétna	4'	Gambeta	2'
Kvinta	2 2/3'		
Superoktáva	2'	Ped. (C - d1, 27)	
Mixtura 5x	1'	Subbas	16'
Violonbas	8'		
Oktávbas	4'		

Není krátká oktáva ani v man., ani v ped. (v Zahrádce byla v pedálu).

Normální barva kláves.

- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni (I. man. a ped.) a v pozitivu v zábradlí kůru (II. man.); hrací stůl volně mezi (v Zahrádce byl hrací stůl přistaven k pozitivu).
- 5) Barokní zvlněný prospekt; hlavní korpus má 5 píšťalových polí (7 - 11 - 7 - 11 - 7), pozitiv v zábradlí 3 píšťalová pole (5 - 11 - 5).

60. ŽIŽKOVO POLE

Sv. Michaela

- 1) UPČ 4/436
- 2) Katastr A i B uvádí, že varhany postavila r. 1899 firma Jan TUČEK, Kutná Hora (1 man., ped., kuželová soustava, 5 + 1 = 6 rej.). Přestavbu varhan provedl r. 1933 Bohumil ŽLOUTEK ze Bzí u Železného Brodu (zaměstnanec firmy Josef MELZER, Kutná Hora) – podle IT.
- 3) 1 man., ped., MK
5 + 1 = 6 rej.
Man. (C - f3, 54)		Ped. (C - c1, 25)	
Principál	8'	Bourdon	16'
Fléta	8'		
Salicional	8'		
Oktáva	4'		
Doublet	2 2/3'		
- Spojka: Man./Ped.
Pev. komb.: PL
- 4) Nástroj je umístěn v jedné skříni, hrací stůl volně před korpusem. Původně stál nástroj v zábradlí kůru – uprostřed zábradlí je dosud proluka – hrací stůl byl za korpusem.
Skříň z r. 1899.
- 5) Rovinný prospekt, 3 píšťalová pole (7 - 9 - 7).

III. VARHANÁŘI A VARHANÁŘSKÉ FIRMY²⁶⁾

- BŘÍZA Karel – (1926) (31), 47
Krucemburk, nyní Sv. Hora u Příbrami, kněz – redemptorista, varhanář, hudební skladatel
- DOTTENIUS (DOTTE) Petr 3
Praž, vestfálský varhanář, působící v Čechách koncem 17. stol., později se uvádí jako měšťan pražský
- DOUBEK Pavel – (1937)
Havlíčkův Brod/Svatý Kříž, varhanář 51, 54
- DŘEVOPODNIK města Brna 1
varhanářství, Brno – Bohunice – od r. 1951, (býv. firma Holčapek), dnes: Varhany, s. r. o., Ostopovice
- GARTNER Josef – (1796-1863) 11
Praž, varhanář, r. 1820 založil vlastní dílnu na Starém Městě
- HALADA (HOLADA, HOLDA) Jan 38
Lipnice n./Sázavě a varhanář z konce 18. a 1. pol. 19. stol.
- HORÁK František Pavel – (asi 1723-1822) 20, 33, 56
Kutná Hora, varhanář
- HORÁK Ignác – (1764-?) 56
Kutná Hora, varhanář, syn Františka H.
- HUBENÝ Eduard – (1875-1961) 38
Protivín, varhanář, r. 1905 založil vlastní dílnu
- HUBENÝ Jaroslav – (1920) 52
Protivín, varhanář, syn Eduarda H., r. 1947 převzal po otci dílnu, samostatně pracoval do r. 1961
- HUBIČKA Josef – (1864-1940) 30
Praž, varhanář, r. 1894 založil vlastní dílnu (po smrti K. Schiffnera, u kterého se vyučil)
- KAREL Jan – (1957) 41, 43
Sázava (okr. Žďár n./Sáz.), varhanář
- KARVAN František – (1927-1992) 59
Lukavec u Pacova, kněz, varhanář
- KATZ (KAZC) Jan 56
Králíky, varhanář z pol. 18. stol.
- KOBRLE Josef – (1851-1919) 7
Lomnice nad Pop., varhanář, r. 1876 založil vlastní závod
- KUBÁT Jan – (1930) 39
Kaňk u Kutné Hory, Kutná Hora, varhanář, bratr Maxe Kubáta
- KUBÁT Max – (1916-1983) 39
Kaňk u Kutné Hory, Kutná Hora, varhanář, bratr Jana K.

LAMAČ Jakub – (1844-1890)	14, 17, 25, 43
Jihlava, varhanář ve 3. čtvrtině 19. stol., bratr Jana L.	
LAMAČ Jan	54
Jihlava, varhanář v posl. třetině 19. stol., bratr Jakuba L.	
MÁCAL Jan	22, 28
Chrudim, varhanář v pol. 19. stol.	
MEDŘICKÝ František – (1888-1980)	13, 22, 46
Kutná Hora, varhanář, vyučil se u fy Tuček	
MELZER Josef – (1871-1958)	40, 41
Kutná Hora, varhanář (varhanářská firma), syn Ant. Mölzera, po r. 1918 přejmenoval závod na firmu Josef Melzer, po r. 1948 se vystěhoval do Kanady	
MICHEK Dalibor – (1956)	51
Studénky (okr. Jihlava), varhanář	
MÖLZER Antonín – (1839-1916)	14, 16, 19, 21, 27, 29, 36, 37, 40, 45, 56, 59
Kutná Hora, varhanář, r. 1866 převzal firmu založenou r. 1859 jeho starším bratrem Václavem Michaellem, jeho syn Ant. Mölzer ml. (1865-1925) rovněž varhanář v Kutné Hoře	
ORGANA, družstvo varhanářů	1, 3, 16, 26, 33, 36
Kutná Hora – zaměstnanci fy Melzer vytvořili 1. 10. 1949 varhanářské družstvo Organa, ke kterému se v r. 1951 připojil závod Jana Tučka. Dnes: Organa – varhany, konsorcium, Kutná Hora	
PAŠTIKOVÉ Bratři	11, 12, 13, 21, 29, 33, 34, 46, 50
Augustin (186-1934), Čestín; Josef (1864-1918), Praha; Bohumil (1870-1941) St. Boleslav, Čestín, Praha, Stará Boleslav, varhanáři,	
PETR Emanuel Štěpán – (1853-1930)	43
Praha, varhanář, r. 1882 si založil vlastní dílnu	
REJNA Josef ČERNÝ Josef	10, 39
Praha, varhanářský závod v letech 1891-1919	
RIEGER (Bratři Riegerové)	52, 56
Krnov, varhanářský závod, firma založena r. 1873, dnes: Rieger-Kloss Varhany s. r. o., Krnov	
RICHTER Antonín – (?-1765)	3
Brno, varhanář v Brixenu, od r. 1723 v Brně, vyučil se u J. D. Siebra v Brně	
ROSOL Pavel	1
Praha, varhanář a měšťan novoměstský v 17. stol.	
SEDMÍK Matěj	54
Praha, varhanář v 18. stol., od r. 1763 měšťan novoměstský	
SCHIFFNER Karel	8, 18
(1836 - 1894), Praha, varhanář, r. 1863 převzal dílnu po Jos. Gartnerovi, u kterého se vyučil	

SOCHŮREK Josef	37
Kutná Hora, varhanář - zaměstnanec fy Mölzer	
STEINMEYER Georg Friedrich – (1819-1901)	1, 4
varhanář v 2. pol. 19. stol. v Oettingen, r. 1850 založil vlastní firmu	
ŠTURMA Josef	3, 5, 6, 9, 17, 31, 43, 48
Pardubice, varhanář, dílna založena r. 1890 v Německém Brodě (zde asi do roku 1900)	
ŠŤOVÍČEK František	21
Maršovice (okr. Benešov u Prahy), varhanář v 19. stol.	
ŠULC Václav	38
Chotěboř, varhanář z rozhraní 19. a 20. stol.	
TICHÁČEK Josef st. – (1872-1952)	20
Praha, Kutná Hora, varhanář, v letech 1901-1910 působil společně s K. Urbanem v Praze; jeho syn Josef Ticháček ml. (1898-1965) rovněž varhanář v Praze	
TROJAN Josef	51, 52, 56
Štoky, učitel a varhanář v 19. stol.	
TUČEK Jan	3, 11, 15, 16, 19, 24, 25, 31, 38, 44, 60
Kutná Hora, varhanář (varhanářská firma), firmu založil r. 1869 Jan T. st. (1842 v Golčově Jeníkově – 1913), Jan T. ml. (1904-1995) syn Jana T. st. vedl firmu od r. – 1935 až do sloučení s Organou v r. 1951 (v mezidobí 1913-1935 vedla závod vdova Kateřina a syn Zdeněk)	
URBAN Karel st. – (1870-1941)	20, 32
Praha, varhanář na Malé Straně od r. 1910, v letech 1901-1910 působil společně s Jos. Ticháčkem v Praze	
VANICKÝ Josef	23, 49
Třebechovice p. Orebem, varhanář v 2. pol. 19. stol.	
VESELÝ Josef	18, 35, 39
Kutná Hora, varhanář z rozhraní 19. a 20. stol.	
VIKTORA (WIKTORA) Jan	9, 12, 17, 31, 42, 47, 59
Praha; v práci ²⁶⁾ je uváděn jako varhanář z 2. pol. 18. a zač. 19. stol., v dodatku k téže práci jako varhanář v 19. stol.; v archivních materiálech a literatuře pro tuto práci použitých se uvádí v letech 1771-1794 a 1851-1858 bez rozlišení ml., st. apod. – asi 2 či více generací	
VOTRUBA Josef	54
Počátky, varhanář v 2. pol. 19. a zač. 20. stol.	
ŽLOUTEK Bohumil – (1903-1978)	43, 60
Bzí u Železného Brodu, v urč. období zaměstnanec firmy Melzer, Kutná Hora, pak samostatný varhanář	

IV. LITERATURA A POZNÁMKY

- 1) NĚMEC, V.: Pražské varhany. Praha 1944, s. 64
- 2) ŠTĚDRŇ, B.: Ein Chorinventar aus dem Jahr 1768 in Deutsch Brod (Havlíčkův Brod) in tschechischer Sprache.
Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university, 21, 1972, ř. H, č. 7, s. ŠTĚDRŇ, B.: Český kůrový inventář z roku 1768 v Havlíčkově Brodě.
Hudební nástroje, 9, 1972, č. 6, s. 193
- 3) AMBROŽ, E. – BLECHA, D.: Úplný adresář, dějiny a památnosti královského města Německého Brodu, Něm. Brod 1892, s. 75-76
- 4) PETR, F.: K dějinám bývalého kláštera v Německém Brodě.
Zprávy městského musea v Něm. Brodě, 1916, s. 3-36
- 5) TROLDA, E.: Augustiniáni a hudba.
Cyril, 62, 1936, č. 1-2, s. 7
- 6) NĚMEC, V.: cit. dílo s. 152-153
- 7) TROLDA, E.: cit. práce s. 8-9
- 8) Augustiniánská kronika kláštera v Něm. Brodě „Annales Nostri Discalceato-Augustiniani ...“ je ve 2 dílech: I. 1673-1733 (493 stran), II. 1734-1783 (nestránkován). - K tématu této práce se vztahují: I. díl – r. 1696, s. 233, II. díl – r. 1736 a 1737.
- 9) Návrh a rozpočet na zhotovení a postavení nových varhan... fy Jan Tuček, Kutná Hora ze dne 22. 12. 1915 uvádí:
rejstřík Principál se použije v prospektu starý a doplní se na chromatickou škálu a poslední od c''' do f'''.
- 10) Katastr varhan uvádí: „man. klávesnice zkrácené, pedál lomený“) = krátká oktáva v man. i ped.).
- 11) AMBROŽ, E. - BLECHA, D.: cit. práce s. 84
- 12) PETR, F.: K dějinám kaple sv. Barbory v Něm. Brodě.
Zprávy městského musea v Něm. Brodě, 1926-1930, s. 73-74.
- 12a) Varhanář František Horák, Dašice, nebyl nalezen ani v rejstříku varhanářů, zpracovaném k IT ani v díle dr. Petra, B.: Organarii. – Varhanářské rody Horáků jsou známy z Kutné Hory a Dačic. Mezi dačickými nebyl žádný František, mezi kutnohorskými František Pavel Horák (asi 1723-1822). Dále je uváděn František Horák, pražský varhanář v 18. stol.
- 13) NĚMEC, V.: cit. dílo s. 155.
- 14) SOA Kutná Hora (nezařazeno).
- 15) SEHNAL, J.: Varhanáři na Moravě 1500-1880. 1. část A - L.
Časopis Moravského musea (Brno), vědy společenské, 64, 1979, s. 146
- 16) Jedná se o Ronov n./Doubravou, kde v letech 1849 - 1852 stavěli nový kostel; kostel sv. Kříže je hřbitovní v Ronově n./Doubravou.
- 17) TOMŠÍ, L.: K historii varhanářského řemesla v Kutné Hoře.
Hudební nástroje, 27, 1990, č. 4, 5, 6; zde: č. 5, s. 175.
- 18) NĚMEC, V.: cit. dílo s. 155.
- 19) TOMŠÍ, L.: Zprávy o varhanářích z podhůří Šumavy.
Výroční zpráva OA Domažlice za rok 1978, s. 117.

20) Uvádím zápis v kronice o této přestavbě:

„Die Reparatur wurde vom Pfarrer der Firma MELZER in Kutteneberg übergeben und kostete gegen 11.000,- Kč. Die ganze Orgel wurde gründlich gereinigt, ein neuer Blasbalg angeschafft, alles Schadhafte durch Neues ersetzt. Da in der Orgel keine sanften Register waren, liess der Pfarrer die schreienden Quinten herausnehmen und neu hineingegeben wurden die Register Aoline, Vox celeste, Flöte und Violoncello.“
Tak skončil majestátní barokní nástroj (jako na řadě dalších míst)!

Pamětní zápis o této přestavbě, umístěný v positivu, je datován „v květnu léta Páně 1928“.

- 21) NĚMEC, V.: cit. dílo s. 155.
- 22) SEHNAL, J.: cit. práce s. 146.
- 23) NĚMEC, V.: cit. dílo s. 154.
- 24) BELIS, J.: Výtvarný vývoj varhanních skříní v Čechách.
Praha 1988, s. 36, 37, 109.
- 25) TOMŠÍ, L.: cit. práce (17) ; zde č. 4, s. 142, č. 5, s. 175, 176.
- 26) Další informace o varhanářích viz též v práci:
PETR, B.: Organarii I. - VI. Praha 1964 - 1967.

VZPOMÍNKY VÁLEČNÉHO PILOTA

Imrich Gablech

Motto:

Donec felix eris, multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris.

Never in the field of human conflict was so much owed by so many by so many to so few.

Pokud budeš šťastný, budeš mít mnoho přátel, až budou časy zlé, budeš sám

Nikdy v dějinách lidských konfliktů nedlužili tak mnozí lidé tak mnoho tolika málo lidem

Ovidius

W. Churchill

ÚVODEM

Nikdy jsem nic vážnějšího, mimo dopisů, nenapsal. Moje manželka Mira mě však celá léta nutí, abych napsal své vzpomínky pro vnoučata. Tak to tedy zkusím. Paměti věnuji manželce, dvěma synům, vnoučatům a samozřejmě také svým sourozencům. Všichni zde jmenovaní toho o mém leteckém životě moc neslyšeli. Byl jsem vždy skoupý na slovo, když se chtěli něco dovědět. Odpovídal jsem jim pouze stručně, ostýchavě. A tak se vynasnažím teď. Popíšu, jak život běžel a jak si má paměť podržela sled různých příhod a událostí. Bude-li tyto řádky číst někdo, kdo má podobné zážitky ze stejného prostředí, a bude mít třeba na některé skutečnosti jiný názor, nechť uváží, že čas, dlouhý čas působí na lidskou paměť a ta pak věci zkresluje. Sepsat vzpomínky po tak dlouhé době (začínám v roce 1986) je pro mne úkol těžký, protože jsem si nevedl deník ani poznámky. O všechny doklady z doby před rokem 1940, jsem přišel v zajetí. Jména, v nichž si nejsem jistý, neuvádím.

DĚTSTVÍ

Mojí rodnou obcí je Hrachoviště v okrese Trenčín. Leží na severozápadním úpatí Malých Karpat, kterým trůní holý vrch Plešivce. Z této hory je nádherný výhled do Pováží na východ. Na sever a západ pak na Myjavské kopanice a Javorinu. Severozápadně od Hrachoviště v Karpatech se nachází zřícenina čachtického hradu.

Narodil jsem se 4. listopadu 1915 rodičům Danielovi a Anně. Byli to Slováci římskokatolického vyznání. Věnovali se zemědělství. Zpočátku měli jenom pár měř rozkouskovaných políček. Byli ale velice snaživí a pilní. Postupem let rozmnožili svá políčka na nějakých 17 - 18 měřic, to je okolo čtyř hektarů. Všechno samozřejmě kupoval otec na dluh. Banka půjčovala ráda, ale úroky byly vysoké. Proto u nás peníze nikdy nebyly. Žili jsme velice chudě a skromně. Nakonec otec koupil i mla-

dého krásného koně, s kterým také formančil a přivydělával na živobytí. Naši měli sedm dětí a navíc se starali o matčinu invalidní sestru, neschopnou práce. Takže nás bylo deset ke stolu.

Aby nás otec uživil, pronajímal si asi tři míry církevních políček, dělal kostelníka, zvoníka, obecního pokladníka. Také pro obce choval plemenného býka. Žili jsme chudě, ale nestěžovali jsme si. Vydělali jsme si na chleba a to bylo nejdůležitější. Oblečení a obutí se kupovalo pouze pro starší sourozence. Mladší dědili po starších. Od pěti, šesti let jsme už pásli husy. Od sedmi jsme se museli starat o dvě kravky. Tyto povinnosti se musely odbyť do osmi hodin. V osm hodin začínala škola. Ta byla u nás ve vsi. Od jara do podzimu jsme chodili naboso. Boty jsme si směli vzít jenom v neděli do kostela. Vzpomínám si, jak o žních jsem měl od strniště krvavá chodidla. Trvalo několik dnů, než si nohy zvykly. Pak to bylo dobré.

Do školy jsem začal chodit, když mi bylo skoro sedm let. Narodil jsem se totiž 4. listopadu a škola byla malá a žáků hodně. Na školu jsem si zvykl rychle. Rád jsem se učil, těšilo mě to.

Jakožto syn kostelníka jsem každé ráno chodil zvonit, ministrovat a posluhovat panu faráři při všech církevních obřadech. Také při křtech a při pohřbech. Za tyto úkony jsem často dostal jednu, někdy i dvě koruny. Na ty chlapecké roky to byla pěkná odměna a výpomoc rodině. Ministrovat jsem chodil celá léta, i jako gymnaziální student. Pak si mě zacvičil pan farář na asistenta. To znamenalo při „Velké slavnosti mši“ zpívat epistolou. Náš pan farář si na to potrpěl, i když biskupský úřad to neschvaloval. To jsem už ale předběhl a musím se vrátit kousek zpět.

Mé dětství bylo velice bohaté na různá dobrodružství a příhody. Bylo mi asi pět let, kdy jsem si málem vyrazil oko střelou dumdum. Měli jsme strýčka, jenž si po první světové válce přinesl domů celý arzenál. Tento strýček, když jsme ho pěkně poprosili, nám vždy daroval nějaké to střelivo. Jednou časné ráno jsem vyšel na dvorek, vzal zmíněný náboj a chtěl z něj vydolovat střelu. Vytáhl jsem z vozu svorník, který mi měl sloužit jako kladívko. Položil jsem náboj na dřevěný špalek a začal tlouci, abych uvolnil střelu. Nešlo to. Opakoval jsem to několikrát, až se nakonec střela z nábojnice uvolnila a naplocho mě udeřila do oka. Překvapením jsem se posadil, bez jediného výkřiku. Matka zrovna věšela na bidlo peřiny. Když uviděla, jak dřepím, a na špalku že je rozsypaný střelný prach, tak mi hned nasekala. Až když zjistila, že mám oko zavřené a zalité krví, spustila lamento. Hned mě odtáhli k jedné tetičce. Ta oko umyla a dala na oheň vrbové proutky. Uhlíky z těch proutků ponořila do vody ze tří brodů (vodu mezitím rychle přinesli). A tak mi oko koupali po několik týdnů. Dobře to dopadlo.

Když mi bylo asi deset let, uměl jsem vyšplhat na každý strom. Jednoho dne se celá parta kluků domluvila, že bychom mládencům měli odstrojit májku. Ta stála na kopečku nad vesnicí, kousek od našeho domku. Májka byla vysoká přes 25 metrů. Byla odkúrovaná, těžko se to po ní šplhalo. Bylo nás asi pět nebo šest. Šplhali jsme podle velikostí. Někteří se dostali něco přes půl výšky, další do tří čtvrtin. Já se dostal až pod korunu a dál jsem už také nemohl. Kluci řvali, abych zůstal a vydržel.

Tak jsem se přimáčkl ke kmeni a odpočíval. Pak jsem se pustil do strhávání fáborů a lahví. Najednou kluk na hlídce zavolal: „Mládenci jdou“! Já jsem ze strachu, aby mi nenařezali, uvolnil ruce i nohy a jel po hladkém kmeni až na zem. Popadl jsem své sáčko a utíkal, co mi nohy stačily. Až když jsme byli mimo dosah pronásledovatelů, zjistil jsem, že mám úplně spálené ruce a nohy mi krvácejí až ke stehnům. Nosili jsme totiž široké konopné gatě, něco na způsob pyžamových kalhot. V pasu se vázaly na konopný motouz.

Jindy jsme si usmysleli vybírat veverky. Kluci objevili veverčí hnízdo na vysoké borovici. Tvrdili, že jsou tam mladé. A protože kluci věděli, že umím dobře šplhat, rozhodli, že polezu nahoru já. Rozhodnutí party se nedalo dost dobře odmítnout. Tak jsem si plivl do dlaní a šplhal. Když jsem byl skoro až pod korunou borovice, odpočinul jsem si. Kamarádi mi dávali znamení, že veverka je v hnízdě. Sebral jsem síly a dostal se až pod hnízdo. Levou rukou jsem se přidržel kmene a pravou ruku vsunul do hnízda. Ale ta hrůza! Sálh jsem do hnízda sršňů. Jakmile jsem ruku vytáhl, sršni se vyrojili a jak jsem sjížděl po kmeni, celý roj mě následoval a pronásledoval pak celou naši partu hodně daleko. Všichni jsme samozřejmě dostali nějaký ten bodanec. Když jsme na podzim pásli na volných loukách krávy, někdy jsme objevili v zemi čmeláky a vybírali jsme jim med. To jsme taky koupili nějaké to žihadlo.

Můj otec byl také truhlář – samouk. Uměl udělat dveře, okna, sáně, kompletní vůz, jen si na něm dal udělat kovářské práce. Měl malou dílničku, kde měl všechno potřebné nářadí a stroje na ruční pohon. Když jsme nebyli ve škole, tak jsme mu jako kluci pomáhali. Jednou si přinesl kamarád od sousedů lyže, které jsme ještě neznali. Můj nejstarší bratr Anton to obkoukal a nic neřekl. Potom se objevil na „lyžích“. Získal je docela jednoduše. Objevil za domem dřevěný sud, shodil z něj obruče a na dýhy si přidělal motouzové vázání. A jezdilo mu to. My ostatní jsme jeho příkladu následovali a bylo po sudu.

Horší ovšem bylo, když Anton objevil jasanová prkna, která tatíček sušil na výrobu skříní. Vybral nejlepší prkna a z těch si udělal opravdovské lyže a my tři ostatní pocho-pitelně také. Vyrukovali jsme všichni na lyžích hned od domu. To jsme neměli dělat. Tatínek se právě vracel domů a potkal nás. Podíval se na prkna a hned věděl, že jsme mu rozebrali jeho prkna, určená na skříně. Byl z toho velký výprask. Ale měli jsme lyže.

Také na podzim při pasení krav, ovcí, koz a husí (v té době se louky staly komu-nálními), jsme dělali ohničky a pekli brambory a kukuřici. Když bylo vše upečeno, naházeli jsme do ohně různé střelivo, kterým nás zásoboval náš strýček. Kryli jsme se za stromy a měli velikánskou radost, když to začalo bouchat. Dnes se divím, že nikdo nepřišel k úrazu. Asi nás hlídal andělíček strážný.

Klukovských příhod jsme zažili mnoho. Vedli jsme třeba války na život a na smrt. Horní konec proti dolnímu konci vesnice. Po odpoledním vyučování jsme společně vyšli nad vesnici k „cikoňské“ boudě. Tam jsme se rozdělili na horní a dolní. Nasbírali klacky, šišky, kamení a vše co se hodilo pro boj. Na povel „hurá“ jsme se na sebe vrhli. Po každé bitvě bylo hodně modřin. Nic vážného se nikdy nepříhodovalo. A přece jsem měl smůlu.

Když jsem byl v páté nebo šesté třídě obecné školy, byla jednou velká bouřka. Bylo to koncem června. U školy byla zahrada a v ní rostly blumy, jejichž koruny přesahovaly do školního dvora. Při té bouři se větší část koruny jedné z nich odlomila a spadla do školního dvora. Po obědě jsme ještě nezralé blumy trhali a cpali do kapes. Potom jsme se rozdělili na dva tábory a začali „válku“. Můj kamarád Matouš byl na nepřátelské straně. Stalo se, že byl jednou blumou zasažen do oka. Zlostně zařval, popadl do ruky úlomek betonové střešní tašky, přiběhl ke mně a praštil mně s ním po hlavě. V tu chvíli jsem se skácel, omdlel, z hlavy se mi valila krev. Kluci mě odtáhli do blízkého potoka, tam mě omyli, ovázali kouskem košile a pak jsem byl schopen dalšího boje. Dodnes mám ve vlasech jizvu. Po návratu na bojiště jsem se na Matouše vrhl, a přestože byl silnější, povalil ho na zem a bil ho hlava nehlava. Matouš se bránil, ale nemohl mě shodit, nakonec se mi zakousl do ruky a vytrhl mi z ní asi centimetr masa. Ještě dnes je to znát.

Hrávali jsme i jiné kolektivní hry, špačka a jakousi odbíjenou, či odpalovanou s míčkem, který jsme si vyráběli sami. To jsme zmačkali novinový papír asi do velikosti ořechu a pak jsme vzniklou kouli omotali nití ze starých pletených punčoch. Když byl míč velký asi 7 až 8 cm, opletli jsme ho ještě do podoby zemských poledníků a rovnoběžek a míč byl definitivně hotov. Pěkně skákal, skoro jako gumový, na který jsme neměli peníze. Při hře se proti sobě postavila dvě družstva o libovolném počtu hráčů, vyznačil se bod, z něhož se střílelo a druhý, představující cíl, k němuž muselo odpalující družstvo doběhnout. Na prvním bodu stáli dva hráči, jeden měl hůl k odpalování míčku, který mu druhý hráč vždy nadhodil. Míček bylo třeba velkou silou odpálit co nejdále, což při naší výbavě představovalo (podle schopností odbíječe) asi tak 25 až 35 metrů. Protistrana se snažila míč zachytit ještě ve vzduchu a zasáhnout jím některého z hráčů odbíjející skupiny, kteří mezitím přebíhali k označenému cíli. Pokud se jim zásah podařil, zasažený vypadal ze hry. Tak se prostě pokračovalo, než bylo odbíjející družstvo vyřazeno, potom se strany vyměnily.

Obdobná byla hra se špačkem. To jsme uřízli asi 10 až 12 cm dlouhý špalíček, oba konce se asi do jedné třetiny zašpičatily a špaček byl hotov. Pak jsme ještě nožem vyřypili někde na louce nevelikou jamku, do ní jsme jedním koncem špačka, jemuž se mezi námi říkalo „cvilo“, položili a začalo se hrát. Do vyčnívající části se musilo prudce udeřit, špaček vyskočil kolmo vzhůru a tady bylo třeba jej zasáhnout a odpálit co nejdále. Protihráči se snažili špačka chytit a dobíhající hráčů se dotknout. Dotknutý hráč vypadal ze hry. Když se počet odbíjejících vyčerpal, role se vyměnily.

Jednoho krásného nedělního rána jsem byl poslán napást krávy s tím, že se do devíti hodin musím vrátit, v devět hodin se totiž chodilo v neděli do kostela na mši svatou. Místo, kde jsem ten den pásal, bylo na západ od našeho domu. Slunce tam hned po ránu nesvítlo, protože to bylo v dolíku za vyvýšeninou. Bylo mi zima, navíc jsem měl hlad. A tak jsem se vyšplhal na hrušeň, která stála opodál a krmil se hruškami. Za chvíli jsem jich byl plný. Můj pohled však padl ještě na konec větve, kde se houpala krásně žlutá velká hruška. Dostal jsem na ni chuť. Větev jsem si

přítáhl, hrušku utrl a zakousl se... Ale běda a hrůza! Překousl jsem sršně. Bleskově jsem ze stromu slezl, odvázal jsem kráve z hlavy řetěz a koncovým křížem řetězu jsem si masíroval jazyk, abych zamezil otoku v ústech. Pochopitelně jsem krávy hnal cvalet, abych byl doma co nejrychleji. Bratr mi udělal silný slaný roztok a tím jsem kloktal. Masírování a kloktání mi pomohlo. Pro budoucnost jsem měl dobré ponaučení - nekousej do žádného ovoce, dokud si ho neprohlédneš!

Tím, že jsem ministroval, vznikla představa, že ze mně může být kněz. Začaly s tím staré babičky a všechny známé tetičky. Nakonec i já, jako deseti, dvanáctiletý chlapec jsem si začal myslet, že by se mi docela líbilo být knězem. Jenomže kámen úrazu byl v tom, že otec neměl peníze. Já začal vyhrožovat, že doma nezůstanu, že půjdu do světa. Otec byl z toho nešťastný. Pan učitel i pan farář do něj stále mluvili, aby se o mně postaral.

Vedle kněžského stavu se mi také líbilo létání. O něm jsme se starším bratrem Antonem básnili kdykoli, kdy jsme zaslechli a spatřili letadlo. Byly to nádherné chvíle. Sedět tak tam v „aeru“ a řídit ho! Cítit se pánem vzduchu!

1. září 1929 mne odvedl pan farář na ředitelství gymnázia do Nového Města nad Váhom. Tam jsem se podrobil dodatečně přijímacím zkouškám. Z matematiky jsem dopadl dobře. Ale běda, ze slovenštiny jsem neuspěl. Ani se nikdo nemohl divit. Naše místní obecná škola byla jednotřídní. Bylo tam přes osmdesát žáků, od první až do osmé třídy. Takže pan učitel byl chudák. Bylo nemyslitelné, aby se všemi žáky zvládl pravopis. Ostatní učivo se zvládlo dobře.

Pan profesor Kössel, který byl na gymnáziu mým třídním, udělal s panem farářem dohodu v tom smyslu, že do pololetí musím zvládnout požadovaný pravopis. Jinak budu muset odejít. Snažil jsem se až moc. Ale bohužel při první čtvrtletní kompozici jsem dostal nedostatečnou známku. Dostal jsem hrozný strach, byl jsem nešťastný, jak jen čtrnáctiletý chlapec může být. Už jsem se viděl, jak pasu kravky a s motykou chodím okopávat brambory. Třídní pan profesor si mě vzal do sborovny a promluvil mi do duše. Věnoval se mi pak se zvláštní péčí. Dřel mě, snad každou hodinu jsem byl vyvolaný. Dopadlo to dobře. Na pololetním vysvědčení jsem už měl ze slovenštiny dvojku. Na konci roku jedničku a vyznamenání plus státní stipendium ve výši 1 500 Kčs!

Když jsem byl v sekundě, dostali jsme do vsi nového pana faráře. Byl to veliký sportovec. Jezdil na koni a vášnivě hrál fotbal. Koupil míč a sestavil fotbalovou jedenáctku. Hráli jsme v ní čtyři Gablechové. Hrávali jsme za každého počasí. Horší to bylo s místem. Z každé louky nás vyhnali. A obec vhodný pozemek neměla. Na loukách jsme mohli hrát jenom brzy zjara a na podzim. Fotbal jsem hrával také na gymnáziu, kde se utkávaly třída proti třídě.

Tak léta pomalu ubíhala. Dostal jsem se až do sexty. Můj prospěch byl nevalný. Bylo několik příčin, které to zavinily. Uvedu jen několik. Byl jsem slabý na matematiku. Sam o sobě by to tak moc nevadilo. Byli i mnohem horší žáci než já, vydrželi. Ale na mě si zasedl profesor matematiky. On na mě nemluvil, on řval. A řval urážlivě. Nejdřív jsem z něj měl strach a trému, psychicky jsem na tom byl

špatně. Doma to taky na mě nepůsobilo dobře, když jsem co chvilí slyšel poznámky: „Náš pán! On nemusí nic dělat!“ O žních jsem samozřejmě pomáhal. Uvažoval jsem, že nechám „študování“ a půjdu do nějakého zaměstnání. Mé chlapecké úvahy o kněžství už vyprchaly.

PILOTNÍ VÝCVIK A ŠKOLA

Jednoho dne se mi do rukou dostaly noviny, v nichž mi oko padlo na inzerát, že se zakládá Stredoslovenský aeroklub a žádá mladé muže, aby se přihlásili do pilotního výcviku. Napsal jsem žádost. Napřed mě zaslali prospekt. Potom mě pozvali do Bratislavy na lékařské a psychotechnické zkoušky. Uspěl jsem. Během asi čtrnácti dnů jsem dostal vyznění, že jsem byl přijatý do výcviku v rámci akce „Tisíc nových pilotů republiky“⁽¹⁾ s nástupem na Tri duby u Zvolena dne 1. května 1936.

Dne 1. května 1936 se nás sešlo na „Troch duboch“ celkem 13 pilotních žáků. Hned druhý den nás oblékli do teplákových kalhot a modrých a bleděmodrých svetrů a dostali jsme plátěné modré čepice – lodičky. Na prsou jsme měli našité velké plátěné odznaky „Stredoslovenský aeroklub“.

Začali jsme s teorií. Všeobecně o letectví, o motorech, dracích, meteorologii. Také se probíralo mezinárodní letecké právo. Můj první informativní let se uskutečnil s instruktorem Jaroslavem Švábenským. Tento pilot byl uvolněný od vojenského letectva pro účely aeroklubu. Mé první pocity při letu byly vcelku dobré. Chvilí jsem žaludek a všechny vnitřnosti cítil až v krku a vzápětí mne všechno tlačilo až dole. Po přistání se mě instruktor zeptal „Tak jaké to bylo?“ Samozřejmě, jako každý pilotní adept, jsem začal básnit, že to bylo skvělé, nádherné. Přitom jsem asi hrál všemi barvami. Instruktor se jen usmál a jistě si myslel své. Skutečného létání moc nebylo. Buď bylo špatné počasí, nebo nebyl schopný letoun. Ze začátku jsme měli Š-218, „komára“. Později jsme dostali Pragu – baby a za nějaký čas Bestiolu a také E-39.⁽²⁾ Na posledních dvou jsme létali málo. Nevím proč.

Imrich Gablech jako letecký nováček v Piešťanech v roce 1936

Zkoušky z praktického létání i z teorie byly koncem září 1936. V té době jsem měl nalétáno všeho všudy necelých sedm hodin. Za Ministerstvo dopravy byl přítomen komisař Ing. rada Weissler a za vojáky npor. let. Seidl. Byl jsem vyzván, abych nastoupil do „komára“. Od pana učitele jsem dostal poslední rady. V duchu jsem se pokřikoval, dal postupně plný plyn. Letoun se rozjel a když už měl skoro plnou rychlost, prasklo levé kolo. Letoun se odchýlil ze směru. Dostal jsem strach, že vletím do zděné budovy, v jejíž okrajové místnosti byl sklad benzínu. Tak jsem začal šlapat na pedál směrového kormidla. Nezabíralo to. Proto jsem vyšlápl tak prudce, že letoun udělal přemet. A bylo po všem. Komise uznala, že to nebyla moje chyba. A tak mi nepovedený let počítali za uskutečněný. Tak jsem se stal pilotem sportovních a turistických letadel.

V říjnu 1936 jsem nastoupil vojenskou základní službu. Po skončení základního pěšího výcviku jsem byl odeslán do poddůstojnické pilotní školy do Chebu, kde se nás sešlo přes osmdesát. Od prvního ledna 1937 nás pak přemístili do Prostějova, kde jsme prodělávali praktický výcvik. V měsíci září téhož roku nás rozdělili k leteckým cvičným letkám. Já byl přidělen k 3. leteckému pluku do Piešťan, kde jsme pokračovali ve výcviku na bojových letounech. Odtud asi po dvou měsících jsme byli s J. Luptákem a D. Čatlošem přemístěni k 15. letce 3. leteckého pluku do Vajnory u Bratislavy.

Tam už jsem se cítil volně a svobodně, samozřejmě, pokud to vojenské řády dovolovaly. Důležité bylo, že jsem měl pocit, že něčím jsem. To bylo to, co mě povznášelo na duchu. Měl jsem opět tentýž pocit jako v dětství, když jsem snil a básnil o létání, byl jsem naplněn pocitem hrdosti a vlastenectví a cítil se být připraven každým okamžikem jít bojovat za vlast. To už mezinárodní situace byla dosti napjatá a kdykoliv mohlo dojít k válečnému konfliktu.

Někdy v listopadu naše letka byla poslána na ostrou střelbu a bombardování. My tři, Lupták, Čatloš a já (říkali nám trojlístek) jsme na určené místo odcestovali vlakem jako poslední. Na místo jsme dorazili až večer, veškerou leteckou výstroj jsme přitáhli na zádech. Hned jsme se snažili získat nějaké informace o situaci na střelnici a co a jak se dělá. Každý z dotázaných nás odkázal do patřičných mezí a řekl, abychom dočkali rána, že pak se všechno dozvíme.

Přišlo ráno, odešli jsme na letiště a tam jsme se zase nedozvěděli nic. Pamatuji se, jako by to bylo dnes, přiběhl tam ke mně jeden podporučík a křičel, abych honem nasedal, že letíme na bombardování. Žádal jsem, aby mi vysvětlil, kde se onen prostor nachází a jak se bude nalétávat. Řekl, že není na vysvětlování čas a že mi vše vysvětlí za letu. Do bombardovacího prostoru mě přivedl dobře, ale jak mám nalétávat mi nevysvětlil. Domluva se nám nepodařila. A tak výsledek bombardování byl skoro nulový. Jen jsme přistáli, přiběhl řídící létání a křičel, abych nevystupoval a letěl do prostoru na leteckou střelbu na vlečný rukáv. Zase bez vysvětlení. Letoun s vlečným rukávem jsem objevil a počkal si na vhodný okamžik pro zahájení útoku. Při prvním a i při druhém útoku se mi vůbec nepodařilo rukáv dostat do zaměřovače. Dostal jsem zlost sám na sebe a připravil se na třetí útok, ale už ne podle před-

pisu. Počkal jsem si na vlek, chvíli letěl souběžně s letounem, který táhl rukáv a stočil jsem letoun asi 45 stupňů doprava a zahájil palbu - zmáčkl jsem spoušť kulometů a držel. Takto jsem vyprázdnil oba kulomety. Vrátil jsem se na letiště a přistál. Ihned mne samozřejmě hnali na pilotní střelbu na pozemní cíl. Našel jsem ho celkem bez potíží a připravil se. Když jsem začínal nálet, náhle se přehnalá přede mne stíhačka, začala střelbu a já se musel uchýlit stranou. Počkal jsem, až stíhač uvolní prostor a provedl jsem útok já. Vzal jsem si cíl do zaměřovače a zmáčkl spouště kulometů. Ale hrůza hrůzoucí, v tom momentu jsem zpozoroval, že v cíli jsou lidé. Přitáhl jsem řídicí páku až na doraz a letoun vystřelil do prudké stoupavé zatáčky. To bylo veliké štěstí, nikoho jsem nezasáhl, celá série výstřelů šla do výšky. Ihned jsem se vzdálil z prostoru, aby neměli čas zjistit číslo mého letounu. Vrátil jsem se zpět, až nastal u cíle klid. Večer pak při vyhodnocování jsem jak při střelbě na rukáv, tak i na pozemní cíl, dopadl velmi dobře. Měl jsem však strach, ale původce obou neukázněných náletů se nepodařilo zjistit.

Během prosince se naše 15. letka přestěhovala do Žiliny, tam tenkrát byla veliká vojenská posádka a pro letce tam neměli místo. Ubytovali nás proto na náměstí v hotelu. Moc se nám tam líbilo. Život v Žilině byl hezký, lidé si nás vážili a měli nás rádi. My jsme byli první letci, které Žilina na svém území hostila.

ÚLET ZE SLOVENSKA

Mezinárodní politická situace se začala rapidně zhoršovat. V březnu 1938 provedla německá nacistická armáda na příkaz Adolfa Hitlera anexi Rakouska. Cítili jsme, že zanedlouho přijde na řadu Československo. A skutečně se situace kvůli sudetským Němcům tak přiosťřila, že v květnu 1938 musela být vyhlášena částečná mobilizace. Situace v Evropě vypadala na válku. Začala probíhat samá jednání a usmiřování na náš účet. 30. září 1938 nám byla vnucena známá Mnichovská dohoda, kterou podepsaly západní mocnosti s hitlerovským Německem, na jejímž podkladě jsme museli odstoupit Německu naše pohraniční území, zvané Sudety, Polákům skoro celé Těšínsko a Maďarům jižní a východní část Slovenska i s Podkarpatskou Ukrajinou. Mnichovský diktát nás sice překvapil, ale nezlomil. Naopak, k vlastenectví se ještě přidal vztek a touha bojovat za ztracenou část našeho území a ohroženou národní svobodu.

Začali jsme uvažovat jednotlivě a pak i ve skupinách, co se dá dělat a jak to provést. 15. březen 1939 nám pak otevřel oči úplně. Věděli jsme, že se musíme dostat za hranice naší vlasti. Tam pak čekat, kdo nám dá možnost bojovat proti Hitlerovi. Všichni jsme věřili, že ta možnost bude ve Francii. A tak jsme dávali hlavy dohromady a společně uvažovali, jak, kdy a kudy se dostat za hranice.

15. března 1939 jsem byl ještě v Žilině. U letectva vládlo opravdovské vlastencké cítění, které nejlépe vyjadřovala píseň, skoro letecká hymna, slovy: „Dejte nám křídla, dejte nám stroje, musíme vyhrát letecké boje“... A přesně tak jsme cítili

a jednali. Hned první týden po 15. březnu 1939 jsme se domluvili čtyři piloti, že se budeme snažit vystihnout vhodnou chvíli pro odlet čtyř nebo aspoň dvou letounů typu Š 328. Bohužel tato chvíle se nám vůbec nenaskytla, protože Němci měli u hangáru dvoučlennou hlídku. Hodně našich lidí neví, že Němci při okupaci Čech a Moravy obsadili také všechna důležitá místa, hlavně letiště, i na Slovensku. Několikrát nám dovolili udělat několik letů, ale jenom v okolí letiště. Samozřejmě jenom s nedostatečným množstvím benzínu, abychom se nedostali k hranicím. V dubnu nás čtyři, Luptáka, Čatloše, Káňu a mne, přemístili do Piešťan k 64. letce. Zde pak začalo poznávání nových kamarádů, hlavně jejich názorů na útek do zahraničí. Domluvili jsme se čtyři posádky: des. Jozef Hrala s čet. Ľudovítem Ivaničem, šéfmechanikem, des. Ján Lazar s čet. Františkem Knotkem, střelcem, des. Josef Káňa se svob. Karlem Valachem, střelcem a já, des. Imrich Gablech s des. Jozefem Řehákem, radiotelegrafistou. K odletu byly vybrány tři letouny Š 328 a jeden Ab 101³⁾, který pilotoval Hrala. Číslo mého letounu bylo Š-328-342.

Letoun Š - 328, na němž I. Gablech létal v letech 1937 - 1939

6. června jsme se dohodli, že příští den náš odlet uskutečníme. 7. červen se nám hodil proto, že po skončeném létání, tj. v 10 hodin, všichni létající měli povinné koupání na koupališti Eva, což bylo od letiště 2,5 až 3 km na druhém konci města. Protože než by stíhače přivezli na letiště, než by se natankovaly jejich letouny, už by nás nemohli dohonit.

Skupina osmi slovenských letců, kteří 7. 6. 1939 uletěli z Piešťan do polského Deblinu. Na snímku, pořízeném v červnu 1939 ve Varšavě, je I. Gablech zachycen sedící v pozadí u sloupu.

Po skončeném létání bylo nařízeno z letounů odčerpát pohonné hmoty, aby se letadel nemohlo použít pro nedovolený let. My jsme však všechny naše čtyři stroje zásluhou Ivaniče, našeho šéfmekanika, natankovali až po okraj, vystrojili radioaparáty a dokonce vyzbrojili jako do boje. Když jsme s tím byli hotovi, každý si připravil své osobní věci. A pak přišly poslední chvíle, příprava ke startu, to znamená natáčení motorů. Zde se pak projevila nekázeň – snad se dala vysvětlit nervozitou a nedočkavostí. Jako první měl nastartovaný motor Ján Lazar, který okamžitě vyroloval ze stanoviště a asi v půli letiště to otočil a odstartoval. Po něm totéž učinil Káňa. V tomto okamžiku strážný, který procházel před hangárem a velitelskou budovou, vystřelil na poplach. Já jsem zpanikařil tak, že jsem nevěděl, kde mám ruční magnetku. Až mne upozornil Ivanič, že je u pravého kolene. Zatočil jsem dvakrát dokola a motor okamžitě naskočil. Odroloval jsem na předepsanou vzdálenost, pootočil stroj devadesát stupňů ke směru startu a čekal na Hralu s Ivaničem. To pro případ, že by se jim start nepodařil, já bych je pak vzal k sobě na palubu. Byl jsem totiž nejstarší z pilotů a považoval to za svou povinnost. Hrala konečně vyrazil, ale také zřejmě zpanikařil, protože si vyměřil příliš krátkou vzdálenost pro start, otočil, dal plný plyn a rozjízď se. Neudržel přímý směr

a letoun mu ujel hodně doleva a namířil si to na kovový hangár. Aby zabránil katastrofě, Hrala předčasně zvedl letoun, který ještě neměl dostatečnou rychlost a po pár metrech mu opět spadl na zem. Znova se o to pokusil, zase spadl. Teprve si 30, možná 20 metrů před hangárem se mu povedlo letoun zvednout a přeskočit hangár. Za hangárem se letoun zase propadl pro nedostatečnou rychlost. To byl hrozný pocit! Teprve po nekonečných sekundách se objevil na horizontu. To jsem si pořádně vydechl. Měl jsem už strach, že je s ním konec.

Poslední jsem odstartoval já. Konečně jsem byl ve vzduchu a uklidnil se. Útěk z letiště jsme měli za sebou. Doháněl jsem letouny před sebou. V okolí Prievidze jsem trochu odbočil doleva, abych se v Lietavské Lúčke rozloučil s děvčaty, s nimiž jsem chodil. Udělal jsem dva nálety a najednou se za mnou se stejným úmyslem objevil Jozef Káňa. Tak jsme tam udělali menší rodeo. Potom jsme letěli vlevo od žilinského letiště, kde prý, podle tvrzení Ivaniče, Němci po nás stříleli. Já to nezaregistroval. Letěli jsme nad Kráčovany a pak údolím Oravy směrem na Nowý Targ, tehdy okresní město na polském území. Tam už jsme byli v naprostém bezpečí. Před hranicí po nás Němci stříleli, bylo to krásně vidět. Nikoho nezasáhli. Při přeletu hranice jsme přelétávali mraky. Za nimi jsme zjistili, že nám chybí letoun A 101 s Hralou a Ivaničem.

Po tříhodinovém letu jsme přistáli na letišti Dęblin asi 100 km jižně od Varšavy u řeky Visly.

V POLSKU

V Dęblinu bylo největší polské letecké středisko pro výcvik veškerého létajícího personálu. Poláci nás přijali rytířsky a chovali se velice přátelsky a pohostinně. Ještě též večer nás rychlíkem dopravili do Varšavy na jejich ministerstvo národní obrany, kde nás osobně přivítal sám ministr s chotí. Ubytovali nás přímo na ministerstvu, kde jsme se zdrželi celý týden. Tentýž večer si nás změřil krejčí a druhý den nám přinesl civilní obleky na míru. Po týdnu nás nastěhovali do ženského hotelu v Dlouhé ulici. Pod dohledem zpravodajců jsme chodili po různých pamětihodnostech hlavního města, na koupaliště a samozřejmě na jídlo do různých restaurací. Ba dokonce i na večírky. Tam nás představovali jako jugoslávské studenty, to kvůli utajení před německými špióny. A přece to bylo marné, protože hned druhý den se psalo v několika novinách o našem příletu do Polska.

Po přešetření naší totožnosti a našich výpovědí nás zase odvezli zpět do Dęblinu, kde nám navrhli, abychom podepsali smlouvu o vstupu do polského letectva za stejných podmínek, jaké mají jejich letci, ale s podmínkou, že zatím budeme chodit v civilním oblečení. Podepsali jsme, protože jsme cítili, že Polsko bude ve válce dříve než Francie.

Zapomněl jsem se zmínit, že Ivaniče a Hralu přivezli za námi do Varšavy asi za týden. Oba totiž přistáli v Krakově, kde byli přijati s velkými ovacemi.

V Dęblinu nás piloty zařadili jako instruktory a ostatní podle profesí. Ivaniče si velice považovali, protože byl ve svém oboru na slovo vzatý odborník.

Takže od 1. července jsme už normálně fungovali v zaměstnání.

Asi v polovině července k nám přibýlo 13 českých pilotů. Byli to většinou sami známí: Jan Mokrejš, Vilda Murcek, Josef Flekal, Tomáš Motyčka, Josef František, Jaroslav Balejka, Jar. Vyhniš, Jar. Dobrovolný, Zdeněk Škarvada, Karel Rychter, Matěj Pavlovič, Oldřich Kestler, Václav Smrčka. A potom těsně před 1. zářím přibyla z Krakova velká skupina čítající asi 90 mužů. Poláci se o nás starali dobře a při každé příležitosti se omlouvali za rok 1938, kdy nám zabrali kus Těšínska a snad i něco navíc.

31. srpna už nám všem bylo jasné, že každou hodinou Němci zaútočí a nic je nazadrží. 1. září⁴⁾ ráno od 4 hodin, přesto že byla mlha, Němci přelétávali nad letištěm. Okolo 10. hodiny se mlha začala protrhávat a my dostali rozkaz připravit letouny ke startu. Nastoupil jsem do přiděleného letounu Potez 25⁵⁾ a začal ručně pumpovat vzduch pro natočení motoru, protože jsem neměl mechanika a čekat se mi nechtělo. Za chvíli mi motor naskočil. Pomalu jsem ho zahříval. Najednou jsem měl takový zvláštní pocit, že něco se děje a přitom nevím, co to je. Podíval jsem se doprava, vše bylo v klidu, otočil hlavu doleva a spatřil, jak několik mužů běží jako o závod a skáče do zákopů. To už jsem se automaticky podíval vzhůru a zjistil, že k letišti se blíží tři devíticelenné bombardovací svazy. Na útěk do okopů jsem už neměl čas. Vyskočil jsem z letadla, odstranil špalvy zpod kola, a to už začaly padat bomby. Energicky jsem dal plný plyn, protože nalétával další bombardovací svaz. Dvakrát jsem musel přeskočit pumové krátery a teprve pak se mi podařilo dostat letoun do vzduchu. Povedlo se! Hned nad zemí jsem udělal zatáčku doleva a přitom zjistil, že se po mně žene Junkers⁶⁾. V okamžiku jsem si uvědomil, že jediná moje záchrana je řeka Visla. Za chvíli jsem ji dosáhl a potlačil letoun úplně nad hladinu řeky, abych „germánovi“ znemožnil zaměření. Po pár minutách se přihnul další nepřátelský letoun. Tak na mne střídavě útočili oba. Byl jsem skoro přilepený k hladině, abych skýtal co nejnevýhodnější cíl. Doufal jsem, že najdu záchranu na vedlejším letišti Borovina, ale už z dálky bylo vidět, že všechno je v plamenech a tak jsem pokračoval v letu nad řekou a rozvažoval, jak se z této překerní situace dostat. Pokud si čtenář položí otázku, proč jsem se nebránil, ať vezme v úvahu také skutečnost, že v mém letounu nebyly namontovány pilotní kulomety.⁷⁾ Byly pouze v sedadle navigátora, kterého jsem ovšem s sebou neměl.

Rozhodl jsem se přistát v borovém lese. Odpoutal jsem se od hladiny, stočil letoun mírně doleva a šel přímo na přistání na lesní mýtinu, plnou pařezů. Neměl jsem čas hledat výhodné místo, odkurtoval jsem se, protože jsem se vždycky bál uhoření, a pomalým klouzavým letem jsem se blížil k mýtince. Těsně nad zemí jsem vypnul motor. Pak kola narazila na pařez, vzápětí na druhý a letadlo udělalo salto. Vylétl jsem ze sedadla a víc o sobě nevěděl. Za jakou dobu jsem se probral z mdloby, nevím.

Když jsem nabyl vědomí, ležel jsem pod velkou borovicí a nebyl schopen si upamatovat, jak jsem se zde ocitl. Zdálo se mi, že slyším trvalé slabé praskání a ne a ne

přijít na to, co to je. Po nekonečných sekundách mi došlo, že jsem přistál s letounem. To praskání, co jsem slyšel v polovědomí, byl dohrořující Potez 25. Shořel, zůstaly jenom trubky a urvaný motor ležel dál od shořelého trupu letadla.

Přistání se mi povedlo, ale měl jsem při něm víc štěstí než rozumu. Začal jsem se prohmatávat, zda jsem celý. Napřed ruce, pak trup a nakonec jsem si rukama prohmatával nohy. Nejistil jsem žádné zranění. Když jsem se postavil a udělal krok, podkleslo mi pravé koleno a začalo mne pobolívat. Promasíroval jsem celou nohu a začal se procházet, šlo to. Až po mnoha letech se začaly projevovat následky tvrdého přistání, a to hlavně na páteři, byla zdeformovaná a bolestivá.

Dlouho jsem nesměl otálet a proto jsem začal s obhlídkou vhodných letadel na blízkém letišti Borovina, které bylo od mého přistání vzdáleno několik set metrů, možná 1 km. Nenašel jsem ani jeden nepoškozený stroj. Nakonec jsem přece objevil jeden RWD8), s poškozenými eleronkami (křídélky) a několika menšími děrami na ocasních kormidlech, ale měl málo benzínu. Vybírat už nebylo z čeho, tak jsem musel vybraný letounek dotankovat. Vypouštěl jsem benzin z rozbitých letadel a přenášel do svého RWD. Podařilo se mi nastartovat motor a odletět na určené místo blízko Pulavy. Přistál jsem tam jako první. Teprve asi za 50 až 60 minut se začala objevovat další letadla. Bylo kolem 16. hodiny, když přistál náš polský kapitán Chrniewicz se čtyřmi letouny a postupně přilétávaly další. Od velitele jsem se dozvěděl, jaké peklo se rozpoutalo v Dęblinu po mém odletu. Byla tam spousta mrtvých a mezi mrtvými byl i můj velitel 64. letky z Piešťan poručík Šándor a další dva Čechoslováci. Vzpomíná na ně ve své knize plk. František Fajtl.⁹⁾

Asi po hodině pobytu na pomocném letišti u Pulavy jsme zaslechli vrčení leteckého motoru, proto jsme se skryli. Byl to německý výzvědný letoun, jenž pátral po našich letadlech, ty však byly dobře umístěny pod stromy a zakryty větvemi. Bylo nám divné, že se tam pořád motá a nalétává ze všech stran. Odlétal a zase se vracel. Teprve při západu slunce si někdo všiml, že kus dál od našeho stanoviště se občas objevují světelná prasátka od zrcadla. Udělali jsme kruhový zátaž a objevili muže, který německému výzvědnému letadlu signalizoval. Předali jsme ho „žandarmerii“ (četnictvu).

U Pulavy jsme setrvali do příštího rána, aby se k nám mohla připojit další opožděná letadla. Během noci jsme drželi u strojů přísnou stráž. Ten, kdo nedržel stráž, stejně nespál, protože neustále bylo slyšet kanonádu dělostřelectva a výbuchy leteckých bomb. Člověk přímo cítil, jak se mu pod nohama chvěje půda. Předtím bych nikdy nevěřil, že při detonacích se zem může tak otřásat, nebo že při silné dělostřelecké palbě nebo bombardování může člověk zešílet.

Po důkladné instruktáži jsme odletěli na nové pomocné letiště, jehož jméno mi vypadlo z paměti. Zde jsem se setkal s Miroslavem Havlíčkem a Zdeňkem Bachurkem. Tyto dva piloty jsem předtím neznal. Osud však tomu chtěl, abychom pak spolu prožili dlouhé měsíce a mnohá dobrodružství. Byli jsme pohromadě až do 4. března 1940, o tom však až později. Během pozdního odpoledne jsme se stěhovali zase o kus dál. Stalo se pravidlem, že během jedné až dvou hodin německý výzvědný letoun hledal místo našeho přistání. Nabyli jsme dojmu, že na celém území

Polska jsou samí špióni, kteří o nás podávají zprávy, jakmile přistaneme. Snad proto jsme neustále byli v pohybu.

Situace byla naprosto nepřehledná a žádné úřední zprávy o nepříteli jsme neměli. Němci si z Polska udělali střelnici jak pro bombardování, tak i na pohyblivé cíle. Viděl jsem, jak jednotlivé německé letouny dělaly útoky na ženy, pracující na poli a také na děti, které pásly husy nebo kozy. Bylo to hrozné a my jsme nemohli nic dělat, protože jsme nebyli vyzbrojeni. Chyběly vyzbrojené letouny a zbraně všeho druhu. A začala se projevovat dezorganizace a najednou se nám nedostávaly pohonné hmoty. Piloti přistávali nouzově po polích a kde se dalo, docházelo ke zbytečným zraněním. A v jednom případě, jak jsem slyšel, policista zastřelil našeho pilota četaře aspiranta V. Pěšičku. Policistovi se prý zdálo, že pilot má snahu se bránit.¹⁰ Nastaly dny naprosté dezorganizace, lidé začali podléhat panice a šeptané propagandě, kterou šířili nepřátelští diverzanti.

9. září jsme přistáli na velkostatku u Parczewa. Po dobrém obědě, který nám nechala připravit majitelka velkostatku, jistá hraběnka, jsme se věnovali ošetřování letounů. K večeru jsme zakončili práci, něco pojedli a uložili se ve školní budově k odpočinku. Připadalo mi to přesně tak, jako když jsem nastoupil vojenskou základní službu. Měli jsme na podlaze rozhozenou slámu, své „krámy“ rozložené kolem sebe a bavili jsme se různými legráckami. Byl jsem překvapen, kolik humoru měli starší muži, před kterými jsme donedávna měli takový respekt. Ale také přišla napřetrž válka, o té se diskutovalo nejvíce. Jedni tvrdili, že válka bude krátká, blesková, jiní zase, že bude moc dlouhá. Kolem 21. hodiny přišel k nám do třídy kpt. Chrniewicz a žádal tři piloty, kteří jsou ochotní vrátit se zpět do Dęblinu a přeletět československé letouny, s kterými jsme přiletěli do Polska. Přistání by bylo zde na statku. Určené letouny jsou naplněny a připraveny ke startu. K dispozici bude osobní auto se šoférem a jeden letecký mechanik.

Po rozboru situace jsme uznali, že v panující nepřehledné situaci je to úkol velice riskantní. A také jsme nevěřili, že letadla za tak chaotické situace budou připravena ke startu. Věděli jsme, že Němci hlídají sebemenší pohyb a zvláště na letištích a na silnicích. Přihlásil se Jaroslav Taudy, Zdeněk Bachurek a já.

Vyrazili jsme z Parczewa po 21. hodině. Noc byla dosti tmavá. Asi po hodině jízdy jsme se dostali před velkou silniční křižovatkou a tam jsme byli nuceni zastavit. Křižovatka vlastně neexistovala, byl tam samý kráter, chaos a nepříjemný zápach po lidských i zvířecích mrtvolách. Tady se Němcům podařilo přepadnout velký vojenský trén, kterému zablokovalo pohyb civilní obyvatelstvo, utíkající před německou armádou. Byl to strašný pohled. Tady jsme viděli válku v celé její nahotě. Sebebnější fantazie si nemohla představit, že válka může vypadat takhle. Mráz mi přecházel po zádech a začal jsem mít zlost na všechno, protože jsem měl pocit, že lidstvo se zbláznilo. Předtím jsem si představoval válku, hlavně leteckou, jako válku gentlemanů.

Vrátili jsme se poněkud zpět, sjeli na pole a teprve po několika stech metrech jsme zase vyjeli na silnici. Mohlo být něco po půlnoci, když nás zastavilo polské

vojenské auto a důstojník žádal naše osobní doklady. Potom chtěl vidět příkaz k jízdě. Velice se divil, že nás někdo posílá do Dęblinu, který prý je už okupovaný. My trvali na svém. Přisědl si k nám a po pár stech metrech nás zastavili polští vojáci. Opět prohlídka dokladů. Poručili nám vystoupit a vedli nás několik desítek metrů, kde poručík, který nás kontroloval prvně, hlásil: „Pane maršálku“ (byl to maršálek Rydz – Śmigły¹¹), „tito pánové mají rozkaz vrátit se zpět do Dębline a odtud přelétnout československá letadla na východ“. Maršálek se také divil našemu rozkazu a řekl, že podle zpráv je Dęblin už v německých rukách, nebo že městečko ještě brání dělostřelecká posádka. Proto nám doporučil, abychom se přidali k jejich koloně.

Z úst nejpovolanějších jsme tak slyšeli, co jsme slyšet nechtěli. Uvědomili jsme si, že válka je už prohraná. Bylo nám do pláče při pomyšlení, jak jsme chtěli bojovat za naše osvobození. Až do této chvíle jsme věřili, že se Polákům podaří po všeobecné mobilizaci nepřitele přece jenom zastavit. A že Francie a Anglie přijdou vzápětí na pomoc se svými armádami i letectvem.

Bez dlouhého rozmyšlení a hodnocení situace jsme panu maršálovi poděkovali za pozvání a řekli, že úkol splníme, pokud to bude proveditelné. Nastaly stisky rukou, přání štěstí a „dowidzenia“. Nasedli jsme do auta a pokračovali v jízdě do Dęblinu. Nikdo už nemluvil a každý uvažoval sám pro sebe, hodnotil situaci a kombinoval. Věděli jsme, že se nesmíme dostat do rukou nepřitele. V té době byl už každý Čechoslovák informován, jak Němci s našimi lidmi jednají.

Po půlnoci jsme už byli hodně unavení z této krkolomné jízdy, hlavně řidič, a tak jsme podřimovali. Najednou jsme uslyšeli řinčení skla a zaskřípění automobilových brzd. Řidič chvíli ochabl v bdělosti a najel na voj protijedoucího koňského povozu, který samozřejmě byl neosvětlený – kočí spal. Měli jsme zase jednou velké štěstí, že se při této kolizi nikomu nic nestalo. Řidič vycouval a pokračovali jsme dál do Dęblinu k našemu cílovému letišti. Kolem čtvrté hodiny ranní jsme dojeli na okraj městečka Ireny, které leželo mírně severozápadně od našeho letiště. Najednou jsme uslyšeli hučení leteckého motoru a střelbu z kulometů. Vzápětí jsme zahlédli letoun a snažili se najít úkryt za stromy, v příkopu či za domkem, který byl dost blízko. Tento letoun nás zřejmě neobjevil, protože po dvou okruzích městečka Ireny a letiště nabral kurs směr východ. Když nastal klid, objevil jsem pouze polského mechanika, který se skryl za stromem v mé blízkosti. Bohužel, auto se šoférem, Bachurkem a Taudym bylo pryč. Chvíli jsme čekali a volali, nikdo se však neozval, ani nepřišel.

Vypravili jsme se tedy pěšky na letiště, které bylo vzdálené asi 1 km. Čekalo nás velké překvapení! Hangár, ve kterém byly uskladněny naše letouny, byl zamčený a nikde ani živáčka. Riskovali jsme cestu přes letiště, kde na protější straně byla strážnice. Tam pod velením poručíka v záloze sloužilo dvacet mužů, kteří měli za úkol hlídat letiště a k němu příslušející budovy. A jak už to bývá, při chaosu, který nastal po bombardování, velitelství se evakovalo a na stráž zapomněli. Pan poručík se velice divil, kde jsme se tu najednou objevili. Na naši žádost, aby nám vydal klíče od našeho hangáru, ukázal na tabuli velikou přes celou stěnu a řekl, abychom

si vybrali, že on neví. My ovšem také nevěděli. Rozhodně v tom množství bychom si ten pravý nenašli. Zapůjčil nám sekeru a s tou jsme se vrátili k hangáru a urazili zámek u dvířek v hlavních vratech. A pak jsme zbledli, protože celá naše cesta se ukázala být zbytečnou. Naše letouny nejenomže nebyly připraveny ke startu, ale byly odkrytovány, u některých byly vymontovány karburátory a jiné součástky. U všech chyběly pohonné hmoty. Všechno jsme čekali, ale toto ne. Potvrdila se naše předtucha, že něco nevyjde. Ani jsem neměl zlost. Pochopil jsem, že v tom zmatku se nikomu nechtělo starat se o naše letadla.

Měli jsme hlad. Dohodli jsme se, že seženeme něco k jídlu. Vzali jsme to zkrátou za hangárem přes borový lesík. Najednou jsme oba zaslechli divný zvuk, jaký vydávají stará vrata u stodoly, když si s nimi pohrává vítr. Zastavili jsme se a naslouchali, odkud to přichází. Po krátkém pátrání jsme zjistili, že u hospodářských budov je studna s vahadlem a nějaká babička z ní váží vodu. Skřípavé zvuky vydávalo opotřebované vahadlo. Popošli jsme k staré ženě a po přátelském pozdravení požádali o něco k jídlu. Babička se velice omlouvala, že sama nic nemá. Byla však ochotná nám upéci selátko, kterých po dvorku pobíhalo celé hejno, jen prý nějaké chytit. Poděkovali jsme, že to by trvalo příliš dlouho a my nemůžeme čekat.

Šli jsme tedy dál do městečka Ireny. Hned na jeho okraji jsme se museli opět skrýt, protože jsme zpozorovali nízkou letící nepřátelský letoun. Po jeho odletu jsme zase pokračovali v chůzi. Blízko náměstí jsme zaslechli pravidelné klapání. Za okolností, kdy všechno obyvatelstvo bylo na úprku, byl každý neznámý zvuk podezřelý. Situace totiž využívaly skupiny zlodějů a jiných živlů, které kradly a zabíjely zůstatlé občany, kteří byli bez jakékoli ochrany. Proto byla zvýšená opatrnost na místě. Po chvíli čekání jsme uviděli párek starých manželů. Pán se opíral o hůlčičku a ta při každém jeho kroku klapla. Starého pána jsme znali, byl to správce seržantské jídelny, kde jsme se stravovali. Bylo to milé překvapení pro obě strany. Od nich jsme se dozvěděli, že celý Dęblin a městečko Irena jsou evakuovány a že po celém okolí se potulují loupeživé bandy. Stařečkové se prý nemohou odstěhovat, protože jsou příliš starí a nevědí kam jít. S jídlem nám nemohou vypomoci. Popřáli jsme jim hodně zdraví a štěstí.

Najednou slyším, jak někdo volá mé jméno a několikrát volá: „Pane Gablech“! Zprvu jsem se domníval, že jsou to naši, kteří se nám ráno ztratili. Zůstali jsme stát a ohlíželi se, odkud ten hlas přišel. Volání se opakovalo. Konečně jsem spatřil v okně lékárny ženu, jak se směje na celé kolo. Byl jsem tak překvapen, že jsem nedal najevo žádnou radost. Vyšlo najevo, že mě zná z večírku v dělostřeleckých kasárnách. Upamatoval jsem se, že se tam hodně oslavovalo, pilo, tancovalo a já měl moc dobrou náladu a trochu jsem přebíral. Nikdy jsem nebyl dobrým tanečníkem. Tancoval jsem pouze proto, abych se s dívkou seznámil a to mi stačilo. Když jsem ženě v okně řekl, že máme velký hlad a nemáme už ani cigarety, podala mi zapálenou cigaretu a pozvala mě dál. Hned ovšem dodala, že pro Poláka nic nemá. Na můj údiv vysvětlila, že ona po matce je Němka, otec byl prý Polák a že je zasnoubená s Němcem. Porozuměl jsem. Vstoupil jsem dovnitř a po vybidnutí se posadil. Odešla do kuchyňky a udělala

obložený krajíc chleba. Domníval jsem se, že je sama, proto jsem byl překvapený, když jsem najednou za jinými dveřmi uslyšel bouchnutí. Prudce jsem je otevřel a proti mně stál německý důstojník. Zkameněl jsem. Situaci zachránila moje známá, jak se ukázalo, paní magistra a majitelka lékárny. Řekla: „Hansi, to je můj dobrý známý“ a ke mně zase: „Pane Gablech, to je můj snoubenec“.

Dostal jsem obložený chléb, krabičku cigaret a rychle se odporoučel. Ještě před odchodem mě magistra informovala, že polští dělostřelci brání východní část mostu přes Vislu, západní část mají Němci a vzájemně na sebe přes most střílejí. O chleba a cigarety jsem se rozdělil s Polákem a vraceli jsme se zpátky na letiště. Bylo kolem 12. hodiny, když jsme tam dorazili. Pohybovat se po letištní ploše nebylo radno. Uchýlili jsme se do rozbitých budov. V jídelně jsme nenašli nic. Vlezli jsme do skladů, kde byla uložena naše letecká výstroj, kterou jsme si přivezli z Piešťan. Vyzvedl jsem si svůj letecký pytel s kompletní výstrojí, našel tam také svou armádní pistolí. V oděvním skladu jsme si vybrali oba nové osobní prádlo. Všechno se mi vešlo do leteckého pytle, který jsem prozatím odložil na bezpečné místo.

Protože jsme už zase měli hlad, šli jsme na políčko na západní straně letiště, kde mezi řádky kukuřice dozrávala krásná rajská jablíčka. Tam jsme se usadili a jedli a jedli, až už jsme nemohli. Pohybovat se po letištní ploše jsme se pořád báli, protože co chvíli přelétávaly nad letištěm nepřátelské letouny. Po 15. hodině jsme zpozorovali, že na západní straně letiště přijíždí osobní automobil, který zastavil na betonové ploše před rozbitým hangárem a vystoupilo z něj pět mužů. Po chvíli pozorování jsme poznali, že to je auto, které nám ráno ujelo. Vrátil se Bachurek, Taudy a s nimi Jaroslav Dobrovolný, Ján Lazar a snad Josef Kuhn (tím si dnes nejsem jist). Zrána ve čtyři hodiny, když jsme se kryli před nepřátelským letadlem, Bachurek a Taudy odjeli se šoférem na stíhací letiště, vzdálené asi 20 km, tam se setkali s třemi piloty, které teď přivezli do Dęblinu.

Dohodli jsme se, že všichni se rozejdeme po letištní ploše a budeme vyhledávat letadla, která budou schopná letu a budou mít dostatek benzínu. Asi po půl hodině jsem objevil letoun „R“, byl to jednomotorový hornoplošník polské výroby, pro dvě osoby.¹²⁾ Měl jsem tento typ velice rád, byl citlivý a pilotáž a dobře jsem jej znal. Nastartoval jsem motor a nechal jej zahřívát. Zatím jsem obhlížel další letouny. Podařilo se mi najít letoun typu Potez 25 a také jsem ho nastartoval a zavolal na Zdeňka Bachurka, že mám pro něj stroj. Příběhl ke mně a povídal, že raději poletí se mnou, protože tato letadla nezná. Volali jsme tedy na další piloty, že máme volný jeden letoun. Najednou kdosi zakřičel a ukazoval na oblohu. Ze západu se blížil k letišti bombardovací svaz. Kamarádi na nás mávali, abychom honem odstartovali a na ně nečekali. Všichni se rozeběhli a každý si hledal úkryt. Bylo to těsně před 18. hodinou při západu slunce. Chtěl jsem, aby Bachurek nasedl do pilotního sedadla, ale odmítl, protože zmíněný letoun neznal. Odstartoval jsem a nasadil kurs 90 stupňů, východ.

Slunce zapadlo během půlhodiny a najednou nastala úplná tma a my měli před sebou veliký komplex lesů. Za noci jsem si netroufal v letu pokračovat a proto jsem

se začal ohlížet po nějakém vhodném místě pro přistání. V předposlední den před válkou jsme byli informováni, že za noci se budou dávat signály pro přistání pomocí ohňů. Bachurek mne za chvíli upozornil a ukázal vlevo, že vidí oheň. Nasměroval jsem tedy letoun k ohni a když jsme se přiblížili, zjistili jsme, že to kluci, kteří pásli dobytek, si udělali ohýnek. Vrátil jsem letadlo do původní kursu, pokračoval v letu a za několik minut jsem zpozoroval kostelní věž a zamířil k ní. Než jsem se přiblížil k vesnici (jmenovala se Brus), uviděl jsem zelenou louku a vlevo od ní řadu stromů. Ukázal jsem to Zdeňkovi Bachurkovi a gestikuloval, že hodlám na louce přistát. On kroutil hlavou, že ne a ukazoval mi oranisko, abych přistál tam. Já však byl rozhodnutý přistát na louce, přestože v pilotní škole nám radili, abychom v případě nouze přistávali na obdělávaném poli, ale na louce jediné po důkladné prohlídce. Často se stává, že na louce bývají různé jámy a proláčky, které z výše nejsou dobře vidět. Pro jistotu jsem tedy udělal průlet nízko nad zemí, abych se přesvědčil o stavu louky. Vystavil jsem hlavu na levou stranu z letounu a upjatě pozoroval terén a přitom jsem zapomněl, že ve směru, v kterém jsem letěl, stojí kostelní věž. Najednou jsem zezadu ucítil prudký úder do hlavy, až se mi zajiskřilo v očích a automaticky jsem přitáhl řídicí páku na břicho. V tom okamžiku jsem uviděl věž, na kterou jsem při průletu zapomněl a stačil jsem ji ještě přeskočit. Zlatý Bachurek, byl pozorný a ostrážitý. Udělal jsem prudkou zatáčku doleva, abych se nevzdálil moc daleko od prohlédnutého už místa a klouzavým letem jsem šel na přistání. Už byla naprostá tma. Pomalinku jsem pouštěl letoun, snad po centimetrech a po paměti ohmatával půdu. Přistál jsem jako do peřin. Vydechl jsem úlevou a řekl: „Zdeňku, vylez!“ Zdeňek vylezl na křídlo a seskočil. Nastaly dlouhé sekundy čekání a Zdeňek se neozýval. Zavola jsem, co tam dělá. Po chvíli zakřičel, že je v nějaké jámě. Vylezl jsem a z křídla sestoupil opatrně, abych se nedopadl jako kamarád. Zdeňek vydoloval ruční svítilnu a posvítil, jáma byla skutečně dosti prostorná. Pravděpodobně sloužila jako zdroj jílové hlíny na výrobu vepřovic. Měl jsem štěstí, jámu jsem při přistávání minul levým kolem jenom snad o centimetry.

Dohadovali jsme se, že letoun dotlačíme těch několik desítek metrů pod olše u potoka a nějak zakotvíme. Než jsme se nadáli a byli schopni cokoliv podniknout, byli jsme obklíčeni houfem lidí, ozbrojených klacky, vidlemi a jeden muž dokonce mával dvěma pistolemi a křičel: „To jsou Němci, musíme je potrestat“. Marně jsem mu ukazoval polskou průkazku a dokazoval, že máme přece polský letoun, on stále vykřikoval, že jsme Němci a že Němci také používají polských letadel. Abych zdůvodnil mou nečistou polštinu, říkal jsem mu, že jsme Čechoslováci a do Polska jsme přišli bojovat proti Němcům. Byli by nás asi utloukli, jak se stalo v několika případech (viz případ četaře aspiranta Pěšíčky).

Zničehonic se objevili čtyři polští vojáci s nasazenými bodáky a řekli, abychom šli s nimi a tak nás zachránili. Odvedli nás k starostovi obce, kde na nás čekal starší seržant od tankistů. Jednal s námi přátelsky. Paní starostová nám hned každému nalila hrnek teplého mléka a udělala míchaná vajíčka. Pak sbalila peřiny, odnesla do

stodoly a ustlala na slámě. Nemohli jsme dlouho usnout. Zvedl jsem se a šel k vratům. Tam hlídali dva vojáci s nasazenými bodáky. Šel jsem tedy k druhým vratům, tam byli také dva. Zeptali se, zda něco nepotřebuji. Odpověděl jsem: „Čurat!“ „To můžete tady“, znělo rozhodnutí. Tak jsme poznali, že Poláci nám úplně nevěří. Pak nás přece jen zdolal spánek.

Ráno kolem šesté hodiny přišel náš známý seržant, že máme jít s ním k veliteli. Šel jsem jenom já, aby alespoň jeden z nás zůstal volný, kdyby v tom byla nějaká lečka. Přišli jsme do školní budovy, seržant zaklepal na jedny dveře a vsunul mne dovnitř. U stolu seděl poručík od tankistů, hlavu měl složenou na rukou a spal, nehýbal se. Nebral mě na vědomí. Konečně po třetím oslovení a zatřesení zvedl hlavu, něco zabručel, zaujal předchozí polohu a pokračoval ve spaní. Musel být moc unavený. Na stole před rukama mu ležela krabička cigaret Raritas. Vybral jsem si jednu, zapálil a čekal. Doufal jsem, že cigaretový kouř ho probere, ale nic takového se nestalo. Ještě jednou jsem se dotkl jeho ramene a promluvil jsem, nereagoval, pouze pootvěřel oči a zase je zavřel. Vzal jsem si tedy celou krabičku jeho „Raritas“, vložil do kapsy a opustil školu. Vracel jsem se ke starostovi za Zdeňkem Bachurkem. Paní starostová nám připravila dobrou snídani. Pochutnali jsme si, poděkovali a odešli.

Na návsi nás dojelo osobní auto, z něhož vystoupil polský podplukovník tankového vojska. Zeptal se, zda my jsme ti dva letci, kteří zde včera přistáli a zda máme u sebe mapu. Vytáhl jsem ji z kapsy a podal mu ji. Rozevřel ji na kapotě auta. Zabořil prst do jednoho místa a řekl: „Tady jsme my, tady jsou Němci a tady také. Jsme v obklíčení. Přidejte se k nám. My se probijeme“. Byli jsme letci a ti se neradi pohybují po zemi, proto jsme odmítli. Ještě na rozloučenou se podplukovník zeptal, zda nám může v něčem pomoci. Tak jsme si vyžádali čtyři vojáky, aby nám pomohli při přípravě letounu ke startu.

Rozloučili jsme se, poděkovali za pomoc a kráčeli se čtyřmi vojáky za vesnici k našemu letounu. Vojáci nám pomohli vytlačit letoun na oranisko, odkud jsme se hodlali vznést do vzduchu. Zase byla tak hustá mlha jako prvního září v Dęblinu a proto jsme nechtěli riskovat start na louce, kde bychom zase mohli narazit na nějakou jámu, jako včera při nočním přistání.

Nastalo opět dohadování, kdo bude pilotovat a kdo navigovat. Los padl na mne, abych zasedl do pilotní kabiny. Upřímně řečeno, bál jsem se, protože noční výcvik jsem neměl. A létání v mlze a za noci bez zkušeností není nic příjemného a také bezpečného. Vyzýval jsem tedy andělíčka strážníčka, aby byl při mně. Start se podařil bez potíží, oranisko bylo pěkně suché a nekladlo ani příliš velký odpor kolům letounu. Na zem nebylo vůbec vidět a proto jsem opatrně stoupal do výšky nad mlhu. Za pár minut jsme byli nad ní. Nasadil jsem kurs východ. Za nějakou chvíli Zdeňek ukazoval na kompas a žádal opravu asi o 15 stupňů doleva. Já však nechtěl, protože jsem podvědomě cítil, že letím přibližně správně. On však trval na svém. Byl starší, tak jsem poslechl, aby mi nemohl nadávat. Ale během letu jsem se nenapadne vracel na původní směr, a aby to nepozoroval, zacláňel jsem mu výhled na kompas. Najednou se začaly v mlze sem tam objevovat díry. Těšili jsme se, že mlha

ustoupí a pak se budeme moci zorientovat. Jedním průhledem v mlze jsem zahlédl zelenou půdu, rychle potlačil a byli jsme nad terénem. Zdeněk začal srovnávat mapu s terénem. Protože jsme neměli skoro žádnou výšku a žádný markantní bod nikde nebyl, nemohl určit naši polohu. Začali jsme se dohadovat a nedohodli se. Byl jsem moc rozzlobený a proto jsem mu navrhl změnu sedadel. Rychle jsem se odpoutal, pustil řízení a šplhal se ven z kabiny. Zdeněkovi nezbylo nic jiného, než chytnout se bortu a pravou stranou vklouznout do pilotního sedadla a já zase levou stranou na jeho místo. Potom byl už pokoj, přestali jsme se hádat. Za nějakou dobu se Zdeněk otočil a žádal, abych určil polohu. Nemohl jsem vyhovět, nebylo čeho se chytnout, myslím podle čeho se zorientovat.

Pak jsme před sebou uviděli dosti velkou vesnici s vysokou věží. Navrhl jsem Zdeňkovi, aby přistál na jetelišti u vesnice a tak bychom zjistili jméno. Poslechl a šel na přistání. To se však nepodařilo. Opakoval to ještě dvakrát, bez úspěchu. Zdeňěk řekl, že tu potvoru na zem nedostane, že v tom nikdy nesešel. Znovu jsme si tedy vyměnili sedadla. Mně se však přistání také nepodařilo. Udělal jsem znovu okruh a pak před přistáním „glizádu“. To je přistání se zkříženými kormidly, kdy letoun se přibližuje k zemi minimální rychlostí. Tohoto způsobu se užívá pro malá letiště. Přistál jsem. Pak ovšem jsme zjistili, že jsme přistávali s větrem v zádech a proto nám letoun plachtil, plul a nemohl přistát. Že jsme tuto překážku nezjistili před přistáním, je celkem omluvitelné, protože v okolí nebyly žádné stromy či předměty, podle nichž bychom poznali směr větru. Než jsme vystoupili z letounu a zaměřili si cigaretu, přiběhl k nám pasák krav a zeptal se, zda nepotřebujeme pomoc. My, že ne. Rádi bychom však věděli, kde leží velkostatek jistě paní hraběnky u Parczewa. Ukázal doprava za les, pryj je to asi 5 až 8 km. Odstartovali jsme a asi po pěti minutách přistáli na místě, odkud jsme 9. 9. 1939 odcestovali autem do Dęblinu.

Pani hraběnka nám nechala připravit jídlo a sdělila vzkaz od kapitána ze, že máme přiletět na určité místo, jehož jménem siť nejsem jistý (Jaroslav?) a že máme vzít na palubu našeho kamaráda, který z nějakých technických příčin nemohl odletět se skupinou. Byl to můj dobrý známý z Piešťan Karel Kopal. S tímto pilotem jsem se pak setkal až v Praze po válce.

Natankovali jsme náš aeroplánek. Byl pro dvě osoby, a sedli jsme do něj tři a naložili tam dokonce i můj letecký pytel s výstrojí. Odstartovali jsme a letěli směrem na východ. Cestou jsme přelétávali určitou oblast, kde byla v bojovém postavení polská artilerie, která bez jakéhokoli upozornění spustila na nás palbu. Navíc se objevily tři polské stíhačky P 11¹³⁾ a zahájily útok, který však nedokončily. Vehe- mentně jsem mával křídly a moji spolubojovníci mávali různými šátky, které měli po ruce. Stíhači nás pak z oné nebezpečné zóny vyvedli a ještě kus cesty nám dělali doprovod. Potom jsme se máváním rozloučili. Oni se vrátili a my pokračovali směrem k Jaroslavi(?), kde jsme přistáli až k večeru.

Všechny skupiny už byly pohromadě. Dokonce přibyli i noví, mezi nimi i Slávek Hala, kterého jsem neviděl od absolvování pilotní školy v Prostějově. Utkvělo mi v paměti, že jsme přistáli u velkého mlýna, jehož majitelem byl rodilý Čech. Zde

jsme přenocovali a druhý den zase po skupinkách, jak jsme původně byli rozděleni, přeletěli na nové místo mezi městy Luck a Kovel. Během odpoledne Němci tato města bombardovali. Podle toho se dalo soudit, že jejich letadla měla velký akční rádius.

Druhý den, 17. září 1939, jsme byli instruováni, abychom si pořádně prohlédli, ošetřili a doplnili letouny a připravili se po skupinkách ke startu, s tím že přistání bude až na rumunském území. Všichni jsme se vrhli do práce. Jelikož jsem svému nepřesnému palivoměru nevěřil, uřízl jsem dosti dlouhý lískový prut, vylezl na motor, odšrouboval zátku hlavní nádrže a pomalu prut pouštěl do nádrže. Když jsem měl za to, že už musím být na dně, prut mi vyklouzl z prstů a cel ý do nádrže zapadl. Prut byl kratší, než já odhadl její hloubku. Zůstal jsem sedět obkročmo na motoru. Musel jsem vypadat velice nešťastně, protože Zdeněk Bachurek na mne zavola, cože tam tak přehloupě civím. Sdílel jsem mu, co se stalo. Samozřejmě mi pořádně vynadal (musím dodat, že jsem si ho moc vážil, protože byl o hodně starší a zkušenější pilot než já). Hrozilo, že v benzinu se částičky kůry dostanou do karburátoru a vzniknou nesnáze.

Asi kolem 10. hodiny dopoledne naše čtyřčlenná skupina pod velením kpt. Chrniewiczze odstartovala jižním směrem - cíl Rumunsko. Přelétávali jsme velké komplexy lesů v povodí řeky Dněstr. Nikdy předtím jsem neviděl tak dravou řeku, tvořící strašné zákruty a v tak hlubokém skalnatém korytě.

Pořád jsem musel myslet na ten nešťastný lískový prut a stále jsem uvažoval, kde v případě nouze budu moci přistát. Věděl jsem, že přistání v korytě řeky bude sebevraždou a proto jsem byl rozhodnut přistát na vrcholky stromů. Jen co jsem se takto rozhodl, motor škytl, pak podruhé. Snažil jsem se mu pomoci ubíráním a přidáváním plynu, škytal dál. Tak jsem to zkusil přepínáním magnetů, chvíli se zdálo, že to pomáhá. Ale za pár okamžiků to bylo ještě horší, motor přestal táhnout. Nezbylo mi nic jiného, než potlačit letoun, abych udržel rychlost, udělat zatáčku vpravo od řeky a skalisek a hledat kus stejně vysokého smrkového lesa. Výšky rapidně ubývalo. Asi ve výšce třiceti metrů jsem přece jen udělal ještě poslední pokus a energicky jsem vrazil motoru plný plyn. A ejhle, motor vystřelil do výfuku, zakouřil a rozběhl se na plné obrátky. To jsem si zhluboka vydechl a doháněl své přátele!

Dál už let probíhal celkem klidně. Když jsme byli již jen 7 až 8 km od rumunských hranic, velitel roje dal znamení na přistání - naposledy na polském území. Na naše otázky velitel odpověděl, že musíme počkat na pozemní sled. To byla docela uspokojujivá odpověď. Víc jsme o tom nemluvili. Ihned po přistání (bylo kolem dvanácté hodiny) jsme letouny zarolovali k lesu. Objevil se tam hned hajný, jenž nasekal větve, kterými jsme zatažené letouny pěkně zamaskovali a pak jsme odešli do velkostatku na oběd. Tam nám dali pouze vodu do dvou umyvadel na umytí a řekli, že žádné jídlo nemají. Tak jsme si všichni pouze umyli ruce.

Ve skupině byli se mnou ještě dva Češi, Zdeněk Bachurek a Miroslav Havlíček. Ostatní byli Poláci. Při odchodu ze statku jsem na Bachurka promluvil česky, což uslyšela paní domu a překvapeně se zeptala: „Vy nejste Poláci?“ Řekl jsem jí, že Češi jsme tři. Okamžitě to sdělila svému muži. Vyšlo najevo, že oba už jako manže-

lé kdysi po první světové válce pracovali někde na Plzeňsku a naši lidé se k nim prý chovali skvěle a proto na Čechy vzpomínají jen v dobrém. Hned nám dali pořádné krajíce chleba a k tomu kus tvrdého domácího tvarohu z homole. Rozloučili jsme se, poděkovali a kráčeli za našimi Poláky. Rozdělili jsme jídlo a šli k lesu k našim letadlům. Večer se opakovala stejná historie - dvě umyvadla vody na umytí rukou pro všechny, a pro tři Čechoslováky krajíce chleba a natvrdo vařená vajíčka.

Pozemního leteckého sledu jsme se toho dne nedočkali. Na noc jsme si rozdělili hlídky u letadel. Já měl první hlídku do 24. hodiny, protože jsem měl vojenskou pistoli, kterou jsem si odvezl s sebou z Piešťan 7. června 1939 i s kompletní leteckou výstrojí, kterou jsem od Dęblinu měl stále ještě v letadle.

Po půlnoci mě na hlídce vystřídal Bachurek a Havlíček. Spali jsme ve stohu slámy. Ráno kolem šesté hodiny jsme se vzbudili a byli překvapeni tak hustou mlhou, že nebylo vidět ani na deset metrů, sotva jsme našli cestu do statku.

Náhle za námi vpadl do domu Polák - dělostřelecký rotmistr - a křičel zplna hrdla: „Přátelé, zachraňte se, jsou tu bolševici, utíkejte!“ Poláci samozřejmě na nic nečekali a ztratili se, jako by se propadli do země, takový měli z Rusů strach. Já zůstal klidný, protože už jako student jsem s nimi sympatizoval. Převzal jsem v klidu proviant, vypil hrnek mléka, poděkoval za péči o naše žaludky a vykročil do mlhy. Za rohem budovy jsem zase narazil na onoho dělostřelce, který tak zpanikařil, že vůbec nevěděl, co má dělat. Stále vykřikoval, že jsou tam bolševici. Já mu zase tvrdil, že to nemůže být pravda, protože Rusové nevyhlásili válku a tak to mohou být pouze polské tanky, co viděl. Němci to také nemohou být, pro ně je to příliš daleko, aby zvládli tu velkou vzdálenost. A tak jsem kráčel směrem k lesu, kde jsme měli zamaskovaná letadla. A skutečně jsem narazil na koleje, které zanechaly tanky a také bylo cítit naftu. Když jsem byl u stohu slámy, uslyšel jsem, jak někdo volá: „Pane Gablech, počkejte!“ Pár kroků ode mne stáli kpt. Chrniewicz a prap. Hoffmann, kteří předtím utekli ze statku. Ptali se, co si o té věci myslím. Opět jsem ujišťoval, že není možné, aby to byly jiné než polské tanky. Poláci se nechali přesvědčit a společně jsme kráčeli k letadlům. Po chvíli jsme zaslechli hlasy, po pár sekundách jsme zjistili, že se vracejí z hlídky Bachurek a Havlíček.

Rozdělili jsme se všichni o jídlo a pokračovali k lesu. Kráčeli jsme v jetelišti. Vpravo byly brambory a vlevo kukuřice. Byli jsme tak zabráněni do hovoru, že nás ani nenapadlo pozorovat okolí. Tu najednou zahřímá mohutný hlas: „Ruki v věrch!“ A následovalo vyzvání k odhození zbraně. Nevím, jak to zapůsobilo na ty druhé, ale já jsem zapomněl dýchat, s rukama v kapsách dlouhého leteckého koženého pláště. Po několika sekundách se ruská výzva opakovala. Teprve potom mi to začalo myslet, podíval jsem se vlevo na kukuřici, kde jsem spatřil dva tanky s pohyblivými se kulomety, a vpravo také dva tanky. Zprvu jsem si myslel, zda by byla možnost hodit s sebou na zem a odpálit se do bezpečí. V tom se vyzvání opakovalo potřetí, cvakla pojistka pistole, ke každému z nás přiskočil jeden rudoarmějce a prošacoval nás od hlavy až k botám. Otálení se mi málem nevyplatilo

a měl jsem co dělat, abych levou rukou vymrštil vzhůru a pravou, kterou jsem měl stále v kapse na pistoli, jemně vytáhl a pistoli upustil na zem. V tom okamžiku ke mně přiskočil vyzývatel a zahromoval, zda jsem rozuměl. Pochopitelně jsem přisahal, že jsem nerozuměl.

Takto jsem byl 18. září 1939 zajat Rudou armádou. Předtím, za pobytu v Polsku, jsem si ani neuvědomoval (myslím, že ani ti ostatní z osmi Slováků a třinácti Čechů, kteří jsme byli smluvně přijati k polskému letectvu), jak přátelsky se k nám Poláci chovali. Dobře, ba vybraně nás stravovali, pokud jsme byli v Dęblinu na letišti. Důležité bylo i to, že nás zvali do rodin. Nebýt tesknosti po domově, ani bychom nevěděli, že jsme v cizině. Práce i zábavy jsme měli dostatek. Za slunného počasí jsme se koupali na plážích při soutoku řeky Wieprz s Vislou. Dokonce jsme si mohli vypůjčit lodičky. Byla tam také letní restaurace, kde se na parketu tancovalo jen v plavkách. To jsem doma nezažil. Přestože jsem byl ve společnosti děvčat nesmělý, seznámil jsem se tam s Jadwigou, dobrou kamarádkou. Později jsem se dověděl, že při bombardování Dęblinu přišla o život.

V SOVĚTSKÉM ZAJETÍ

Jako chlapec jsem slyšel od starých legionářů: „Musíš se snažit bojovat tak, aby ses dostal do zajetí, protože tak máš šanci přežít válku“. Tuhle zásadu jsem neuznával, neodpovídala mé povaze. A když jsem se do zajetí skutečně dostal, stal se ze mne jiný člověk. Cítil jsem, že to už nejsem já, byl jsem nespokojen sám se sebou. Proč? To je jednoduché! Ztratil jsem domov, vlast, příbuzné a všechny kamarády. Stal jsem se naprosto omezeným, nesvobodným člověkem, pouze číslem v evidenčním listu.

Ztráta svobody, a pro letce zvlášť, je něco, co se těžko dá popsat. Letec je člověk zvyklý hledět na svět z výšky, má pocit naprosté svobody a zajetím svou přirozenost ztrácí, je nikým! Všechny ideály, pro které jsme se učili létat, se obrátily v nic. Vysněný boj za svobodu národa pro mě a mé kamarády Zdeňka Bachurka a Miroslava Havlíčka skončil dříve, než jsme mohli dokázat, že jsme šli dobrovolně do neznáma, abychom před světem dokázali, že naše vlast vychovala dobré syny, ochotné za ni bojovat. Takové byly moje pocity hned od začátku zajetí.

Vrátím se ke kritickému momentu zajetí, kdy ke každému z nás přiskočil rudoarmějce a prošacoval nás od hlavy až k patě. Kapsy jsme museli obrátit naruby a všechny osobní věci odložit na zem. Byl mi odebrán zápisník letů, břitva a pilotní letecký diplom. Tyto předměty jsem už nikdy nedostal zpět. Potom nastalo zjišťování našich osobních dat včetně údajů o rodičích a jejich majetkových poměrech. Uvedl jsem přitom trochu neprozřetelně slovenskou národnost, aniž bych si dovedl představit, že mi to v budoucnu způsobí nesnáze.

Když už Rusové měli naše nacionále, začali jsme být zvědaví. Dotazovali jsme se, co s námi bude. Bachurek uměl slušně rusky, v Užhorodě totiž chodil do gymnázia, kde

byla povinná ruština, a tak dělal tlumočníka. Na všechny dotazy nám velitel tankové skupiny říkal: „Ano, ano, po prošetření vás pustíme za hranice a můžete si jít, kam budete chtít“. Přes všechny sliby jsem si v zajetí odkroutil něco málo přes dva roky.

K večeru nás naložili na tanky a odvezli do nedalekého městečka Horodenky do okresní věznice. Tři dny jsem nedostal napít a najíst. Za pár dní, 21. září, nás přestěhovali do místní tělocvičny. V noci někdo dovnitř hodil granát, který usmrtil mnoho zajatců. Zvenčí bylo také slyšet značnou střelbu. To prý řádili ukrajinští nacionalisté, jak nám sdělili rudoarmějci, aby nás uklidnili.

Asi po čtyřech dnech nás v počtu asi 700 mužů naložili do nákladního vlaku (50 na jeden vagon) a jeli jsme do místa zvaného Podvoločiska, kde nás ubytovali v počtu 20 až 30 tisíc zajatců v místním kolchozu. Některé ve stájích, většinu pod širým nebem. Odtud asi po týdnů nás začali vyvádět na silniční práce do okolí města „N“. Chodili jsme pěšky, rozdělení do brigád po 20 mužích.

Po 14 dnech nás opět naložili do vagonů. Cestovali jsme dlouho, až do krivorožské oblasti. Zde, poblíž dolů v Marganči, nás ubytovali ve zděných domech. Opět nás rozdělili do brigád a vodili na práce do dolů, kde se pracovalo na tři směny. Práce to byla velice těžká a pro nás nezvyklá. V některé šachtě se vyskytovala voda a sklouzla-li člověku noha, měl plné polobotky vody a kalhoty mokré po kolena. A jiné boty jsem neměl.

4. března 1940 byl pro mne nezapomenutelný den, protože ode mne odloučili Z. Bachurka a M. Havlíčka do neznáma a já zůstal sám samotinký mezi Poláky. Teď se mi nevyplatila, jak jsem si vykombinoval, moje pravdomluvnost ohledně slovenské národnosti. Ale nemohl jsem předem vědět, že Slováci povodou protisovětskou propagandu a politiku a dokonce Sovětskému Svazu vypovědí válku.¹⁴⁾ Bachurka a Havlíčka odvedli, jak jsem se dověděl později v Anglii, ke skupině podpolukovníka L. Svobody, který shromáždil všechny Čechoslováky, kteří utekli z domova, aby se zúčastnili války proti Hitlerovi.¹⁵⁾

Přišel květen 1940 a my se zase stěhovali vlakem. Cesta byla nesmírně dlouhá a velice namáhavá. Jeli jsme přes Kyjev, Charkov, Moskvu, Gorkij, Kirov a Kotlas za polární kruh, kde nás potom rozdělávali do různých táborů v povodí řek Dviny a Pečory. V každém táboře bylo 650 až 750 zajatců. V létě jsme pracovali na 6 až 7 km vzdálené stavbě železniční dráhy ve směru do Uchty a Vorkuty. Od konce měsíce května zde byly poměrně vysoké teploty a hejna komárů znepříjemňovala život. Vlezli člověku pod nohavice, za košili, ba i do úst. Horší období pak nastalo začátkem července, kdy se komáři najednou vytratili a na jejich místo nastoupily drobné mušky, které byly skoro neviditelné. Člověk viděl pouze jejich mraky. Proti těmto potvůrkám nebylo žádné ochrany, ani husté sítky, které se navlékaly přes hlavu a končily na ramenou. Mušky vnikaly do úst, do nosu i do uší. Byl jsem oteklý na tváři a na šíji, kterou jsem měl mohutnější než hlavu. Bylo to k uzoufání. Těšili jsme se na podzim, už jen proto, že se té havěti zbavíme.

Zima začínala koncem října nebo začátkem listopadu. Přechody mezi jednotlivými obdobími roku jsou v těch končinách neznatelně krátké, pouze pár dnů.

A náhle nastane prudká zima se spoustou sněhu s mrazy přesahujícími mínus 40 stupňů. Když klesla teplota pod 40 stupňů, nemuselo se chodit do práce. V táboře byl klid! Venku člověku mrzla pára u huby, jak se lidově říká.

Bydleli jsme v dřevěných barácích. Byly to vlastně sruby z tesaných jehličnatých klád. Každý takovýto barák měl vždy dveře na obou koncích. Byla tam dvě topeniště, zhotovená z vyřazených vagonků, kterých se používalo při stavbě železnice. Vagonek se obrátil kolečky vzhůru, ve hřebenu se vykrojil kulatý otvor a do něj se nasadila kouřová trouba. Do takto zhotovených kamen se vkládala až jeden metr dlouhá jehličnatá polena, buď rozštípená, nebo celá, byla-li slabší. Takže pokud jsme byli v barácích, zimou jsme netrpěli. Horší to bylo s vodou, protože všechny prameny, z kterých se odebírala voda, zamrzly. V takovém případě se jezdilo se sáněmi, taženými jedním koněm a v okolí tábora se sbíral sníh, který se v kuchyni rozpouštěl.

Pracovali jsme v tajze. Kácely se jehličnany. Každý poražený strom se oklestil, větve se musely spálit (jinak se práce vůbec nezapočítala), kmeny pořežat a uložit do figur (plnometrů). To vše se započítávalo do normy, které byly hodně tvrdé. Já svou normu nikdy nesplnil. Byl jsem na to fyzicky velmi slabý. Nejvíce se mi podařilo splnit 60%, ať jsem se snažil sebe více. Podle plnění se také přidělovala také strava. Kdo nesplnil, dostal na den pouze 300 g chleba a asi 3 dcl převařené vody bez soli a tuku. Kdo měl štěstí, našel v této „polévce“ asi 10 zrníček ovsa. Byl jsem věčně hladový.

Později, když vedoucí brigády viděl, že ať se snažím jakkoli, normu nejsem schop splnit, přidělil mi jednoho kočárového koně se sáněmi. Byl jsem nadšen, protože od dětství jsem miloval koně. Byl to krásný kočárový vraník. Zřejmě si byl vědom své krásy a hodnoty, protože odmítal táhnout jakýkoli náklad. Ráno se zapřahalo v 7 hodin a jelo se ve „štrůdlu“ na příkázané místo, kde se nakládaly kmeny jehličnanů a svázely se na pilu 2 až 3 km vzdálenou.

Schválně jsem svého vraníka kšíroval pomalu, abychom z tábora vyjeli poslední, to abych si ho vyzkoušel. Když byl zapřažen do saní, otočil hlavu dozadu a pozoroval, zda jsem už nastoupil. Když viděl, že sedím, vyrazil. Vůbec jsem ho nemusel řídit, jel sám, krásným kočárovým klusem. Když dohonil první sáně, vybočil doleva, předjel a tak to pořád opakoval, až se dostal do čela celého konvoje. Tam na místě určení už čekal zaměstnanec pily a určoval, kam kdo má zajet. Můj vraník zůstal stát na místě a nebylo té moci, která by ho přiměla, aby opustil projetou dráhu a vjel do lesa. Přemlouval jsem ho něžnými slovy, šimral proutkem. Nedal si říct. Pak se tam objevil brigádýr. Zkusil to s ním po dobrém, pak po zlém, potom ho začal bít silným klackem hlava nehlava. Já vraníka bránil, ale dostal jsem vynadáno, že jsme „odkažcí“ oba dva. Potom si brigádýr zavolaal na pomoc několik chlapů a snažili se milého vraníka odsunout z dráhy do lesa, ale ani krok neudělal. Raději se nechal povalit do sněhu, ale do lesa nevjel. Nebudete věřit, ale ten kůň vydržel ležet ve sněhu až do dvanácti hodin, kdy zahoukala siréna na pile. To byl čas krmení koní. Jakmile uslyšel tento signál, vyskočil, oklepal se, podíval se dozadu, zda sedím na saních a vyrazil k táboru, kam jsme samozřejmě

mě přijeli první. Odpoledne se opakovalo totéž co ráno. Tyto příhody trvaly celý týden. Potom se vraník z tábora vytratil, už jsem ho neviděl. Snad ho odeslali jinam a zařadili podle profese!

Přidělili mně starou hubenou kobyly - šimlu. Ta byla pravý opak vraníka. Dříč. Utáhla plně naložené sáně. Když to bylo někde trochu do kopečka a byla se silami u konce, padla na přední kolena a tím způsobem pokaždé vyjela. Bylo mi ji velice líto, protože jí moc nakládali.

Zima skončila, nastalo jaro a tím také skončily práce v lese. Nasadili nás opět na výstavbu železnice. Na těchto pracích to přece jenom bylo výhodnější, i když zde také platily normy. Odpadlo nám totiž namáhavé ploužení se ve sněhu, mokru a zimě. Na trati bylo sucho.

Jednoho krásného dne, 23. června 1941, nás na pracovišti začali popohánět, abychom ukončili práci, pokřikovali, abychom si sbalili nářadí a své osobní věci a honem, honem do tábora. Bylo to pro nás překvapení, protože když se něco v takové rychlosti dělalo, pokaždé nás někdo „šibovali“. Na dotazy kam a proč, nám nikdo neodpovídal. Zase nás navagonovali a jeli jsme a jeli, až jsme dorazili na místo soustředění, asi 40 km jihovýchodně od Moskvy, kde shromažďovali polské zajatce a začínala se utvářet polská armáda, na čemž se dohodly vlády SSSR a polská exilová vláda v Londýně.¹⁶⁾

Shromažďování zajatců trvalo několik dnů. Najednou začal v táboře šum - rozkřiklo se, že je shánka po letcích. Než jsem se dostal do kanceláře důstojníka, pověřeného reorganizací, byl jsem zapsán v pořadí jako 199. a oni potřebovali 200 letců! Měl jsem tak velikou radost, jak veliký byl 18. září 1939 smutek!

Odvedli nás na nádraží, vlakem nás vezli do severského přístavu Archangelsk. Cestou jsme potkávali množství vlaků osobních i nákladních, vracejících se z Leningradu. Transportovali vojáky a to většinou samé raněné a nemocné. Do Archangelska jsme při jeli buď 18. nebo 19. září 1941. Hned první den jsme pozorovali letecké souboje nad Archangelskem.

Ubytování jsme byli ve staré škole. Ihned po odložení svých osobních věcí se začaly mezi námi utvářet skupinky a přes zákaz vedoucího transportu jsme odcházely do města. Všichni jsme se už cítili svobodní a žádné rozkazy ani prošení jsme nebrali na vědomí. To víte, po dvou letech! Ve městě jsme se potkali s anglickými i francouzskými letci a dokonce s anglickými námořníky. Zde jsem poprvé vyzkoušel své školní francouzské konverzační znalosti a k svému údivu jsem se domluvil. Měl jsem radost a už mne bavil život! Byl mezi námi Polák a ten uměl anglicky. Od námořníků se dozvěděl, že Angličani budou brát na palubu 200 lidí. Uhodli jsme, že to budeme my. Bylo jasné, že pojedeme do Anglie! Pocity méněcennosti byly pryč. Byl jsem hrdý a měl v sobě lásku a přízeň pro všechny lidi dobré vůle. Byl jsem přesvědčen, že opět budu létat a tak plnit cíl, pro který jsem uletěl z Piešťan. Skončily dva roky zajetí, nesvobody a ponížení.

NA MOŘI

25. nebo 26. září 1941 nás dovedli do přístavu a po dosti dlouhém čekání a odbavování různých formalit nám dovolili nastoupit na velikou osobní loď, na které prý také cestoval americký velvyslanec s rodinou. Povíдалo se, že vezou zlatý poklad. V pozdních hodinách jsme zvedli kotvy a pomalu vyplouvali z přístavu. Na otevřeném moři se k nám začaly připojovat různé bitevní lodi: křižníky, torpédoborce, minolovky a jiné, které obyčejný suchozemec ani nezná. Napočítal jsem jich kolem třiceti (za to číslo ovšem neručím, protože uvedené lodě byly v neustálém pohybu a měnily své pozice). Pořád jsem viděl blikání signálních lamp a vyvěšování různých praporků. Až po nějaké hodině jsem si uvědomil, že je válka a my plujeme ve válečném moři. Každý z nás dostal přidělen záchranný pás, který jsme museli mít neustále u sebe. K večeru najednou začaly vyzvánět všechny zvonky a ječet sirény - to byl letecký poplach. Letadla žádná vidět nebylo pro nízké mraky, ale slyšeli jsme je docela zřetelně. Měli jsme štěstí, neobjevila nás. Během 10 až 15 minut byl konec poplachu. Ale za dalších 30 minut byl vyhlášen další poplach, tentokrát ponorkový. Nastalo skutečné rodeo, ale byla v tom také krása, jak určité lodě neustále měnily své pozice - ty, které byly vpředu, se náhle ocitly vzadu a ty, které byly vpravo, objevily se během krátké doby vpředu a takto se to měnilo pořád. Podívaná trvala 20 až 30 minut. Pak zase nastal zdánlivý klid a dali nám rozchod. Ale ještě jsme nestačili dojít ke kajutám, byl tu nový poplach. Zřejmě přístroje zaregistrovaly pod naší lodí ponorku, která během poplachu zachovala klid a pak se zase ozvala. Byl jsem překvapen pohotovostí námořníků, jak bleskově dovedli vrhat hlubinné pumy. K naší veliké lítosti žádnou ponorku neulovili.

Po několika dnech jsme připruli ke Špicberkám, kde jsme přenocovali a námořníci něco překládali. Nocovali jsme samozřejmě na palubě. Brzy ráno jsme vypluli. Plavba to byla velice dramatická, kvůli těm věčným poplachům, ponorkovým i leteckým. Několikrát se Němcům podařilo konvoj objevit a to pak bylo moře i oblaka v jednom ohni. Kdyby člověk neměl pod nohama palubu, nevěděl by, zda je v oblacích neb na moři - připomínalo to peklo.

Protože po dvou letech jsem byl zesláblý a jen nedostatečně oblečený, cítil jsem hroznou zimu. Při každém poplachu jsem si myslel, že jestli nás potopí, nebudu se vůbec zachraňovat, vykoupání v Severním ledovém moři bych ani při nejlepší vůli nemohl přežít. A od této plavby vůbec moře nemám rád. Vždy jsem si přál zemřít na zemi, rozhodně ne v moři.

Před tím, než jsem poznal moře, obdivoval jsem námořníky, líbily se mi jejich uniformy. Tady jsem se ale přesvědčil, že služba u námořnictva je náročnější a také nebezpečnější než kterákoliv jiná.

Z popisované strastiplné plavby mám přece i jeden krásný zážitek. Dva až tři dny před cílem jsme předjížděli celých 24 hodin nevidané množství velkých tresek. Tato ryba dosahuje délky až 125 cm. Krásně je bylo vidět vždy na hřebenech každé vlny.

Byla to nádherná podívaná, zdálo se, že je někdo vyhazuje na hladinu a stahuje zpět, jako při hře na schovávanou.

Asi po 14 dnech, vyplněných denními a nočními poplachy a střídáním se ve službě u protiletadlových kulometů, jsme připluli do nejsevernějšího britského přístavu Scapa Flow na Orknejských ostrovech, kde jsme také jenom přenocovali a po ránu opět pokračovali v plavbě. Bylo slunečné ráno, s údivem jsem pozoroval mořské útesy, podobné starověkým hradům a chrámům. Ještě musím podotknout, že ubytování na lodi bylo skvělé. Kabinu jsem měli každý sám pro sebe a denně se každý mohl vykoupat v teplé vodě, i když se jí muselo šetřit. Podle instrukce se mohla napouštět asi tak do výše kotníků, bylo to označeno černým kroužkem. Na vykoupaní to bohatě stačilo. A ještě důležitější bylo, že jsme měli třikrát denně teplé jídlo. Bylo ho sice málo, s ohledem na naše zdraví, ale bylo skvělé a libovali jsme si moc.

Od doby, co jsme opustili přístav Scapa Flow (zde, jak známo, Němci potopili anglickou bitevní loď Royal Oak¹⁷⁾), bouřky, vlnobití a všechny mořské nepříjemnosti rázem jakoby vymizeli. I námořníci se zdáli být klidnější. Asi to bylo tím, že pluli blízko domácího pobřeží, kde byli pod ochranou vlastního letectva i pod ochranou pobřežního dělostřelectva.

Konečně 13. října 1941 jsme přistáli na západním pobřeží Velké Británie. Nejsem si jist jménem onoho přístavu. Tenkrát mi to také bylo jedno, anglicky jsem neuměl ani jediné slovo, abych se mohl zeptat. Utkvělo mi v paměti slovo Kirkham, jestli to bylo jméno přístavu, nebo tábora, kam nás odvezli, to nevím.¹⁸⁾ Pamatuji jen, že to bylo k večeru.

VE VELKÉ BRITÁNII

V přístavu nás přivítali dva polští a jeden anglický důstojník. Prožívám znovu ten okamžik, kdy jsem si přišpendlil československý odznak polního pilota-letce a hlásil polskému plukovníkovi, že jsem Čechoslovák a prosím, aby zařídil moje převedení k našemu letectvu. (Zmíněný pilotní odznak se mi podařilo dodnes uchovat. Vedle nich ještě opatruji letecké hodinky s nápisem „majetek vojenské správy“ a s číslem 1255. Připomínají mi mého dobrého kamaráda des. Josefa Štěpána, který byl jejich nositelem až do své tragické smrti. Za mobilizace roku 1938 v blízkosti Žiliny v horách havarovaly dva letouny Š-328 a v nich zahynuli: des. Josef Štěpán, ppor. Zajíc, čet. Vojta Polakovič a ppor. Rychter. Havarii zavinila mlha a nízké mraky).

Z přístavu nás okamžitě dovezli auty do nejbližšího leteckého tábora, kde nás okamžitě svlékli donaha, všechny naše věci spálili, ostříhali nás dohola, nahnali pod sprchy a namazali mastí proti svrabu. Po této asanaci nám dali čisté prádlo a oblékli nás do leteckých uniforem. Zase jsem byl letcem!

Právě 28. října 1941 mi Poláci přidělili anglického seržanta, mluvícího náhodou francouzsky a ten mě odvezl vlakem do Londýna a tam mne předal na československém leteckém inspektorátě.¹⁹⁾ Tam se velice divili, že mne vidí, protože pro ně

jsem byl nezvěstný, nejspíš mne považovali za mrtvého. Přidělili mi jednoho desátníka, aby mi opatřil nocleh a odvedl na oběd do „Českého klubu“. Jako první z našich letců si mě všiml sgt/pilot Bohouš Jaroš, zvaný Suchar. Ten se mi věnoval celé odpoledne i kus večera. Toho dne jsem se i rozbrečel, když jsme poslouchali české rozhlasové vysílání a uslyšel jsem po dvou letech naši státní hymnu navíc pod dojmem z toho, že jsem mezi svými.

Kolem 21. hodiny jsem se rozloučil, že půjdu spát. Než jsem se ale dostal do postele, zažil jsem nepříjemné dobrodružství. Jen jsem ušel několik set metrů, byl ohlášen letecký poplach. Zastavil jsem se pod sloupy jedné velké budovy a čekal na konec poplachu, který skončil asi po půl hodině. Poplachem jsem byl tak dezorientovaný, že jsem si popletl směr, ve kterém jsem měl zajištěný nocleh. Zpanikařil jsem a chodil jako v labyrintu. V zoufalství jsem se posadil na schodiště jedné budovy, zapálil si cigaretu, doufaje, že se někoho zeptám. Pak jsem si uvědomil, že anglicky neumím a zpáteční cestu do klubu neznám. A ke všemu - neměl jsem vůbec žádné doklady. Začal jsem se strachy potit a opět si sedl a zapálil cigaretu.

Po chvilce jsem se zvedl a opět začal hledat vytoužený dům. Musím připomenout, že žádné světlo nesvítilo, všude bylo nařízeno zatemnění. Konečně se mi zdálo, že jsem hledaný dům našel. Domovní dveře byly otevřené, stoupal jsem opatrně po schodišti a odpočítával podlaží. Zdálo se mi, že už jsem dosti vysoko a začal osahávat dveře svého domnělého pokoje a otevřel jsem. Nato se ozvalo mužské hromové zařvání, rozsvítla se baterka a dotyčný se vrhl po mně. Stačil jsem si ještě všimnout ženy v posteli. Hnal jsem dolů po dvou, třech schodech až k domovním dveřím. Jakmile nastal klid, znovu jsem s velikou obezřetností stoupal nahoru. Na každém podlaží jsem si rozsvítil zápalku. Než jsem objevil svůj pokojík, byl jsem úplně vyčerpaný.

Po ránu si pro mne přišel přidělený desátník, odvedl mne na snídani a pak do kanceláře. Zde mi řekli, že pojedu do Wilmslow, kde je „české depo“ (Čechoslovák Depot - Výcviková a náhradní jednotka československého letectva). Desátník mne odvedl na nádraží Euston station, koupil jízdenku a upozornil mě, že v Crew budu muset přestoupit a pak už přímým vlakem až do Wilmslow.

Já vím, ono se to lehce řekne, ale hůř provede, když se nemůžete domluvit. V Crew jsem vystoupil, protože vystupovali všichni cestující. Horší bylo najít správný vlak. Stanice Crew je totiž největší železniční křižovatka v Anglii. Byl tam samý nadchod, samý perón a plno vlaků. Zastavoval jsem každého, hlásil „Stokport“ a ukazoval jízdenku. Každý něco řekl a když viděl, že nereaguji, mávl rukou a šel pryč.

Abych učinil konec tomu martýriu, rozhodl jsem se nastoupit do vlaku, do kterého bude nastupovat nejvíce leteckých uniforem. A volil jsem kupodivu dobře. Ten vlak mě skutečně přivezl do mé cílové stanice. Tam všichni letci vystupovali a já, pro jistotu, vystoupil jako poslední a počkal na peróně, až všichni odejdou. Potom jsem zahlédl leteckou uniformu s červenou páskou a na ní velká písmena „MP“. Osmělil jsem se a vykročil s jízdenkou v ruce a řekl: „Čech“. Reakce byla

okamžitá: „Oh, I see“ Vojenský policista mě vzal pod paži a odvedl do kanceláře. Zvedl sluchátko telefonu a chvíli mluvil. Podíval se na mne a řekl „OK“. Za chvíli přijelo osobní auto a já nastoupil. Po deseti minutách jsme byli ve Wilmslow v táboře RAF. Po více než dvou letech jsem byl mezi svými, cítil jsem se doma. To bylo asi v 21. hodin.

Ve 22. hodin se začali vracet z vycházky chlapci a mezi nimi byli i známí, s kterými jsem se znal z domova. Hned jsem se ptal na Bachurka a Havlíčka. Dozvěděl jsem se, že byli odesláni někam na přezkoušení. Bachurkovi jsem ihned napsal na adresu, kterou mi řekli. Za několik málo dní za mnou Bachurek přijel na pár dnů na dovolenou. Měli jsme spolu mnoho o čem mluvit. Vypravoval, jak jeho a M. Havlíčka odtransportovali ke skupině pplk. Svobody a jak tam žili. Měli docela přijatelné podmínky, které se nedaly srovnat s podmínkami, v nichž jsem žil já. Na práce mohli chodit dobrovolně. Zkrátka bylo o ně postaráno dobře. S M. Havlíčkem jsem se setkal až na podzim v roce 1943.

Dny pomalu ubývaly a já šel před lékařskou komisi. Zhrozil jsem se, když mě postavili na váhu a ta ukázala pouze 45 kg a k dovršení všeho zjistili, že mám ploché nohy, což se komisi nelíbilo a divili se, že mě vůbec vzali k letectvu. Musel jsem je přesvědčovat, že k plochým nohám jsem přišel v zajetí nevhodnou obuví a že obě vady napravím. Skutečně se vše dalo do pořádku. Na váze jsem přibral a nosil jsem po jistou dobu ortopedické vložky.

Nastala však další komplikace - bolest v krajině břišní. K lékařům jsem se bál jít, aby mne nevyřadili z létajícího personálu, protože do létání jsem byl celý žhavý. Až jednoho dne byly bolesti tak strašné, že mne kamarádi odnesli na zádech do táborové nemocnice, kde mi okamžitě vyoperovali slepé střevo.

V nemocnici jsem to ovšem dlouho nevydržel a po čtyřech dnech mě na revers propustili. Dostal jsem 3 týdny zdravotní dovolené, kterou jsem strávil u jedné anglické rodiny. V Anglii bylo zvykem, že rodiny zvaly cizí letce a byly velice rády, když o nás mohly pečovat. Postupem času jsem se seznámil se čtyřmi rodinami. Zvaly mne na víkendy i na dovolené. Pečovaly o mne jako o vlastního.

Začátkem měsíce března 1942 jsem byl odeslán asi na týden na přezkoušení, zda ještě umím létat. Dopadlo to dobře. Vrátil jsem se zpět do českého depa a tam žádal, abych byl zařazen ke stíhačům - to byla touha všech mladých pilotů. Koncem března mne skutečně odeslali do přeškolení střediska. Zde jsem byl mile překvapený, když jsem zjistil, že instruktora mi bude dělat polský pilot, se nímž jsem se znal z polského Dęblinu, byl to moc hodný člověk. Létali jsme společně u jednoho školního útvaru. Vzal si mne do parády a po čtyřech startech a přistáních řekl, že mohu jít na to samostatně. Odmítl jsem s poznámkou, že jsem dva roky nelétal. Zůstal tedy ještě na jeden okruh a pak vystoupil a řekl, že mám letoun „MASTER“⁽²⁰⁾ na jednu celou hodinu k volnému použití. Vytáhl mapu a ukázal prostor, ve kterém se mám pohybovat: „Nepřibližuj se však k městu Bristol, poznáš to z dálky, jsou tam balonové baráže“ (balony upoutané na laněch v určitých výškách jako ochrana proti nepřátelským letadlům). „Jsou tam dělostřelci a hlídají i stíhači. Střílejí bez upo-

zornění!“ Samozřejmě, že jsem byl tak zvědavý, že jsem se za samostatného letu přiblížil k Bristolu na kritickou vzdálenost. Na tom varování skutečně něco bylo. Najednou tu byly dva stíhací letouny HURRICANE.⁽²¹⁾ Oba patřily ke squadroně č. 1, u níž sloužil náš slavný stíhací pilot Karel Kuttelwascher, pocházející z Herlifu u Havlíčkova Brodu. Měl jsem co dělat, abych se stíhací hlídce omluvil máváním křídly a upaloval domů.

Přesně za hodinu jsem byl zpátky nad svým letištěm, celý šťastný, že jsem si zalétal podle své chuti. Přiblížil jsem se nad letiště, abych zjistil, jaká je situace pro přistání a udělal mírný nálet, pak ostrou stoupavou zatáčku doleva. Byla zřejmě dosti ostrá, prudká, protože jak říkají Angličani, dostal jsem „black-out“ (výpadek vědomí z nedokrvění mozku). Letoun se už pak sám dostal do polohy na záda a byl mnou nekontrolovaný. Zajímavé ovšem je, že jsem tuto nenormální polohu cítil. Vnímал jsem, že mám přistát, ale nic jsem neviděl a dělal vše podle nácviku: „Udělat zatáčku doleva, srovnat letoun, vysunout podvozek a přistávací klapky, jít na přistání, držet rovný směr na přistání“.

Doposud to bylo v pořádku, pokud jde o letoun. Já však cítil, že se děje něco nezvyklého. Až najednou asi ve výšce 15 metrů se mi vrátila schopnost vidění. Pak jsem pochopil situaci. Začal jsem vnímat, zachoval klid, přidal plný plyn a stlačil letoun nahoru v poloze na zádech. Když jsem získal patřičnou výšku, úzkost ze mne spadla. Udělal jsem nový okruh kolem letiště a přitom zjistil, že jsem způsobil na letišti úplný zmatek. Všechn technický personál, který opravoval a ošetřoval letouny nedaleko startovací a přistávací dráhy, byl v poklusu. Jistě si uvědomili, že něco není v pořádku a letoun přistává bez kontroly pilota.

Konečně jsem dokončil okruh a šel na přistání. Jakmile se letoun dotkl země, znovu jsem upadl do bezvědomí, stačil jsem však vypnout motor a zablokovat směrové kormidlo a výškovku dotáhnout na maximum. Takto letoun běžel až do ztráty rychlosti. Přišel jsem k sobě, až mnou zatřásl velitel anglické školy, který mne také uvolnil z bezpečnostních popruhů. Doslova mne z letounu vytáhl jako králíka. Jeho první otázka byla: „Co se stalo, seržante?“ Hlesl jsem: „Black-out!“ To bylo vše, čeho jsem byl schopen. Naložil mne do auta a odvezl do své kanceláře. Beze slov nalil dvě sklenice whisky, obrátili jsme je do sebe, nalil podruhé a začal se dotazovat. Snažil jsem se mu co nejvěrněji popsat, jak k události došlo. Samozřejmě, pokud to moje znalost anglického jazyka dovolila. Mezi jiným se zeptal, jak dlouho jsem v Anglii a kde jsem byl předtím. Když jsem mu sdělil, že jsem byl přes dva roky v zajetí, velice se podívoval, že se po necelých pěti měsících na svobodě hrnu do létání, místo abych se pořádně zrekreoval a dostal do lepší kondice. Podle jeho názoru prý potřebuji aspoň dvanáct měsíců léčby. Takto mi nemůže dát doporučení ke stíhačům. Udělali jsme tedy kompromis. Velitel mi dal doporučení k bombardovací squadroně, protože v bombardéru jsou dva piloti, takže je v kritické situaci možnost vystřídat se v řízení.

A tak tedy začátkem měsíce května 1942 jsem byl s dalšími piloty J. Halou, S. Hézou, J. Lazarem, J. Hralou a npor. Fantou odvelen k výcvikovému útvaru 1429⁽²²⁾,

který byl součástí československé bombardovací squadrony 311, umístěné v East-Wretham. Z odvelené skupiny se npor. Fanta a sgt. Josef Hrala na podzim při nočním letu „CROSS-COUNTRY“ (noční orientační let na území Anglie) zabili i s celou posádkou.²³⁾

Můj zdravotní stav se vůbec nelepšil. Naopak po několika lékařských kontrolách zjistili, že trpím vředovou žaludeční chorobou a zánětem žlučníku. Zatím jsem ale létal a trpěl. Nemohl jsem jíst, popíjel jsem jenom čaj a dosti kouřil. Věděl jsem, že mi to neprospívá. Dělal jsem to ze zoufalství a z nerozumu. Byl jsem mladý a věřil, že to všechno zvládnou. I lékaři byli téhož názoru.

Nejhorší to bylo v noci, když bylo všude ticho. Kamarádi spali a já se jenom svíjel a sténal bolestí. Každé ráno mi kluci, kteří měli pokojíky v těsném sousedství, velice vyčítali, že se kvůli mě nevyspali.

Nakonec se kamarádi domluvili, zašli za velitelem špkt. Breitcetem²⁴⁾ a všechno mu vypověděli. Řekli, že nejím, nespím a jenom skučím. Velitel si mne zavolal a vyzpovídal mne. Vše jsem mu pověděl, i o mých nedávných dvouletých útrapách. Jak jsem po příjezdu do Anglie ze začátku jedl dobře, ale po dvou měsících se začaly projevovat potíže a neustálé bolesti. Řekl jsem, že jsem byl na ošetřovně OTU²⁵⁾ a lékař, mimochodem narkoman, mne nazval simulantem a vyhodil mne. Proto už k němu nechci jít. Velitel Breitcetl poté zvedl telefon a zavolal lékaře.

Ten ve své špatné náladě řekl veliteli, že jsem strašpytel a bojím se létat. Velitel se nedal ovlivnit a řekl mu, aby si hleděl léčení letců, a že o tom, kdo je strašpytel, rozhoduje velitel a letečtí instruktoři.

Po této nechutné scéně ihned přijela sanitka a odvezla mne do nemocnice RAF v Rouseby v okolí Stamfordu. Zde jsem si poležel plných šest týdnů. Nic jsem nemohl sníst, ale zato mi dávali denně půl litru mléka, které jsem vypil najednou, pak jsem zalehl a spal okamžitě, jen jsem se položil. A tak jsem to praktikoval celých pět dnů. Spal jsem ve dne i v noci. Byl jsem velice slabý, sotva jsem si došel na toaletu. S tím spaním jsem to tak přehnal, že celých dalších pět týdnů jsem vůbec nezamhouřil oka. To bylo peklo. Nezabíraly ani silné prášky na spaní.

Když mě potom z nemocnice propustili, náš útvar 1429 se právě stěhoval na nové působiště do okolí Birminghamu.²⁶⁾ Pobyl jsem tam jen několik dnů. Odeslali mě na doléčení do Windsoru u Slough, asi hodinu vlakem od Londýna. V té době se zde léčil také známý zalétávací pilot od choceňské firmy „Beneš a Mráz“ Josef Koukal, který utrpěl při výkonu vojenské služby těžké popáleniny tváře a rukou. Byl to velice sympatický člověk a dobrý kamarád.

V městečku Windsor je královský hrad, který je normálně přístupný návštěvníkům, pokud se anglický král zdržuje v Londýně. Poznám se to podle toho, zda je na hradě vyvěšená státní vlajka, což znamená, že král je přítomen a návštěvy se nekonají. Byli jsme se tam podívat, provedli nás po celém hradu s výjimkou královské ložnice, kde prováděli nějaké úpravy.

Koncem listopadu mi ve Windsoru končil pobyt a odcestoval jsem do severní Anglie, kam se zatím do Middlesbrough přestěhoval náš útvar 1429. Odtud jsem byl odeslán na

opětne letecké lékařské prohlídky do Edinborough ve Skotsku. Opět jsem nepochodil. Dali mi poslední tři měsíce na uzdravení, abych mohl být uznán pro výkon letecké služby.

Měl jsem už zlost sám na sebe a v duchu jsem posílal celou lékařskou komisi do horoucích pekel, ale i loučil se s létáním. Celkem vzato, měli stejně se mnou trpělivost a snažili se mě vykurýrovat, ale já už ničemu nevěřil. Chtělo to zkrátka dietní stravu, ale tu jídelny RAF neposkytovaly. Mé choroby hlodaly dál. Ztratil jsem úplně chuť k jídlu a tak jsem se dostal zase na svých 45 kg osobní váhy. A aby se to nepletlo, začal jsem v noci špatně vidět a to byl konec s létáním. Po třech povolených měsících opět v Edinborough lékaři vyjádřili ortel: „To be grounded“! - Vyřadit z létání! Už jsem se přestal bránit, přijal jsem rozhodnutí se svěšenou hlavou. Cítil jsem se být nejnešťastnějším mužem mezi letci. Se slzami v očích jsem se vrátil zase do českého leteckého depa, odložený jako kus nepotřebného předmětu.

České depo v té době sídlilo v St. Athan a tam právě přijel na služební návštěvu plk. Josef Duda, můj bývalý velitel, u kterého jsem nastoupil jako nováček v roce 1936 k 64. letce v Piešťanech. Náhodou jsme se v depu potkali, poznal mne a začal mne zpovídat. Všechno jsem mu vyprávěl od mého odletu z Piešťan až do konce.

Dekorování československých letců polským válečným křížem v roce 1943 v Londýně na polském ministerstvu obrany. Zleva: Ján Lazar, Imrich Gablech, František Vavřínek, Zdeněk Bachurek.

Poklepal mi na rameno a povídá: „Hlavu vzhůru, sokole! Postarám se, abys dostal takovou práci, která se ti bude líbit, budeš spokojen“. A slovo dodržel. Během dvou, tří týdnů jsem byl odeslán do kurzu pro airfield-control (letištní kontrolu).

Letištní kontrola disponovala vozem zvaným karavana, jenž byl pomalován velkými černobílými čtverci. Stěhoval se podle směru větru. Čili vždy se nacházel po levé straně na začátku startovací a přistávací dráhy. K výbavě patřila letecká signální lampa, napájená baterií a signální pistole. Stále spojení s leteckým kontrolorem bylo udržováno pomocí radiofonie a s kontrolní věží přímým telefonem.

Úkolem startéra v karavaně bylo hlídat startující a přistávající letouny, aby při jednom nebo druhém úkonu nedošlo ke kolizi dvou či více letadel. Zdálo-li se mu, že startující letoun je ohrožen letounem přistávajícím, okamžitě namířil signální lampu na přistávající letoun a červeným světlem přímo na pilotní kabinu dával pilotovi zákaz přistání. Když na to pilot nereagoval, pak startér vystřelil červenou signální raketu vlevo od přistávajícího letounu tak, aby nezasáhl letoun. Červená znamenala „Stůj!“ V případě, že kontrolní důstojník musel opustit kontrolní věž, pak řízení letového provozu řídil startér. Stávalo se dosti často, že některý letoun při startu či přistání měl nesnáze, pak zasáhl startér a dával znamení popsáním způsobem. Takto to bylo zařízeno na všech letištích, kde byl velký provoz, a skutečně to výborně fungovalo. Disciplína v každém směru byla přísná a platila pro každého pilota, ať byl v jakékoliv funkci či hodnosti. Nikomu se nic napardonovalo. Stávalo se někdy, že při skupinových startech u některého letounu došlo k poruše, ať už z technických příčin, nebo vinou pilota, pak zasáhl startér a snažil se zabránit neštěstí tím, že upozornil ostatní letouny uvedeným způsobem.

Zvykl jsem si na tuto službu velice rychle a zalíbila se mi. Někdy byla za leteckého provozu velice namáhavá a vyčerpávající, hlavně když přistávaly 3 nebo 4 squadrony a ještě se do toho zamíchaly cizí útvary, které přistávaly pro nedostatek pohonných hmot. Ještě štěstí, že po takových chvílích přicházely zase chvíle klidu.

Když jsem se jednou takto potil na letišti v Ibsley, přiletěl do toho zmatku plukovník Duda. Uviděl mne, odstavil svůj kurýrní letounek za karavanu a vystoupil. Poptal se po mém zdraví a nakonec se zeptal, zda chci do školy pro letecké kontrolní důstojníky. „Ovšem že chci“, odvětil jsem s radostí. To bylo někdy před vánoci roku 1943.

Koncem února nebo začátkem března 1944 mě odeslali do školy, v níž jsem byl do konce června. Po jejím absolvování jsem byl odvelen k letecké kontrole na letiště Coltisholl, na východním pobřeží Anglie-Norwich. Zde jsem sloužil pod dohledem velitele, sympatického anglického squadronleadera, jehož jméno si už nepamatuji. Choval se ke mě spíš jako kamarád a ne jako velitel. Moc jsem se od něj naučil. Získal jsem pro určenou službu sebevědomí. A byla to služba opravdu náročná a odpovědná.

Při své první noční službě, když jsem sloužil sám (kolega onemocněl), jsem zažil velice dramatickou událost. Z večera až skoro do půlnoci byl naprostý klid, jenom se sem tam někdo ozval v radiofonii: proto já i děvčata z WAAF²⁷⁾ jsme byli ospalí. „Waafky“ sloužily po celou dobu se sluchátky na uších. Krátili jsme si chvíle pitím

čaje a kouřením a udržovali se tak v bdělém stavu. Najednou na kontrolním panelu začalo blikat světlo a rozezvučel se bzučák. Přepnul jsem na patřičnou frekvenci a ve sluchátku bylo slyšet volání: „Haloo darry, haloo darry, haloo darry, this is nemo, this is nemo, how do you hear me, over“! (Haló černá stanice, tady je nikdo, jak mne slyšíte?). Hlas byl poměrně slabý, ale srozumitelný. Odpovídal jsem podle předpisu a končil jsem, že slyším slabě, ale srozumitelně. Když bylo takto navázáno spojení, volající letoun prozradil svůj volací znak (např. „černý pes 25“) a žádal třeba přivedení domů. Kontrola mu už také prozradila svůj volací znak. Pak rádiofonická korespondence vypadala následovně: „Halo, zelená žábo, tady je černý pes 25, dejte mi kurs domů, prosím, přepínám“. Kontrola odpověděla: „Halo černý pes, tady zelená žába, vysílejte pro zaměření, přepínám“. Pak už korespondence probíhala stručně a účelně. Letoun pro zaměření vysílal: 1, 2, 3, 4, 5 a od 5 zpět k nule. To proto, aby zaměřovací stanice měly čas zachytit směr, odkud letoun vysílá. Dvě, nebo nejlépe tři zaměřovací radiostanice okamžitě své zaměření předávaly telefonicky kontrolnímu důstojníkovi, který ihned na mapě pomocí provázku nanášel naměřené hodnoty a tam, kde se tyto naměřené směry protínaly, tam se v daném okamžiku nacházel volající letoun. Potom letecký důstojník změřil úhel, který byl mezi letištěm a místem ve chvíli, kdy letoun vysílal pro zaměření. Tento úhel byl kurs, který musel letoun držet, aby doletěl nad letiště, se kterým korespondoval.

I v tomto případě jsem letounu nahlásil změřené hodnoty a požádal jej, aby po třech minutách volal. Ovšem tři minuty neuběhly a „waafka“, poslouchající na příslušné frekvenci, volala, že s letounem ztrácí spojení. Pochopil jsem okamžitě, že letoun letí „reciproce“ - to znamená 180 stupňů směrem od letiště. To bylo nebezpečné, protože místo toho, aby letěl k pevnině, letěl do Severního ledového moře. Štěstí však stálo při nás. Po mnoha voláních nás přece jenom uslyšel a sdělil, že mu vypověděly elektropřístroje a proto nemůže nastavit letový kurs a udržet ho. Čili chyba byla v letounu a ne u nás na kontrole. Ihned jsem mu nařídil kroužit na místě a čekat, až mu pošlu na pomoc jiný letoun, který tam bude za určitou dobu, ať volá každé tři minuty a udržuje tak s námi spojení.

Ihned jsem zavolal na velitelství squadrony a žádal, aby okamžitě poslali do vzduchu jedno mosquito.²⁸⁾ Instrukce že dostane ihned po startu. Během dvou, tří minut se pilot odstartovaného mosquita hlásil a žádal o instrukce. Udal jsem mu letový kurs a výšku a pravděpodobný čas setkání s letounem v nouzi. Po uplynutí předpokládaného času jsem nařídil záchrannému pilotovi, aby vystřelil raketu. Zachraňovaný letoun měl na tento signál rozsvítit polohová světla, jak byl již předem informován.

Setkání obou letadel dopadlo dobře. Mohlo však skončit také katastrofou, kdyby se v těch místech náhodou vyskytl nepřátelský noční stíhač. Jak se přátelské letouny poznaly, zachraňující letoun rozsvítil polohová světla a pomocí nich vedl letoun, postižený technickou závadou. Takto ho přivedl těsně nad přistávací dráhu, kde vedoucí letoun přidal plný plyn, udělal nový okruh a zatím přivedený letoun přistál

bez nesnází a po něm ten druhý. Vše tedy dopadlo dobře. Tak jsem se uvedl do této velice zajímavé a někdy napínavé, těžké a vyčerpávající služby.

Vzpomínám si na další zajímavý případ, který se udál o několik měsíců později na jiném letišti. Byla připravena velká bombardovací akce a počasí, jak už to na ostrovech Velké Británie bývá, bylo proměnlivé. Zvečera před startem bombardérů „rosničkáři“ (meteorologové) sdělili, že kolem 24. hodiny budou nízké mraky a místy i mlha a proměnlivý vítr. A to právě v době, kdy se budou bombardéry vracet na svá domovská letiště. Bylo to v jarních měsících roku 1944, kdy spojenci vysílali nad nepřátelská území svazy, čítající několik set bombardérů. A skutečně, kolem půlnoci se počasí zhoršilo do té míry, že jednotlivá letiště nebyla schopna přijmout ani jediný letoun, natož bombardovací svaz neb svazy. Jediné letiště, které bylo schopno situaci zachránit, bylo letiště naše. Bylo prostornější než jiná letiště, neboť mělo startovací dráhu třikrát širší a dlouhou tři míle. Nacházelo se mezi městečky Margate-Westgate a Ramsgate. Mimo jiné mělo zařízení pro přistání za nepříznivých podmínek. Tento systém se jmenoval „FIDO“.²⁹⁾ Po délce celé startovací a přistávací dráhy bylo nataženo ocelové potrubí, které na vrchní straně bylo dírkované a bylo rozděleno na tři dílce, každý dílec se dal použít samostatně, nebo jako celek. Do potrubí se pomocí čerpadel vhněla nafta pod tlakem. Jeden díl tohoto zařízení směl použít letecký kontrolní důstojník ve službě, na dva díly dávalo povolení velitelství skupiny (Group) a na celé FIDO ministerstvo letectva RAF. S těmito institucemi měl FCO- kontrolní důstojník přímé spojení, které se uskutečnilo během jedné minuty. Spotřeba celého zařízení za provozu byla obrovská - několik set galónů nafty za hodinu. Pokud jsem zde sloužil, celé zařízení jsme ani jednou nepoužili. Pouze dvakrát byla použita jedna třetina. Bylo to velice nákladné a muselo se řádně zdůvodnit, jinak by se kontrolní důstojník mohl vystavit nepříjemnému vyšetřování a přemístění na méně důležité letiště, kde by nemohl nic zkazit, ale byl by odříznut od veškerého dění.

Onoho kritického dne do půlnoci provoz probíhal normálně a klidně. Po půlnoci zavolala meteorstanice, že se valí mlha a nízké mraky, abychom počítali s leteckým cirkusem. A opravdu za chvíli na to se ozvalo volání přes Darky (černou stanici): „Přiveďte mě domů, prosím“. Po zjištění totožnosti, volající dostal letový kurs domů a příkaz, aby se hlásil každé 2, 3 minuty kvůli kontrole. To byl zvyk, aby se náhodou letoun zase neztratil. Chvilí se zdálo, že všechno bude zase probíhat normálně.

Najednou začal poprask v rádiofónii: „Haló, modrá žábo, tady je vedoucí Tygr 21, přiveďte mě domů“! Vedoucí Tygr 21 dostal kurs domů a všechna jeho čísla dostávala pořadí jedno za druhým, jak se hlásily. Ke každému číslu se také hned udávala výška, ve které musí kroužit, než na něj dojde řada na přistání. Všechny instrukce se dávaly kódované. Např. „Angels one“ znamenalo dejme tomu 300 stop, „Angels two“ 2 600 stop apod.³⁰⁾ A tak si kontrolor stavěl všechny letouny pěkně nad sebe, aby zabránil kolizi ve vzduchu nebo i na zemi. Vše by probíhalo hladce, kdyby nezpracoval šotek. Najednou se přihlásil letoun, žádající prioritní přistání. A těch, bohužel, bylo hodně. Do toho zmatku najednou zařval, opravdu zařval:

Imrich Gablech (vpravo) v uniformě RAF v Anglii (Margate) v roce 1945.

„Hořím“! Druhý zase: „Mám na palubě těžce raněné“! V takovém případě všechna stanovená pořadí se na příkaz kontrolora posouvala dozadu o tolik míst, kolik výjimek kontrolní důstojník povolil letounům v nouzi. Vyřešil to jednoduše příkazem všem letounům, aby čekaly až do odvolání.

Přistávací dráha byla rozdělena světly, zabudovanými v dráze a viditelnými pouze, myslím, pod úhlem 30 stupňů. Mohl je vidět jen pilot, jdoucí na přistání. Bylo to opatření proti nepřátelským letadlům, protože z výšky světla nebyla vidět. Světla zelená-zelená, označovala prostor pro „zdravé“ letouny. Zelená-oranžová zase pro letouny s určitou závadou, aby v případě vadného vybočení měly dostatek prostoru pro vyrovnání směru. Kombinace oranžová-červená byla používána pro letouny ve smrtelném nebezpečí, např. hořící, nebo s raněným pilotem, vadným řízením apod. Pokud letoun hořel,

kontrolní důstojník okamžitě vysílal hasicí vůz, jehož četa byla oblečená do azbestových obleků, vybavená traktorem, řetězy, které byly ukončeny háky. Jakmile hořící letoun dosedl a kousek vyběhl, hasiči hodili na hořící letoun háky a okamžitě ho odtáhli mimo přistávací dráhu a uvolnili ji tak pro další letoun v nouzi. Na místě byl samozřejmě připraven lékař se svým zdravotnickým personálem pro první pomoc.

Kritické noci se nám pomocí jednoho dílu popsaneho naftového zařízení podařilo za jedinou hodinu dostat na zem stovku čtyřmotorových bombardérů. Vše dopadlo dobře, nikdo se nezabil a ranění to všichni také přežili, jak jsme se později dozvěděli od lékařů.

Vylíčením mé jediné noční pracovní hodiny jsem se snažil podat obraz, jak letová kontrola pracovala a co všechno se tam odehrávalo. To jsem se ještě nezmiňl o leteckých posádkách, které se vracely po těžkých nočních akcích a byly fyzicky, duševně a nervově naprosto vyčerpány. Jako pilot jsem to s nimi všechno prožíval. Věděl jsem, jak se každý z nich těší z toho, že zase přežil jednu akci. A jakou hrůzu prožíval a cítil, když na přátelském území a třeba na vlastním letišti se posádka

letounu ocitla v nebezpečné situaci, ať už z příčiny špatného počasí, nebo závady. Každý se v duchu modlil, aby přistání dopadlo dobře.

Na tomto letišti jsem se dočkal dlouho očekávaného dne vítězství! Kdo nežil několik let v době války mimo domov, mimo vlast, nedovede si představit, jak může člověk zmírat touhou po domově a po návratu.

A víte, jak nám bylo, když jsme v rádiu slyšeli volání pražského rozhlasu o pomoc? Tekly nám slzy i nervy, že nemůžeme být doma a podílet se na osvobození. Teprve 2. srpna jsem měl to štěstí a přiletěl jsem do pražské Ruzyně s naší leteckou posádkou na letounu LIBERATOR.³¹⁾

Byl jsem doma a šťastný, přesto že do rodného kraje jsem to měl ještě přes 400 km. Na návštěvu k rodičům jsem se dostal až po měsíci, kdy se moje služba trochu zklidnila a měl jsem zprávu, že doma je všechno v pořádku.

I. Gablech před odletem z Velké Británie v roce 1945.

ZÁVĚREM

Považuji za svou kamarádkou povinnost zmínit se o osudech svých sedmi přátel, kteří se mnou odletěli z Piešťan dne 7. června 1939 do Polska, kde jsme společně žili i pracovali na letišti Dęblin až do 1. září 1939.

Od tohoto dne, kdy jsme byli rozděleni do různých skupinek, jsem se už s nimi na polském území, vyjma Jána Lazara, nesetkal. S Lazarem jsem byl pak opět na pomocném letišti u Parczewa, odkud nás tři piloty, Taudyho, Bachurka a mne vyslal kpt. Chrniewicz autem zpátky do Dęblinu.

Svůj příběh jsem už popsal. Nevěděl jsem, že kpt. Chrniewicz po našem odjezdu vyslal ještě druhé auto, v kterém cestovali další naši piloti. To jsem se dozvěděl až z hlášení, které napsal Ján Lazar v Anglii pro naše MNO v Londýně roku 1941. V uvedených dvou hlášeníh (jejichž opis mám k dispozici) Lazar v zásadě popisuje události stejně, nebo skoro stejně jako já. Pochopitelně detailní rozdíly tam jsou.

Nyní již krátce k sedmi kamarádům:

- 1) J. Lazar si odlétal válku u naší 311. squadrony. Vrátil se v roce 1945, demobilizoval a odcestoval za zaměstnáním do Afriky, kde zemřel asi v letech 1984 - 1985.
- 2) Josef Hrala se zabil s celou leteckou posádkou 13. října 1942 při cvičném letu u Church Broughton jako člen No 27 OTU.
- 3) František Knotek, příslušník 311. bombardovací squadrony, byl sestřelen s celou posádkou při náletu na Berlín. Byl zajat a odveden do koncentračního tábora, kde pobyl až do konce války. Po válce se vrátil do vlasti. Žil v Brně, kde zemřel 5. března 1978.
- 4) Karel Valach, příslušník 311. squadrony. Byl sestřelen při náletu na Brémy. Zahynul v Holandsku (Nieuwe Nierdop) 23. června 1941.
- 5) Jozefa Káňu jsem nepotkal od 1. září 1939 ani v Anglii. Podle sdělení některých kamarádů prý zůstal sloužit u Poláků a po skončení války se odstěhoval do Afriky.
- 6) Josef Řehák působil v Anglii u RAF až do konce války, ale nesetkal jsem se s ním, až v roce 1969 v Praze. Zemřel 10. ledna 1979.
- 7) Ludovít Ivanič prodělal polské tažení. Nevím, jak se přesouval z místa na místo, zda letadly, nebo auty. S tímto kamarádem jsem se setkal v Anglii roku 1943 a od něj jsem se dozvěděl, že se dostal do SSSR ke skupině pplk. L. Svobody. Odtamtud pak do Velké Británie. Pak byl odeslán k naší letecké jednotce v roce 1944 do SSSR. V roce 1945 se vrátil do Prahy, kde zemřel 6. 9. 1993.

Soudní dohru měl náš případ v roce 1947 – s rozsudkem nejvyššího vojenského soudu se čtenář může seznámit zde v příloze.

Autor děkuje za odborné připomínky a za text poznámkového aparátu ing. Ludku Čechovi (LČ) a PhDr. Jiřímu Mikulkovi (JM).

Originály zde použitých fotografií pocházejí ze soukromého archivu Imricha Gablecha

POZNÁMKY

- 1) Jednalo se o náborovou akci československého vojenského letectva. (LČ)
- 2) Uváděné typy letounů: Letov Š-218 („Komár“), školní dvoumístný jednomotorový dvouplošník; Praga E-114 Air Baby, sportovní dvoumístný jednomotorový hornoplošník; Beneš-Mráz Be-60 Bestiola, sportovní dvoumístný jednomotorový hornoplošník; Praga E-39, školní a spojovací dvoumístný jednomotorový dvouplošník. (LČ)
- 3) Letov Š-328, víceúčelový dvoumístný jednomotorový dvouplošník; Aero Ab-101, průzkumný a bombardovací dvoumístný jednomotorový dvouplošník. (LČ)
- 4) Nálet německých letounů na Dęblin se v literatuře uvádí až 2. nikoliv 1. září 1939. Datu 2. 9. 1939 odpovídají i nápisy na dęblinském hřbitově na hrobech padlých Čechoslováků. (JM, LČ)
- 5) Potez 25, zastaralý bombardovací a průzkumný dvoumístný jednomotorový dvouplošník francouzského původu, v roce 1939 v Polsku používaný většinou již jen jako školní. (LČ)
- 6) V polské kampani nebyly nasazeny na straně luftwaffe žádné stíhací letouny Junkers. Jako stíhací byly používány messerschmitty Me-109 a Me-110. Jedná se buď o záměnu, nebo šlo o střemhlavý jednomotorový bombardér Junkers Ju-87 (Stuka), který se pokusil o stíhání bezbranného Potezu. (LČ)
- 7) Ani v případě zamontování pevných zbraní pilota v Potezu 25 (obvykle jeden synchronizovaný kulomet) by tento pomalý a neobratný stroj neměl valnou šanci v manévrovém leteckém boji proti moderním německým letounům. (LČ)
- 8) Pravděpodobně se jednalo o polský typ R.W.D. 8, školní a spojovací dvoumístný jednomotorový hornoplošník. (LČ)
- 9) S poručíkem Andrejem Šandorem zahynuli npor. Štěpán Kurka a por. Zdeněk Rous. Jsou pohřbeni na hřbitově v Dęblinu. Generálmajor F. Fajtl o nich píše v knize „Vzpomínky na padlé kamarády“, Praha 1980, s. 30 - 31. (LČ, JM)
- 10) Dne 8. 9. 1939 byl na polském letišti u Belzyce zastřelen polskými četníky, kteří jej pokládali za německého parašutistu, četař aspirant Václav Pešíčka. (LČ)
- 11) Maršál Edward Rydz - Śmigły, vrchní velitel polských ozbrojených sil. (JM)
- 12) Přesné určení letounu není zcela zřejmé. Je možné, že se šlo o pozorovací a školní letoun typu R XIII Lublin. (LČ)
- 13) Šlo o jednomotorové jednoplošníky PZL P11C. (JM)
- 14) V letech 1939 - 1940 nevedli Slováci nijak zvlášť intenzivní protisovětskou kampaň, dokonce měli v Moskvě své zastoupení a do války proti SSSR vstoupili až v červnu 1941. Kvůli tomu, že byl ohlášen jako Slovák, si tedy Sověti na Imricha Gablecha zřejmě „nezasedli“. (JM)
- 15) Skupina pplk. L. Svobody (Východní skupina československé armády) se počátkem března 1940 nacházela v internačním táboře Jarmolince, koncem března 1940 se přesunula do Oranek, odkud byly vypravovány první transporty čs. vojáků na Západ. (JM)
- 16) Polsko-sovětská smlouva o obnovení diplomatických styků a o formování polských jednotek v SSSR byla uzavřena v Londýně 30. 7. 1941. (JM)
- 17) Dne 14. 10. 1939 potopila německá ponorka U-47, proniknuvší do pečlivě strážné zátoky Scapa Flow, bitevní loď H.M.S. Royal Oak. (LČ)

- 18) Transport přistál v některém skotském přístavu. Kirkham, nejspíš název tábora, leží určitě ve Skotsku. (JM)
- 19) Oficiální název zněl Inspektorát československého letectva. V jeho čele stál brig. gen. Karel Janoušek. (JM)
- 20) Miles Master, britský dvoumístný jednomotorový letoun, používaný pro pokračovací výcvik. (LČ)
- 21) Hawker Hurricane, britský jednomotorový jednomístný stíhací letoun. (LČ)
- 22) „Výcvikový útvar 1429“ se přesně nazýval „No 1429 Czech Operational Training Flight“, tj. čs. operační výcviková letka č. 1429. (JM)
- 23) Stalo se 13. 10. 1942 u letiště Church Broughton. V bombardéru Vickers Wellington dále zahynuli R. Jelínek, K. Mucha, V. Obšil a R. Türkel. (LČ)
- 24) Škpt. Jindřich Breitecl byl velitelem No 1429 COTF. (JM)
- 25) OTU – „Operational Training Unit“ – Operační výcviková jednotka. (JM)
- 26) Při líčení, jak I. Gablech stíhal svou výcvikovou jednotku, možná pomůže popis jejího umístění a přehled používaných názvů:
30. 6. až 31. 8. 1942 – Woolfox Lodge u Stamfordu, Rutland (1429 COTF)
31. 8. až 10. 11. 1942 – Church Broughton, Derby (zde došlo ke zrušení No 1429 COTF, která byla zařazena jako zvláštní výcviková letka k No 27 OTU).
10. 11. 1942 až 11. 3. 1943 – Thornaby on Tees, Durnham.
Názvy míst pobytu, o nichž píše pan Gablech, jsou názvy větších měst, u nichž výcvikové letecké základny ležely. (JM)
- 27) WAAF – „Women's Auxiliary Air Force“ – Ženský sbor pomocných služeb letectva. (JM)
- 28) De Havilland Mosquito, víceúčelový dvoumístný dvoumotorový letoun. (LČ)
- 29) F.I.D.O. – „Fog Investigation and Dispersal Operation“. Podstatou systému byly nafouknuté napájené hořáky, které dokázaly vytvořit v mlze souvislý tunel až 300 metrů vysoký, do kterého byly letouny naváděny rádiem a mohly pak přistávat podle přímého pozorování terénu. (LČ)
- 30) „Angels“ – andělé. Stálé kódové označení pro letovou výšku. Číslo za tímto označením udávalo konkrétní letovou hladinu v kódu, který byl v pravidelných intervalech měněn. Výšky jsou udávány ve stopách („feet“). Konkrétní povel mohl vypadat asi takto: „Eagle 6, angels 2“ (Orle 6, dodržuj letovou hladinu 600 stop). (LČ)

Příloha :

Nejvyšší vojenský soud v Praze

č. P - 18/47

M e n o m r e p u b l i k y

Najvyšší vojenský soud v neverejnom zasadnutí, konanom dňa 6. marca 1947 za predsedníctva gen. justice JUDr. Františka Kulhánka a za prítomnosti pplk. JUDr. Karla Hermana-Otavského ako zapisovateľa o návrhu JUDr. Antona Vyskočila, advokáta v Bratislave na obnovu trestného pokračovania, skončeného právoplatným rozsudkom vojenského súdu býv. slovenskej armády v Bratislave zo dňa 30. 3. 1942 čj. Vtr-270/42-305 vo spojení s rozsudkom hlavného vojenského súdu býv. slov. armády v Bratislave zo dňa 17. 8. 1942 čj. P-54/42-331, ktorým boli odsúdení pre zločin zbehnutia podľa §§ 193, 197 č. 3 v. tr. z. a zločin zbehnutia/vyzvedačstva § odst. 1 zákona č. 320/1940 Slov. zák. čat. dsl., teraz npor. let. František Knotek, čat. dsl. teraz kpt. let. Ľudovít Ivanič, des. dsl. teraz kpt. let. Imrich Gablech, des. Ján Lazar, t. č. úradník, bytom vo Veľkej Británii, des. Jozef Hrala, nebohý, naposled rotný let., čs. armády v zahraničí, des., teraz npor. let. Jozef Rehák a slob. Karol Valach, nebohý, posledne príslušník čs. armády v zahraničí, nezistenej hodnosti, des. Jozef Káňa, t. č. úradník vo Veľkej Británii,

jeden každý do zostreného ťažkého žalára - doživotného, vypočujúc generálneho vojenského prokurátora, gen. just. JUDr. F. Šlapáka,

p r á v o m :

podľa § 2 zákona č. 115/1946 Sb a § 393 v. tr. por. povoľuje sa obnova trestného pokračovania v prospech všetkých shorauvedených odsúzených.

Rozsudok vojenského súdu bývalej slovenskej armády v Bratislave č. Vtr-270/42 zo dňa 30. marca 1942 vo spojení s rozsudkom hlavného vojenského súdu býv. slov. armády v Bratislave č. P. - 54/42 zo dňa 17. 8. 1942 sa v celom rozsahu zrušuje a odsúdení npor. let. František Knotek, kpt. let. Ľudovít Ivanič, kpt. let. Imrich Gablech, Ján Lazar, Jozef Káňa, nebohý rtm. let. Jozef Hrala, npor. let. Jozef Rehák a nebohý Karol Valach sa podľa § 306:3 v. tr. por. vo znení zákona č. 209/1931 Sb. oslobodzujú pre nedostatok skutkovej podstaty trestného činu zpod obžaloby pre zločin zbehnutia podľa §§ 183, 197 č. 3 v. tr. z. a zločin vyzvedačstva podľa § 6 odst. 1 zák. č. 320/1940 Slov. zák., ktorých sa mali dopustiť spôsobom uvedeným v enunciacii tohoto zrušeného rozsudku.

D ô v o d y :

Shoramenovaní boli odsúdení cit. rozsudkom jeden každý do zostreného ťažkého doživotného žalára a k degradácii na vojakov.

Dľa výrokovej časti rozsudku dopustili se shoramenovaní činu tak, že dňa 7. júna 1939 po predchádzajúcej dohode uprchli na 4 vojenských lietadlách z letiska v Piešťanoch do Poľska a pri svojom zbehnutí vzali so sebou 4 vyzbrojené a vystrojené lietadlá v úmysle, aby ich po svojom úteku odovzdali poľským vojenským orgánom, čo skutočne aj urobili a odovzdali tam okrem toho aj výzbroj a výstroj, ktorá bola sverená k ich služobnej potrebe.

Dňa 27. novembra 1946 podal obhájca obžalovaných ex offio JUDr. Anton Vyskočil, advokát v Bratislave, žiadosť o obnovu trestného pokračovania v ich prospech, a to z dôvodov § 1, 2 zákona 115/1946 Wsb. s odôvodnením, že činu sa dopustili z politických pohnútok, a najmä preto, aby sa vyhli službe v armáde býv. slov. štátu, ktorá bojovala proti spojencom.

Návrh vzal za svoj i vojenský prokurátor v Bratislave a prípisom zo dňa 27. novembra 1946 postúpil spisy vojenskému súdu I. stolice v Bratislave na príslušné pokračovanie.

Behom šetrenia zistil súd I. stolice z oznámenia MNO hl. št. čj. 10301/č-odd. osob. 1945/p. č. 18-a z výpovedi npor. Františka Knotka (p. č. 20), kpt. Ľudovíta Ivaniča (p. č. 21-b), npor. Jozefa Reháka (p. č. 22-a), kpt. Imricha Gablecha (p. č. 23), že údaje uvedené v návrhu obhajcu i vojenského prokurátora o spôsobe spáchaného činu, a to u každého z odsúzených, plne odpovedajú skutkovému stavu zistenému v rozsudku a že po subjektívnej stránke bol čin všetkých odsúdených spáchaný z pohnútok v návrhoch uvedených.

Ponevác shora uvedené skutočnosti, s prihliadnutím k ustanoveniu § 1 zákona č. 115/1946 Sb. sú spôsobilé k oslobodeniu všetkých odsúdených, vyhovel najvyšší vojenský súd návrhu na obnovu trestného pokračovania v ich prospech podľa § 2 zákona č. 115/1946 Sb. a § 393 v. tr. por.

Keďže výsledkami prevedeného šetrenia je nepochybne dokázané, že sa všetci odsúdení dopustili jednania, pre ktoré boli shorauvedeným rozsudkom uznaní vinnými, v snahe prispieť k boju o znovunadobudnutie slobody Čechov a Slovákov, čo podľa § 1 zák. č. 115/1946 Sb. nieje bezprávne ani vtedy, keby bolo ináč podľa zákonov trestné, rozhodol najvyšší vojenský súd podľa § 393 a § 394 odst. 1 v. tr. por., ako je uvedené v nález.

Praha, 6. marec 1947

pplk. just. JUDr. Herman Otavský, v. r.

gen. just. JUDr. Kulhánek, v. r.

Najvyšší vojenský súd
L. S.

ANDĚLOVÉ Z RONOVCE

Václav Štěpán

Jméno hradu Ronovce a rytířského rodu Andělů z Ronovce, který se po něm psal, řekne dnes něco snad jen znalcům okolí Havlíčkova Brodu, kteří navštívili tuto hradní zříceninu a seznámili se blíže s její historií. A přesto jak hrad, tak i zmíněný rod mají velmi zajímavou a pohnutou dějinnou dráhu, jejíž poznání nás zavede do mnohých netušených souvislostí. Stojí proto zato obojí blíže prostudovat.

Hrad Ronovec byl - jak napovídá jeho jméno - založen držiteli okolí Havlíčkova (pův. Německého) Brodu pány z Lichtenburka erbu ostrve (německy Ronne) asi v l. 1250 - 1260. Po r. 1310 přešel do rukou krále Jana Lucemburského a ten jej záhy daroval Jindřichovi z Lipé. Hrad se tak stal součástí velkého pozemkového bohatství pánů z Lipé v Čechách a na Moravě, které je v 1. polovině 14. století stavělo na roveň knížatům. Zřejmě tehdy prošel hrad Ronovec přestavbou, jež mu dala nynější půdorys s předhradím a zadním hradem ve tvaru nepravidelného lichoběžníka. Páni z Lipé měli na svých statcích dobře rozvinutý lenní systém. Také k hradu Ronovci patřila některá léna jak ve východních Čechách, tak na západní Moravě v okolí Jihlavy. Ve 2. polovině 14. století se páni z Lipé dostali do ekonomických potíží v důsledku rozrodu členů rodu, s tím spojeného dělení majetku, nákladného života a cílevědomé snahy císaře Karla IV. a jeho bratra moravského markraběte Jana Jindřicha, kteří skupováním statků rodu usilovali o omezení jeho moci. Z těchto důvodů se držitel Ronovce nejvyšší maršálek Čeněk z Lipé rozhodl proměnit celé panství hradu Ronovce v léno, jež by mohl udělit spolehlivým držitelům a zavázat si je tak jak poplatky, tak zejména vojenskou službou. Dne 1. prosince 1362 dal spolu se svým synem Jindřichem hrad Ronovec lénem Ješkovi (Janovi) ze Zlíchova.¹⁾

Tento Jan se uvádí od r. 1342 jako Jan z Tetína a Zlíchova. Podle všeho byl synem nejvyššího zemského písaře království českého Štěpána z Tetína, jenž se poprvé uvádí koncem roku 1335 jako člen doprovodu markraběte Karla IV. na jeho výpravě do Tyrolska na pomoc Karlovu bratrovi Janu Jindřichovi proti vzbouřené tyrolské šlechtě a zemřel 2. července 1382.²⁾ Je pozoruhodné, že tento Štěpán z Tetína je označován za synovce olomouckého biskupa Jana Volka, nemanželského syna krále Václava II. Znamenalo by to, že matka Jana Volka měla buď s Václavem II. nebo ještě spíše s někým, za koho se potom provdala, dalšího syna, jenž byl otcem Štěpána z Tetína. To by také vysvětlovalo okolnost, jak se hrad Tetín, starodávný majetek knížat a králů českých, ocitl v rukou tohoto rodu.

Štěpán z Tetína měl nepochybně synů více a Jan nebyl dědicem hradu Tetína, nýbrž některých statků v okolí Prahy (Zlíchov, Bynice, aj.). Tehdy ještě nebyly predikáty šlechtických rodů pevně ustáleny, zvláště pokud šlo o nižší šlechtu, a tak Jan se psal podle nabytých statků - nejprve podle Zlíchova a pak podle Ronovce. Po otci však převzal s určitými úpravami erb - černého býka se zlatými rohy a kopyty na modrém štítě, nad nímž byla přilbice s dvěma orlími křídly.³⁾

Jan ze Zlíchova a Ronovce se uvádí naposledy r. 1393 spolu se synem Janem ml. jako patron kostela v Dolní Krupě. A. Sedláček vyvozuje z označení Jana ml., že musel mít bratra Jana st. Správnější je však domněnka, že označení mladší se vztahuje k jeho otci jako staršímu. Jan měl ve skutečnosti bratra Petra.

Tehdejší doba byla naplněna rozbroji a válkami mezi členy vládnoucího rodu Luceimburků (známými pod názvem války mezi markrabaty Joštem a Prokopem) a paralelně s tím probíhajícími boji mezi králem Václavem IV. a panskou jednotou. Tato střetnutí měla také své mezinárodní pozadí. Jan a Petr z Ronovce se těchto bojů zúčastnili jako manové pánů z Lipé. Protože páni z Lipé byli stoupenci krále Václava IV. a markraběte Prokopa, lze usuzovat, že páni z Ronovce se rovněž dostali do tábora stoupenců markraběte Prokopa a s mnohými z nich navázali bližší styky. R. 1399 za bojů svého pána Jindřicha z Lipé v Dolním Rakousku měli možnost seznámit se s Jindřichovými spojenci jevišovickými Kunštáty a pány z Hradce, jakož i s příslušníky jejich bojových družin. Toto spojení bylo pak zřejmě udržováno i v následujících letech.

Brzy se však dostavila pohroma. Jindřich z Lipé byl za bojů v Rakousku zajat a delší dobu vězněn ve Vídni. 10. února 1404 dostal povolení k přechodnému návratu na Moravu. Co s ním bylo poté, není známo, r. 1406 se uvádí již jako mrtvý.⁴⁾ O jeho statky došlo k velkým sporům mezi dědici a podle všeho byli Jan a Petr z Ronovce z hradu Ronovce vypuzeni. V té době rovněž umlkly postupně boje ve velkém měřítku, jako jejich dědictví zbyla pouze činnost jednotlivých bojových družin, jejichž členové z různých důvodů nemohli nebo nechtěli se vrátit k mírovému životu. To byl také osud pánů z Ronovce po ztrátě jejich rodového sídla.

Vhodným místem pro jejich další působení se pro ně jevila bojová družina na hradě Kraví Hora u Náměště nad Oslavou. Majitel hradu Jindřich ze Šelmberka se r. 1406 dostal do majetkových sporů se Zdeňkou z Odlochovic a v jejich průběhu přešel na loupení v celém okolí. Hradní posádka se brzy spojila s posádkou na nedalekém hradě Rabštejně, majetku jevišovických Kunštátů, podřídila se jejich vedení a obě družiny se pak staly postrachem celé krajiny. Zvláště po roce 1408 se na hradě Kraví Hora shromáždili psanci a uprchlíci ze všech možných končin, kteří vystupňovali činnost této bojové družiny do maximálních rozměrů. Spolupracoval s ní ze svého nedalekého hradu Jan Sokol z Lamberka, veliteli družiny byli Vlček z Vlčic a Šibal, mezi jejími členy byli purkrabí pánů z Lipé na jejich nedalekém hradě Levnově, Hvězdoň, Oldřich z Dolní Vsi, Mareš Spívavý, Markvart, Mikuláš pacholek Jana Dobrého, Skála, Václav Kotlík, Václav Nízky, Myška, Matějčík, Mlach, Václav Kuchař, Maštovec, Růžek, Paleček, Jan Žižka z Trocnova, Šiška z Lakemychu, Jan Veliký a páni z Ronovce. Podle dochovaných zpráv tehdy začali užívat jména Anděl, jež se pak stalo součástí jejich predikátu. O jeho původu se můžeme domnívat, že asi šlo o ironickou přezdívku, danou jim jejich kolegy v bojové družině, podobně jako např. ti členové bojových družin, kteří se zabývali vylupováním církevních objektů, dostali přezdívku Opat, Kanovník, Kostel atd.⁵⁾

Jan Anděl z Ronovce asi brzy posádku na Kraví Hoře opustil a přešel do bojové družiny jiného ochránce, pravděpodobně Jana Městeckého z Opočna. Na Kraví Hoře zůstal pouze Petr Anděl z Ronovce. Výpověď později zajatého lapky Petra Kadeřavého o něm prozrazuje zajímavý detail - spolu se 14 jinými členy posádky na Kraví Hoře a Petrem Kadeřavým byl častokrát v Ratiboři. Tam zřejmě pomáhali knížeti Janovi II. Opavskému a Ratibořskému v některých jeho politických akcích.⁶⁾ Dále byli zapojeni po boku Jana Sokola z Lamberka v bojích proti panu Lackovi z Kravař, majiteli Náměště nad Oslavou a Velkého Meziříčí.⁷⁾ Ovšem činnost bojových družin na Kraví Hoře a Rabštejně i jejich ochránců jevišovických Kunštátů brzy upoutala pozornost orgánů moravské zemské správy, která proti nim zahájila represe.

Jindřich z Kunštátu a Jevišovic byl v lednu 1409 zajat a popraven. Velení nad oběma hradními posádkami pak převzal společník Kunštátů a Jana Sokola z Lamberka Vilém Sudlice z Litovan. Kraví Hora byla počátkem dubna 1409 obležena oddíly všeobecné hotovosti za pomoci ozbrojenců rakouských hrabat z Hardeka a Jindřicha z Rožmberka. Panu Lackovi z Kravař se tehdy podařilo dojednat přerušení obléhání a omilostnění Jana Žižky z Trocnova.⁸⁾ V září a říjnu 1409 však došlo k novému obléhání, tentokrát i hradu Rabštejna. Lacek z Kravař vyjednal prostřednictvím Jana Žižky z Trocnova u krále Václava IV. příslib milosti pro obě hradní posádky i další bojové družiny pod podmínkou, že jejich členové odejdou do války mezi Polskem a řádem německých rytířů, vypuknuvší v srpnu 1409, jako pomocníci řádu německých rytířů. Pan Lacek z Kravař však v lednu 1410 svým vlivem způsobil, že většina členů omilostněných bojových družin odešla do boje na pomoc Polsku. Pod vedením Jana Sokola z Lamberka takto odtáhli do Polska mj. i Jan Žižka z Trocnova a Petr Anděl z Ronovce.⁹⁾ Předchozí spojení bojové družiny na Kraví Hoře s Ratibořskem bylo rovněž jedním z důvodů, že na pomoc Polákům odešla také větší skupina osob z ratibořského knížectví.¹⁰⁾

Řád německých rytířů však přes tento nezdar pokračoval v najímání žoldnéřů z českých zemí a podařilo se mu získat rovněž některé členy bojových družin. Byl mezi nimi Jan Městecký z Opočna. A s ním pravděpodobně odešel do služeb řádu také Jan Anděl z Ronovce.¹¹⁾

Tak se stalo, že v bitvě u Grunwaldu 15. července 1410 stáli oba bratři proti sobě. Bitva skončila porážkou řádu německých rytířů. Mezi zajatými řádovými žoldnéři se uvádějí mj. Jan Městecký z Opočna a Jan Anděl z Ronovce.¹²⁾ Polský král Vladislav po bitvě propustil zajatce na čestné slovo, tj. měli se později dostavit k posouzení, zda zůstanou nadále v zajetí, či nikoliv. Jan Anděl z Ronovce se pak zřejmě účastnil obrany hlavního řádového sídla Malborku ve dnech 25. července - 19. září 1410. Petr Anděl z Ronovce byl mezi oblehateli. Protože bojové akce nevedly k pádu pevnosti, pokusil se Jan Sokol z Lamberka získat Malbork vyjednáváním s českými žoldnéři z tamní posádky, kteří byli ochotni vydat pevnost za 40 000 zl. Pravděpodobně v tomto vyjednávání sehráli určitou roli také oba Andělové. Vojenská rada krále Vladislava však tento plán zamítla jako nečestný a obléhání Malborku posléze skončilo neúspěchem.¹³⁾

Polské vojsko se při návratu od Malborku zmocnilo pevnosti Radzyně, její pád udávají prameny 23. září 1410. Pod velením Jana Sokola z Lamberka zde byli v posádce mj. Jan Žižka z Trocnova a Petr Anděl z Ronovce. Sokol počátkem října 1410 podlehl následkům otravy a radzyňská posádka pak pod vedením Dobeslava Puchaly a Alberta Malského odolala protiútokům vojska řádu německých rytířů až do uzavření příměří. Petr Anděl z Ronovce se mohl vrátit z války se ctí a slávou.¹⁴⁾ Jan Anděl z Ronovce byl naproti tomu poté, když se dostavil k posouzení, zda má nadále zůstat v polském zajetí, či nikoliv, znovu zajat a nacházel se v polském vězení ještě v době uzavření míru v Toruni v únoru 1411.¹⁵⁾ Kdy se vrátil domů, není známo. Pravděpodobně brzy poté zemřel.

Petr Anděl z Ronovce po návratu z Polska vstoupil do bojové družiny Heralta Pušky z Kunštátu, bratra Jana Pušky z Kunštátu na Kostomlatech. Tato družina působila na Heraltových hradech Doubravice nad Svitavou a Plankenberk u Jevíčka, po r. 1415 také na nově získaném hradě Skály u Jimramova. I zde měl Petr Anděl z Ronovce možnost podílet se na různých podnicích záští a drobné války, vedených panem Heraltem. Ten v l. 1417-1418 dosáhl za své předchozí činy omilostnění a v této souvislosti zaslal do Jihlavy k zápisu do knih proskripční seznam členů své bojové družiny. Anděl je uváděn mezi nimi. Je to o něm poslední zpráva.¹⁶⁾

Nevíme, kdo z nich zanechal jaké potomstvo. Dá se předpokládat, že tito jejich potomci se přiklonili v husitských válkách na stranu husitů a dopomohli si opět k určitému majetku na Chrudimsku. R. 1432 se připomíná Štěpán Anděl z Ronovce. Zikmund Anděl z Ronovce, doložený v l. 1440-1450, byl stoupencem jednoty poděbradské. Válečnická minulost rodu se nezapřela - Jan Anděl z Ronovce organizoval na Chrudimsku obranu proti vojsku uherského krále Matyáše Korvína, které tam v r. 1470 vpadlo. Tento člen rodu držel Morašice a v l. 1488-1491 měl v zástavě majetek bývalého kláštera v Sezemicích. V 16. století však tehdejší životní styl odsunul válečnictví stranou.

Hrad Ronovec mezitím vystřídal řadu držitelů a byl lenním statkem pánů z Lipé do r. 1533. R. 1544 se však uvádí již jako pustý. Je zajímavé, že přibližně v téže době došlo také k rozhodujícímu obratu v osudu pánů Andělů z Ronovce. Zikmund Anděl z Ronovce na Heřmanově Městci se přiklonil k povstání českých stavů proti králi Ferdinandovi I. roku 1547, byl za to potrestán a Heřmanův Městec po jeho smrti r. 1572 připadl králi. Tím rod zchudl natolik, že jeho členové měli pak nadále jen šosovní grunty v Chrudimi nebo vesnické dvorce. Třicetiletá válka přinesla rodu ještě větší zchudnutí, takže po smrti Zikmunda Anděla z Ronovce r. 1630 se jeho členové zcela stáhli do ústraní. Víme o nich, že žili ještě v 18. století, ale zachovalo se o nich velmi málo zpráv a předchozího významu již nikdy nedosáhli.

POZNÁMKY

- 1) K historii hradu Ronovce Sedláček A.: Hrad, zámky a tvrze království českého XII. Čáslavsko. Praha 1900, str. 248-250; k manskému zřízení na statcích pánů z Lipé Turek A.: Manové nejvyššího maršálka. Vlastivědný věstník moravský VI. Brno 1951, str. 108-134, VII. Brno 1952, str. 3-24. V případě Ronovce šlo o léna v Batelově, Velkém Beranově a Jeclově u Jihlavy, která ovšem zčásti mohla být také napojena na hrad Lipnici.
- 2) Spěváček J.: Karel IV. Život a dílo (1316-1378). Praha 1979, str. 122, 689.
- 3) O páních z Ronovce Ottův slovník naučný, heslo Andělové z Ronovce. Některé nepřesnosti zde stejně tak jako u Sedláčka opravuji na základě vlastních výzkumů.
- 4) Brunner H.: Die Herren von Lippa. Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XIII. Brno 1909, str. 383-384.
- 5) Hoffmann F.: Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě. Moravský historický sborník 1. Brno 1986, str. 81-84.
- 6) Neumann A.: Nové prameny k dějinám husitství na Moravě. Olomouc 1930, str. 230-231.
- 7) Tamtéž.
- 8) Štěpán V.: Osobnost Lacka z Kravař. Část druhá. Na vrcholu politické dráhy. Časopis Matice Moravské CXII 1993, str. 28-29.
- 9) Tamtéž, str. 29-31. Je zajímavé, že Lacek z Kravař pomáhal posádce na Kraví Hoře, přestože ta mu předtím škodila. Zčásti zde asi působila jeho vazba na pány z Lipé - jeho sestra Ofka byla manželkou již zemřelého Jindřicha z Lipé.
- 10) Štěpán V.: Účast žoldnérů z českých zemí (zejména Slezska a severní Moravy) ve „velké válce 1409-1411“ zachycená prameny z velmistrovského archivu řádu německých rytířů. Časopis Slezského muzea B, 39, 1990, str. 3.
- 11) Das Soldbuch des Deutschen Ordens 1410/1411. Teil I. Ed. S. Ekdahl. Köln - Wien 1988, str. 42 uvádí, že Jan Městecký z Opočna měl s sebou 8 kopí a 1 střelce (25 mužů).
- 12) Tamtéž, str. 178-201; Štěpán 1990, str. 10 - 11. Na vazbu Jana Anděla z Ronovce vůči Janu Městeckému z Opočna usuzuji ze skutečnosti, že v seznamu zajatců z bitvy u Grunwaldu jsou uváděni poblíže sebe.
- 13) Ioannis Dlugossi seu Longini Historia Polonica Libri XII. Ed. G. Grodecki. Frankfurt n. M. 1711. Liber undecimus, str. 282; Štěpán 1990, str. 8, 11.
- 14) Dlugosz op. cit., str. 287-288; Toman H.: O dobrodružstvích a válečných jízdech Jana Žižky před vypuknutím bouří husitských. Osvěta XXI. Praha 1891, str. 1027; Štěpán 1990, str. 6, 11.
- 15) Štěpán 1990, str. 10.
- 16) Hoffmann F.: Bojová družina Erharda Pušky z Kunštátu. Vlastivědný věstník moravský XL. Brno 1988, str. 56-59.

KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ JAKO PŘEDSTAVITEL EVROPSKÉHO LIBERALISMU A TEORETIK OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Zina Zborovská

V roce 1996 proběhla významná výročí – 175. výročí narození a 140. výročí úmrtí Karla Havlíčka Borovského. V této souvislosti se vnučuje otázka: byl Havlíčkův význam v našich dějinách opravdu takový, jaký mu byl připisován, má ještě co říci k dnešku? Nebyl to jenom vymyšlený hrdina, hodící se do krámu jednou rádo by vlastencům, podruhé politikům první republiky, potřetí komunistům a počtvrté bůhví komu.

Jsem přesvědčena, že odpověď zní jednoznačně ne. Domnívám se, že Havlíčkův myšlenkový potenciál nebyl dosud plně doceněn a že ve své době patřil k největším myslitelům středoevropským. V následujících řádcích se nebudu zabývat Havlíčkovou činností literární, ani aktuálně politickou, ale soustředím se na význam Havlíčka jako představitele evropského liberalismu a teoretika občanské společnosti.

Bohužel, Havlíček po sobě nezanechal samostatně sociálně filosofické dílo, kde by komplexně vysvětlil svoje sociálně politické a sociálně ekonomické názory. Ty jsou rozesety v řadě novinových článků, uveřejňovaných v Pražských novinách, Národních novinách a Slovanu. Okolnost, že byl Havlíček vynikajícím žurnalistou a svoje názory předkládal veřejnosti obecně srozumitelným způsobem, poznání Havlíčka jako sociálního filosofa, pronikavě reflektujícího svou dobu, spíše ztížila. Neznám lepší definici liberalismu, než jakou říká roku 1848 Havlíček v článku v Národních novinách: „Poctiví jsou, kteří se věrně drží té zásady, kterou jsme se od nejpřednějšího liberalisty tohoto světa naučili: co nechceš sám trpět, nečiň jinému.“

Za jednu z nejdůležitějších podmínek svobody pokládá Havlíček svobodu ekonomickou. Velice zajímavé jsou jeho úvahy ekonomické uveřejněné zejména ve článku „Svobodný výrob a svobodný obchod“, kde stanoví ideál demokracie: Docíliti, „aby každý sám v poctivosti užíval ovoce práce své, přičinění svého, schopností svých a jmění svého. Kritizuje peněžnou aristokracii, již míní bankéře, fabrikanty, velkoobchodníky, o nichž říká, „že jako upír ssají krev z ostatního člověčenstva.“ Východiska z historické situace, způsobené rozvojem kapitalismu viděl Havlíček v tom, držet se pravých demokratických zásad, práva a svobody, bojovat proti všeliké libovůli a všelikému bezpráví, mít dobrou vládu a dobré zákony.

Mimořádný důraz kladl Havlíček na svobodu podnikání a svobodu obchodu, zejména svobodého dovozu a vývozu zboží. Za mnohé moudrost Havlíčkovu objasní úryvek právě z článku Svobodný výrob a svobodný obchod, uveřejněný ve Slovanu 29. března a 12. dubna 1851. „Myslívalo se sice dříve, že ta země jest nejšťastnější a nejbohatší, která z ciziny nic nepotřebuje nýbrž všechny své potřeby

sama ze sebe si opatří. To však není pravda, nýbrž země, která nejvíce z ciziny potřebuje může být nejbohatší a nejšťastnější, jest jistě ta zem, která si všechno co chce odkudkoli opatřiti může“. Náзор nesporně zcela racionální a moderní i koncem 20. století. V již citovaném článku dále pokračuje: „Která země ročně více vydělává, než potřebuje ta je šťastná a movitá“. Nakonec „Obyčejně se myslívá a říkává, že země, která za víc peněz zboží z ciziny kupuje nežli svého zboží do ciziny prodává tím chudne: ani tomu není tak nebo nemusí být. Nebot jestli kupuje jenom za to cizí zboží, co jí z vlastní výroby nad potřebu zbývá, a jestli toto kupované zboží se hned nespotřebuje (nesní, nezkazí) jest přece patrno, že tato země rok od roku bohatne, totiž o to zboží, co z ciziny nakoupila a které jí přece zůstane, takže její stav se zlepšuje. Šťěstí a bohatství země a národu nezávisí tedy právě od toho, jak mnoho se z ciziny kupuje a jak mnoho tam zase prodává, hlavní výminky štěstí a bohatství země a národu jsou: předně, aby se více vydělalo než se spotřebuje a za druhé, aby se hodně a mnoho vydělalo a hodně mnoho spotřebovalo.“ Takže s výjimkou archaického výrobu v mužském rodě názor tak moderní jako by jej prezentovali současní ekonomové.

V tomtéž článku osvětluje dva hlavní proudy evropských dějin 19. století reprezentované stranami, jimž říká aristokratická a demokratická. Demokracie podle Havlíčka žádá svobodu a právo, aristokracie žádá libovůli a nadprávi“. Havlíček ovšem osvětluje“ nesmí se však slova aristokracie a demokracie brát v obyčejném smyslu, ve kterém se šlechtic za aristokrata a leccakýs křikloun za demokrata pokládá. Mnohý kníže a hrabě, ačkoli se za demokrata nevydává, přece přispívá k provedení pravé demokracie mnohem více, než leckterý křikloun jenž v ošumělém kroji popuzuje lid ne proto, aby se tomuto lidu vedlo lépe, nýbrž proto aby on sám co vůdce takového lidu za málo práce užívati mohl všech výhod rozené aristokracie“.

Ve svých ekonomických člancích uvádí Havlíček řadu příkladů a dokazuje svoji znalost hospodářských poměrů evropských i severoamerických. Severoamerické státy považuje Havlíček za vzor dobrého státního zřízení a svobody, která umožnila blahobyt a spokojenost obyvatelstva.

Na jiném místě jsem se již zmiňovala o důležitosti, kterou Havlíček přikládá svobodě výroby a obchodu. Jednoznačně se staví proti dovozním clům, která mají chránit domácí fabrikanty, před konkurencí cizozemských fabrik. Zdůrazňuje, že není proti fabrikám jako takovým, pokládá je za velký pokrok ale „jen pravé fabriky a pravé fabriky jsou u nás ty, které v stavu jsou dobrý výrobek svůj nejlacněji prodávati a žádného ochranného cla nepotřebují.“ Námitkou, že domácí fabriky velkému množství dělnictva práci poskytují odráží Havlíček: „Jestli sem tam pomine nějaká fabrika, živivší se jen z velkých cel a dělníci její o práci přijdou, lehko jim bude s nějakou pozorností vlády opatřiti jiná rovněž tak výnosná zaměstnání.“ Zároveň ale zdůrazňuje, že svobodě obchodu musí být přizpůsobeno ostatní zřízení země „neboť dáti volný nebo skoro volný průchod cizím výrobkům a omezovati přitom všelijak domácí výrob a průmysl...toť jest nesmysl.“

Zajímavé jsou ovšem i Havlíčkovy názory na soukromé podnikání, které lze sledovat v dopisech adresovaných z Brixenu bratru Františkovi. V dopise z 31. října

1854 píše mimo jiné: „Pokud jsi mladý a přirozenou horlivost máš, neobracej ji na zcela jiné věci, pomysli na otce našeho, který též za svých mladších let až příliš byl do obchodu přičinlivý, jak později ho všechno mrzelo a ničeho si nevšímal. Takový čas přijde i na Tebe, a proto jest potřeba nyní se ubezpečit a založit pevný základ. Já již v Brodě pozoroval, že ale vždy horlivěji se jiných spekulací ujímáš než svého obchodu, nyní to snad bude ještě hůř, kdežto tak mnoho postranních zaměstnání a roztržitostí máš. Ty bys měl ale právě nyní, kdežto fabrika a doly právě v Tvých rukou jsou¹⁾, směřovati přitom jen vždy nejvíce k rozšíření svého domácího obchodu, jak detailu. tak i většího, neb musíš sám nejlíp vědět, jak mnoho se v tom ohledu dá pokrok učiniti, zvláště ale tím, když oko a ruka principála je vždy pohotovější“.

V dopise z 5. února 1855 rozmlouvá Františkovi jeho zálibu v sázení do loterie a říká: „Já na Tvém místě bych si vůbec zařídil sám vlastní a jistou loterii, která by mne více těšila než házet spekulantům peníze do kapsy. Ustanovil bych jistou sumu neb dvě, ne veliké, a s těmi bych spekuloval, ale jen v artiklech, které předně se rychle obrací a při kterých se také víc vydělá. Proto bych vedl zvláštní folio a vždy užítkem sumu tuto zvětšoval. Pak bys viděl, jak jistá je tato výhra, a sice pomaleji, a přece dost rychle roste.“

V názorech na společnost vychází Havlíček z hlavní teorie liberální, z teorie o společenské smlouvě. V slavném článku „Co jest obec“ klasifikuje obec jako společnost, kde co jednotlivý člověk sám dovésti nemůže, spojené síly dokáží. Za příklad takové společnosti dává živočišná společenstva jako včely a mravence. Podle Havlíčka stojí svět na dvou základech, které nazývá náklonost a užitek, dnes bychom řekli altruismus a egoismus. V opravdovém životě podle Havlíčka stojí užitek na prvním místě a Havlíček moudře konstatuje, že „člověk může i nejkrásnější činy vykonati z nejspínavějších, z nejzistnějších a nejnepravdivějších pohnutek a naopak dobrý úmysl může před světem platiti za zlý“. Proto podle Havlíčka nelze společnost stavět na pouhé náklonosti, na mravnosti, ale základem společnosti musí být užitek a sice užitek všeobecný. Havlíčkovou „obcí“ je každá větší sociální skupina než rodina, v praxi uvažuje zejména o vesnici, městu a konečně státu. „Každá obec je omezení svobody jednotlivců, člověk právě tím, že do obce vstupuje k rozličným povinnostem se zavazuje, které by sic jinak neměl, a k těmto povinnostem zavazuje se dobrovolně jen proto, že z toho spolku, od té obce za to větší užitek očekává. V obci musí platiti zásada: Něco za něco, nic za nic, a čím více se drží obec této zásady, tím dokonalejší jest.“

V již zmíněném článku Havlíček upozorňuje, že jsme do obce, ve které žijeme dobrovolně a po dobrém rozvážení nevstoupili, nýbrž se v ní zrodili a „tak nechť se oudy obce stali“. Havlíček dokládá, že toto neuvědomělé členství je nutno změnit v členství vědomé a souhlasné. Havlíček požaduje vědomou občanskou výchovu, to aby každý občan znal zřízení a zákony své obce, svoje povinnosti i svá práva. Za dobré pokládá Havlíček jen takové společnosti, kde panuje „duch občanský“. Havlíček tím míní, že tam občan sám své povinnosti i svá práva zná, zná zřízení a správu obce, všechno se tam přede všemi veřejně jedná a každý sám má v řízení

obce jistě přiměřené účastenství. „Daně každý rád platí, nahlížeje potřebnost jich a jsa přesvědčen o dobrém hospodaření s nimi, jakož i o tom, že čím víc daní dává, tím větší zas užitek běře“. Havlíček zdůrazňuje jedno „obec je pro občany, ne pak občané pro obec“. Když hovoří Havlíček o účelu obce, vyzdvihuje tři hlavní funkce obce, jimž dává názvy: jistota, pokrok a svoboda.

Jistota: Obec má občanům poskytovat jistotu proti „všelikému jim hrozícímu zlu, proti všemu škodlivému“. Podle Havlíčka nám mohou škodit jiní lidé, my sami sobě, nebo nám může uškodit osud. Jiní lidé nám škodí násilím nebo lstí. My sami sobě škodíme z nerozumu a nechtíc, někdy však z dobrého rozvážení a naschvál. Osud potom nám škodí náhodou, živelní pohromou nebo nedůstatkem přirozeným. Za „nedůstatek přirozený“ pokládá Havlíček mrzáctví, nemoc, slabotu, stáří, blbost atd. Společnost má každou škodlivost nemožnou učinit, nebo zastavit, umírnit, popř. nahradit, musí chránit slabšího proti silnějšímu, Havlíček za nejdůležitější pokládá chránit občany proti ranám osudu. Říká, že zatímco téměř každý člověk cítí soucit s jiným, kterého postihlo neštěstí, všichni dohromady (společnost) jsou k neštěstí jiných neteční. Podle Havlíčka je péče „o chudé, mrzáky, nemocné, sirotky atd. především povinností státu.

Pokrok: Za hlavní povinnost obce považuje Havlíček vzdělání mládeže, to jest budoucích občanů. Zatímco mravní vzdělání musí člověku dát hlavně rodina, vzdělání rozumové musí zajistit společnost. „Školy, vzdělání mládeže a vůbec občanů má a musí dobrá obec považovati, co hlavní úkol svůj, a hlavně síly i náklad svůj na něj obracet. Právě vzdělání občanů jest první a nevyhnutelná výminka prospěchu a štěstí celé obce“ (KHB).

Svoboda: Svoboda podle Havlíčka není nevázanost, ale přirozená samostatnost lidského ducha, společnost se proto nesmí bez potřeby míchat do osobních záležitostí občanů. Základem svobody je podle Havlíčka „veřejnost, kterážto všechny jiné dobré ústavy za sebou brzy přivede. Pravda se světla nebojí“. V této souvislosti je nutno připomenout význam, který Havlíček kladl na svobodu tisku. Na úvod prvního čísla Slovana cituje anglického politika Sheridana²⁾: Raději žádný sněm než žádnou svobodu tisku, raději oželím odpovědnost ministrů, Habeas corpus aktu, povolování daní nežli svobodu tisku, neboť touto všechna dotčená práva opět se získávají“. Havlíček dodává, že bez osvěty a vzdělání není národ schopen uhájit svou svobodu a právo.

Dosud předkládané úvahy Havlíčka se týkaly velké obce, tj. společnosti jako obyvatel jednoho státu. Havlíček si ovšem všímá i sociálních skupin menších, kterým říká obce vesnické a městské. Pozoruhodné je, jak velkou úlohu přikládá právě těmto komunitám. Říká: „vlastně více záleží na dobrém zřízení jednotlivých obcí, než na zřízení celého státu ve vyšších stupních.“ Podle Havlíčka musí více záležeti jednotlivému občanu na tom, jak se s obecním jménem hospodář v jeho obci, než na tom, jak se ve státu celém hospodář. K tomu přispívá i to, že „jest nesnadno celý stát a jeho ústavy opravovati, což jen obyčejně několika málo vyvolencům osudu zůstaveno jest: každý ale skoro, byť i sebenepatrný člověk může vždy šlechtiti a zvele-

bovati jednotlivé obce, buď příkladem nebo poučením svým. I sebenepatrnější opravdická dobrá činnost jest prospěšnější než veliké neuskutečněné a nemožné závěry“ (KHB). Havlíček kladl důraz na to, aby obce měly volnost od státu ve správě svých věcí, aby svobodně vynakládaly své jmění, aby svobodně řídily své záležitosti bez cizího vměšování. Havlíček doporučuje a zde na mne působí jeho myšlenky až utopisticky, aby osvětěné obce, ve kterých panuje „duch občanský“, věnovaly v prvé řadě pozornost vzdělání, dobře platily učitele, zakládaly si knihovny, zřizovaly vyšší školy. Rolníků radí, aby zakládali jakási družstva a v zimě společně podnikali v průmyslu, aby v obci udržovali společně pořádek, udržovali obecní cesty a podobně.

V článku „Správa záležitostí obecních“ si všímá postavení představitelů obce a jejich vztahu k nadřazeným a říká: „Každý vskutku svobodomyslný a moudrý muž chová se k představeným a vyšším svým zrovna tak, jak chce, aby se zas jeho podřízení k němu chovali, a s podřízenými jedná zase vždy tak, jak si přeje, aby jeho nadřízení jednali s ním“. Havlíček považuje za směšné, že si lidé méně cení představeného, kterého si sami vyvolí, než úředníků od vlády ustanovených a ostře odsuzuje, když se zneuctívají vlastní vyvolení představitelé obecní.

V článku „Proč jsem občanem“ ostře kritizuje tehdejší státní zřízení, není však úkolem mého příspěvku zabývat se konkrétní historickou situací. V závěru článku ovšem zaznívá idea, kterou lze považovat za nadčasovou. Totiž to, když Havlíček říká, že skutečnost, „že velká část občanů stát za svého nepřítele a za škůdce považuje, je cit nepřirozený“. Svobodný občan musí „cítili lásku a vděčnost ke svému státu, poněvadž sebe v něm cítí šťastným a spokojeným, poněvadž vidí, že státní zřízení jsou k jeho prospěchu, ne pak on k prospěchu státu“.

POZNÁMKY

- 1) jednalo se o olejárnu v Květinově a těžební společnost „Bratrstvo Jana Nepomuckého“ ve Frýdnově
- 2) Sheridan Richard (1751-1816), irský politik a dramatik

PRAMENY A LITERATURA

- Karel Havlíček: Svobodný výrob a svobodný obchod, Slovan 29. 3. a 12. 4. 1851
dopis Karla Havlíčka bratru Františkovi z 31. října 1854
dopis Karla Havlíčka bratru Františka z 5. února 1855
Karel Havlíček: O stranách politických, Národní noviny, 30. srpna 1948
Karel Havlíček: Co jest obec, Pražské noviny 5. 11.-31. 12. 1846
Karel Havlíček: Správa záležitostí obecních, Slovan 15. 2. 1851
Karel Havlíček: Proč jsem občanem, Slovan 1. 3. 1851
Karel Havlíček: Místo úvodu, Slovan 8. 5. 1850
Emanuel Chalupný: Havlíček – prostředí, osobnost a dílo, Praha 1929
Jiří Morava: C. k. disident Karel Havlíček, Sixty - Eight Publishers, Corp. 1986

MUDr. FRANTIŠEK MALINSKÝ
(30. 11. 1850 - 7. 4. 1926)

Miloš Tajovský

Málokterá osobnost svým životním dílem na poli hospodářském přesáhla hranice regionu Českomoravské vysočiny takovou měrou jako MUDr. František Malinský. Patřil ke generaci podnikatelů, která svou tvrdou a houževnatou prací položila základy moderního českého průmyslu. I když jeho původní povolání bylo velmi vzdálené oboru, ve kterém později vynikl, již za studií medicíny na pražské univerzitě se živě zajímal o současné problémy politické a otázky ekonomické. Možná náhoda, možná osud tomu chtěl, že jeho tchyni Anně Peškové patřila škrobárna v Ronově nad Sázavou, kde poprvé mohl sledovat řízení podniku.

Po návratu do rodného Hlinska si své znalosti vyzkoušel při založení menšího závodu na výrobu hroznového cukru. Náročná praxe lékaře oblíbeného mezi pacienty, rozsáhlá veřejná činnost starosty města a okresní samosprávy a politická angažovanost v mladočeské straně mu nedávaly prostor, aby rozvinul svůj podnikatelský talent. V r. 1891 byl však postaven před nelehké rozhodnutí - pokračovat v zajištěné kariéře venkovského lékaře či dát se na nejistou dráhu podnikatele. Zvolil si to druhé a převzal od své tchyně nepříliš prosperující ronovskou škrobárnu.

Škrobárenství bylo na počátku 90. let minulého století na Vysočině již dosti rozšířeným odvětvím, ale většina závodů zpracovávala z valné části levné přebytky brambor z vlastního hospodářství nebo blízkého okolí, vyráběla na primitivních zařízeních a často byla závislá na převažujícím podílu ruční práce. Františku Malinskému bylo tedy jasné, že musí svůj podnik vybudovat na zcela jiných základech. Využil sice některých postupů z příbuzného cukrovarnictví, ale sám se musel stát vynálezcem a konstruktérem zároveň, aby se jeho škrobárna změnila ve skutečný průmyslový podnik. O jeho technickém talentu svědčí to, že 3 stroje mu byly patentovány. Za několik let řídil vzkvétající podnik a sám stanul v čele sdružení výrobců glukosy v Rakousko-Uhersku.

S dosavadními úspěchy se však nemínil spokojit, neboť se dokázal velmi dobře orientovat také v celkových hospodářských poměrech. Věděl, že jenom velký a silný podnik může s úspěchem čelit náporu často příliš rozbouřeného trhu. Své úsilí o sdružování menších a středních podniků a racionalizaci průmyslového zpracování brambor korunoval založením akciové společnosti Amylon. V r. 1913 se spojily závody v Ronově nad Sázavou, Žďáru nad Sázavou, Přibyslavi, Hesově, Polné a Pohledských Dvořácích v akciovou společnost, která měla až do r. 1948 sídlo v Ronově nad Sázavou. Ačkoliv se nová společnost skládala z podniků různé technické úrovně, záhy si získala dominantní postavení na trhu škrobárenských výrobků v západní části rakouské monarchie díky zavádění moderních výrobních postupů, racionalizaci dělby práce mezi jednotlivými závody a kompletnímu spektru škrobárenských výrobků.

Nová společnost byla také velmi solidně kapitálově zajištěna, neboť u její kolébky stála Živnobanka, největší česká obchodní banka, která také zajišťovala i emisi akcií. František Malinský zasedal v její správní radě od r. 1911. V r. 1917 se stal dokonce jejím předsedou, v době, kdy byla Živnobanka jako významný český finanční ústav vystavena cíleným útokům nejvyšších rakouských vojenských kruhů, které usilovaly o její likvidaci či přinejmenším o její výrazné oslabení. Také zásluhou předsedy správní rady, který „zůstal neochvějně na svém místě, neznal kompromisů a věren svému českému přesvědčení, převedl důstojně ústav přes tuto těžkou dobu“, přečkala Živnobanka persekuci bez větších ztrát a zachovala si svůj vysoký kredit ve finančních kruzích i důvěru veřejnosti. S ohledem na svůj věk se František Malinský v r. 1920 funkce předsedy správní rady vzdal. Není divu, neboť i přes své stáří zůstal stále činný v dalších veřejných, státních a dobrovolných institucích a organizacích. Výčet jeho působení by vydal na samostatnou studii, uvedme proto alespoň nejvýznamnější funkce, které v průběhu svého života zastával: zakládající člen a první předseda Ústředního svazu čsl. průmyslníků, předseda Pražské obchodní a živnostenské komory, místopředseda Pražské plodiny burzy, místopředseda Družstva hospodářských lihovarů, předseda Masarykovy ligy proti tuberkulóze, poslanec českého zemského sněmu, Revolučního Národního shromáždění, senátor.

Po celou dobu působení v těchto vysokých funkcích nepouštěl ze zřetele obor, v němž dosáhl první podnikatelské úspěchy. Počátkem dvacátých let vstoupil do Amylonu agrární kapitál a akciová společnost se zařadila do skupiny zpracovatelských podniků, v nichž měli významné zastoupení producenti zemědělských plodin a které se staly do určité míry stabilizačním faktorem cen potravinářských výrobků za I. republiky. Díky spojení s Živnobankou a agrárním kapitálem se Amylonu nedotkly podstatněji krizové jevy meziválečného hospodářství.

Životní osudy a výsledky činnosti práce Františka Malinského by si jistě zasloužily podrobnější životopisné zpracování již proto, že zakladatel průmyslového škrobárenství na Vysočině se pozoruhodným způsobem vypracoval k nejvyšším metám hospodářským pouze zásluhou svých schopností, a nikoliv předurčením svým majetkem či původem. Tento stručný článek budiž tedy jenom drobnou připomínkou díla muže, od jehož smrti v tomto roce uplynulo již 70. let.

REGIONÁLNÍ HISTORIK PhDr. VÁCLAV FIEDLER

Pavel Zedník

*PhDr. Václav Fiedler
na fotografii ze 30. let*

Václav Fiedler se narodil v České Bělé 14. srpna 1887. Jeho otec Václav byl majitelem hostince „U bílého lva“ v České Bělé, matka Anna pocházela z rodiny Teclov. Fiedlerovi měli ještě staršího syna Antonína a mladší dceru Marii. Protože se Václav dobře učil, dali ho studovat na Gymnázium v Hradci Králové. Po maturitě pokračoval ve studiu na Biskupském semináři v Hradci Králové. Vysvěcen na kněze byl v červenci 1911 v chrámu sv. Ducha, primici měl v chrámu sv. Bartoloměje v České Bělé.

Prvním působištěm mladého kněze bylo v letech 1911–1912 Nové Město nad Metují. V roce 1913 se vrátil na rodnou Vysočinu a byl kaplanem v tehdejší Německém Brodě. K jeho povinností patřila také výuka náboženství na brodských obecných a měšťanských školách. Podle svědectví jeho vrstevníka Antonína Šouby byl Václav Fiedler

ušlechtilým, svobodomyšlným knězem s výrazným zájmem o historii. Proto se také stal členem Kuratoria městského muzea a členem redakce Zpráv městského muzea.

Za první světové války osvědčil sociální citění, když pomáhal uprchlíkům z Haliče a Itálie v barákovém táboře na Rozkoši a sbíral po domech příspěvky pro lidi trpící nouzí a hladem. Jako člen Kuratoria městského muzea zachránil za světové války třikrát při rekvizicích téměř všechny brodské zvony. Koncem války konal bohoslužby v českém jazyce a z jeho iniciativy se zpívala v kostele místo císařské hymny píseň „Kde domov můj“.

Po vzniku samostatného Československa se stal aktivním členem a funkcionářem Jednoty katolického duchovenstva československého. Tato organizace národně citícího a kulturně uvědomělého duchovenstva usilovala o zavedení národního jazyka v liturgii, o zřízení církevní samosprávy a zdobrovolnění celibátu. V příspěvku z 1. ledna 1920 se obrátil Václav Fiedler jako jednatel Jednoty na své spolubratry,

aby podporovali užívání českého jazyka v liturgii. Církevní hierarchie však tehdy nařídila rozpuštění Jednoty, neposlušným kněžím hrozila exkomunikací, a proto byla Jednota v roce 1921 likvidována. Pro Václava Fiedlera znamenala tato událost předěl v jeho dalším životě. V roce 1922 odešel z kněžství a začal studovat filozofii, dějepis a zeměpis na Masarykově univerzitě v Brně. Z jeho univerzitních učitelů uvedme především Julia Glücklicha, Rudolfa Urbánka, Arnošta Bláhu, Josefa Tvrdeho, Františka Koláčka. V historickém semináři prof. Glücklicha vypracoval Václav Fiedler seminární práci „Havlíčkovy náboženské a církevní názory“. Tuto seminární práci doplnil a přepracoval a podal jako práci disertační. Měla název „Havlíčkův poměr k problémům národnostním, náboženským a církevním“. Její rukopis je uložen v Okresním vlastivědném muzeu v Havlíčkově Brodě. Asi z jedné třetiny je práce věnována problémům národnosti, ze dvou třetin náboženské a církevní problematice v pojetí Karla Havlíčka. Práce se kriticky vyrovnává s monografií T. G. Masaryka i s monografií Emanuela Chalupného, reaguje i na Peroutkovu knihu „Jací jsme“. Fiedlerova disertace je převážně analytická, i když místy se snaží také o syntetické závěry. Zdařilá je kapitola „Havlíček a Slované“, protože postihuje Havlíčkovy názory ve vývoji. Kapitola „Havlíček a národ československý“ vychází z tehdejší koncepce čechoslovakismu a v tomto smyslu vykládá Havlíčkovo odmítnutí spisovné slovenštiny.

Velkou pozornost věnuje ve své disertaci V. Fiedler interpretaci Havlíčkových názorů na náboženství a církev. Popisuje příčiny a průběh náboženské krize u Havlíčka. V té době byl Havlíček prostoupen náboženskou skepsí a chtěl nahradit náboženství láskou k vlasti. V. Fiedler se domnívá, že Havlíček náboženskou krizi v podstatě překonal a zůstal věřícím člověkem, i když se v mnohém neztotožňoval s učením římskokatolické církve. Havlíček se ostře stavěl proti církevní hierarchii pro její protinárodní smýšlení, oceňoval však vlastenectví a sociální cítění řadových kněží. Usiloval o reformu církve, žádal zrušení celibátu, zřízení většího počtu biskupství, zavedení národního jazyka do liturgie. Oceňoval osobnost Jana Husa, „osvíceného a svobodomyšlného krajana, bojovníka za svobodu slova a učení“. Odsuzoval působení jezuitského řádu u nás. V závěru práce se snaží V. Fiedler shrnout Havlíčkovy názory na náboženství na základě jeho článků a korespondence. Dospívá k názoru, že Havlíček se v podstatě považoval za katolíka, i když se v mnohém od učení církve distancoval.

Václav Fiedler se podrobil rigorózním zkouškám a byl promován na doktora filozofie 7. června 1926. Na jeho promoční listině jsou podepsáni rektor Vojtěch Rosický, děkan Prokop Miloslav Haškovec a promotor Arnošt Bláha. Václav Fiedler pak vykonal ještě státní zkoušky, aby mohl učit na vyšších třídách středních škol filozofii a dějepis a v nižších zeměpisu. Prvním učitelským působištěm V. Fiedlera bylo v roce 1927 gymnázium v Roudnici. V září 1928 nastoupil na učitelský ústav v Lučenci, v roce 1931 na učitelský ústav v Modre. Neomezoval se však jen na učitelské povolání. Byl zároveň vychovatelem v internátě, dal podnět k založení archivu, jako předseda osvětového sboru proslovil sta přednášek, dal podnět k zalo-

žení poradny pro matky a děti. Dokonale si osvojil slovenštinu a stal se průkopníkem československé vzájemnosti ve městech, v nichž vyučoval. Ve výroční zprávě učitelského ústavu v Lučenci z roku 1929 publikoval stať Havlíčkův poměr ke Slovanstvu.

Koncem roku 1938 musel jako český profesor Slovensko opustit a od začátku roku 1939 se stal profesorem Reálného gymnázia Karla Havlíčka Borovského v Německém Brodě. Krátkou dobu vykonával ve školním roce 1940/1941 i funkci zástupce ředitele. Byl jmenován konzervátorem pro ochranu přírodních památek a po roce 1945 se stal konzervátorem pro státní památkovou péči. Obě tyto čestné funkce vykonával velmi odpovědně. Jako konzervátor se staral o ochranu památek v Pohledu a Dolní Krupě. Přednášel při oslavách a politických výročích v Havlíčkově Brodě i v České Bělé, byl členem místní a obvodní školní rady, vedl kroniku České Bělé, usiloval o to, aby se Česká Bělá dočkala nové školní budovy. Dal podnět k navázání přátelských styků s gymnáziem v Trnavě, stal se předsedou Československé společnosti v Havlíčkově Brodě a získal pro ni studující mládež, publikoval články ve Svobodném Havlíčkově kraji. Ve svém článku z dubna 1946 dal podnět k počestění názvů některých obcí na Havlíčkobrodsku. Ve výroční zprávě brodského gymnázia 1946/1947 otiskl stať „Havlíčkobrodské gymnázium v letech poroby“. Aktivně se účastnil příprav na Havlíčkovy oslavy a při nich přednesl projev u hrobu Havlíčkových rodičů a Zdeňky Havlíčkové. Redigoval sborník „Památce Havlíčkově“ z roku 1946. K jeho šedesátinám napsal absolvent brodského gymnázia Dobroslav Matějka básně „Dík“, která byla publikována ve Svobodném Havlíčkově kraji.

Zdravotní stav V. Fiedlera se od března 1948 výrazně zhoršil. Musel proto odejít na zdravotní dovolenou. Léčil se doma v České Bělé, později na interním oddělení havlíčkobrodské nemocnice. Těžkou ranou pro něj byla v té době i smrt mladší sestry Marie. Nemohl se smířit ani se změnou politických poměrů po únoru 1948. Podle nekrologu jeho přítele dr. Čeňka Berky neprojevoval dost odolnosti a vůle, aby se uzdravil. Bolesti a strasti snášel s filozofickým klidem až do posledních dnů života. Zemřel 11. července 1948 a pochován byl do rodinného hrobu v České Bělé za velké účasti svých kolegů i žáků.

Publikační činnost V. Fiedlera nemůžeme obsáhnout v úplnosti, protože některé stati a články rázu historického a kulturního jsou rozptýleny v různých novinách a časopisech dnes už nedostupných. V. Fiedler přispíval zejména do „Zpráv městského muzea“ v tehdejší Německém Brodě. V roce 1917 v nich uveřejnil stať „Děkanský chrám v Německém Brodě“. Snažil se v ní dokázat, že děkanský chrám je upraveným torzem dávného gotického kostela, který byl vyplněn a zbořen Janem Žižkou při dobývání Brodu. Z bývalého chrámu se zachovaly zdi jižní lodi s portálem a hlavní portál na západní straně. Nejstarší zpráva o současné podobě tohoto chrámu pochází z roku 1570. Slavnost posvěcení chrámu se konala v roce 1709. Ve své stati popsal V. Fiedler velmi podrobně jednotlivé části chrámu, z estetického hlediska pochválil hlavní oltář a kazatelnu jako skvosty řezbářského umění.

Podrobně popsal i zvon Vilém, rozluštil latinský nápis tohoto zvonu a přeložil ho do češtiny: „Věhlasný když patnáctý žil opat / a rok Páně třináctistý kvapem spěl, / tehdy prvně hlas můj se rozlehl, / aby každý, úderem mým vzbuzen, bděl.“ Tvrzení V. Fiedlera o stáří a původu zvonu Vilém se snažil zpochybnit ve stati „Tajemství původu nejstaršího českého zvonu“ ve Zprávách muzea z roku 1938 Pavel Sochr.

Fiedlerova stať o brodském děkanském kostele se opírá o historické prameny a starší literaturu i vlastní pozorování a hodnocení. To je pro jeho historické stati příznačné. Závěrečné hodnocení vyznívá tak, že „i když děkanský chrám není vzorem slohové stavby umění stavitelského, jest přece pokladnicí vzácných památek uměleckých“.

V 11. ročníku citovaných Zpráv uveřejnil V. Fiedler stať „Kostel, fara a její archiv“ v České Bělé. Stať v úvodu ve zkratce zachycuje i dějiny městečka České Bělé, přináší podrobný popis chrámu sv. Bartoloměje, uvádí v chronologickém sledu bělské faráře. Závěrem V. Fiedler konstatuje, že i českobělský kostel má značnou kulturní hodnotu, protože je příkladem havířských kostelů ze 13. století.

Ve 12. ročníku „Zpráv“ uveřejnil V. Fiedler stať „O škole a ze školy v České Bělé“. Po historickém úvodu se zaměřil na zachycení vývoje bělské školy zejména v 19. století. Velkou pozornost přitom věnoval osobnosti Jana Otradovského. Charakterizoval ho jako věrného služebníka vrchnosti. Otradovský byl jmenován vzorným učitelem spolu s Vincencem Doubravou a Antonínem Línkem. Nástupci Otradovského působili na škole jen krátce, kdežto učitel Alois Pleyel byl v aktivní službě 30 let a vtiskl bělské škole ráz konzervatismu a loajality k dynastii. Fiedlerova stať je cenná tím, že důsledně vychází z pramenů a na příkladu jedné školy zachycuje vývoj venskoverského školství v 19. století. V závěru stati vyslovil V. Fiedler přání, aby i jiné školy na okrese se dočkaly podrobnějšího zpracování své historie.

V. Fiedler se jako kronikář České Bělé zabýval dějinami rodného městečka. Zachytil je velmi podrobně a zasvěceně v kronice České Bělé a v příležitostných statích. Vyprávěl v nich o vzniku Bělé, právech bělských horníků, o udělení městských práv Smilem z Lichtenburka, o následcích třicetileté války, o tvrdém feudálním útisku, o zrušení roboty a oživení společenského života ve druhé polovině 19. století. Fiedlerových výzkumů využila například i publikace „100 let požárního sboru v České Bělé“.

K 125. výročí Havlíčkových narozenin a 90. výročí jeho úmrtí vyšel v roce 1946 v Havlíčkově Brodě sborník „Památce Havlíčkově“. Redakcí sborníku byl pověřen Václav Fiedler, který tam uveřejnil delší stať „Havlíček buditelem svého města“. Sborník je uveden listem tehdejšího prezidenta dr. Edvarda Beneše s jeho osobním vyznáním: „Havlíček je pro mě syntézou všech snah o politické, kulturní a sociální obrození národa“. Ve sborníku dále čteme příspěvky tehdejších politiků - Zdeňka Fierlingera, Joži Davida, Václava Kopeckého, Heleny Koželuhové. Objevny je příspěvek dr. Karla Kazbundy „První zastavení národních novin podle nových, netištěných pramenů“. Univerzitní profesor dr. Albert Pražák ve své stati nastínil Havlíčkův novinářský program a dotkl se jeho vztahu ke Slovensku. Univerzitní

profesor Dr. Emanuel Chalupný tu uveřejnil stať „Havlíček z hlediska sociologického“. Univerzitní profesor Dr. Milan Pišút ve stati „Karel Havlíček a Ludovít Štúr“ vyložil vzájemné vztahy těchto osobností. Regionální zaměření mají příspěvky Slavoje Suka, Antonína Pospíšila a Pavla Sochra. P. Sochr tu vylíčil historii Havlíčkova muzea i události kolem přejmenování našeho okresního města. Sborník doplňují básně Ladislava Fikara „Vladař světla“, Dobroslava Matějky „Bojovníku“, Jindřicha Hoška Přibyslavského „Havlíčkův pomník“ a Jana Šedého „Městu Havlíčkovu“.

Fiedlerova stať „Havlíček buditelem svého města“ vznikla přepracováním a doplněním jeho článku Havlíček a Německý Brod z almanachu Českomoravská vysočina (1940). V. Fiedler do své stati zapracoval výsledky dřívějších prací o Havlíčkovi, například Václava Zeleného z Osvěty 1870 a Karla Stibrala z jubilejního almanachu brodského gymnázia z roku 1935. Fiedler také vyvrací názor J. V. z Finberka o bližších vztazích Rubeše a Havlíčka i tvrzení Zdeňka Nejedlého o přátelství mladého Havlíčka a Smetany. Nově přináší poučení o Havlíčkově zpěvníčku, který si jako student sestavil z oblíbených písní. Z toho, že ve zpěvníčku převládají písně německé, V. Fiedler vyvodil, že Havlíček tehdy uměl lépe německy než česky. Podle V. Fiedlera se Havlíček národně uvědomil až na pražské filozofii. Havlíčkovo propuštění ze semináře chápe V. Fiedler jako štěstí pro náš národ. Stať ukazuje i Havlíčkovy zásluhy o počestění Brodu po návratu z Ruska. Podrobně si všímá průběhu revolučního roku 1848 v Brodě. Zachycuje průběh Havlíčkovy deportace do Brixenu podle vzpomínek jeho sestry a na základě Havlíčkovy korespondence. V závěrečné části V. Fiedler vypráví o smutném Havlíčkově pobytu v Brodě po návratu z Brixenu. Poslední část stati je věnována Havlíčkově tradici v Brodě, jak se projevila zejména mezi brodskými studenty.

Ve výroční zprávě Havlíčkova reálného gymnázia v Havlíčkově Brodě ze školního roku 1946/1947 čteme příspěvek V. Fiedlera „Havlíčkobrodské gymnázium v letech poroby“. V. Fiedler tu navázal na „Stručný výpis událostí na ústavu od 15. března 1939“ od ředitele E. Čihalíka z výroční zprávy 1945/1946. Fiedlerova stať je rozčleněna do několika částí a každá je uvozena latinským nebo českým citátem. V úvodu její autor prohlašuje, že brodské gymnázium mělo být německými okupanty zlikvidováno pro svou vlasteneckou tradici. Dále V. Fiedler popisuje vnější i vnitřní dějiny gymnázia v té době, všímá si rušení tříd, nuceného pracovního nasazení profesorů i žáků, náplně vyučování, vlasteneckých projevů (studentských akademií a divadelních představení), perzekuce profesorů i bývalých žáků, a také jejich odbojové činnosti. Celkově můžeme říci, že Fiedlerova stať všestranně a přesvědčivě ukazuje brodské gymnázium za protektorátu.

Po osvobození přispíval V. Fiedler do Svobodného Havlíčkova kraje několika statemi. V červenci článkem „Havlíčkův poměr ke Slovanstvu“, v srpnu „Třicet tomu let“ o dr. E. Benešovi, v září „In memoriam T. G. M.“ Do jubilejního havlíčkovského čísla „Svobodného Havlíčkova kraje“ z roku 1946 napsal závažnou stať „Mravní ráz Havlíčkovy povahy“, v níž na řadě příkladů ukázal Havlíčkovu pracovitost, jeho

vlastenectví a lásku k národu. V článku „Nejkrásnější epilog“ k výročí osvobození V. Fiedler navrhoval, aby 5. červenec byl slaven jako Den slovanského bratrství a 6. červenec jako Den mučedníků a národních hrdinů. Ve volných chvílích se V. Fiedler zabýval botanikou. V mládí napsal knížku „O růžích“, dopisoval do Praktického rádce, do Milotického hospodáře, vypěstoval novou odrůdu brambor – rohličků pod jménem Milčan i nové odrůdy chryzantém.

V. Fiedler byl vzácný pedagog i člověk. Měl nejen rozsáhlé odborné znalosti, ale i příkladný vztah ke svým kolegům i žákům. Své žáky vedl k opravdovému vlastenectví, učil je lásce k českým dějinám i velkým osobnostem našeho národa. Jako upřímný demokrat jim v hodinách dějepisu, filozofické propedeutiky a občanské výchovy ukazoval přednosti demokracie. Neustále je vychovával i svým příkladem, vštěpoval jim pevné mravní zásady a životní postoje. Žáci mu proto spláceli vděčností, láskou i úctou. Jak uvedl v nekrologu jeho přítel PhDr. Čeněk Berka, byl V. Fiedler historikem v nejkrásnějším slova smyslu, díval se na svědodějné události pod zorným úhlem věčnosti. Svým životem i dílem se dr. Fiedler k významným osobnostem Havlíčkova gymnázia v našem okresním městě.

POUŽITÁ LITERATURA

Kromě archiválií, uložených ve Státním okresním archivu v Havlíčkově Brodě, a Fiedlerovy výše zmíněné disertační práce, uložené v Okresním vlastivědném muzeu tamtéž, autor použil následující literaturu:

Zprávy městského muzea v Německém Brodě, ročníky 2, 11, 12

Almanach Českomoravská vysočina, 1940

Výroční zpráva Havlíčkova st. reálného gymnázia v Havlíčkově Brodě 1945/46, 1946/47, 1947/48

Almanach Památce Havlíčkově, 1946

Svobodný Havlíčkův kraj, ročníky 1945-1947

Havlíčkobrodský zpravodaj, září 1992

100 let požárního sboru v České Bělé

LEGIONÁŘ A ČESKOSLOVENSKÝ DIPLOMAT JAN ŠEBA – LEDEČSKÝ RODÁK

František Pleva

Jan Šeba na fotografii ze 30. let

Malé město v Posázaví, Ledeč nad Sázavou, bylo zapadané sněhem. Od domy. Bylo svatého Štěpána, druhý vánoční svátek roku 1886. V rána vytrvale sněžilo. Po ulicích pobíhaly jen skupinky koledníků, kteří obcházeli malém domku č.p. 78, naproti hospodě patřící Františce Hradecké (dnes hotel Sázava), se narodil Ferdinandovi a Františce Šebovým syn Jan. Šebovi měli obchod se střížním zbožím a galanterií. Otec Ferdinand pocházel ze Zbraslavic, kde jeho tatínek vlastnil tiskárnu látek. Matka Františka, rozená Svobodová, dcera pekaře, pocházela ze starého ledečského rodu. Malý Jan se měl k světu. Od malička ho rodiče zapojili do cvičení v Sokolu. Jeho otec byl velký příznivec Sokola a stál u jeho zrodu v Ledči. Jan vyrůstal v početné jedenáctičlenné rodině. Tak se měli všichni co starat, aby bylo dostatek obživy.

Základní školu Jan vychodil ve škole na náměstí. Učil se lehce a tak byl rodiči poslán studovat reálku. Tu zdárně ukončil maturitou v roce 1904. Pak zahájil studia pojistně-technické matematiky na Českém vysokém učení v Praze, která ukončil v roce 1907. Tehdy se začal zajímat o politiku a přispívat do novin. Po studiích pracoval do roku 1914 jako inženýr v technickém oddělení pražské banky „Slavie“. V roce 1910 byl bankou vyslán na obchodní a politickou cestu po Balkáně. Tak ještě před 1. světovou válkou dobře poznal poměry v Srbsku a Bulharsku.

Po vypuknutí války bojoval v hodnosti poručíka rakouské armády (velel oddílu tyrolských císařských střelců), na ruské frontě. Už v prosinci 1914 se nechal zajmout Rusy. V předchozích bojích byl raněn a tak se léčil v nemocnicích v Čerka-sech, Kyjevě a Moskvě. Zde se naučil rusky. Po vyléčení pracoval ve funkci důvěrníka odboje v dobrovolnickém táboře v Bobrově. Než vstoupil do legií, suploval i na ruské střední škole matematiku.

Vzhledem k politické praxi a organizačním zkušenostem byl povolán v roce 1916 jako organizátor do kyjevské Československé odbočky národní rady v Rusku. V Kyjevě pracoval ve Sboru spolupracovníků Svazu a přispěl k organizování nábo-

ru budoucích legionářů v zajateckých táborech. V roce 1917 byl povolán do Petrohradu a pověřen předsedou odbočky, profesorem T. G. Masarykem, vedením důležitého oddělení odbočky Národní rady pro věci zahraniční. Doprovázel ho také na jeho cestách, mimo jiné i do Rumunska v říjnu 1917.

Po boku Masaryka Šeba zažil bolševickou revoluci v Petrohradě. T. G. Masaryk připomíná Šebu ve své „Světové revoluci“: „V Petrohradě bydlil jsem v Morské, poblíž Dvorce, a naproti mě byl telegraf a telefon. O tyto objekty se vedl boj na ulici, ve které jsem bydlel. Odbočka měla své místnosti ze začátku v Basejně, pak na Znamenské, k denním poradám chodil jsem z Morské na Znamenskou a tu jsem musel projít Litějním Prospektem, na němž se tenkrát často sváděly pouliční boje. Přicházel jsem do porad pravidelně a denně. Často jsem prošel ulicemi, když se střílelo. Kolegové v Odbočce to neradi viděli, myslím, že to byl nynější vyslanec Šeba, jenž mi vytýkal jakýsi fyziologický nedostatek smyslu pro nebezpečí“. Ve vedení Odbočky Šeba přišel do těsného styku s ruskou revoluční vládou a diplomaty.

V petrohradském vězení se nacházel frontový zajatec Leděčák František Kranda, který se později stal legionářem. Protože byl vyučen uměleckým kameníkem, musel v nemocnici pracovat na výrobě umělých částí nohou a rukou, pro válečné invalidy. František Kranda na Šebu vzpomíná ve svém deníku na str. 50: „V Petrohradě jsem se setkal se svým bratrancem Šebou, který byl sekretářem u Masaryka. Ovšem klid velký zde nebyl, neb dělnictvo rozděleno na menševiky, social. revolucionáře a bolševiky. Ti, kteří mnoho slibovali, byli vždy ve výhodě a to byli bolševici. Šeba navštívil mě též na klinice i v Pevnosti. Jeho přičiněním a vlivem Červeného kříže nám bylo umožněno, abychom se dostali z Petrohradu, odkud se nám nebylo možno dostat. Žádali jsme do českého formujícího se vojska a odmítnuto z důvodu, že jest nás potřeba k výrobě umělých údů. Na frontě prý vojska dost.“

Šeba přešel s odbočkou Národní rady pro věci zahraniční do Moskvy. Zde podle vyprávění měl být jednou přítomen jednání, na které se dostavil i V. I. Lenin. V lednu 1918 byl pověřen úkolem pomoci generálu M. R. Štefáníkovi při organizování italských legií podle vzoru z Ruska.

V Itálii se Šeba zúčastnil římského kongresu utlačovaných národů. Úspěch tohoto kongresu byl velký. Národy Čechoslováků, Italů, Jihoslovánů, Poláků a Rumunů se dohodly na nutnosti jednotného boje a svorného postupu proti habsburské říši. Prohlásily nutnost smíru mezi Itálií a Jihoslovany. Přidružily k sobě definitivně Polsko. Kongresu se zúčastnily vůdčí osobnosti jednotlivých národů. Československou delegaci vedl dr. M. R. Štefáník. Mimo poručíka Jana Šeby zde byl přítomen i další Leděčák dr. Lev Sychrava (1887-1958). Šeba jako Štefáníkův pobočník se aktivně podílel na výstavbě československých jednotek pro italskou frontu. Po odjezdu Štefáníka do Ruska se stal náčelníkem Československé vojenské mise v Itálii. V této funkci Šeba doprovázel také začátkem října 1918 dr. Edvarda Beneše při jeho návštěvě fronty. Zúčastňoval se vojenských přehlídek a vedl mezi legionáři propagandu. O všem pak informoval M. R. Štefáníka. V této funkci dosáhl Šeba

hodnosti podplukovníka italských legií. Italští občané měli k československému vojsku vřelý vztah. Svědčí o tom slavnosti, které pořádaly italské vlastenecké spolky ve Spoletu, Narni, Assisi a Folignu. Zúčastňoval se jich např. generál Andrea Graziani a také podplukovník Jan Šeba.

Konec války se přiblížil a s ním i návrat do vlasti. Na Štědrý den 1918 přijel Jan Šeba do Ledče nad Sázavou ke svým rodičům. Na nádraží ho vítala snad celá Leděč, včetně předních představitelů města a okresu. Jako ledečský rodák patřil už Šeba mezi přední osobnosti naší politické scény. V penzionu Koželužna, při své několikadenní návštěvě, uspořádal přednášku o vzniku a organizaci Československých legií v Rusku a Itálii. Zájemců bylo tolik, že se nemohli vejít ani do sálu.

V té době Jan Šeba se oženil s Miladou Královou (1888-1977). Po válce byla Janu Šebovi svěřena funkce náměstka československého diplomatického zástupce u italské vlády. Po dobu nepřítomnosti velvyslance Lva Borského tedy zastupoval náš stát v Itálii. Na počátku léta 1919 byl Šeba delegován do Terstu, aby organizoval transporty, navracející se sibiřské armády a rozvíjel předpoklady pro využití zdejšího přístavu pro československý export. V únoru 1920 byl jmenován generálním konzulem v Terstu.

V Terstu se manželům Šebovým 11. března 1920 narodil syn Jan. Ten později vystudoval práva na právní fakultě francouzsko-čínské univerzity v Šanghaji. Koncem roku 1946 se vrátil do vlasti, aby pomohl našemu zahraničnímu obchodu. Pracoval ve Skloexportu. Díky jazykovému nadání (ovládal devět jazyků) prodával úspěšně sklo do celého světa. Tragicky zahynul při autohavárii 11. 11. 1949. I druhý syn Jiří se Šebovým narodil v Terstu, 17. 10. 1921. Ten vystudoval lékařství a pracoval až do své smrti v roce 1972 v plzeňské nemocnici.

V roce 1922 byl Jan Šeba přeložen jako generální konzul do Hamburku. V prosinci toho roku však v Bělehradě zemřel československý vyslanec Antonín Kalina a Šeba byl vybrán v březnu 1923 na jeho místo. Stal se mimořádným vyslancem a zplnomocněncem ministra v Bělehradě. Zde se Šebovým narodilo 6. 6. 1923 poslední dítě, dcera Milica. Ta dosud žije ve Švýcarsku.

Mladý jihoslovanský stát se v první polovině dvacátých let zmítal vážnými národnostními konflikty. Šeba poměrně rychle vnikl do jihoslovanského politického labyrintu. Sblížil se s královským dvorem a osobně se spřátelil s králem Alexandrem Karadjordjevičem (1888-1934). Často s králem vyjížděl i na lov kamzíků na Triglav. Zúčastnil se v roce 1929 bělehradské konference Malé dohody, po které se vrátil zpět do Prahy.

Po svém návratu se J. Šeba stal generálním tajemníkem Československé strany národně socialistické. V říjnových volbách 1929 byl zvolen za národní socialisty poslancem Národního shromáždění. Po dobu svého působení v Národním shromáždění byl na ministerstvu zahraničí uvolněn z diplomatické služby.

Šeba byl velkým příznivcem sportu, hlavně kopané. Proto se stal i předsedou klubu Sparty Praha. Často navštěvoval Leděč. V roce 1932 pomohl rodnému městu na základě pozemkové reformy získat les Háj a hotel Zlatá Praha v Mostecké ulici.

S ledečskou „honorací“ se Šeba setkával převážně u partičky karet; byl náruživým hráčem mariáše.

V srpnu 1931 byl J. Šeba vybrán dr. Edvardem Benešem k misi do Sovětského svazu. Mise měla vést ke zlepšení vzájemných vztahů a pochopitelně k získání informací o dění ve státě bolševiků. Šeba v Sovětském Svazu jednal s M. M. Litvinovem, lidovým komisařem zahraničních věcí. Jednání však neproběhla bez stínů. Sovětská strana pochybovala o dobré vůli Prahy k úpravě stávajících vztahů (řádné diplomatické styky byly jak známo navázány až 9. června 1934). Šeba od začátku propagoval myšlenku hospodářského sblížení s Moskvou. V parlamentu pronesl přes sto přednášek o Rusku, které tak dobře poznal.

V té době však na ministerstvu zahraničí uznali, že Šeba je lepší diplomat než stranicí vůdce a poslanec a nabídli mu křeslo vyslance v Rumunsku. Šeba se proto v červenci 1932 vzdal svého poslaneckého mandátu. Od 1. října téhož roku byl jmenován vyslancem a zplnomocněncem ministra v Bukurešti.

V nové funkci Šeba zasáhl do závěrečných jednání o tzv. organizačním paktu Malé dohody, kterou se upevňovala nejen politická, ale i hospodářská situace ČSR, Rumunska a Jugoslávie. Rumunsko se také Šebovou zásluhou k Malé dohodě připojilo. Dokonce se tehdy jednalo o unifikaci výzbroje malodohodových států. Do této doby patří aféra obchodního zástupce Škodovky Seletzkého, dokazující korupci rumunské generality. J. Šeba vynaložil mnoho sil na zažehnání tohoto skandálu. Jeho zásluhou si československé zbrojní koncerny udržely obchodní pozice na rumunském trhu. V Rumunsku se však stále více prosazovaly sympatie krále Carola II. k fašistickým idejím, což spolu s úmyslem krále zavést v zemi diktaturu, Malou dohodu silně ohrožovalo.

Šeba byl v těch letech přesvědčen o prospěšnosti spolupráce malých středoevropských států s velkým, i když komunistickým Sovětským svazem, kde viděl velkou oporu proti silícímu Německu. Už tehdy se totiž v diplomatických kruzích hovořilo o přípravách Německa k napadení ČSR.

V létě 1936 vyšla Janu Šebovi knížka „Rusko a Malá dohoda v politice světové“. V historické reflexi zde Šeba vyjádřil své přesvědčení, že jedině kolektivním úsilím v duchu Malé dohody je možné se ubránit nastupující německé diktatuře. Kniha zabírá vývoj od Berlínského kongresu v roce 1878 a končí v 30. letech 20. století. Kniha zpočátku sklízela pochvalné recenze v tisku, doma i v zahraničí. Nelíbila se však hlavně ve Varšavě. Tam využili skutečnosti, že předmluvu ke knize napsal šéf naší československé diplomacie K. Krofta a rozpoutali proti ní a autorovi nelibostnou kampaň. K polské kampani se připojil i Berlín, známky znepokojení byly v Římě i Bělehradě. Vyslanec v Berlíně, Vojtěch Mastný, poslal 9. února 1937 depeši prezidentu E. Benešovi. Uvádí se v ní, že říšský kancléř Adolf Hitler byl Šebovou knihou velmi rozezlen. Po dohodě československé a rumunské diplomacie, byl vyslanec Jan Šeba z Rumunska odvolán. Důvodem byly obavy z toho, aby Malá dohoda nebyla zatížena politickou aférou. Přesto se tehdy v Evropě hovořilo o „Šebově aféře“.

V březnu 1937 se Jan Šeba s Bukureští rozloučil. Dále však pokračoval v diplomatické službě. V září 1937 byl jmenován mimořádným vyslancem a zplnomocněncem ministra v Číně. Čína byla v té době dost významným obchodním partnerem naší republiky. Velké zakázky pro Čínu vyráběly především naše zbrojovky. Léta strávená v Číně patřila v Šebově životě k nejdobrodružnějším. Měl převzít československé velvyslanectví v Šanghaji od 1. září 1937. Loď, na které cestoval, byla japonskými letadly a bouří zahnána na útes u Hongkongu a potopila se (7. července 1937 jak známo začala otevřená japonská agrese proti Číně a čínsko-japonská válka trvala až do roku 1945). Dál musel Šeba pokračovat letecky do Nankingu. Pro stálé japonské bombardování tohoto města mohl odjet do Šanghaje až za měsíc. Teprve pak se ujal svého úřadu.

V době narůstajícího československo-německého napětí se několikrát iniciativně hlásil do služby v Praze. Spád událostí mu však znemožnil návrat. 17. března 1939 musel na pokyn ústředí v Praze předat vyslanectví německému zástupci v Šanghaji. Do protektorátu se však nevrátil. Ministerstvem zahraničí protektorátní vlády byl J. Šeba 29. června 1940 propuštěn ze služeb. Pracoval potom v Šanghaji jako úředník francouzského generálního konzulátu a později vyučoval na místní univerzitě. Přednášel zde anglicky a francouzsky finanční matematiku a politickou ekonomii. Pokoušel se několikrát o spojení s E. Benešem a snažil se zapojit do nového odboje. Nepodařilo se mu však navázat kontakt.

Po válce se Jan Šeba vrátil s celou rodinou zpět do vlasti. Bydlel několik měsíců v Ledči u své tety Marie Mohlové. Brzy však odešel do Prahy, kde chtěl pomoci znovu vybudovat československou diplomacii. Měl veliké diplomatické zkušenosti a sám ovládal šest jazyků. Přesto však byl odmítnut. Naopak byl několikrát vyšetřován zvláštní komisí pro podezření z vlastizrady. Důkazů se však „očistitelům“ nedostávalo.

Přesto byl Šeba po komunistickém převratu v roce 1948 označen na ministerstvu zahraničí za typického buržoazního elementa. Soustavně mu také byla krácena penze. Dokonce byl později vypovězen z Prahy a žil jako vysídlenec v Plzni. Svou vilu v Praze - Dejvicích musela jeho žena nuceně prodat za nízkou cenu. Koupil ji Milouš Jakeš (v l. 1987-1989 generální tajemník ÚV KSČ).

V rámci svých možností se Jan Šeba v Plzni snažil přednášet o moderní Číně a vyučovat čínský jazyk. Musel si tak přivydělávat na živobytí než 25. července 1953 zemřel v zapomnění v plzeňské nemocnici. Urna s jeho popelem byla převezena do rodinného hrobu Šebových, na starém ledečském hřbitově.

Za svého života byl Jan Šeba vyznamenán italským králem řádem Komandérského kříže italské koruny, francouzským prezidentem mu byl udělen rytířský kříž řádu Čestné legie a přijal Velkokříž řádu rumunské koruny I. třídy. Jen těžko je dnes možno docenit jeho působení v československých legiích a činnost v diplomatických službách. Leděcký rodák Jan Šeba se navždy zapsal do historie pohnutých let první světové války a první naší samostatné republiky.

PRAMENY

Jirsa, Milica (Švýcarsko): vzpomínky na otce v dopisech autorovi z let 1995, 1996
Kranda, F.: Moje vzpomínky, (deník ledečského legionáře v Rusku); kopie rukopisu
v osobním archivu autora

Ministerstvo zahraničních věcí ČR – archivně dokumentační odbor, Praha: Výkaz
osobní - Jan Šeba (Popis úřední dráhy, Vojenská služba, Vyznamenání, pochvaly
a uznání)

Šeba, Miloš (Austrálie – Sydney): vzpomínky na strýce v dopisech autorovi z let
1994, 1995

Úmrtní oznámení s nekrologem Jana Šeby ml., 1949; osobní archiv autora

LITERATURA

Bednařík, F.: V Boj. Kronika ČS. Legie v Itálii, díl I - II, 1915 - 1918

Dejmek, J.: Jan Šeba, spolutvůrce Malé dohody, rukopis

Galský, D. - Žákovský, R.: Kdo je kdo ve 20. století. Praha (nakl. Svoboda) 1967

Masaryk, T. G.: Světová revoluce. Praha (nakl. Orbis a Čin) 1925

Šeba, J.: Rusko a Malá dohoda v politice světové. Praha (nakl. Melantrich) 1936

DOKUMENTACE K LIDOVÉ ARCHITEKTUŘE V MUZEÍCH OKRESU HAVLÍČKŮV BROD

Lubomír Procházka

Ve fondech četných vlastivědných muzeích jsou často uloženy dokumentárně cenné kresby a fotografie, které dosud nebyly využity ke studiu lidového stavitelství ve zkoumaném regionu. Jde často i z pohledu návštěvníka muzea o zajímavé a „divácky vděčné“ exponáty, které jsou formou tematických výstav a stálých expozic v převážné míře málo prezentovány. Převážná část okresu Havlíčkův Brod se nachází na území Českomoravské vrchoviny a horního Posázaví a z hlediska studia lidové architektury těchto regionů, není území okresu dostatečně prozkoumáno. Kromě terénních výzkumů, sehrává stále význačnější roli studium muzejní dokumentace a archivních pramenů, neboť staveb, které by dokládaly formy vývoje lidového stavitelství sledovaného regionu v 18. a 19. století stále v terénu ubývá, nebo jsou objekty z hlediska badatelského značně nevhodně přestavěny či stavebně upraveny. Jde zvláště o archaické konstrukční prvky, architektonické články či výzdobné motivy, které již prakticky nelze z objektů dochovaných in situ zjistit.

Z muzeí na území okresu Havlíčkův Brod obsahují dokumentační fondy k lidové architektuře Okresní vlastivědné muzeum v Havlíčkově Brodě a Městské muzeum v Přibyslavi. U havlíčkobrodského muzea jde o kresby a akvarely více autorů, kdežto Městské muzeum v Přibyslavi uchovává ve svých sbírkách ucelený soubor kreseb učitele Rudolfa Ludmily.

V OVM Havlíčkův Brod se nachází obrazová dokumentace především k okrajové zástavbě města, kde se již prosazovala zástavba, která svým typem odpovídala regionální formě zdejší lidové architektury. U některých autorů - profesionálních malířů lze těžko zjistit lokalitu či čp. objektu, které autor zivárnil (např. A. Waldhauser - Chaloupka ve sněhu, F. Škrabánek - Vesnice v zimě, J. Jůzl - Venkovská chalupa, O. Blažíček - Český venkov). Tím se přirozeně snižuje dokumentární hodnota ikonografického pramene z hlediska potřeb národopisné dokumentace. Řadu domů z okrajové zástavby Havlíčkova Brodu zobrazil ve svých akvarelech malíř Jaroslav Wagner. Např. na obraze Na louži v Německém Brodě a dalších dílech autor zobrazil zděné domy s valbovými nebo polovalbovými střechami, některé z nich mají lomenice ze svisle kladených prken, vrchol štítu ukončen kabřincem a makovičkou a střechy kryté šindelem. Wagnerovy akvarely vznikaly převážně v prvním dvacetiletí 20. století. Ze zástavby Havlíčkova Brodu upoutá rovněž barevný grafický list zděného domu s vysokou sedlovou střechou krytou šindelem, bohužel též bez bližší lokalizace.

Větší soubor kresebné dokumentace k lidové architektuře Českomoravské vrchoviny (obce okresů Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou), uschovává ve svých sbírkách Městské muzeum v Přibyslavi. Jde o akvarely a perokresby Rudolfa Ludmily, původním povoláním učitele. Jeho kresebná dokumentace vznikala převážně

ve 20. letech 20. století. Ludmila kresebná dokumentace přináší doklady k roubené i zděné architektuře sledovaného regionu, kromě zemědělských usedlostí dokumentuje i drobné sakrální objekty a vesnické technické stavby (mlýny a pazderna). V některých obcích R. Ludmila zachytil více objektů jako např. v Dobré u Přibyslavi (pokud není uvedeno jinak, nachází se obec na okrese Havlíčkův Brod), dále v Německé (dnes Dolní) a České Jablonné a Škrdlovicích (okr. Žďár nad Sázavou – dále jen ZR). Z menších zemědělských usedlostí zachytil R. Ludmila roubenou chalupu na kamenné podezdívce se sedlovou střechou krytou šindelem a došky v Českém Šicendorfu (dnes Stříbrných Horách) a roubenou chalupu v Dobré u Přibyslavi (tzv. Málkovo stavení) do výše oken obezděnou. Na okrese Žďár nad Sázavou z menších zemědělských usedlostí autor zakreslil roubenou bíle olíčenou chalupu ve Škrdlovicích s podlomením a s prkenným štítem s kabřincem (dům má krytý vstup do domu a sedlovou střechu krytou šindelem) a roubenou neolíčenou chalupu ve Světnově a roubený dům v Malé Losenici. Čtyřboké uzavřené usedlosti, typické pro Českomoravskou vrchovinu, dokumentoval autor v Hřišti u Přibyslavi (zděné obytné stavení kryté slámou) a v Dlouhé Vsi (s roubenými objekty). Zděný objekt s bohatou plastickou ornamentální výzdobou štítového průčelí (rostlinné ornamenty nad a pod okny) a nikou ve štítě představuje rodný dům prof. F. Vlčkové-Kolářové v České Jablonné. Celkovými pohledy na obce dokumentoval R. Ludmila ve svých kresbách železářskou obec Polničku (okr. Žďár n. Sáz.) a sklářské Škrdlovice. Ze společenských staveb v našich městech a obcích zaujme nejstarší škola v Přibyslavi (u Pohořelých), částečně zděné a roubené stavení se štítem ze svisle kladených prken a kabřincem, střecha je krytá šindelem. U zemědělských usedlostí si autor všiml i zajímavého zděného ohrazení (tarasu) v Dolní Jablonné a dřevěné studny na návsi ve Škrdlovicích.

Obydli sociálně slabších obyvatel na vesnici dokládají kresby roubené, částečně obezděné pastoušky s podlomením, kabřincem s makovičkou a šindelovou střechou v obci Světnov (ZR) a zde rovněž roubená pazderna kováře Řezníčka krytá, jako podobně většina objektů sledovaného regionu, šindelem. V obci Světnov autor zdokumentoval také roubený dvoupřstorový výměnek na kamenné podezdívce. Z hospodářských staveb neunikly pozornosti R. Ludmily zvláště roubené stodoly a to v Simtanech u Pohledu (polygonální, krytá došky) a v Dlouhé vsi (část čtyřboké stodoly). Polygonální stodoly na Havlíčkovobrodsku představují spíše jejich okrajový výskyt ve východních Čechách. Z vesnických technických staveb se při svých cestách autor zaměřil zejména na vodní mlýny. Představuje roubený objekt v Pořežíně (ZR) na Losenickém potoce poblíž tvrze a roubený objekt v Železných Horkách spojený navíc s pilou (mohlo by pravděpodobně jít o Liščí mlýn na Borovském potoce).

Poměrně značnou pozornost věnoval ve své dokumentační činnosti R. Ludmila drobným sakrálním památkám, o čemž svědčí např. kresba zděné zvoničky se stanovou střechou krytou šindelem v Horní Sázavě (ZR) nebo četná kamenná sloupková Boží muka jako např. Boží muka ukončená lucernou na rozcestí cest Škrdlovice

- Stržanov nebo u kostela sv. Jakuba ve Velké Losenici (ZR), pocházející z poloviny 18. století, či nacházející se v polích u téže obce a ukončená koulí a železným trojramenným křížkem. Neméně zajímavá jsou též sloupková kamenná Boží muka v Horní Sázavě, umístěná na soklu, s hlavicí, lucernou se čtyřmi nikami a ukončená kamenou koulí.

Kresebné fondy lidové architektury v muzeích havlíčkovobrodského okresu a to zvláště ve sbírkách Městského muzea v Přibyslavi, patří mezi hodnotné soubory národopisné dokumentace, které lze dobře využít ke studiu lidového stavitelství na území Českomoravské vrchoviny a přitom jsou odborné veřejnosti téměř neznámé.